II-17.031
BO/206

ORGHE CLIVETI

ROMÂNIA ȘI CRIZELE INTERNAȚIONALE 1853 — 1913

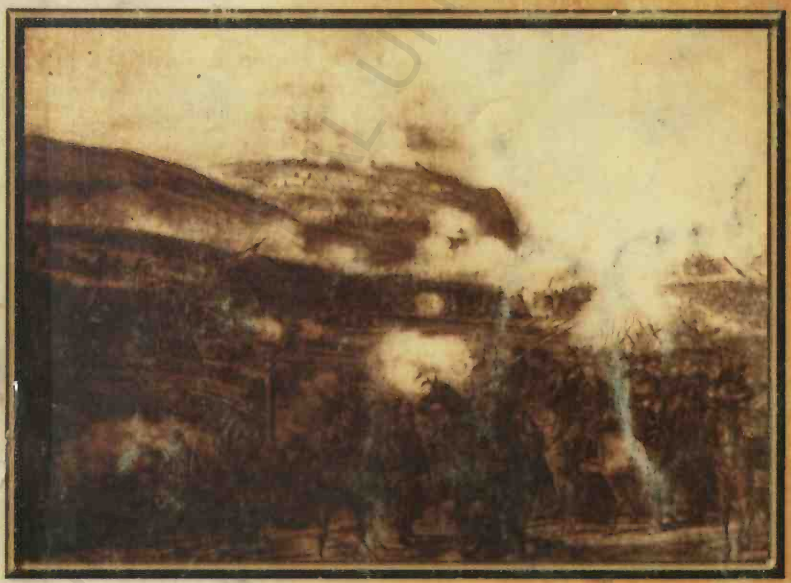

AXIS
Universitaria

BCU BUCUREȘTI UNIVERSITY LIBRARY

II - 17.031

BCUIAS/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

35.334
1039
II - 17.031
930
226

GHEORGHE CLIVETI

ROMÂNIA ȘI CRIZELE INTERNAȚIONALE, 1853-1913

Colecția
Universitaria
6

BCUIAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ROMANIA
AND
THE INTERNATIONAL CRISIS
1853-1913

ISBN 973-96653-6-5

BCUIAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

130/226

GHEORGHE CLIVETI

ROMÂNIA ŞI CRIZELE INTERNAŢIONALE 1853-1913

089847
B.C.U. - IAŞI

Editura Fundaţiei "Axis"
Iaşi - 1997

BCU IAŞI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Culegere şi tehnoredactare
computerizată:
Carmen LUCA

Coperta: Eugen BUZEA

28 M... 1997
B.C.U. ... ŞI
ISTORIE
acu - 35.334
327/31

Pe copertă: Plevna, 28 noiembrie 1877
(cromolitografie)

...toria Romaniei, 1853-1913, crize internaţ.
...49.8 „1853/1913" (02.063) = 135.1

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

PREFAȚA

Implicațiile internaționale ale procesului edificării statului român modern s-au constituit, nu de puțină vreme, într-un teren captivant și fertil pentru demersurile istoriografice. Foarte puțini dintre specialiștii - "din țară" și "din străinătate" - în domeniul istoriei moderne a românilor au putut rezista tentației de a aborda diverse aspecte sau de a încerca versiuni reconstitutiv- interpretative de amploare ținând de problematica respectivelor implicații. Expresia „edificatoare a unui atare fapt o reprezintă impresionanta, nu doar ca volum, literatură de specialitate, a cărei evaluare de ansamblu s-ar dovedi o întreprindere de-a dreptul copleșitoare chiar și la dimensiunea "echipelor de cercetare", ca să nu mai vorbim de cea a tentativelor individuale...

Si totuși, "loc" pentru noi contribuții, cu referință la implicațiile internaționale ale emergenței României moderne, mai este, și încă mult. Înainte de orice, e de așteptat o mai susținută - conceptual și metodologic - orientare a cercetărilor spre evidențierea "determinațiilor de substrat" ("forțelor profunde, materiale și spirituale") pentru tot ceea ce a ținut de implicarea factorului românesc în desfășurările internaționale, evidențiere vădibil insuficientă în orizontul "istoriei diplomatice", unul "restrâns", sesiza Pierre Renouvin, de înclinația de a se admite că evoluția raporturilor între state ar fi depins doar "de vederile personale ale oamenilor de cabinet (guvernamental)... de caracterul lor, de capacitatea lor sau de erorile lor". Luând, prin definiție, în considerare acte sau acțiuni pornite din

inițiativa subiecților de drept internațional (i.e. statelor hărăzite cu întregul instrumentar de politică externă), "istoria diplomatică" nu a prea avut cum să pună în lumină factorul românesc la dimensiunea unui rol activ, cel puțin pentru etapa istorică anterioară cuceririi Independenței. "Rigorile disciplinale" au impus ca în centrul atenției să se situeze "marile desfășurări externe" în care au putut fi surprinse diverse incidențe românești, într-o manieră de natură a ilustra doar locul entităților statale de la Dunărea de Jos pe eșichierul politico-diplomatic european. Nu a prea fost cum, de aceea, să fie evaluat, în toată cuprinderea sa, faptul că implicațiile românești în raporturile internaționale s-au făcut resimțite, în principal, sub impulsul afirmării națiunii moderne, proces istoric al cărui corolar urma a-l constitui statul unitar și independent. Un proces de o pronunțată tentă europeană, dacă ar fi să-l raportăm la realitățile secolului XIX, în măsură a se interfera profund cu acțiunea largă a "forțelor" animate de ceea ce "în epocă" se înțelegea prin cauza Europei viitoare (a statelor naționale).

Destul "loc" pentru noi contribuții de specialitate ar fi și în direcția elucidării unor aspecte, defel secundare, legate de devenirea condiției externe a entităților statale românești, elucidare presupunând nu doar cunoștințe de diplomație generală sau de drept internațional public (de "dreptul modern al ginților"), ci și o adevărată chemare pentru decelarea realităților istorice. Nu s-a ajuns încă, să recunoaștem, la deplina elucidare a statutului de autonomie al Principatelor române pentru fiecare dintre etapele imediat premergătoare sau corespunzătoare constituirii statului național. Pornindu-se de la prevederile actelor internaționale (tratate, convenții etc.) semnate de marile puteri, a fost realizată perspectiva - discutabilă, în opinia noastră - unei progresii aproape constante a respectivului statut. S-a considerat că recunoașterea autonomiei Principatelor perpetua, în fond, starea de "suveranitate internă" pe care românii și-au dobândit-o și păstrat-o încă din "secolii de glorii voievodale". S-a trecut adeseori și prea ușor cu vederea peste faptul că, neimplicând "semnătură

românească" (calitate de "parte contractantă"), recunoașterea autonomiei Principatelor prin acte de felul tratatului de la Kuciuk-Kainardgi (1774), convenției de la Akkerman (1826), tratatului de la Adrianopol (1829), a marcat mai curând condiționarea restrictivă (la valoarea unei "afaceri ruso-turce") decât consacrarea efectivă a acelui statut juridic. Nu a putut fi, în felul acesta, degajată cu totul impresia contradictorie că, pe de o parte, în orizontul actelor internaționale autonomia Principatelor ar fi sporit treptat în valențe pozitive, și că, pe de altă parte, dominația străină s-a accentuat serios în epoca deșteptării naționale a românilor. Nu e de mirare, de aceea, că până și Regulamentul Organic apare considerat, chiar și în studii recunoscute ca fiind de autoritate științifică, la valoarea de lege fundamentală sau, mai atenuat, de act constituțional, relevant, chipurile, pentru un statut de reală autonomie, nesocotindu-se însă semantica genuină a intitulației sale și, deasemenea, adevărul că un astfel de act ținea nu atât de "firească dezvoltare constituțională a statului român" cât de o anumită strategie a politicii țariste (să nu uităm că "marea curte nordică" a urmărit să implementeze regulamente organice în Polonia, ca reacție față de insurecția națională de la 1831, și în Bulgaria, la 1878). Ceea ce a contat a se sublinia, în diverse contribuții, de la studii speciale la monografii sau sinteze, a fost sporirea progresivă a autonomiei Principatelor, umbrită întrucâtva de prevederile convenției ruso-otomane de la Balta-Liman (1849), pentru a-și primi, într-o continuitate ce s-ar fi impus aproape de la sine, consacrarea europeană prin tratatul din 30 martie 1856 și prin convenția din 1858 de la Paris. Poate și sub impactul profundei impresii retrospective produsă de rapida succesiune a reușitelor naționale după 1856, evaluarea regimului internațional al Principatelor române (Principatelor Unite, din 1858) a fost făcută cu predilecție în lumina unor declarații de circumstanță, cu deosebire ale corifeilor luptei penru Unire, la adresa "înaltelor curți garante" (între acestea apărând, în lucrări de specialitate, inclusă, eronat, și Poarta otomană), lumină în care partea

garantată, supusă unui veritabil examen european, a trebuit să-şi arate, cât mai "convingător", dispoziţia de a-şi proiecta şi realiza probele relative la "viitoarea organizare statală" în conformitate cu "soluţia" preconizată de "marea politică" la 1856 şi 1858. Din perspectiva desfăşurărilor "marii politici" s-a şi căutat, de regulă, a fi relevate implicaţiile externe ale edificării statului naţional român. S-a pus în prea mică măsură problema - o punere implicând un mult mai larg evantai de investigaţii documentare - evidenţierii impactului acţiunilor naţional-statale româneşti asupra dispunerii împrejurărilor internaţionale, mai exact spus, problema conectării aceloraşi acţiuni la "jocul forţelor profunde" şi nu doar la ocurenţialul politico-diplomatic. O problemă a cărei insuficientă abordare o vădesc până şi multe dintre demersurile de specialitate cu referire la momentul Independenţei şi chiar la preludiile Marii Uniri, altfel spus, cu referire la etapa istorică situată sub semnul unei energice afirmări a statului român la condiţia de subiect de drept internaţional.

Desigur, incidenţele conceptuale şi metodologice ale studiului relaţiilor externe ale României moderne ar necesita o mult mai susţinută dezbatere istoriografică, o pledoarie, sperăm, convingătoare, în sensul acesteia dorindu-se a fi şi lucrarea de faţă. Perioada care s-a situat în atenţia noastră are ca momente delimitative conflictul european din anii 1853-1856, în al cărui tumult s-a impus, din resorturi deosebit de complexe, internaţionalizarea problemei române, şi punctul culminant în derularea "crizelor din sud-estul european" la cumpăna secolelor XIX şi XX: "războiul balcanic" încheiat cu pacea de la Bucureşti în 1913. Am căutat să reliefăm faptul că în determinarea cursului transformărilor europene puseele înalte ale acţiunilor naţionale româneşti au probat serioase interferenţe, nu doar ajustări contextuale, cu cele mai tensionate crize sau confruntări internaţionale din perioada asupra căreia am stăruit. Dacă în privinţa anilor 1853-1856 preocuparea noastră principală a constat în a proba - într-un capitol de mare întindere, pe măsura complexităţii aspectelor studiate -

posibilitatea reconsiderării sensului evenimentelor la care s-a conectat internaționalizarea problemei române, pentru momentele 1859, 1866, 1870-1871, 1875-1878 ne-am propus să evidențiem impactul internațional al înfăptuirilor naționale ale "latinilor de la Dunăre", implicațiile unor asemenea acte în însăși derularea proceselor și fenomenelor ce s-au impus în prim-planul european. Cât despre etapa celei mai dense succesiuni a "crizelor din sud-estul continentului" (1878-1913), aceasta ne-a preocupat, în ultimă instanță, sub aspectul susținerii oportunității unei reevaluări a direcțiilor și rezultatelor cercetării din perspectiva mai largei problematici a originilor primului război mondial. Sunt, cele consemnate, premise și încheieri - sperăm, de rezistență -, regăsibile, dealtfel, după caz și la amploarea cuvenită, pe parcursul fiecărui capitol al lucrării, încât nu am mai considerat necesare "concluziile finale", pe care, de le-am fi făcut aparte "loc", le-am fi supus unui previzibil risc de a fi fost pur formale.

Ceea ce am urmărit a demonstra prin cartea de față privește posibilitatea reconsiderării manierei în care apar raportate, de regulă, de istorici, înfăptuirile național-statale românești la devenirea realităților europene pentru perioada ce am putea-o denumi a constituirii și afirmării României Mici (din 1914, cursul evenimentelor cu încărcătură românească înscriindu-se deja în "cronica Marii Uniri"). Am ținut, cu deosebire, să probăm faptul că împrejurările externe nu au venit aproape de la sine în întâmpinarea actelor și acțiunilor românești, că, dimpotrivă, acestea din urmă au etalat, din rațiuni diverse, un deosebit de profund impact internațional. Un impact ce s-a resimțit cu tărie între determinantele de esență ale cursului transformărilor internaționale din perioada în care prindea un contur tot mai clar Europa statelor naționale.

Autorul

BCUJAS/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

I. CONFLICTUL EUROPEAN DIN ANII 1853-1856: INTERNAȚIONALIZAREA "CHESTIUNII ROMÂNE"

Conflictul european din anii 1853-1856, cunoscut mai ales sub denumirea de "războiul Crimeii", s-a înscris între evenimentele care au marcat deosebit de profund devenirea relațiilor internaționale. Respectivul eveniment s-a produs în contextul structurării societății moderne, al afirmării națiunilor și al forjării "interdependențelor dezvoltării" la scară continentală și chiar mondială[1]. Impactul deosebit al unui conflict de amploarea și semnificațiile celui asupra căruia ne-am propus să stăruim a trebuit, desigur, să se regăsească și în determinarea unor mutații serioase în privința situației unuia sau altuia dintre statele europene, cu deosebire a acelora aflate în punctele de cumpănă ale desfășurării ostilităților militare și ale deliberărilor politico-diplomatice. Iar un caz cu totul aparte în sensul celor afirmate l-a reprezentat cel al Principatelor române. Ca dovadă, ar fi suficient să avem în vedere faptul că modalitatea în care s-au cuprins cele două mici entități statale de la Dunărea de Jos în vâltoarea conflictului declanșat în 1853 s-a reflectat, până la a se imprima un contur mai pronunțat unui întreg angrenaj evenimențial, în internaționalizarea problemei românești, scoasă din orizontul unei "afaceri ruso-otomane" și orientată după coordonate contextuale în care au putut surveni, în ținuta unor "acte de energie națională", Unirea la 1859, instituirea monarhiei constituționale la 1866 și Independența la 1877.

Ca o expresie elocventă a înscrierii sale între evenimentele internaționale de importanță majoră, conflictul din anii 1853-1856 a incitat reflecții asupră-

[1]René Rémond, *Introduction à l'histoire de notre temps*, vol.2, *Le XIX-e siècle. 1815-1914*, Editions du Seuil, 1974, p.7.

i încă din timpul desfăşurării şi, desigur, mai ales în perspectiva posterităţii sale. A rezultat, astfel, o literatură impresionantă[2] - de la lucrări generale, monografii, studii speciale, la lucrări cu caracter publicistic, memorialistic sau beletristic - consacrată evenimentului, dar care se află încă departe de a fi reuşit să elucideze toate aspectele sau semnificaţiile ţinând de geneza, desfăşurarea şi consecinţele acestuia. Evident, realitatea îşi are explicaţia principală în obiectivitatea caracterului inepuizabil al cunoaşterii semnificaţiilor evenimentului, privit ca fapt istoric. Însă, ceea ce a determinat, în mod deosebit, convingerea noastră, nu numai despre posibilitatea, ci şi despre necesitatea amendării multora dintre concluziile literaturii de specialitate, în privinţa caracterului conflictului la care ne referim, a fost constatarea manierei deficitare în care a fost abordată, multă vreme, problematica sa. Am considerat, de aceea, utile, aici, în legătură cu evoluţia manierei de abordare a problematicii conflictului, unele observaţii succinte.

Primele lucrări, contemporane evenimentului, s-au plasat, din raţiuni explicabile, sub "punctul de vedere (...) patriotic"[3]. Acestea, fiind elaborate îndeosebi de publicişti, crijaţi, ca mai întotdeauna, în cei mai în măsură "să scrie istoria evenimentelor contemporane"[4], de oameni politici, militari sau diplomaţi reprezintă, alături de articolele din presă, sursa cea mai edificatoare în privinţa stărilor de spirit ale guvernelor sau ale opiniei publice, ce tindea să influenţeze tot mai mult mersul politicii generale. Fiind consacrate, în primul rând, informării opiniei

[2]Vezi, pentru aceasta, *Bibliografiile* celor două volume ale monografiei lui E. V. Tarlé, *Războiul Crimeii* (tradusă din limba rusă), Bucureşti, 1952, p. 433-465 (vol.I) şi p. 539-577 (vol.II); vezi şi *Bibliografia* lucrării lui L. Boicu, *Austria şi Principatele române în vremea războiului Crimeii*, Bucureşti, 1972, p. 455-469.

[3]Eugéne Fourcade, *Histoire des causes de la guerre d'Orient*, Paris, 1854, p. II (Préface).

[4]Kauffmann, *La Russie et l'Europe*, Paris, (f. a.), p. 86.

publice, apare firească aplecarea lor spre a face cunoscute, până la detalii, aspectele militare și diplomatice[5], spre a prezenta atitudinea puterilor beligerante[6] sau neutre[7], spre a pleda în favoarea cauzelor naționale[8] a căror "soluționare", se credea, urma să fie dată cu ocazia încheierii păcii, sau spre a reliefa implicațiile războiului asupra situației economice, politice, sociale și morale a diferitelor state sau a societății europene în ansamblu[9]. Ceea ce credem demn de remarcat, aici, este faptul că unele dintre aceste lucrări[10] exprimă convingerea contemporanilor evenimentelor despre *sensul european* al conflictului. Considerate, însă, de

---

[5]E.Jouve, *Guerre d'Orient. Voyage à la suite des armées alliées en Turquie, en Valachie et en Crimée*, t. I-II, Paris, 1855; F. Fowler, *History of the war or a record of the events political and military between Turkey and Russia and the allied powers*, Londra, 1855, W. Simpson, *Der Krieg gegen Russland. Politisch militärisch bearbeitet*, t. I-II, Zürich, 1855-1856; G. Klapka, *La guerre d'Orient en 1853 et 1854 jusqu'à la fin du juillet 1855*, Geneva, Londra, Paris, 1855.

[6]*La France et la Russie. Question d'Orient. Documents*, Paris, 1854; N. Boyard, *La Russie et l'Empire Ottoman, tels qu'ils sont et tels qu'ils devraient être*, Paris, 1854; *Osterreich und England*, Stuttgart und Tübingen, 1854.

[7]J. Reitzencheim, *L'Autriche dans la crise actuelle*, Paris, 1855; *L'Austriche et l'Allemagne dans la question d'Orient*, Bruxelles, 1856; Lorenz von Stein, *Osterreich und der Frieden*, Wien, 1856; Saint-René Taillander, *L'Allemagne pendant le Congrès de Paris. La Prusse, l'Autriche et les états secondaires*, în "Revue des deux mondes", t. IV, 1856.

[8]A. C. Dondolo, *Quelques mots sur la question d'Orient en 1853*, Corfu 1853; V. Boerescu, *Principatele sub punctul de vedere al echilibrului european*, în D. A. Sturdza, *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, vol. V, București, 1900-1909; P. Bataillard, *Les Principautés de Moldavia et de Valachie devant le congrès*, Paris, 1856; Louis Mieroslawski, *De la nationalité polonaise dans l'équilibre européen*, Paris, 1856; Louis de Nalèche, *La Moldo-Valachie*, Paris, 1856; Edgar Quinet, *Les Roumains*, în "Revue des deux mondes", Paris, t. I, II, 1856; Joseph Reitzenheim, *La Pologne parmi les slaves et ses rapports avec la question d'Orient*, Paris, 1854; Idem, *Les conférences de 1856 et les nationalités*, Paris, 1856; Edmond Texier, *Appel au congrès en faveur des roumains*, Paris, 1856.

[9]Bailleux de Manzy, *L'Autriche. Ses finances et ses grandes entreprises d'industrie*, în "Revue des deux mondes", t. IV, 1956; *La paix considérée dans ses résultats présents et futurs*, (f. l.), 1856; H. Lamarche, *Les Turcs et les Russes*, în *Histoire de la guerre d'Orient*, Paris, (f. a.); Kauffmann, op. cit.

[10]E. Fourcade, *op. cit.*, p. 279; Kauffmann, *op. cit.*, p. 23; H. Lamarche, *op. cit.*, p. 1 și urm.

posteritatea ştiinţifică, ca lucrări cu caracter angajat, pline de pasiuni, ieşite din focul evenimentelor asupra cărora timpul nu-şi exercitase rolul de judecător suprem, ele au fost, cu rare excepţii, date uitării, fiind menţionate, în unele cazuri, doar din raţiuni de ordin bibliografic.

Odată încheiat războiul, dar nu şi problematica responsabilităţilor acestuia - caracteristică a războaielor din epoca modernă şi contemporană -, cercetarea istorică ce i s-a consacrat, urmărită în evoluţia ei mai bine de un secol[11], a rămas încă multă vreme sub semnul spiritului angajat. Faptul, explicabil, este cu atât mai valabil pentru scrierile istorice apărute în perioada imediat următoare semnării cu solemnitate a tratatului de pace şi care, aparţinând încă reprezentanţilor "generaţiei războiului", s-au oprit, îndeosebi, asupra aspectelor militare sau diplomatice[12]. Asemenea aspecte au fost considerate şi atunci, ca întotdeauna de cei ce au fost implicaţi în ducerea războaielor, drept cele mai în măsură să poată face cunoscute, în mod explicit, meritele ca şi limitele acţiunilor lor. O altă explicaţie - credem, cea fundamentală - în privinţa accentului pus pe aspectele menţionate, rezidă în abordarea, cu predilecţie, a problematicii relaţiilor dintre state, deci şi a celei a implicaţiilor războiului, din perspectiva "istoriei diplomatice". Fiind studiat prin intermediul

[11]Brison D. Gooch, *A Century of Historiography on the Origins of the Crimean War*, în "The American Historical Review", t. LXII, nr. 1, October, 1956, p. 33-58, apud L. Boicu, *op. cit.*, p. 7; vezi şi V. A. Divin, N. I. Kazakov, *Ob osvescenii nekotorîh vaprosov istorii Krîmskoi voinî v literature poslednih let*, în "Voprosî istorii", nr. 2, 1957.

[12]A. Debrieux, *Le traité de Paris du 30 mars étudié dans ses causes et ses effets*, Paris, 1856; Edouard Goudron, *Histoire du Congrès de Paris*, Paris, 1857; A. Gathy, *Histoire diplomatique de la crise orientale*, Bruxelles et Leipzig, 1858; L. Guérin, *Histoire de la dernière guerre de Russie. 1853-1856*, vol.I-II, Paris, 1858; A. W. Kinglake, *The Invasion of the Crimea*, t. I-VI, Leipzig, 1864-1868; [Drouyn de Lhuys], *Histoire diplomatique de la crise orientale*, Paris, 1858; A. Şomini, *Etude diplomatique sur la querre de Crimée*, t. I-II, St. Petersbourg, 1878; L. Chiala, *L'alleanza di Crimea*, Roma, 1879.

izvoarelor diplomaţiei marilor puteri, care au depus eforturi considerabile, din raţiuni asupra cărora vom reveni pe parcursul lucrării noastre, în direcţia limitării abordării sale ca moment de "criză orientală", conflictul din anii 1853-1856 a fost considerat, în conţinutul său, ca "oriental", fiind denumit "războiul Crimeii" sau "războiul din Orient". De fapt, conţinutul "oriental" a apărut firesc, datorită studierii în litera lor a izvoarelor diplomatice ale "chestiunii orientale", în timp ce, pentru adoptarea denumirii de "războiul Crimeii", a putut fi invocat faptul că peninsula cu acest nume a constituit teatrul principalelor operaţiuni militare.

Aceleaşi raţiuni, la care pot fi adăugate şi altele, legate de evoluţia raportului de forţe pe plan european, de reconsiderarea alianţelor, de necesitatea justificării sau a combaterii tendinţelor politicii externe a unor puteri, manifestate şi cu ocazia conflictului la care ne referim[13], au determinat, în continuare, ca preocupările istoriografice, deşi meritorii prin punerea în circuitul ştiinţific a unui imens material informativ, să rămână tributare manierei devenită "tradiţională" de abordare[14]. Considerarea războiului ca "oriental" nu a constituit însă un impediment insurmontabil în privinţa evidenţierii "originalităţii" lui. Astfel, s-a putut constata că "războiul Crimeii" a constituit primul exemplu al desfăşurării, în paralel şi pe întreagă

[13] A. Zaioncicovschi, *Vostocinaia voina v sviazani s sovremennoi politiceskoi obstanovkoi*, vol. I-II, St. Petersbourg, 1912.

[14] C. Rousset, *Histoire de la querre de Crimée*, t. I-II, Paris, 1878; H. Geffcken, *Zur Geschichte des orientalischen Frages 1853-1856*, Berlin, 1881; A. N. Petrov, *Voina Rossii s Turtiei-Dunaiskaia campania 1853 i 1854 g.*, Sankt Petersburg, 1890; E. Bapst, *Les origines de la guerre de Crimée. La France et la Russie de 1848 à 1854*, Paris, 1912; V. Puryear, *England, Russia and the Straits Question. 1844-1856*, Berkley University of California Press, 1931; Ch. Guichen, *La guerre de Crimée (1854-1856) et l'attitude des puissances européennes*, Paris, 1936; S. Buşnev, *Krîmskaia voina (1853-1856)*, Moscova-Leningrad, Voenizdat, 1946; B. G. Henderson, *Crimean War. Diplomacy and other Historical Essays*, Glasgow, 1947; E. V. Tarlé, *op. cit.*, vol. I-II.

durata sa, operaţiunilor militare şi acţiunilor diplomatice[15], el deschizând, prin aceasta, o nouă "eră" în istoria războaielor[16]. S-a constatat, totodată, că acest război a fost primul în legătură cu care dispunem de o statistică sigură a victimelor; că a fost primul în care au figurat corespondenţii jurnalelor; că a provocat primele servicii de Cruce Roşie şi modernizarea serviciilor de intendenţă; că a fost primul în care s-au utilizat navele de fier şi s-a modernizat principiul folosirii obuzelor; că, în fine, a fost primul "război de poziţii"[17]. Cu toate acestea, datorită privirii relaţiilor dintre state, de fapt dintre marile puteri, în funcţie de politica echilibrului european - piatra filosofală a istoriei diplomatice a epocii moderne - a cărui imagine pare să fi fost aceea a "tablei de şah", pe care fiecare mutare calculată a unei piese o determină pe a alteia, existând posibilităţi reduse de abatere de la regulă sau de realizare a mutării fatale părţii adverse, ne apare lesne de înţeles de ce nu s-a permis relevarea la adevărata lor amploare a implicaţiilor europene ale conflictului. Acestea din urmă, în condiţiile prevalării unghiului de vedere al istoriei diplomatice, au fost puse pe seama faptului că, odată cu garantarea integrităţii şi independenţei Imperiului otoman, prin semnarea de "puterile maritime" a convenţiei de la Londra din 13 iulie 1841, "chestiunea orientală" devenea, *de jure*, o problemă a echilibrului european. Altfel spus, implicaţiile europene ale conflictului au fost explicate doar în legătură cu intervenţia - pe cale diplomatică şi militară a Angliei şi Franţei, pe cale diplomatică a Austriei şi Prusiei - în scopul soluţionării "crizei orientale", declanşată prin

[15]François Charles-Roux, *Alexandre II. Gortschakoff et Napoléon III*, Paris, 1913, p. 3.

[16]C. Rousset, *op. cit.*, vol. I, p. VII.

[17]E. Daniels, *Der erste Stellungskrieg der Weltgeschichte: Der Kriemkrig*, Berlin, 1926; apud E. V. Tarlé, *op. cit.*, vol. I, p. 443; vezi şi *Histoire universelle* (sub direcţia lui R. Grousset şi E. G. Léonard), vol. 3, *De la Réforme à nos jours*, Paris, 1958, p. 560.

încălcarea, de Rusia, a amintitei convenţii.

Explicabilă apare, de aceea, considerarea cauzei salvgardării "echilibrului în Orient", pusă în cumpănă de acţiunea Rusiei în vara anului 1853, drept temeiul alianţei dintre Franţa şi Marea Britanie şi al participării acestora la război ca aliate ale Turciei. În scopul argumentării atitudinii puterilor occidentale, au fost invocate, fără a se depăşi cadrul "istoriei diplomatice", şi interesele lor "orientale" - economice, politice, strategice, religioase[18] - sau rolul unor personalităţi în determinarea acesteia, ca Palmerston[19], Stratford Canning[20], Thouvenel, Napoleon al III-lea[21], mai ales al acestuia din urmă, care, ofensat de ţarul Nicolae I cu ocazia proclamării sale ca "Împărat al Francezilor"[22], ar fi ţinut să-şi ia revanşa printr-un război victorios "în Orient", menit totodată să consolideze poziţia internă a "regimului său", iar pe plan extern să-i permită punerea în aplicare a "programului" vizând, în principal, anularea clauzelor antifranceze ale sistemului de tratate din anul 1815[23].

Şi în lucrările ce au avut în vedere atitudinea statelor neutre, a Austriei şi Prusiei, îndeosebi, maniera "istoriei diplomatice" a determinat ca o atenţie deosebită să fie acordată acţiunilor monarhilor, guvernelor, diplomaţilor sau poziţiei unor personalităţi sau cercuri parlamentare[24]. Nu este întâmplător, de

---

[18]A. Rambaud, *Français et Russes. Moscou et Sébastopol 1812-1854*, Nancy şi Paris, 1892; V. Puryear, *op. cit.*,; H. W. Temperley, *England and the Near East*, Londra, 1936.

[19]P. Guedala, *Palmerston*, Londra, 1926; H. P. Bell, *Lord Palmerston*, vol. I-II, Londra, 1936.

[20]H. Temperley, *Stratford de Redcliffe, and the Origins of Crimean War*, În "English Historical Review", vol. 43, 1933, p. 601-621 şi vol. 49, 1934, p. 265-298.

[21]A. Rambaud, *op. cit.*; Fr. Charles-Roux, *op. cit.*, passim.

[22]E. Bapst, *L'Empereur Nicolas I et la deuxième république française*, Paris, 1898, passim; vezi şi E. V. Tarlé, *op. cit.*, vol. I, p. 90 şi urm.

[23]A. J. P. Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918*, Oxford University Press, 1984, p. 60.

[24]G. Rothan, *La Prusse et son roi pendant la guerre de Crimée*, Paris, 1888; C. Lucius, *Rôle politique de la Prusse pendant la guerre de Crimée*, Paris, 1903; H. Friedjung, *Der Krimkrieg und die österreichische*

aceea, faptul că şi în aceste lucrări, inspirate de surse atestând atitudini formale, conflictul a putut să fie considerat "oriental", chiar dacă resorturile adânci ale aceloraşi atitudini vădeau, aparent "mascate", implicaţii mult mai largi, de nivel european.

Implicaţiile europene ale conflictului au putut fi surprinse, însă nu şi întrutotul relevate, de lucrările care privesc istoria generală a Europei "secolului naţionalităţilor"[25] şi, mai ales, de cele care privesc locul "chestiunilor naţionale"[26] - română, italiană, germană, polonă - devenite probleme de interes general în cadrul procesului de transformare a configuraţiei politico-statale a continentului european. Aceste lucrări au insistat asupra importanţei acordate "chestiunilor naţionale" amintite cu ocazia conferinţelor diplomatice şi a congresului de pace, invocând, dar fără să-şi propună neapărat să rejudece, punctele de vedere în legătură cu caracterul conflictului din anii 1853-1856, care au fost enunţate de lucrări ce au fost consacrate în mod special problematicii acestuia. Or, cele din urmă, după cum poate reieşi şi din consideraţiile de mai sus, au rămas, tributare "manierei tradiţionale", ale cărei limite, relevate chiar de unii istorici ce i s-au conformat şi care şi-au exprimat rezerve în legătură cu denumirea

---

Politik, Stuttgart, 1911; R. Miller, *Die Partei Bethmann Hollweg und die orientalische Krise. 1853-1856*, Halle, 1926; K. Borries, *Preussen im Krimkrieg. 1853-1856*, Stuttgard, 1930.

[25] G. Weill, *L'Europe du XIX-e siècle et l'idée de nationalité*, Paris, 1938; Ch. Pouthas, *Démocraties et Capitalisme. 1848-1860*, ("Peuples et Civilisations", t. XVI), Paris, 1941; *Histoire universelle* (sub direcţia lui R. Grousset şi E. G. Léonard), vol. 3. *De la Réforme à nos jours*, p. 560 şi urm.; H. Hearder, *L'Europe au XIX-e siècle*. 1830-1880, (*Histoire de l'Europe*, t. X), Sirey, 1973, p. 158 şi urm. etc.

[26] M. Handelsmann, *La guerre de Crimés, la question polonaise et les origines du problème bulgare*, Paris, 1932; Frantz Eckhart, *Die deutsche Frage und der Krimkrieg*, Ost-Europa Verlag, Berlin, 1931; V. D. Konobeev, *Nationalinovo-osvobotitelinoe dvijenie v. Bolgarii v. 1853-1854 gg.*, În "Uceonte zapiski instituta slaviano-vedeniia", Moscova, 1965, t. XXIX, p. 134-177; L. Boicu, *Geneza chestiunii române ca problemă internaţională*, Iaşi, 1975.

de "războiul Crimeii"[27], apar şi mai evidente în condiţiile impunerii "noii concepţii" a istoriei relaţiilor dintre state şi naţiuni, privite nu ca "relaţii diplomatice" dintre guverne, ci ca *relaţii internaţionale*, determinate de acţiunea "forţelor profunde" - economice, politice, sociale, culturale şi, mai ales, naţionale[28].

Deşi succinte, din cele menţionate în legătură cu literatura de specialitate reiese faptul că, datorită "manierei istoriei diplomatice", a părut firesc să se considere că declanşarea conflictului a fost determinată de "cauze orientale" şi că implicaţiile europene au fost doar provocate de desfăşurarea acestuia. Altfel spus, raţiunile "orientale" ar fi fost determinante, în timp ce cele europene doar implicate. Faptul că o asemenea perspectivă asupra sensului conflictului a beneficiat de o atât de bogată tradiţie istoriografică s-a datorat, în mare parte, posibilităţii pe care aceasta a oferit-o unei prezentări coerente a cursului evenimentelor. Or, coerenţa prezentării în "maniera tradiţională" se dovedeşte a fi o simplă "agitaţie de suprafaţă", în condiţiile coroborării judicioase a tuturor "elementelor congruente", coroborare care, posibilă datorită imensului material informativ pus deja în circuitul ştiinţific ca şi deschiderilor noii concepţii a "istoriei relaţiilor internaţionale", ar conduce, inexorabil, la o clară evidenţiere a *sensului european* al conflictului. Este ceea ce intenţionăm, de fapt, să demonstrăm în continuare. Pentru aceasta am înţeles să insistăm nu atât asupra măsurii în care conflictul, considerat *ab initio* "oriental", a avut implicaţii asupra politicii generale europene, cum s-a procedat până acum, cât asupra aspectelor de natură să permită a releva determinarea acestuia de contradicţii existente în

[27] E. V. Tarlé, *op. cit.*, vol. I, p. 22.

[28] J. B. Duroselle şi P. , *Introduction à l'histoire des relations internationales*, Paris, 1964, passim.

cuprinsul sistemului relaţiilor internaţionale, privit în ansamblu şi nu doar ca rezultat al acţiunii "forţelor de susţinere", ci şi a celor de "disoluţie" a sa[29], la mijlocul secolului al XIX-lea. Dat fiind, însă, că realizarea unui asemenea scop, datorită complexităţii fenomenologice, ar presupune întocmirea unei lucrări de proporţii mult mai mari, în acest capitol vom căuta, fără a insista asupra chestiunilor de amănunt, să probăm oportunitatea punctului nostru de vedere, confruntându-l, firesc, cu principalele aspecte legate de cauzele, desfăşurarea şi consecinţele conflictului. Iar toate acestea pentru a face posibilă punerea în cât mai multă lumină a coordonatelor internaţionalizării "chestiunii române".

În ceea ce priveşte reliefarea măsurii în care cauzele au fost de natură să determine un conflict european, avansarea unei asemenea probleme, pe cât de incitantă pe atât de dificilă, necesită mai întâi unele consideraţii în legătură cu sistemul relaţiilor internaţionale consacarat în anul 1815. Aceasta va permite evidenţierea unor cauze generate de un cadru internaţional mult mai larg decât cel delimitat la a fi fost doar terenul disputei dintre interesele "orientale" ale marilor puteri[30], precum şi de o perioadă istorică mai întinsă decât cea imediat anterioară conflictului în care s-a considerat, de cele mai multe ori, că s-ar fi decantat ocurenţele ce l-au provocat[31]. Credem că s-ar putea demonstra, astfel, ceea ce istoricul englez A. J. P. Taylor s-a rezumat să sugereze doar - e drept într-o lucrare în care, datorită vastităţii şi complexităţii problematicii abordate, nu-şi putea permite mai mult,

---

[29] *Ibidem;* vezi şi *Histoire des relations internationales* (sub red. P.), vol. V. *Le XIX-e siécle,* I. *De 1815 à 1871*, Paris, Hachette, 1954, p. 9 şi urm.

[30] Vezi, E. V. Tarlé, *op. cit.*, vol. I, p. 5-10; V. A. Divin şi N. I. Kazakov, *op. cit.*, p. 143 şi urm.

[31] E. Bapst, *Les origines de la guerre de Crimée*, passim; E. V. Tarlé, *op. cit.*, p. 5 şi urm.; Radu Florescu, *The Rumanian Principalities and the Origins of the Crimean War*, în "The Slavonic and East European Revirw", London, nr. 100, december 1964.

în această privinţă - anume că, judecat într-un context mai larg decât cel "tradiţional", conflictul apare desfăşurat "*mai curând în interesul Europei, decât pentru soluţionarea problemei orientale (...) împotriva Rusiei, dar nu pentru Turcia*"[32].

Prezentarea unor trăsături generale ale "sistemului european" am considerat-o necesară, mai întâi, pentru relevarea faptului că acesta conţinea, prin însăşi modul în care a fost instituit şi a fiinţat, germenii cauzelor unui conflict european; apoi, pentru reliefarea sensului "problemei orientale" în viaţa internaţională, după 1815, ceea ce va face posibil să remarcăm şi un alt fapt, deosebit de interesant, anume, că momentele de "criză orientală" purtau, prin cauzele şi desfăşurarea lor, posibilităţile declansării unui nou conflict european. Explicarea raţiunilor ce au determinat ca, multă vreme, producerea unui conflict de acest gen să fie "evitată", va permite reliefarea acelora ce au făcut inevitabilă declanşarea celui din anii 1853-1856.

Instituirea "sistemului european" din 1815, operă a congresului de la Viena, a reprezentat, în esenţă, rezultatul voinţei monarhilor de a restaura "vechea ordine", atât de puternic zdruncinată de revoluţia franceză şi de războaiele napoleoniene. Proclamând principiile *legitimităţii monarhice* şi al *echilibrului*, amintitul congres a promovat totodată şi ideea *concertului european*, ca expresie a dominaţiei marilor puteri în noile condiţii[33]. De fapt, după cum afirma Frèdèric de Gentz, secretarul congresului şi "sufletul damnat al lui Metternich", marile fraze "de reconstruction de l'ordre social, de règènèration du systéme politique de l'Europe, de paix durable fondèe sur une juste rèpartition des forces (...) se dèbitaient pour tranquiliser les peuples et pour donner à cette

[32] A. J. P. Taylor, *op. cit.*, p. 61.

[33] J. B. Duroselle, *L'Europe de'1815 à nos jours*, Paris, 1975, p. 99 şi urm.

rèunion solennelle un air de dignitè et de grandeur", adevăratul scop al "contractanţilor păcii" fiind "le partage entre les vainqueurs des dèpouilles du vaincu"[34]. Căutând să soluţioneze problemele teritoriale pe baza unei concepţii aparţinând secolului al XVIII-lea[35], încălcând cu nonşalanţă *principiul naţionalităţilor*, afirmat de revoluţia franceză şi care tindea să cuprindă întreaga Europă, congresul monarhilor a "reuşit" să instituie un "sistem european" al *principiilor* şi *planurilor*, dar nu şi al *înţelegerilor*[36]. De aceea, în faţa acţiunii "forţelor profunde de disoluţie a ordinei", principiile pe care a fost aşezată aceasta din urmă s-au dovedit a fi inoperante, determinând "concertul european", exprimat printr-un fel de "d'oligarhie diplomatique"[37], să recurgă deseori la soluţii de compromis, de felul confederaţiilor, garanţiilor, protectoratelor[38], toate acestea pe fondul temerii permanente de un *război general*, în care Chateaubriand, ambasadorul francez la Londra în 1822, vedea "la ruine de l'ordre social dans le Vieux Monde"[39]. În atare condiţii, "ordinea europeană" nu putea fi decât un regim "contra naturii"[40], al cărui spirit era exprimat de pactul Sfintei Alianţe, încheiat din iniţiativa ţarului Rusiei, ocazionată de proclamaţia acestuia din 26 septembrie 1815. Unui asemenea regim, marile puteri i-au asigurat, totuşi, o *surprinzător*[41] de îndelungată existenţă, prin încheierea de "cei patru" membri ai coaliţii antinapoleoniene a *pactului de garanţie* din 20 noiembrie 1815, la care, pentru a ieşi din izolarea la

---

[34] A. Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, vol. I. *La Sainte-Alliance*, Paris, 1891, p. 2.

[35] *Histoire des relations internationales*, *loc. cit.*, p. 7.

[36] A. J. P. Taylor, *op. cit.*, p. 1 şi urm.

[37] A. Debidour, *op. cit.*, p. VII (*Préface*).

[38] A. J. P. Taylor, *op. cit.*, p. 49 şi urm.

[39] Apud *Histoire universelle* (sub direcţia lui R. Grousset şi E. G. Léonard), vol. 3, p. 480.

[40] A. Debidour, *op. cit.*, p. XI (*Préface*).

[41] *Histoire des relations internationales*, p. 127.

care era condamnată, va adera şi Franţa în 1818; de asemenea, prin iniţierea procedeului conferinţelor diplomatice, ca şi prin recurgerea la intervenţia în interiorul statelor, atunci când "ordinea" era ameninţată . Or, ameninţarea va fi permanentă, determinată atât de cauze izvorâte din imperfecţiunile instituirii şi fiinţării "ordinei", cât, mai ales, de acţiunea "forţelor profunde" - politice, economice, sociale, culturale, morale, naţionale, - ce impuneau tot mai mult necesitatea reconsiderării structurale a acesteia.

Între cauzele de "disoluţie" a "sistemului european" se cuvine să menţionăm pentru început, ca o expresie a caracterului anacronic al acestuia, neînţelegerile dintre marile puteri care l-au instituit şi organizat. Marile puteri, considerându-se singure în drept să ocupe fotoliile de orchestră ale "concertului european", la adăpostul unei frazeologii ce exprima interesele generale, urmăreau, în fapt, cu ardoare şi perseverenţă, fiecare în parte, să-şi realizeze scopul politic fundamental, acela de dominaţie asupra unei regiuni sau asupra întregului continent, ca o cale spre dominaţia mondială. Or, ca un adevăr axiomatic, înţelegerea nu-şi are raţiunile profunde de a fi între părţile ce urmăresc acelaşi scop şi a cărui realizare nu şi-o poate apropia decât una, prin excluderea treptată a celorlalte.

Divergenţele dintre marile puteri, îndeosebi cele ruso-engleze, ivite cu ocazia preconizării şi aplicării principiului garantării *statu-quo*-ului teritorial şi celui al intervenţiei în interiorul statelor în cazul în care "ordinea" ar fi ameninţată, principii fundamentale ale "sistemului european", au făcut ca nu după multă vreme - după unele opinii, începând cu anul 1823[42] - "solidaritatea" puterilor să nu mai fie o realitate, nici în limitele celei din 1815. Deşi s-au angajat formal în scopul menţinerii sistemului de

[42] *Ibidem*, p. 128.

tratate existente, "cei mari" au fost preocupaţi, în primul rând, să-şi rezerve o cât mai largă libertate de acţiune în vederea realizării obiectivelor particulare ale politicii lor. E drept, "concertarea" lor va surveni în faţa pericolului comun, al revoluţiilor sociale şi naţionale, fără însă ca prin aceasta să se ajungă la atenuarea divergenţelor dintre interesele lor. Elocventă, din acest punct de vedere, va fi soarta "înţelegerilor" ruso-austro-prusiene din anul 1833[43], ca şi soarta "antantei cordiale" anglo-franceze, ironizată de Metternich în cuvintele: "votre alliance (...) est celle de l'homme et du cheval, seulement il ne faudrait pas etre le cheval"[44].

Cauzele principale de "disoluţie a ordinii" vor fi însă generate de manifestările "forţelor profunde", care puneau în cauză însăşi raţiunea de a fiinţa a acesteia şi în privinţa cărora "cei mari" s-au considerat în măsură să le stăpânească sau să le neutralizeze. Între acestea, tendinţele economice, datorită faptului că Europa scruta de-abia perspectiva internaţionalizării capitalului[45], nu vor reprezenta, decât începând cu ultima parte a secolului XIX, mobiluri majore ale iniţiativelor în cadrul relaţiilor internaţionale[46]. Mult mai ameninţătoare se vor dovedi revoluţiile - sociale, politice, naţionale - toate "dirijate contra ordinei stabilite"[47]. Frecvenţa deosebită a acestora reprezintă, de fapt, "trăsătura cea mai evidentă" a secolului amintit, denumit, de aceea, pe drept cuvânt, "secolul revoluţiilor" sau "secolul

[43]A. J. P. Taylor, *op. cit.*, p. 2 şi urm.; vezi şi *România în relaţiile internaţionale. 1699-1939*, Iaşi, 1980, p. 77.

[44]Apud *Histoire universelle* (sub direcţia lui R. Grousset şi E. G. Léonard), vol. 3, p. 508.

[45]C. Ambrosi, M. Baleste, M. Tacel, *Histoire et géographie économique des grandes puissances à l'époque contemporaine*, Paris, Delagrave, 1967, p. 132; *Histoire générale des civilisations* (publicată sub direcţia lui Maurice Crouzet) Tome VI. *Le XIX-e siécle. L'apogée de l'expansion européenne. 1815-1914*, Paris, 1965, p. 10.

[46]*Histoire des relations internationales*, p. 17.

[47]René Rémond, *op. cit.*, p. 7.

naţionalităţilor". Privit în ansamblu, continentul european oferea, în tot decursul aceluiaşi secol, imaginea unor prefaceri structurale, cauzate de dispute permanente şi ireconciliabile, dintre forţele revoluţionare şi cele conservatoare[48]. Dealtfel, această confruntare, dintre "forţele de conservaţie" şi cele de "contestaţie" - politică, intelectuală, socială - reprezenta "la clé de la plupart des événements de l'histoire, nationale aussi bien qu'européenne"[49].

Dintre "forţele de contestaţie", faptul naţional s-a remarcat drept factorul decisiv *de bouleversement*[50]. Naţiunile, deşi privite cu ironie de Metternich ca "femmes nerveuses" sau "enfants irresponsables"[51], reprezentau singurele realităţi istorice ce-şi pot fi suficiente lor însele[52], ridicând pe tapet problema fundamentală a epocii moderne şi contemporane - aceea a punerii de acord a naţiunilor cu cadrul necesar afirmării acestora, statul naţional. Angajate în realizarea acestui obiectiv major, "forţele" sociale, politice sau culturale deveneau în esenţă naţionale. Drept urmare, naţiunile se impuneau ca realităţi de la care tindeau să pornească spre un nou plan de relaţii toate manifestările internaţionale. Însăşi afirmarea societăţii moderne devenea condiţionată de aşezarea acesteia pe baze fireşti, ce să pornească de la recunoaşterea *principiului naţionalităţilor*. Acest principiu, *al naţiunii unice şi indivizibile*, a fost, dealtfel, singurul dintre marile principii ale revoluţiei franceze din 1789 care a fost receptat, aşa cum a fost proclamat la "origini", în întreaga Europă, indiferent de stadiul de dezvoltare a societăţii, de clasa socială

---

[48]Ernest Lavisse, *Vue générale de l'histoire politique de l'Europe*, Paris, 1927, p. 199.

[49]René Rémond, *op. cit.*, p. 10.

[50]*Ibidem*, p. 177 şi urm.

[51]Apud *Histoire universelle* (sub direcţia lui R. Grousset şi E. G. Léonard), vol. 3, p. 487.

[52]D. Gusti, *Cunoaştere şi acţiune în serviciul naţiunii*, vol. I, Bucureşti, (f. a.), p. 3.

sau de curentele politice şi intelectuale[53]. Faptul ne explică de ce, oferind exemplul căii de impunere a unui asemenea principiu - revoluţia -, Franţa a ajuns a fi "motorul"[54] mişcărilor naţionale în Europa; deasemenea, ne explică de ce făuritorii "sistemului european" din 1815 au avut drept preocupare fundamentală, prin garantarea echilibrului european, stăvilirea revoluţiei, privită, în fapt, "sub aspectul agresiunii franceze"[55]. Aceasta nu va diminua însă rolul Franţei în viaţa internaţională. Dimpotrivă, fiind îndreptate împotriva "ordinei europene", toate mişcările revoluţionare franceze - cele din 1830 şi din 1848 sunt edificatoare - au antrenat acţiunea tuturor "forţelor de contestaţie" de pe cuprinsul continentului, aşa încât, ziarul "Le Temps" putea să menţioneze că Franta era in stare oricând "de déchâner le formidable jeu des révolutions"[56]. Temătoare, însă, să nu provoace o nouă coalizare a marilor puteri împotriva ei, Franţa va fi nevoită să se desolidarizeze, oficial, de revoluţiile din Europa, izbucnite în anii menţionaţi.

Revoluţiile sociale sau naţionale din Europa nu vor reprezenta, se ştie, doar imitaţii ale revoluţiei franceze, fiecare dintre acestea având caracteristici proprii[57]. Ideea naţională, la rându-i, nu-şi trăgea seva doar din ideile aceleiaşi revoluţii, ci, în primul rând, din tradiţia istorică a comunităţii etnice de a cărei voinţă era ratificată. Iată de ce, "mişcarea naţionalităţilor" nu poate fi privită ca omogenă, ci, dimpotrivă, în condiţiile în care fiecare dintre ele căuta să ofere temeiuri diferite - istorice, politice, sociale, culturale - drepturilor lor, au trebuit să survină contestaţii şi animozităţi reciproce, ce anunţau implicaţii profunde asupra evoluţiei relaţiilor

[53]David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, Bucureşti, 1967, passim. René Rémond, *op. cit.*, p. 178 şi urm.
[54]E. Lavisse, *op. cit.*, p. 199 şi urm.
[55]A. J. P. Taylor, *op. cit.*, p. 3.
[56]*Histoire des relations internationales*, p. 122.
[57]*Ibidem*, p. 155.

internaţionale.

Evidenţierea unor trăsături generale ale sistemului european, ca cele menţionate, face posibile şi, totodată, necesare, aici, unele precizări în legătură cu locul "chestiunii orientale" în cadrul relaţiilor internaţionale. Faptul prezintă importanţă deoarece, în literatura de specialitate, cu rare excepţii[58], abordarea diferitelor aspecte legate de această "chestiune" a fost limitată, cel puţin pentru perioada de după 1815, la un cadru prea restrâns. Anume, au fost avute în vedere, în primul rând, tendinţele de expansiune, considerate "orientale", ale Austriei şi - spre ironia poziţiei geografice[59] - ale Rusiei, în detrimentul Turciei, ce se afla pe panta declinului, tendinţe cărora li s-au opus, din interese considerate, în esenţă, tot "orientale", puterile occidentale. Nici măcar invocarea, de acestea din urmă, a principiului echilibrului european, ca mobil al atitudinii lor, nu a prea fost considerată de natură să determine, pentru a fi cunoscută la dimensiunile ei reale, scoaterea "chestiunii" din tiparele în care a fost încadrată atâta vreme. Dimpotrivă, s-a recurs la cuprinderea, de fapt la restrângerea în cadrul "tradiţional" al "chestiunii", şi a tendinţelor de emancipare a naţiunilor din sud-estul european.

O asemenea modalitate de a privi "problema orientală" îşi are, evident, explicaţiile sale. Mai întâi, ea se sprijină pe o bogată tradiţie istoriografică a aşezării lucrurilor pe un asemenea teren[60]. Apoi, au putut fi invocate şi unele fapte de natură să-i susţină valabilitatea. Între acestea, putem menţiona eforturile marilor puteri de a "orientaliza" nu numai momentele de "criză", ci şi soluţionările diplomatice ale

[58] *Ibidem*; vezi şi A. J. P. Taylor, *op. cit.*, passim.

[59] E. V. Tarlé, *op. cit.*, vol. I, p. 22.

[60] Semnificative pentru "maniera tradiţională" de a privi "problema orientală", sunt definiţiile prezentate de lucrarea lui M. Lhéritier, *Régions historiques. Europe centrale. Orient méditerranéen et question d'Orient*, în "Revue de synthèse historique", t. XIX, 1928, p. 43-67.

"problemei". Astfel, Rusia, după ce se opuse, în 1815, includerii teritoriului Imperiului otoman în cadrul regimului de garanţie generală a *statu-quo*-ului european[61], va căuta să se opună cu înverşunare oricărei încercări, ce survenind din partea vreunei mari puteri, în sensul înţelegerii ca " une question européenne" a "afacerilor ruso-turce"[62]. Aceasta fiindcă Rusia dorea să-şi rezerve o largă libertate politicii sale expansioniste[63] pe seama Imperiului otoman, fapt ce reiese limpede şi din memoriul redactat de guvernul rus, referitor la stadiul relaţiilor ruso-turce, pus la dispoziţia ţarului Nicolae I, imediat după suirea sa pe tron[64].

La rândul lor, celelalte puteri europene, mai ales Anglia, opunându-se tendinţelor Rusiei şi impunând, prin convenţia Strâmtorilor din 1841, garantarea integrităţii şi independenţei Imperiului otoman, au invocat, în acest sens, nu numai principiul echilibrului de forţe dintre marile puteri, ci şi interesele lor "orientale"[65].

Privite cu atenţie şi coroborate judicios, faptele apar de natură a pune în lumină semnificaţiile mult mai largi ale "problemei orientale". Astfel, confruntările dintre marile puteri în *Orient*, având în vedere cele menţionate mai sus în legătură cu contradicţiile dintre acestea, nu apar ca fiind generate doar de interese pur "orientale". Dimpotrivă, chiar Rusia, prin politica sa expansionistă, proba faptul că,

---

[61]Jacques Droz, *Histoire diplomatique de 1648 à 1919*, Paris, Dalloz, 1952, p. 284.

[62]Gaston de Monicault, *La question d'Orient. Le traité de Paris et ses suites. 1856-1871*, Paris, 1898, p. 17.

[63]Vezi, A. F. Fadeev, *Rossia i vostocinîi crizis 20-h godov XIX veka*, Moscova, 1958, p. 5 şi urm.; vezi şi L. Boicu, *Geneza "chestiunii române"*, p. 17.

[64]Grégoire Jakschitch, *La Russie et la Porte Ottomane de 1812 à 1826*, în "Revue Historique", tome 91, mai-août 1906, t. 92, janvier-avril 1907; vezi şi *România în relaţiile internaţionale*, p. 73.

[65]Vezi, pentru politica marilor puteri faţă de "problema orientală", G. Noradounghian, *Recueil d'actes internationaux de l'Empire ottoman*, t. I-III, Paris, 1897-1902.

pe terenul "problemei orientale", ea îşi disputa nu doar cauza dominaţiei asupra unei zone, ci asupra întregii Europe. În faţa opoziţiei marilor puteri, în primul rând a celor occidentale, ea a fost nevoită să-şi reconsidere deseori maniera de acţiune, fără să renunţe însă cu nimic la realizarea scopurilor politicii sale. Momentul "analizei" întreprinse de comitetul secret al cabinetului ţarist, din 1829[66], a poziţiei Rusiei în Orient şi în Europa este edificator în acest sens. Edificatoare sunt şi notaţiile lui Nesselrode, din aproximativ aceeaşi perioadă, după care Rusia "pouvait donner le dernier coup à la monarchie ottomane. Mais cette monarchie réduite à n'exister plus que sous la protéction de la Russie, convenait mieux à ses intérêts politiques et commerciaux que toutes combinaisons qui l'aurait forcée soit à trop s'étendre par des conquetes, soit à substituer à l'Empire ottoman des Etates qui n'auraient pas tardé à rivaliser avec la Russie, de puissance, de civilisation, d'industrie et de richesse"[67]. De fapt, în urma războiului ruso-turc din anii 1826-1929, cei mai mulţi dintre guvernanţii Rusiei nutreau convingerea că "les résultats du traité (de la Adrianopol - n. ns.) qui vient d'étre conclu sont incalculables pour l'empire russe (...) *Notre cabinet sera, des à present, dans la politique générale, l'astre autour duquel tourneront tous les autres cabinets*"[68] (subl. ns. - G.C.). Iată cum, prin căpătarea unei poziţii dominante în "afacerile otomane", cărora tratatul de la Unkiar - Iskelessi din 1833 - această "fatală alianţă" ruso-turcă[69], cum o numea Palmerston - părea să-i confere o perspectivă durabilă[70], Rusia se credea în măsură să considere

[66]V. N. Vinogradov, *Rossia i obiedinenie Rumînskih Kniajestv*, Moscova, 1961, p. 17.

[67]Apud Frédéric Damé, *Histoire de la Roumanie contemporaine*, Paris, 1900, p. 12.

[68]Acestea apar cuprinse într-o scrisoare oficială din Petersburg, datată la 3 octombrie 1829 şi publicată în "jurnalele" din epocă. Vezi, Kauffmannn, *op. cit.*, p. 10.

[69]Apud, *Histoire des relations internationales*, p. 119.

[70]Vezi şi Vernon J. Puryear, *L'opposition de l'Angleterre et de la*

această situaţie ca o premisă a dominaţiei sale asupra întregii Europe sau chiar a lumii. Deasemenea, prin poziţia sa "orientală", Rusia îşi vedea mărite considerabil posibilităţile sale de acţiune contra revoluţiilor din Europa, semnificativă în această privinţă fiind maniera în care a înţeles să realizeze "acordurile" din toamna anului 1833 cu Austria şi Prusia[71]. Ea întrevedea, totodată, în "complicaţiile orientale", mijlocul de a izola Franţa sau de a evita alianţele dintre puterile occidentale. Faptul ne explică de ce, sub "acoperirea crizei orientale" din anii 1839-1841, Rusia, urmărind să prevină realizarea "înţelegerii franco-engleze"[72], a înţeles să cedeze, deliberat, sprijinind punctul de vedere englez în "afacerile egiptene" sau în legătură cu garantarea integrităţii şi independenţei Imperiului otoman, chiar dacă prin aceasta pierdea dreptul de a reglementa fără mediere litigiile sale cu Poarta[73].

Şi atitudinea celorlalte puteri europene era departe de posibilitatea de a se fi exprimat numai prin prisma intereselor lor "orientale". În fond, poziţia acestora faţă de "afacerile orientale" a fost determinată, pe lângă contradicţiile dintre ele, de preocuparea comună de a ţine "sub control" mişcările naţionale în sud-estul european, ce se încadrau în acţiunea "forţelor revoluţionare" la nivelul întregului continent, ca şi de teama lor faţă de pericolul dominaţiei Rusiei asupra întregii Europe[74]. Astfel, Austria, căutând să-şi întărească poziţia în "lumea germană" prin politica sa "în Orient", se va arăta de acord, în 1833, la Münchengraetz, ca în schimbul neutralităţii Rusiei faţă de "afacerile germane", ea să

France au traité d'Unkiar Iskelessi en 1833, în "Revue Historique", LXIII (1938), Tome 182, p. 283-310.

[71] A. J. P. Taylor, *op. cit.*, p. 3 şi urm.

[72] *Histoire des relations internationales*, p. 120.

[73] *La politique de la Russie envers la Pologne et la Turquie* (par un ancien diplomate en Orient), Paris, 1869, p. 92.

[74] A. J. P. Taylor, *op. cit.*, passim.

renunţe la a-şi plusa prea mult interesele sale în Imperiul otoman[75]. Nu putea fi vorba, însă, decât de o renunţare *pro forma* pentru că doar peste doi ani, la Teplitz (septembrie 1835) Metternich a refuzat să se asocieze oricărui nou demers pe care Nicolae I voia să-l întreprindă, pe mâna Rusiei, în privinţa Orientului"[76]. La rându-i, Prusia, asumându-şi şi ea responsabilitatea susţinerii intereselor "lumii germane în Orient", urmărea, de fapt, să-şi întărească, prin aceasta, poziţia în cadrul Confederaţiei germane; ea va căuta să împingă tot mai mult Austria spre "complicaţiile orientale", făcând, totodată, concesii Rusiei, pentru a-şi asigura sprijinul acesteia în eventualitatea vreunei ameninţări "la Rin", din partea Franţei[77].

Raţiunile europene au fost cele principale şi în privinţa atitudinii Angliei şi Franţei faţă de "problema orientală". Cea dintâi, e drept, invoca uneori cu insistenţă caracterul "oriental" al intereselor sale, dar aceasta, pe de o parte, din necesitatea delimitării unui teren favorabil de opoziţie faţă de politica celor trei "curţi nordice", mai ales a Rusiei - aparent, numai în "afacerile orientale", însă, în fond, faţă de politica generală a acestora -, iar pe de altă parte, din preocuparea de a nu oferi Franţei prilejul ca, făcând apel la interesele generale, europene, să afle în "complicaţiile orientale" calea spre a impune reconsiderarea sistemului de tratate din anul 1815. De fapt, "izolarea" Franţei a fost miza principală a "înţelegerilor" la care Anglia şi Rusia lăsau impresia că pot ajunge în timpul "crizelor egiptene" din anii 1839-1841 sau cu ocazia vizitei ţarului Nicolae I la Londra în anul 1844. Semnificativ pentru cele

[75] *Ibidem.*

[76] *Histoire des relations internationales*, p. 119. Pentru politica Austriei faţă de "chestiunea orientală", vezi *Expozeul istoric* întocmit asupra "problemei orientale" de Metternich, la 5 ianuarie 1826, în *Mémoires, documents et écrits divers laissés par le prince de Metternich, publiés par son fils le prince Richard de Metternich*, t. IV, Paris, 1881, p. 297-300; vezi şi *România în relaţiile internaţionale*, p. 87.

[77] A. J. P. Taylor, *op. cit.*, p. 2 şi urm.

menţionate este faptul că, în faţa "imprudenţelor" politicii Franţei în perioada 1839-1841[78], când aceasta risca să împingă "complicaţiile orientale" până la declanşarea unui *război general european*[79], Anglia şi Rusia, în ciuda divergenţelor dintre interesele lor, recurg la *prudenţă* şi, antrenând Austria şi Prusia, ajung, de comun acord, să afle, la 1840, în garantarea independenţei şi integrităţii Imperiului otoman, posibilitatea închiderii "crizei orientale", ceea ce va determina ca Franţa să nu mai poată sprijini "cauza egipteană" şi, ameninţată cu pericolul "izolării" şi al renaşterii coaliţiei "celor patru" din 1815, să depună chiar eforturi[80] pentru a fi primită între semnatarele convenţiei de la Londra din 13 iulie 1841.

Deosebit de interesant de relevat aici apare faptul că marile puteri au trebuit să se menţină şi după 1841 în limitele "tradiţionale" ale politicii lor faţă de "problema orientală", şi tot din raţiuni *europene*, fie ele şi mascate. Fiind preocupate să "restaureze vechea ordine" în Europa, marile puteri nu puteau depăşi, în privinţa "afacerile orientale", concepţia politico-diplomatică a secolului al XVIII-lea[81], axată pe "problema moştenirii Imperiului otoman", aflat pe panta declinului. Or, în noile condiţii, o asemenea politică se va dovedi contradictorie. Drept dovadă, deşi vor recurge, în 1841, la garantarea integrităţii şi independenţei Imperiului otoman, ca principiu al echilibrului şi *statu-quo*-ului european, cabinetele marilor puteri se vor arăta şi în continuare animate de practicile politicii compensaţiilor teritoriale pe seama aceluiaşi imperiu[82].

Interferenţele profunde ale "chestiunii

---

[78] *Histoire des relations internationales*, p. 119.

[79] *Ibidem*, p. 122.

[80] A. Debidour, *op. cit.*, vol. I, p. 379, 393 şi urm.

[81] Vezi, pentru aceasta, A. Sorel, *La question d'Orient au XVIII-e siécle*, Paris, 1902.

[82] T. G. Djuvara, *Cent projets de partage de la Turquie (1881-1913)*, Paris, 1913, passim.

orientale" cu problematica politicii generale europene vor fi evidenţiate şi de mişcările de eliberare naţională din sud-estul european. Aceste mişcări exprimau procesul formării şi afirmării naţiunilor moderne în această zonă a Europei[83], încadrându-se, prin obiectivele lor fundamentale - crearea statelor naţionale independente şi unitare şi înfăptuirea reformelor corespunzătoare stadiului şi perspectivelor dezvoltării societăţii -, în acţiunea "forţelor profunde" de "disoluţie" a sistemului european din 1815[84]. În consecinţă, mişcările de eliberare naţională pot fi privite ca factor decisiv ce va determina eşuarea eforturilor marilor puteri de a menţine "problema orientală" în limitele ei "tradiţionale". Edificator, în acest sens, este faptul că unele "chestiuni naţionale" - română, greacă, sârbă - se vor desprinde din cadrul pe care diplomaţia marilor puteri l-a denumit al "problemei orientale", fiind recunoscute, întâi tacit, apoi formal, ca *probleme de interes european*[85].

Pornind de la cele consemnate în legătură cu locul aşa numitei "probleme orientale" în cadrul relaţiilor internaţionale, după 1815, putem constata că şi în determinarea conţinutului acesteia, rolul principal l-a avut confruntarea dintre "forţele de susţinere" şi cele de "disoluţie a vechii ordini europene". Nu

---

[83] *Les Lumières et la formation de la conscience nationale chez les peuples du sud-est européen*, Bucarest, 1970.

[84] Interesante şi semnificative pentru conţinutul şi perspectivele realităţilor din sud-estul european sunt opiniile domnitorului Ţării Româneşti, Gheorghiu Bibescu, făcute cunoscute în 1846 consulului francez la Bucureşti, Doré de Nion, şi prin intermediul acestuia, lui Guizot: "Si vous redoutez et avec raison, de voir un jour l'équilibre européen troublé par l'ambition de la Russie, ne devriez-vous pas appeler, de vos voeux, encouràger de vos sympathies l'organisation de nationalités autonomes interposées entre l'Empire des Taars et celui des Sultans? Et quand sonnera pour ce dernier empire l'heure prochaine de la dissolution, quel rôle utile et glorieux n'appartiendrait-il pas si vous l'aviez voulu à ces populations chrétiennes qui fécondent les rives du Danube, les versants des Carpathes et ceux des Balkans!" Apud Frédéric Damé, *op. cit.*, p. 40 şi urm.

[85] L. Boicu, *op. cit.*, p. 76 şi urm.; Gh. Platon, *Le "problème roumain" et le "problème orientale" dans la première moitié du XIX-e siècle Interferences et implications*, în "Revue Roumaine d'Histoire", 2, 1979, p. 373-380.

întâmplător, a existat un raport strâns, menţionat în literatura de specialitate[86], între momentele revoluţionare din Europa şi momentele de "criză orientală", toate, dealtfel, determinate de cauze ce purtau în sine posibilitatea declanşării unui conflict european.

Problema care se impune să fie ridicată în continuare constă în explicarea raţiunilor ce au dus la "evitarea" până în 1853 a unui asemenea conflict, într-o Europă care, după cum poate reieşi chiar şi din consideraţiile succinte de mai sus, avea aspectul unei arene asupra căreia plana pericolul declanşării unui veritabil *bellum omnium contra omnes*. S-a datorat aceasta, după cum s-a afirmat[87], eficienţei "sistemului european" instituit în 1815 şi "concertării" marilor puteri în scopul garantării acestuia? Considerăm nefondat întrutotul un eventual răspuns afirmativ, deoarece fiinţarea "sistemului european" prin garantarea de marile puteri a *statu-quo*-ului teritorial şi a "ordinei" în interiorul statelor s-a dovedit, fapt demonstrat, destul de "precară"[88]. Drept urmare, în explicarea cauzelor menţinerii aparentei *linişti europene*, trebuie avute în vedere şi alte considerente, mai ales cele ce decurg din faptul că un conflict european ar fi însemnat, în ultimă instanţă, unul dintre "forţele de susţinere" şi cele de "contestaţie" a "ordinei" generale existente[89]. O asemenea punere a problemei permite să ne explicăm "recularea naturală"[90] a marilor puteri în faţa perspectivelor declanşării unui asemenea conflict, care "dechainerait des forces dont nul homme d'état pourrait se vanter de rester maître"[91]. În consecinţă, Rusia, deşi credea că beneficia de o armată considerabilă şi de o poziţie

[86] L. Boicu, *Austria şi Principatele Române* ..., p. 7.
[87] Jacques Droz, *op. cit.*, p. 271 şi urm.
[88] *Histoire des relations internationales*, p. 128.
[89] René Rémond, *op. cit.*, p. 7.
[90] *Histoire des relations internationales*, p. 127.
[91] *Ibidem*, p. 128.

strategică favorabilă, n-a fost tentată *à l'instant* să forţeze "porţile Europei Centrale" şi nici să se "folosească" de avantajele sale în "chestiunea orientală" (...) "jusqu'au point où elle aurait risqué la querre générale"[92]. Nici Imperiul austriac nu-l putea "risca" fiindcă era convins că un asemenea război ar determina punerea în cauză a existenţei sale, ca şi a celorlalte "închisori ale naţionalităţilor". La rându-i, Prusia, între ademenirea posibilităţilor de revizuire a hărţii politice a Europei şi "frica uriaşă"[93] ca aceasta să nu aibă loc prin sacrificarea intereselor ei, a trebuit să adere la poziţia celorlalte două "curţi conservatoare".

Complexe, dar şi explicabile, au fost raţiunile "reculării" puterilor occidentale. "Deranjate" deopotrivă de "solidaritatea curţilor conservatoare", Anglia şi Franţa au înclinat uneori să "rişte" un conflict european[94]. Ceea ce le-a oprit din aceasta au fost atât divergenţele dintre ele în privinţa organizării "viitoarei Europe" cât şi teama că un asemenea conflict ar fi putut determina instituirea hegemoniei "curţilor conservatoare", de fapt a Rusiei, asupra întregului continent.

Dintre "forţele de contestaţie a sistemului european", mişcările revoluţionare, datorită desolidarizării oficiale a Franţei de cauza lor, din motivele expuse mai sus, ca şi datorită faptului că, în unele cazuri - Italia, Germania - "partidele revoluţionare" nu au înţeles necesitatea antrenării în luptă a forţelor sociale largi[95], au fost înăbuşite sau limitate, ca arie de desfăşurare ori ca efecte pe plan internaţional, de intervenţia promptă, diplomatică şi militară, a puterilor conservatoare. Acestea din urmă vor "reuşi", astfel, să "stingă" stările de tensiune ce ameninţau să cuprindă întregul continent - cum părea

---

[92] *Ibidem*
[93] A. J. P. Taylor, *op. cit.*, p. 3 şi urm.
[94] *Histoire des relations internationales, loc. cit.*
[95] *Ibidem.*

să se întâmple cu ocazia mişcărilor revoluţionare din anii 1830-1831 - înainte ca declanşarea unui conflict european să devină inevitabilă.

Cât despre momentele de "criză orientală", marile puteri, care se considerau singure în drept să le "soluţioneze", se vor regăsi, pe mai departe, datorită divergenţelor dintre ele, "într-o cronică confruntare", în care se vor lăsa antrenate numai atât cât aceasta se menţinea în limitele sale "tradiţionale". Atunci când "complicaţiile orientale" îşi dezvăluiau conţinutul lor real şi ameninţau să declanşeze un conflict general[96], marile puteri vor "recula" în faţa perspectivelor acestuia din motivele expuse mai sus.

Considerăm suficiente cele expuse, în legătură cu situaţia "forţelor" de natură să intre într-un conflict european, pentru a ne explica raţiunile ce au determinat multă vreme "evitarea" acestuia[97]. În condiţiile arătate, a fost firesc ca Europa să constituie un context propice elaborării proiectelor de pace şi de "uniune europeană"[98], toate, însă, fără efect, fiind scrise pe luciul apei.

Condiţiile şi perspectivele izbucnirii conflictului european vor fi însă radical modificate de evenimentele din anii 1848-1849. Acesta, posibil în perioada anterioară, devine, practic, iminent. Nu întâmplător, anii amintiţi[99], ai desfăşurării, sau anii 1850-1851[100], în care s-au resimţit consecinţele imediate ale evenimentelor, au fost consideraţi drept începutul unei noi perioade în istoria relaţiilor internaţionale - a "revoluţiilor şi războaielor

---

[96] *Histoire des relations internationales*, p. 120 şi urm.

[97] E. Lavisse, *op. cit.*, p. 225 şi urm.

[98] P. Renouvin, *Les idées et les projets d'Union européenne au XIX-e siècle*, în "Publications de la Conciliation internationale", Buletin no. 6, Paris, 1931, p. 463 şi urm.; vezi şi *Histoire des relations internationales*, p. 21 şi urm.

[99] *Histoire générale du IV-e siècle à nos jours* (publ. sub direcţia lui E. Lavisse şi A. Rambaud), vol. IV, *Révolutions et guerres nationales. 1848-1870*, Paris, A. Colin, 1899.

[100] *Histoire des relations internationales*, p. 258 şi urm.

naţionale" -, privită, în antiteză cu cea precedentă, ca "o fază războinică"[101] şi care, încheiată după unele opinii la 1871[102] sau, după altele, mai recente, la 1878[103], va asigura triumful cauzei "forţelor de contestaţie" a "vechii ordini europene"[104].

Cauzele care puteau să genereze un conflict european au rămas, în esenţă, aceleaşi şi după anii 1848-1849. Însă, evenimentele care au avut loc în anii amintiţi, ca şi consecinţele acestora, au determinat, în privinţa modului de acţiune al "forţelor" de natură a fi antrenate într-un asemenea conflict, unele mutaţii profunde. Prezentarea, fie şi succintă, a acestor mutaţii, am considerat-o de o importanţă deosebită, pentru a ne explica atât raţiunile ce au făcut inevitabilă izbucnirea conflictului european, în anul 1853, cât şi cele ce au determinat modalitatea desfăşurării evenimentelor ce vor surveni.

Unele mutaţii profunde au survenit în privinţa acţiunii "forţelor profunde de disoluţie a sistemului european". După cum este ştiut, dezlănţuirea revoluţiilor în anul 1848, în acea memorabilă "primăvară a popoarelor", a părut dintru început de o forţă redutabilă, în măsură să răstoarne întregul edificiu al organizării "vechii Europe". În vederea realizării acestui obiectiv, iniţiatorii "mişcărilor subversive" au cultivat ideea *revoluţiei europene*, crezând, iniţial, în posibilitatea cuprinderii în tumultul acesteia a tuturor "tentativelor sociale şi naţionale". Realităţile de care se vor izbi acestea din urmă se vor dovedi însă cu mult mai dure decât au fost întrevăzute, determinând înăbuşirea sau limitarea desfăşurării lor.

După cum s-a demonstrat, înăbuşirea revoluţiilor s-a datorat refuzului oficial al Franţei de a

---

[101] *Histoire générale des civilisations*, Tome VI, p. 93.

[102] În general, istoricii francezi şi germani. Vezi, *România în relaţiile internaţionale*, p. 302.

[103] *România în relaţiile internaţionale*, p. 302 şi urm.

[104] *Histoire des relations internationales*, p. 2; René Rémond, *op. cit.*, p. 187.

fi "campioana dezinteresată" a ridicării naţionalităţilor oprimate, intervenţiei energice a "curţilor conservatoare", a Rusiei îndeosebi, ca şi imposibilităţii realizării unităţii de acţiune a "forţelor revoluţionare". Dintre aceste cauze, la care, evident, pot fi alăturate şi altele, specifice fiecărei revoluţii, o deosebită atenţie a fost acordată, în literatura de specialitate, primelor două, trecându-se, după opinia noastră, prea uşor peste a treia. Apare explicabilă, de aceea, atenţia acordată consecinţelor politice ale evenimentelor din anii 1848-1849. Anume, s-a remarcat faptul că, din disputa ce a avut loc, a ieşit învingătoare "reacţiunea", a cărei expresie a constituit-o reinstaurarea regimurilor conservatoare în interiorul statelor, regimuri organizate într-o manieră ce să reducă considerabil posibilităţile unor eventuale noi ridicări revoluţionare. Or, revoluţiile s-au dovedit a fi, în esenţă, naţionale, manifestându-se, în funcţie de condiţiile concrete, pe calea politică, socială, economică sau culturală; naţionale au fost, de aceea, nu numai faptele, ci şi consecinţele lor. Iată, de ce, pentru a ne explica unele tendinţe fundamentale ce se vor resimţi în acţiunea "forţelor de contestaţie a sistemului european", după 1848, este necesar să pornim de la prezentarea modului în care au fost puse problemele naţionale de revoluţiile izbucnite în acel an.

Sensul punerii problemelor naţionale a constat, exceptând, în parte, cazul Franţei, în punerea de acord a realităţilor naţionale cu cadrul necesar afirmării acestora, statul naţional, dotat cu atributele sale fundamentale: unitate, independenţă, instituţii şi reforme interne corespunzătoare stadiului şi perspectivelor devenirii societăţii moderne. Aceasta presupunea, înainte de toate, aplicarea *principiului naţionalităţilor*, care, după cum am arătat mai sus, a fost consacrat de marea revoluţie franceză şi a fost "receptat" în întreaga Europă[105]. S-a crezut, iniţial, în

[105]Vezi, Jacques Godechot, *La Grande Nation. L'expansion*

aplicabilitatea fără dificultăţi a acestui principiu şi, drept urmare, în cauza *revoluţiei europene*, considerată în măsură să determine soluţionarea tuturor cazurilor particulare. Desfăşurarea evenimentelor va pune însă în lumină o Europă "aşa cum era, cu ireconciliabilele sale contraste naţionale, etnografice şi cronologice"[106]. Faptul este explicabil, deoarece ideea naţională - fundamentul principiului naţionalităţilor - ca şi mişcările revoluţionare nu au reprezentat doar simple "sechele ale revoluţiei din 1789"[107], ci s-au întemeiat pe realităţi concrete. Însă, ca urmare a înţelegerii in moduri diferite a acestor realităţi, între unele naţiuni s-au manifestat cu putere unele divergenţe şi contestaţii reciproce pe tema drepturilor lor. Astfel, în privinţa frontierelor statului naţional, în vreme ce unele naţiuni, de fapt, cele latine, au pornit de la *realitatea naţională*, invocând vechimea, ("dreptul istoric") şi numărul locuitorilor de acelaşi neam ("dreptul natural") într-un teritoriu, asupra delimitării căruia aveau o idee clară, celelalte naţiuni europene, aproape fără excepţie, vor porni de la *ideea de stat*, făcând apel la istoria politică a Evului Mediu. Or, înfăptuirea statelor naţionale, în conformitate cu concepţia acelora din urmă, presupunea reconstituirea hărţii politice a Europei medievale în plină epocă modernă[108]. Aceste naţiuni pierdeau din vedere faptul că unele state medievale, datorită principiilor laice şi religioase după care fuseseră organizate, şi-au impus dominaţia şi asupra teritoriilor altor popoare, state care vor purta însă denumirea etnicului elitei militaro-feudale cuceritoare[109]. Fără a intra în detalii, ne putem explica

---

révolutionnaire de la France dans le monde de 1789 à 1799, vol. I, Aubier, Paris, 1956, p. 10.

[106]E. Lavisse, *Vue générale de l'histoire politique*, p. 230.

[107]René Rémond, *op. cit.*, p. 184.

[108]Gh. I. Brătianu, *Roumanie et Hongrie. Considérations démographiques et économiques*, Bucarest, 1940, p. 14.

[109]G. Sofronie, *Principiul naţionalităţilor în tratatele de pace din 1919-1920*, Bucureşti, 1936, p. 16 şi urm.

de ce revoluţia maghiară de la 1848 va reclama reconstituirea regatului Sfântului Ştefan, ca "stat naţional maghiar"; de ce revoluţia cehă va reclama "renaşterea" regatului Sfântului Venceslas[110]; de ce revoluţia germană "se va opri respectuoasă în faţa tronurilor"[111]; de ce revoluţia polonă, mai ales emigraţia, invoca "misiunea europeană" a unei Polonii Mari, cu ieşire la Marea Baltică şi la Marea Neagră; de ce "partida naţională" greacă va rămâne încă multă vreme fascinată de "marea idee" ce însemna "renaşterea" Bizanţului[112]; de ce naţiunile slave ortodoxe vor invoca ţaratele medievale şi misiunile lor istorice etc.

Contestaţii şi disensiuni s-au manifestat şi în legătură cu drepturile sociale, politice sau culturale. Şi aceasta fiindcă unele naţiuni - cazul celei maghiare este elocvent -, considerându-se, pe baza menţinerii sau reactualizării unor privilegii medievale, "naţiuni elitare", au contestat accesul altora la asemenea drepturi.

Putem conchide, pe marginea celor consemnate, că între revoluţiile naţionale de la 1848, marcate de "gelozie mutuală"[113], unitatea de acţiune s-a dovedit, practic, irealizabilă. Revoluţiile naţionale, de anvergura celor din 1848-1849, nu şi-au mai putut afla reeditarea, şi aceasta nu doar ca urmare a faptului că în Franţa postrevoluţionară a fost instituit "regimul lui Louis Napoleon", ci datorită convingerii, determinată de experienţele anilor revoluţionari, că acordurile dintre naţiuni, atâta vreme cât apărea extrem de dificilă aflarea căilor recunoaşterii reciproce a drepturilor lor, se dovedeau cu mult mai anevoioase decât cele dintre monarhi[114]. Ne putem astfel explica de ce "forţele conservatoare" au ieşit, cu o surprinzătoare

[110]René Rémond, *op. cit.*, p. 184.
[111]G. Weber, *Histoire universelle*, Tome XI, Paris, 1875, p. 54.
[112]Kauffmann, *op. cit.*, p. 53.
[113]A. Debidour, *op. cit.*, vol. II, p. 3.
[114]*Ibidem*, p. 5.

uşurinţă, victorioase din marea confruntare sau de ce nu au putut prinde viaţă tentativele emigraţiilor revoluţionare în sensul coordonării eforturilor pentru declanşarea unei noi "revoluţii europene".

Revoluţiile din anii 1848-1849 nu au constituit doar dovada dificultăţilor ci, în primul rând, a *necesităţii* realizării statelor naţionale. Aceasta reprezintă, de fapt, consecinţa fundamentală a revoluţiilor asupra relaţiilor internaţionale, ca şi asupra dezvoltării societăţii europene, în ansamblu. Nu întâmplător, procesul făuririi statelor moderne unitare şi independente, a căror problemă a fost ridicată la 1848, va sta încă multă vreme sub semnul spiritului şi împlinirii programului revoluţiilor declanşate în acel an. Forţele ce vor fi angajate în acest sens, ca şi şansele de succes, se vor dovedi "foarte inegale"[115]. Realitatea va determina ca, în cazul unor naţiuni, să se recurgă la căi şi principii care, în esenţă, se vor dovedi o negare a spiritului paşoptist[116]. Astfel, unele mişcări naţionale, cum a fost cazul celei germane, vor abandona "mitologia romantică" a insurecţionării maselor şi îşi vor exprima convingerea despre eficienţa "mijloacelor clasice": diplomaţia şi războiul[117]. Pe de altă parte, acele naţiuni, ce se confruntau cu dificultăţi serioase în privinţa organizării lor pe baza *principiului naţionalităţilor* - pe care l-au "receptat" iniţial, aşa cum a fost consacrat pe plan politic şi juridic de revoluţia franceză din 1789 -, vor recurge, pentru definirea şi afirmarea condiţiei lor, la alte principii, dintre care cel al rasei, ca fundament al ideilor de puritate etnică şi energie naţională[118], va

[115] *Histoire des relations internationales*, p. 155.

[116] *Ibidem*, p. 258; René Rémond, *op. cit.*, p. 188.

[117] *Ibidem*.

[118] De exemplu, lucrarea lui Gobineau, *Essai sur l'Inégalité des races humaines*, publicată între anii 1853 şi 1855 şi în care se afirma, între altele, că "chestiunea etnică domină toate celelalte probleme ale istoriei" şi că "inegalitatea raselor (...) este suficientă pentru a explica întreaga confuzie a destinelor popoarelor"; deşi nu va avea ecou deosebit în rândurile naţiunilor latine, fiind combătută, între alţii, de Tocqueville, Michelet şi Renan, va afla în

avea repercusiuni profunde asupra relaţiilor internaţionale. Prin maniera în care a fost pus şi a fost receptat, principiul rasei oferea posibilitatea asocierii lui nu numai cu ideea naţională[119], ci şi cu aceea a dominaţiei unor naţiuni asupra altora. Drept urmare, ne putem explica de ce, pe un asemenea principiu, au înţeles să-şi "întemeieze drepturile", naţiunile dominante în imperiile multinaţionale[120]. Faptul îşi va afla expresia în tendinţele panslavismului şi ale pangermanismului, a căror confruntare va deveni, inexorabil, una din componentele viitoarelor conflicte internaţionale[121].

Asemenea tendinţe, resimţite şi pe plan economic sau politic[122], vor avea un rol deosebit în determinarea sensului unor evenimente internaţionale, între care şi conflictul la care ne referim.

Evenimentele din anii 1848-1849 vor avea consecinţe serioase şi asupra politicii marilor puteri, exponentele principale ale forţelor conservatoare" în Europa. Marile puteri, la adăpostul reînnoirii tacite a angajamentelor lor în scopul menţinerii "ordinei europene", vor căuta, în fapt, să se folosească de noile condiţii, "postpaşoptiste", pentru a-şi realiza obiectivele fundamentale ale politicii lor. Astfel, în timp ce noile tendinţe şi orientări ale politicii "puterilor conservatoare" păstrau şi chiar întăreau posibilitatea "solidarizării" lor în faţa mişcărilor de emancipare a naţiunilor oprimate, devenise foarte anevoioasă aceeaşi "solidarizare" în scopul garantării

---

Germania un teren fertil pentru cultivarea principiului rasei, al cărui sens autorul îl precizează în chiar titlul lucrării - Apud *Histoire des relations internationales*, p. 259; vezi şi Eugène Pittard, *Les races et l'histoire*, ("L'Evolution de l'Humanité", V), Paris, 1932, p. 7 şi urm.

[119]Vezi, *Histoire de Pologne*, Warszawa, 1972, p. 537.

[120]E. Lavisse, *op. cit.*, p. 207 şi urm.

[121]René Rémond, *op. cit.*, p. 180; vezi şi J. Aulneau, *Germains contre Slaves*, Paris, 1914.

[122]*Histoire des relations internationales*, p. 260 şi urm.; Frédéric Mauro, *Histore de l'économie mondiale*, Paris, Sirey, 1971, p. 54 şi urm.; Jean Touchard, *Histoire des idées politiques*, Tome 2. *Du XVIII-e siècle à nos jours*, Paris, 1975, passim.

statu-quo-ului teritorial european. Pornind de la experienţele anilor 1848-1849 şi invocând pangermanismul, Austria şi Prusia vor căuta să realizeze, fiecare sub egida ei, unificarea Germaniei, concepută, în ambele cazuri, în aşa fel, încât să asigure hegemonia "lumii germane" asupra Europei[123]. La rându-i, Rusia, încrezătoare în poziţia sa faţă de Europa postpaşoptistă, va considera că a sosit momentul să transforme panslavismul dintr-o profesiune de credinţă într-o forţă activă[124], ce să determine înfăptuirea "Marii Rusii", care să cuprindă nu numai popoarele slave ortodoxe, ci şi pe cele slave catolice din "zona ilirică" sau din centrul Europei. Or, realizarea unor asemenea planuri ar fi determinat, pe de o parte, coliziunea ruso-germană, adică dintre "puterile conservatoare", ceea ce ar fi însemnat cântecul de lebădă al "solidarizării celor trei curţi nordice". Pe de altă parte, triumful panslavismului sau al pangermanismului ar fi implicat, după cum credeau contemporanii[125], punerea în cauză a existenţei Europei moderne ca civilizaţie şi ca realitate istorică. Nu întâmplător, a fost cultivată atunci ideea că civilizaţia europeană, rezultată din întrepătrunderea "lumii romane" cu "popoarele barbare", a ajuns, peste secole, să fie ameninţată, în fiinţarea ei, de recrudescenţa "pornirilor tribale"[126]. Tot atunci tindea să capete un sens mult mai complex ideea de *cauză europeană*. Privită anterior, în mod tranşant, ca o "cauză a naţionalităţilor" sau ca o "cauză a monarhilor", aceasta devenea, în faţa manifestărilor unor tendinţe ca cele menţionate, o *cauză generală*, pe terenul căreia se vor întâlni atât "forţe revoluţionare" cât şi "forţe conservatoare". Cauza comună va reprezenta însă terenul întâlnirii, dar nu şi al concilierii acestor forţe,

[123] J. Aulneau, *Histoire de l'Europe Centrale*, Paris, Payot, 1926, p. 204.

[124] E. Lavisse, *op. cit.*, p. 207.

[125] H. Lamarche, *op. cit.*, passim.

[126] Kauffmann, *op. cit.*, p. 8.

a căror dispută, intrând în faza decisivă, va rămâne fundamentală în cadrul relaţiilor internaţionale.

Prima ocazie când, în Europa modernă, a fost resimţită ameninţarea "cauzei generale", iar "forţele europene" au reacţionat în maniera menţionată, a fost determinată de poziţia şi de tendinţele Rusiei din anii 1848-1849 şi din perioada imediat următoare. După cum este bine cunoscut, Rusia nu a suferit pe plan intern, în acei ani, tulburări revoluţionare. Ea a căutat însă să se folosească de noile împrejurări internaţionale, determinate de izbucnirea revoluţiilor, pentru a pregăti terenul în vederea instaurării hegemoniei sale asupra Europei. Pentru aceasta, va fi preocupată, mai întâi, să îndepărteze pericolul revoluţionar de la frontierele sale, îndeosebi din statele aflate sub protecţia sa[127]. Apoi, invocând "cauza Europei conservatoare", va interveni împotriva revoluţiilor naţionale din Principatele române şi din Imperiul austriac. Aceasta va determina, pe de o parte, accentuarea protectoratului Rusiei asupra Principatelor române[128], iar pe de alta, sporirea considerabilă a influenţei aceleiaşi puteri în Europa centrală[129]. Situaţia va determina convingerea ţarului Nicolae I şi a cabinetului său că puterea Rusiei în Europa postpaşoptistă devenise *uriaşă*[130], că ea putea să-şi impună punctul de vedere asupra tuturor chestiunilor de interes european[131].

Convingerea guvernanţilor Rusiei în atotputernicia ei va fi determinată nu numai de noua poziţie strategică a acesteia faţă de Europa, ci şi de un

---

[127]Nesselrode c. Kotzebue, la 16 martie 1848, în D. A. Sturdza, (ş. a.), *Acte şi documente relative la istoria renaşterii României*, vol. I, Bucureşti, 1889, p. 168.

[128]În urma convenţiei ruso-turce de la Balta Liman (1 mai 1849). Vezi, A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, ediţia a III-a, vol. XII, Bucureşti, (f. a.), p. 97 şi urm.

[129]A. J. P. Taylor, *op. cit.*, p. 8-22, 23, şi urm.

[130]S. S. Tatişcev, *Imperatori Aleksandri II. Evo ëizni i Tarstvovanie*, vol. I, St. Petersbourg, 1903, p. 119 şi urm.

[131]*Ibidem;* vezi şi E. V. Tarlé, *op. cit.*, p. 85.

'a tor intern, a cărui importanţă considerăm că nu a 'ost suficient subliniată în literatura de specialitate. Este vorba despre mişcarea panslavistă, pe care ţarul însuşi o aprecia drept "forţa principală" a Rusiei[132]. Având o accentuată tentă religioasă, panslavismul era privit, în interiorul Rusiei, ca fiind încununarea "marii misiuni" pe care aceasta o avea de îndeplinit în istorie. Astfel, Rusia panslavistă trebuia să devină "produsul definitv al creştinismului", identificându-se cu acesta şi "asigurându-şi tot viitorul umanităţii". *În (sic!) Oriente lux!* - aceasta devine deviza bisericii ruse, al cărei corespondent laic nu mai putea fi "vechea Romă decrepită", ci "Roma viitorului, a treia şi ultima Romă"[133]. Deasemenea, mişcarea panslavistă va căpăta şi o puternică expresie politică, deoarece prin ea Rusia urmărea să impună "superioritatea" organizării sale faţă de cea a "Occidentului putred"[134], bântuit de mişcările "subversive" şi salvat de "cazacii ţarului" de la prăbuşirea definitivă[135].

În faţa unor asemenea tendinţe ale Rusiei, cabinetele celorlalte mari puteri, din raţiuni particulare, bine cunoscute[136], evitând să dea expresie dimensiunilor reale ale ameninţării, vor căuta pe moment să-i reducă efectele cu mijloacele diplomaţiei, păstrându-şi, pe cât posibil, fiecare dintre ele, libertatea de mişcare.

Dimensiunile şi sensul realităţilor, ce păreau să scape "limbajului de cancelarie"[137], vor fi puse în lumină de manifestările opiniei publice europene[138]. În

---

[132]Joseph Reitzenheim, *Les conférences de 1856 et les nationalités*, p. 18; vezi şi E. V. Tarlé, *op. cit.*, p. 13 şi urm.

[133]V. Soloviev, *La Russie et l'Eglise universelle*, Paris, 1906, p. 8.

[134]*Histoire universelle* (sub direcţia lui R. Grousset şi E. G. Léonard), vol. III, p. 499.

[135]E. V. Tarlé, *op. cit.*, p. 86.

[136]*Histoire des relations internationales*, passim.

[137]H. Lamarche, *op. cit.*, p.1.

[138]Despre rolul opiniei publice europene în preajma şi în timpul conflictului din anii 1853-1856, vezi, H. Fourcade, *op. cit.*, (prezintă articole din "Revue des Deux Mondes"); T. Codrescu, *Presa franceză şi Principatele Române*, Iaşi, 1856; M. Kingsley, *Triumf of lord Palmerston*, Londra, 1924

ochii acesteia, Rusia apărea ca fiind "colosul din nord", a cărui "umbră rece", întinzându-se mereu, amenința cu "înghețul" întreaga civilizație europeană; expansiunea ei era comparată nu cu "un torent care invadează pământurile, apoi trece și le abandonează", ci cu "marea", care, deși cu momente de flux și reflux, "înaintează pas cu pas și nu se mai retrage"[139]. De fapt, încă din epocă s-a constatat că opinia publică a fost aceea care a dat expresie nu numai convingerii despre iminența, ci și cunoașterii sensului conflictului, ai cărui termeni principali se conturau: *Rusia și Europa*[140].

Termenii conflictului, rezultați din amplificarea contradicțiilor ce subliniau "sistemul european" din 1815, vor evolua, însă, sinuos, determinând o desfășurare a evenimentelor cu mult mai complexă decât au lăsat, inițial, aparențele să se întrevadă.

Din "tabăra europeană", "forțele revoluționare" se vor arăta, deschis, interesate de intrarea în coliziune a Rusiei cu "forțele" ce se puteau întâlni pe terenul "cauzei generale". Nu se putea uita că intervenția armată sau diplomatică a marii puteri conservatoare, considerată "cheia de boltă a reacțiunii europene"[141], a constituit una din cauzele înăbușirii revoluțiilor pașoptiste. Iată de ce "partidele revoluționare" priveau un conflict declanșat împotriva Rusiei ca fiind de natură să ofere terenul disputei dintre "forțele revoluționare" și "forțele conservatoare" europene. Faptul pornea și din convingerea, exprimată de Comitetul revoluționar european de la Londra, că triumful "forțelor revoluționare" nu va fi posibil fără înfrângerea și reconsiderarea condiției Rusiei în Europa. Însă, în condițiile în care credința în

(lucrarea face o trecere în revistă a presei engleze în preajma intrării în conflict a puterilor occidentale); E. V. Tarlé, *op. cit.*, p. 10 și urm.; H. Hearder, *L'Europe au XIX-e siècle. 1820-1880*, p. 11.

[139] Kauffmann, *op. cit.*, p. 10.

[140] *Ibidem.*

[141] J. Reitzenheim, *op. cit.*, p. 18.

posibilităţile declanşării revoluţiei europene s-a stins, datorită consecinţelor generate de "optsprezece brumar al lui Louis Napoleon", "forţele revoluţionare" vor trebui să-şi adapteze şi mai mult acţiunile în funcţie de situaţia specifică fiecărui cadru în care se puteau manifesta - mişcările naţionale -, ca şi în funcţie de cursul evenimentelor internaţionale.

Un conflict cu Rusia, în scopul stăvilirii tendinţelor politicii acesteia asupra Europei, devenise iminent şi pentru puterile occidentale[142]. Edificatoare pentru sensul unui asemenea conflict a fost modalitatea în care Anglia şi Franţa au aflat terenul apropierii, apoi al alianţei lor. Fără a insista asupra detaliilor problemei, apropierea nu putea avea loc pe baza concilierii intereselor lor particulare, de a cărei imposibilitate erau convinse şi cabinetele lor. "Cauza generală" europeană, nemărturisită, dar înţeleasă, a putut constitui un asemenea teren. Pentru a se menţine pe acesta, cele două puteri vor trebui să-şi adapteze în funcţie de evoluţia evenimentelor căile şi metodele realizării obiectivelor politicii lor. Astfel, Franţa, deşi viza posibilitatea reconsiderării "sistemului european" din 1815, va trebui să persiste în renunţarea sa de a ameninţa, ca o veritabilă Pandoră, cu declanşarea furtunilor revoluţionare în Europa. E drept, pentru realizarea obiectivului fundamental al politicii sale, Franţa va continua să invoce şi chiar să sprijine aplicarea "principiului naţionalităţilor", însă aceasta să nu survină pe cale revoluţionară[143]. Franţa va trebui să afle modalităţi de exprimare a politicii sale în aşa fel încât să nu fie "suspectată" de celelalte mari puteri, eventualitate ce ar fi determinat recrudescenţa atitudinii lor antifranceze în baza clauzelor "dictatului" din 1815.

---

[142] A. J. P. Taylor, *op. cit.*, p. 77 şi urm.

[143] Vezi, A. Pingaud, *La politique extérieure de Napoléon III*, în "Revue Historique", sept. 1927, p. 41-49; Gh. I. Brătianu, *Napoleon III et les nationalités*, Paris, 1934; P. Henry, *Napoléon III et les peuples*, Clermont-Ferrand, 1943.

Şi Anglia va fi nevoită să invoce foarte puţin obiectivele politice particulare, ea trebuind să-şi fixeze ca scop declarat al acţiunii sale stăvilirea tendinţelor Rusiei în Europa centrală sau "în Orient", în numele cauzei scumpe diplomaţilor vremii - echilibrul european. Apropierea franco-engleză, în maniera menţionată, a dat primele semne încă din anul 1849, atunci când Rusia, folosindu-se de complicaţiile "chestiunii emigraţilor revoluţionari" în Turcia, ca şi de cele ale blocării Pireului de flota engleză, va căuta să redeschidă "criza orientală"[144].

Spre un conflict cu Rusia, pe terenul "cauzei generale", se orienta, explicit la un moment dat[145], şi "lumea germană", care se socotea ameninţată direct de noile poziţii şi tendinţe ale politicii ţariste în centrul Europei. Nesselrode chiar, în circulara sa din 6 iulie 1848, menţiona, între altele, că în Confederaţia germană "războiul contra Rusiei a fost proclamat ca o necesitate a epocii"[146]. Statele germane au avut însă raţiuni destul de serioase pentru a "recula" în faţa perspectivelor declanşării ostilităţilor la frontierele lor cu Rusia. În primul rând, pentru că nu puteau realiza armonizarea acţiunilor lor, necesară pentru o asemenea întreprindere, însă, practic, imposibilă datorită divergenţelor dintre Austria, Prusia şi "statele secundare" ale Confederaţiei în privinţa "viitorului afacerilor germane". Pe de altă parte, pornind de la experienţele anilor 1848-1849, "cele trei Germanii" aveau convingerea că, în eventualitatea declanşării

[144]E. Bapst, *op. cit.*, p. 135 şi urm.; A. J. P. Taylor, *op. cit.*, p. 78 şi urm

[145]Atunci când, pentru a-şi consolida şi spori influenţa în Europa centrală, Rusia, invocând respectul tratatelor din 1815, va încrimina "intenţiile" Parlamentului de la Frankfurt în legătură cu Unificarea Germaniei, ca şi cele în privinţa "provinciilor baltice", Poloniei şi "ducatelor daneze". Chiar şi Austria şi Prusia, deşi interesate de sprijinul Rusiei împotriva revoluţiilor, vor fi nemulţumite de sporirea influenţei acestei puteri în centrul Europei. Vezi, A. Debidour, *op. cit.*, vol. II, p. 12. În aceste condiţii, s-a dovedit profetică afirmaţia cancelarului Schwarzenberg, după care Austria "va uimi lumea prin ingratitudinea ei". Vezi, *ibidem*, p. 69.

[146]A. Debidour, *op. cit.*, vol. II, p. 19.

conflictului. Rusia, datorită situației sale, va fi aceea care va deține inițiativa militaro-strategică. La toate acestea se adăuga teama statelor germane că un război cu Rusia putea transforma Germania în teatrul operațiunilor militare și că intervenția forțelor franceze și engleze ce ar fi survenit ar fi determinat înlocuirea influenței țariste în centrul Europei cu o alta, a puterilor occidentale, îndeosebi a Franței. Prevenitoare față de o asemenea alternativă, statele germane nu se vor manifesta, deschis, împotriva Rusiei, dar nici în favoarea acesteia. Ele vor recurge la o linie de conduită sinuoasă, cu consecințe profunde asupra evoluției evenimentelor internaționale. Ca o confirmare a acestei realități, Austria și Prusia, pentru a evita posibilitatea unei noi intervenții a Rusiei împotriva tendințelor "pașoptiste" ale "lumii germane", vor încheia la 16 mai 1849 alianța lor împotriva revoluției. Rusia a putut spera atunci în renașterea Sfintei Alianțe, pierzând însă din vedere faptul că alianța austro-prusiană viza nu numai revoluția, ci și tendințele politicii țariste în centrul Europei[147].

Și celelalte state europene, deși erau confruntate cu serioase probleme, generate direct sau indirect de criza generală europeană din perioada postpașoptistă[148], vor căuta, deși cu mai mici șanse decât ale marilor puteri, să facă loc și acțiunilor lor pe terenul "cauzei generale". Sensul atitudinii lor va ieși în lumină cu ocazia evenimentelor internaționale din anii următori.

În ceea ce privea Rusia, exponenta celuilalt termen al marii confruntări, problema de care era încă preocupată era aceea a terenului și a momentului favorabil pentru declanșarea acțiunilor sale. Încrezătoare în calculele ce și le va face pentru

[147] A. J. P. Taylor, *op. cit.*, passim.

[148] Vicomte de Guichen, *Les grandes questions européennes et la diplomatie des puissances sous la Seconde République française*, Tome I, Paris, 1925 și Tome II, Paris, 1929.

soluţionarea acestei probleme, "marea putere nordică" va considera că un asemenea teren îl putea constitui "problema orientală". Alegerea părea să aibă temeiuri dintre cele mai solide, atât de ordin intern cât şi extern.

În privinţa temeiurilor interne, cabinetul ţarist miza pe faptul că politica sa "orientală" se bucura de adeziunea tuturor straturilor societăţii ruse, indiferent de maniera în care era înţeleasă în fiecare dintre acestea[149]. Edificatoare în acest sens era atitudinea reprezentanţilor principalelor curente politice din Rusia, *zapadniki* ("occidentaliştii") şi "slavofilii". Cei dintâi, din dorinţa de a conferi Rusiei o misiune europeană, considerau că aceasta, prin politica sa, va tranşa în interesul Europei "chestiunea Orientului", care, după istoricul Soloviov, unul dintre principalii lor reprezentanţi, era doar "un moment din lupta seculară între Asia şi Europa"[150]. În replică, pentru "slavofili", ale căror idei au fost cel mai clar formulate atunci de N. Danielewski în lucrarea intitulată semnificativ *Russland und Europa*, "chestiunea Orientului nu e lupta între Asia şi Europa, ci doar cea a lumii germano-romane şi catolice cu lumea greco-slavă şi ortodoxă"[151]. Ambele curente, însă, erau adepte ale "misiunii marii Rusii", ca şi a terenului ales pentru declanşarea acţiunilor în vederea îndeplinirii acesteia.

Cât despre temeiurile externe, Rusia se considera ca fiind, dintre marile puteri, cu cea mai solidă poziţie - politică, strategică şi religioasă - "în Orient"[152]. Ea miza pe faptul că avea posibilitatea să se folosească de "complicaţiile orientale", invocând şi supunând interpretării clauze ale tratatelor cu Poarta otomană într-o manieră care să lase impresia că

[149]E. V. Tarlé, *op. cit.*, vol. I, p. 13 şi urm.

[150]Vezi, A. Oţetea, *Contribuţii la chestiunea orientală*, în A. Oţetea, *Scrieri istorice alese*, Cluj-Napoca, 1980, p. 71.

[151]*Ibidem.*

[152]*Histoire des relations internationales*, p. 287 şi urm.

acţiunile sale nu contraveneau normelor de drept internaţional. Cabinetul ţarist credea, totodată, că avea să se folosească de dificultăţile ce le puteau pricinui Porţii otomane mişcările naţionale din sud-estul Europei - cum se vor dovedi cele ale muntenegrenilor şi grecilor. Deasemenea, "complicaţiile orientale", după cum o dovedise trecutul, îi permiteau să ţină la remorca politicii sale pe cele două puteri germane, Austria şi Prusia, fie atrăgându-le în diferite combinaţii teritoriale, fie declarându-le că va respecta "interesele germane în Orient". Rusia nu risca, în acelaşi timp, amestecul direct al statelor europene ce nu încheiaseră tratate în scopul reglementării "crizelor orientale". Mai mult, se spera că acţiunile sale "în Orient" nu puteau să provoace nemulţumiri din partea "forţelor conservatoare" din Europa, care-i datorau o "veşnică recunoştinţă", ca urmare a faptului că ea a fost, pentru acestea, în condiţiile anilor 1848-1849, o veritabilă arcă a salvării. A putut miza, de aceea, plecând şi de la experienţele anilor 1839-1841, pe imposibilitatea alianţei franco-engleze cu ocazia "crizelor orientale".

Asemenea calcule ale cabinetului ţarist, concepute în aşa fel încât să ascundă scopul fundamental al politicii sale, reieşeau limpede din avansurile făcute de ţarul Nicolae I guvernului Angliei, cu ocazia celebrelor convorbiri pe care le-a avut, la începutul anului 1853, cu ambasadorul acestei puteri la Saint-Petersbourg, sir Hamilton Saymour. Nu întâmplător, acestor convorbiri li s-a acordat o deosebită atenţie din partea literaturii de specialitate[153], beneficiindu-se, e drept, şi de putinţa cunoaşterii lor prin intermediul corespondenţei dintre H. Saymour şi cabinetul englez, publicată încă în epocă[154]. Fără să insistăm asupra detaliilor

[153]G. Henderson, *The Seymour conversations. 1853,* în "History", 1933-1934, vol. 18, p. 241-247.

[154]Vezi, Kauffmann, *op. cit.,* passim.

convorbirilor care au avut loc din inițiativa și credința țarului în posibilitatea "înțelegerii" ruso-engleze în problema moștenirii Imperiului otoman, ceea ce ne interesează, aici, este relevarea faptului că cele două părți se arătau convinse de iminența declanșării unui *război european*, fiecare, însă, privindu-l din unghiuri diferite. Mai întâi, țarul a invocat faptul că "omul bolnav", oricât ar dori puterile europene să-i prelungească existența, ar putea într-o bună zi să le cadă "pe brațe" pentru a nu se mai ridica, eventualitate pentru care Rusia și Anglia vor trebui să se "înțeleagă" și să fie "pregătite", "decât să se expună haosului, confuziei și certitudinii unui *război european*"[155]. Spre deosebire de țar, care intenționase să "orientalizeze" sensul problemelor în discuție, ambasadorul englez lăsase să se înțeleagă că Europa era convinsă de iminența unui conflict general, dar a cărui cauză nu rezida în "afacerea Turciei", ci în "*spiritul revoluționar*", care a izbucnit în anii 1848-1849 și care mocnește încă în "subteran"; "acolo, afirma Saymour, este pericolul și, fără îndoială, un război în Turcia va fi semnalul noilor explozii în Italia, Ungaria și aiurea"[156].

Deosebirile de vederi, dintre țarul Rusiei și ambasadorul englez, purtau în ele și explicația eșecului "proiectelor" țarului în legătură cu "înțelegerea" ruso-engleză, explicație care, mult mai întemeiată decât cea vizând "disensiunile" în privința împărțirii "prăzii"[157], reprezintă, totodată, un argument serios pentru considerarea caracterului european al cauzelor conflictului din anii 1853-1856. Dincolo de aparențe, constând în calcule și tatonări ca cele de mai sus, vor răzbate adevăratele cauze ale coliziunii, cărora, chiar în epocă, s-a reușit să li se dea cea mai concisă și, totodată, cea mai evocatoare expresie: "le

[155] *Ibidem*, p. 35; vezi și D. A. Sturdza, ș. a., *op. cit.*, vol. II, București, 1889, p. 13 și urm.

[156] Kauffmann, *op. cit.*, p. 38.

[157] După cum consideră E. V. Tarlé, *op. cit.*, vol. I, p. 5 și urm.

danger réel de l'Europe, voilà la question; la violation des traités, non seulement consentis et souscrits, mais imposés, voilà le grief; la situation des divers peuples de l'Europe au début de la querre, leurs intérèts, leurs aspirations, leurs passions, leurs désirs justes ou erronés, voilà les complications"[158].

Cele consemnate converg întru a susține faptul că "problema orientală" nu a constituit *cauza*, ci terenul ales de Rusia pentru disputa cu "forțele europene" în vederea realizării obiectivului fundamental al politicii sale: hegemonia asupra Europei.

Dintre "forțele europene", cele care aveau să *accepte* ca pe un asemenea teren să se opună tendințelor Rusiei erau marile puteri semnatare, împreună cu aceasta din urmă, ale convenției de la Londra din 13 iulie 1841. În baza clauzelor amintitei convenții, Anglia, Franța, Austria și Prusia puteau să impună Rusiei respectarea *statu-quo*-ului în Orient. Deasemenea, cele patru puteri, acceptând să se opună Rusiei pe terenul "chestiunii orientale", "înțeleasă" deliberat de ele în maniera "tradițională", erau singurele dintre "forțele europene" care puteau să întrevadă în recurgerea la o asemenea atitudine atât temeiul ce să le permită să considere că aceasta le-a fost dictată de necesitatea salvgardării "cauzei generale" cât și posibilitatea realizării unor obiective particulare ale politicii lor: fiecare dintre ele putea să întrevadă, totodată, și posibilitatea de a urma, din rațiunile ce le-am menționat, o conduită proprie în condițiile unui conflict care, inițiat de Rusia, amenința "cauza generală" europeană. Alături de toate acestea se cuvine să avem în vedere și alt considerent pentru a ne explica atitudinea puterilor europene. Este vorba despre convingerea cabinetelor marilor puteri că, opunându-se Rusiei pe terenul "problemei orientale", vor reuși astfel să nu ofere prilejul manifestărilor

[158] Kauffmann, *op. cit.*, p. 6.

"forţelor revoluţionare", eventualitate care ar fi pus în primejdie nu numai Rusia, ci, din motive lesne de înţeles, şi celelalte puteri europene, caracterizate, toate, pe plan intern, după 1848-1849, prin regimuri politice conservatoare. Edificatoare în acest sens este convingerea exprimată de Clarendon, după care "aucune grande question ne peut être soulevée en Orient sans devenir une source de désordres en Occident, et que toutes les grandes puissances de l'Occident prendront un caractère révolutionnaire et embrasseront une révision du système social tout entier, à laquelle les gouvernements continentaux ne sont certainement pas préparés"[159].

Odată ales *terenul*, Rusia s-a arătat preocupată şi de aflarea *pretextului* pentru marea dispută. Trebuia aflat însă nu un pretext oarecare, ci unul care, pe de o parte, să-i ascundă pe cât posibil obiectivele reale ale politicii sale, iar pe de alta, să nu atragă împotriva ei acţiunea "concertată" a puterilor europene. Un asemenea pretext, după calculele ţarului şi ale cabinetului său, îl putea constitui "chestiunea Locurilor Sfinte". Aceasta, ca problemă religioasă, consta în disputa dintre biserica ortodoxă şi cea catolică pentru paza şi îngrijirea "lăcaşurilor sfinte" din Bethleem şi Ierusalim. Dar, în condiţiile în care Rusia se erija în sprijinitoarea "drepturilor" bisericii ortodoxe, iar Franţa în cea a "drepturilor" bisericii catolice "în Orient", "chestiunea" era departe de putinţa păstrării unui caracter pur religios, ea devenind, în esenţă, politică. Fiind cunoscute detaliile "chestiunii", ceea ce dorim să relevăm aici sunt raţiunile principale ce au determinat Rusia să aleagă un asemenea pretext. Apoi, pentru a ieşi şi mai mult din cercul strâmt al "chestiunii", se cuvine să reliefăm măsura în care calculele politicii ruse au putut fi recepţionate şi "decodificate" de marile puteri sau de

[159]Depeşa lui Clarendon c. H. Seymour din 23 martie 1853; apud Kauffmann, *op. cit.*, p. 40.

alte "forţe europene". Faptul ne va permite să ne explicăm atât modalităţile în care acestea din urmă au înţeles şi au reuşit să acţioneze pe terenul "chestiunii", adusă de Rusia în stare de litigiu, cât şi sensul evenimentelor ce au putut fi astfel declanşate.

Pentru Rusia, "chestiunea Locurilor Sfinte" întrunea toate atuurile unui pretext care să corespundă calculelor politicii sale în vederea disputei ce voia s-o iniţieze pe terenul "problemei orientale". Mai întâi, conferirea unui ideal religios politicii sale "în Orient" era de natură să afle un puternic ecou în rândurile opiniei publice interne. Nu întâmplător, "slavofilii" vor considera că a sosit momentul aşezării lor la timona vieţii politice ruse[160]. Apoi, pe plan extern, Rusia credea că avea şansa să apară în postura de "eliberatoare" a popoarelor creştine ortodoxe din sud-estul european. Deasemenea, ea se considera în drept să confere "chestiunii" ţinuta unei "afaceri" ruso-turce. În acest sens, ea va invoca tratatele sale cu Poarta Otomană, începând cu cel de la Kuciuk Kainardgi din 1774, care au consfinţit dreptul său de intervenţie, iar apoi de protecţie asupra drepturilor bisericii ortodoxe din Turcia. Considerând apoi că drepturile bisericii ortodoxe au fost lezate prin acordarea de Poarta otomană a unor noi privilegii catolicilor, la cererea Franţei, Rusia putea spera în posibilitatea "izolării" acesteia din urmă. Speranţele sale păreau să nu fie deşarte, din moment ce H. Saymour continua la Petersbourg discuţiile sale cu ţarul Nicolae I în privinţa împărţirii Imperiului otoman între Rusia, Anglia şi Austria, fără participarea Franţei; din moment ce lordul Russell, şeful Foreign -Office-ului, declara în Parlament că Anglia nu era de acord cu Franţa în privinţa chestiunii Locurilor Sfinte[161]. Asigurând de peste 15 ori[162] cabinetul englez că

[160]E. V. Tarlé, *op. cit.*, vol. I, p. 14.
[161]H. Lamarche, *op. cit.*, p. 15.
[162]A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. I. p. 152 şi urm.

pretenţiile sale se limitau la reglementarea "chestiunii Locurilor Sfinte", curtea ţaristă, crezând că prin aceasta va evita acţiunea "concertată" franco-engleză, va căuta să câştige de partea sa şi puterile germane, Austria îndeosebi. Ea va considera suficient, pentru aceasta, să vânture ideea "unei împărţiri a Strâmtorilor" între ea şi Austria sau chiar să propună un "protectorat conjoint" ruso-austriac asupra Balcanilor[163].

Obiectivele reale pe care Rusia urmărea să le atingă prin folosirea complicaţiilor "chestiunii Locurilor Sfinte" vor ieşi în lumină cu ocazia cunoscutei "ambasade" a prinţului Menşikov la Constantinopol. Oficial, scopul "ambasadei" consta în reglementarea "afacerii Muntenegrului" şi a "chestiunii Locurilor Sfinte". Cea dintâi era deja reglementată, datorită intervenţiei Austriei din ianuarie 1853, ocazionată de misiunea contelui Leiningen. Rămânea în picioare "chestiunea Locurilor Sfinte". Or, tocmai de aceasta trebuia să se folosească Menşikov pentru a solicita sultanului, în secret, printr-un ultimatum, recunoaşterea, prin încheierea unui nou tratat sau convenţie, drepturilor bisericii şi creştinilor de rit ortodox din Turcia. Aceasta însemna însă transformarea "vechiului drept" de *protecţie generală*, de principiu, a Rusiei asupra confesiunii ortodoxe din Turcia, în una specială, politică, asupra creştinilor ortodoxi[164].

Realizarea obiectivului secret al misiunii lui Menşikov ar fi însemnat, în fapt, plasarea Turciei sub protectoratul Rusiei. Înţelegând aceasta, marile puteri vor înscrie ca principiu declarat al atitudinii lor garantarea integrităţii şi independenţei Imperiului otoman. Faptul va permite, mai întâi, apropierea franco-engleză. Nu întâmplător, cabinetul englez va dispune întreruperea convorbirilor dintre H. Saymour

[163] *Histoire des relations internationales*, p. 288.
[164] A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 157.

şi ţarul Rusiei pe tema "omului bolnav". În noile condiţii, nici propunerea lui Napoleon al III-lea din 24 mai 1853, pentru a se ajunge la o "înţelegere" franco-engleză contra Rusiei, nu mai apărea surprinzătoare[165].

Garantarea integrităţii şi independenţei Imperiului otoman, chiar privită ca principiu al echilibrului european, nu se confunda cu "cauza generală". Semnificativ, în acest sens, este modul în care au înţeles să acţioneze sau să ia atitudine "forţele europene".

Pentru marile puteri, din motivele expuse mai sus, era de dorit ca echilibrul european, pe care credeau că-l vor menţine prin asigurarea independenţei şi integrităţii Turciei, să fie privit ca un termen sinonim cu cel al "cauzei generale". Păstrarea echilibrului european corespundea armelor cu care erau capabile să se opună Rusiei, fără să le fie ameninţată condiţia proprie. Nu întâmplător, ele vor considera ideea echilibrului european "expresia nevoii celei mai simţite a Europei, păstrarea neatârnării, a luminii şi a civilizaţiei sale"[166].

"Forţele revoluţionare" nu puteau, prin natura lucrurilor, să înscrie ca principiu al atitudinii lor integritatea şi independenţa Imperiului otoman. Dimpotrivă, pentru ele, acest imperiu, ca şi cel austriac şi cel rus, era una din "închisorile naţionalităţilor". Conştiente, însă, de pericolul tendinţelor Rusiei pentru "cauza generală", "forţele revoluţionare" vor recurge la expectativă, legându-şi speranţele acţiunilor lor viitoare de înfrângerea Rusiei pe terenul "problemei orientale". Excepţiile, reprezentate de insurecţiile grecilor şi muntenegrenilor, au putut fi privite, de aceea, ca fiind consecinţa intrigilor ruseşti[167]. "Forţele revoluţionare" europene vor recurge la o asemenea atitudine şi din

[165] *Histoire des relations internationales*, p. 290.
[166] A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 163.
[167] Kauffmann, *op. cit.*, p. 60 şi 66.

convingerea, determinată de experienţele din anii 1848-1849, că mişcările revoluţionare şi puterea Rusiei în Europa deveniseră "termeni corelativi"[168]. Anume, că declanşarea revoluţiilor ar fi incitat coalizarea "forţelor conservatoare" europene sub "patronajul" Rusiei. Pentru a evita ca astfel să survină sporirea puterii şi influenţei Rusiei, "forţele revoluţionare" se vor menţine în "tăcerea" dictată de "cauza libertăţii superioare a Europei"[169].

Interesantă, pentru relevarea sensului "complicaţiilor orientale", generate de "chestiunea Locurilor Sfinte", s-a dovedit a fi şi atitudinea curiei papale. Evident, aceasta nu putea privi garantarea integrităţii şi independenţei Imperiului otoman ca un scop în sine. Însă, pătrunzând sensul "misiunii religioase" a Rusiei, Roma catolică va considera, totdată, după cum afirma Thouvenel, că "l'établissement d'un pouvoir chrétien à Constantinople est une ménace pour le Saint Siège"[170]. Or, punctul de vedere al papalităţii nu reprezenta doar o consecinţă a disputei multiseculare dintre cele două biserici creştine, ci convingerea că, în urma acordării de sultan a noului firman pentru libertăţile religioase, acţiunea Rusiei nu mai putea fi dictată decât de mobiluri politice, ce ameninţau nu numai Turcia, ci şi Europa. Iată cum, degajându-se, în fapt şi în ciuda aparenţelor, de "misiunea religioasă", Rusia s-a trezit, după expresia lui Drouyn de Lhuys, în postura "cruciatului" împotriva căruia era înălţată "crucea"[171].

În ciuda unor asemenea realităţi, pe care, dacă nu le cunoştea, cel puţin le putea intui, Rusia va persista în atitudinea ei. La Constantinopol, Menşikov nu va reuşi să determine Poarta otomană să cedeze, chiar dacă va invoca prestigiul ţarului şi al cabinetului

[168] E. Fourcade, *op. cit.*, p. IX şi urm.
[169] *Ibidem.*
[170] Jacques Ancel, *Manuel historique de la question d'Orient. 1792-1923*, Paris, 1923, p. 145.
[171] Kauffmann, *op. cit.*, p. 27.

său. "Argumentele" trimisului Rusiei au căzut datorită intervenţiei ambasadorilor Angliei şi Franţei la Constantinopol, care a determinat ruperea "chestiunii Locurilor Sfinte" de cea a "protectoratului religios". Faptul va determina scoaterea "chestiunii" în litigiu din cadrele unei simple "afaceri ruso-turce" şi înscrierea ei pe coordonatele "unei probleme de politică europeană"[172].

Ca o confirmare a faptului că "chestiunea Locurilor Sfinte" a constituit doar *pretextul* pentru acţiunea Rusiei în sensul realizării obiectivului menţionat mai sus, cabinetul ţarist va provoca, prin plecarea lui Menşikov din Constantinopol, ruperea relaţiilor diplomatice cu Turcia. Apoi, declarând că intenţionează să ia *garanţii materiale*, Rusia va ocupa Principatele române. Or, aceasta însemna un *casus belli*, fie şi în accepţiunea pe care marile puteri o dădeau integrităţii Imperiului otoman[173]. Se confirma, astfel, constatarea ziarului "la Reforme", încă din 1848, după care Prutul devenise "Rubicon al istoriei contemporane"[174].

Situarea Principatelor române în punctul-cheie al evenimentelor din vara anului 1853 anunţa deja implicaţii internaţionale dintre cele mai serioase. Protestul cabinetelor europene faţă de ocuparea celor două mici state româneşti de trupele ţariste *a trebuit* să survină cu promptitudine. În opinia cabinetului francez, actul Rusiei apărea cu atât mai recuzabil cu cât proba "instrumentarea opresiunii în plină pace a statelor mici de statele mai puternice, vecine lor"[175]. O opinie împărtăşită şi de cabinetul englez, Clarendon considerând "fără ocolişuri" că ocuparea Principatelor de Rusia constituia "un precedent periculos", generator

---

[172] H. Lamarche, *op. cit.*, p. 23; vezi şi G. de Monicault, *op. cit.*, p. 42.

[173] *România în relaţiile internaţionale*, p. 137.

[174] *Ibidem*, p. 128.â

[175] Circulara lui Drouyn de Lhuys din 15 iulie 1853, publicată în epocă. Vezi, H. Lamarche, *op. cit.*, p. 38.

de consecinţe ce riscau "punerea în cauză a liniştii întregii Europe"[176]. Asemenea opinii, defel izolate, reflectau gradul înalt al sesizării diferitelor cercuri guvernamentale sau ale opiniei publice europene despre excepţionala poziţie politico-strategică a celor două mici state de la Dunărea de Jos. O sesizare având rădăcini adânc înfipte în "experienţele trecutului mai mult sau mai puţin îndepărtat", ştiut fiind că încă din secolul al XVIII-lea "chestiunea Principatelor" căpătase ponderea sau semnificaţia "pietrei de încercare" pentru politica marilor puteri "în afacerile orientale". Dintre marile puteri, Rusia, sub impactul frecventelor sale războaie cu Turcia şi sub "acoperirea" unor desfăşurări diplomatice extrem de abile, şi-a adjudecat, în timp, principala influenţă "în afacerile Principatelor". Acte politico-diplomatice precum tratatul de la Kuciuk Kainargi (1774), cel de la Bucureşti (1812), ce a consfinţit "raptul Basarabiei", sau cel de la Adrianopol (1829) au marcat "mersul progresiv al influenţei marii curţi nordice" de la "dreptul de a vorbi" la cel " de a interveni" şi, în fine, la cel de protectorat "în chestiunea Principatelor". Prevalându-se de "atuurile" sale politico-juridice, Rusia s-a opus cu fermitate la 1814-1815 "intenţiilor" austro-engleze de a supune deliberărilor congresului de la Viena situaţia generală a Imperiului Otoman şi, în subsecvenţă, "chestiunea Principatelor". Aceasta din urmă rămânea la condiţia unei "afaceri ruso-otomane", în limitele căreia autonomia celor două state româneşti, deşi stipulată de tratatele amintite mai sus, nu prea a avut cum să se încarce realmente de conţinut. Statutul juridico-politic al Principatelor avea de suportat, în continuare, un anacronic proces de "orientalizare", ce s-a regăsit, implicit, şi în clauza garantării integrităţii şi independenţei Imperiului

[176]Răspunsul lui Clarendon din 16 iulie 1853 la circulara lui Nesselrode din 20 iunie/2 iulie 1853, apud *Ibidem*, p. 39.

otoman la care au subscris puterile semnatare ale convenţiei de la Londra din iulie 1841. În ciuda unor atare încorsetări politico-juridice, "chestiunea română" s-a putut totuşi înscrie în orizonturile europene, însă nu ca element de combinaţii diplomatice, ci la dimensiunea unei *cauze naţionale*, pusă "în calendarul lumii" de revoluţiile de la 1821 şi 1848. Acuzând rămânerea "chestiunii Principatelor" în afara "cetăţii diplomatice europene" - ale cărei limite fuseseră consfinţite de "sistemul de tratate din 1815" -, românii se vor pune în ritm cu frământările din "interiorul" acesteia, anticipând, nu doar din unghiul propriilor deziderate, prăbuşirea ei şi naşterea unei *noi Europe*, a statelor naţionale. Realitatea şi-a putut afla, dealtfel, o deosebit de intensă reflectare în tot mai strânsa împletire a *cauzei române* cu transformările internaţionale din timpul şi, la o amplificare mult sporită, în urma conflictului din anii 1853-1856.

Odată declanşat, respectivul conflict părea să pună în mişcare "forţe care au rămas până atunci în umbră"[177]. Perspectiva pe care tindeau să o capete evenimentele era de natură să îngrijoreze marile puteri, interesate *toate* în a considera raporturile dintre ele drept *norma sui* a "sistemului european", fapt reflectat şi de consensul lor tacit de a se opune Rusiei pe terenul *limitat* al "problemei orientale". Şi-a făcut astfel loc contradicţia profundă dintre necesitatea ca şi alte "forţe europene" interesate să intre în maniera specifică fiecăreia, firesc, pe terenul confruntării provocate de Rusia şi posibilitatea angajării în aceasta doar a marilor puteri. Persistenţa unei asemenea contradicţii îşi va pune amprenta asupra modului în care vor evolua evenimentele. Ne putem explica, pe de o parte, de ce ocupării Principatelor române de Rusia puterile occidentale au înţeles să o sancţioneze, dincolo de promptitudinea *protestului formal*, doar prin trimiterea escadrelor lor în Bosfor şi prin

[177] P. Henry, *Napoleon III et les peuples*. Paris, 1943, p. 28 şi urm.

încercări de a atrage Austria de partea lor; de ce Anglia şi Franţa s-au arătat preocupate de soluţionarea conflictului pe cale diplomatică şi în cadrul restrâns al "problemei orientale", în acest sens, susţinând *ele*, cele dintâi, ideea unei conferinţe a marilor puteri, semnatare ale convenţiei din 13 iulie 1841, şi arătându-se, totodată, dispuse să lase Austriei iniţiativa convocării unei asemenea întruniri, la Viena. Pe de altă parte, ne putem explica de ce, în condiţiile închiderii cercului în care marile puteri se considerau singure în drept să soluţioneze conflictul, toate actele şi acţiunile diplomatice, dintre care menţionăm: protocolul conferinţelor de la Balta Liman din 25 iulie 1853, nota din august 1853 a conferinţei de la Viena, proiectul de instrucţiuni din 8 septembrie 1853, elaborat de austrieci pentru reprezentanţii Angliei, Austriei, Franţei şi Prusiei la Constantinopol, întrevederile reprezentanţilor "curţilor nordice" de la Olmutz din septembrie 1853, nota de la Olmutz etc., s-au dovedit ineficiente, punând diplomaţia "en flagrant délit d'anachronisme"[178]; de ce Anglia şi Franţa, deşi formal se declarau adepte ale căii de mediere a conflictului, vor îndemna, în ascuns şi în acelaşi timp, Poarta otomană să accelereze pregătirile militare[179]; de ce ambasadorii puterilor occidentale la Constantinopol vor fi cei care vor inspira Porţii Otomane ideea respingerii notei din august 1853 a conferinţei de la Viena, fapt ce va împinge decisiv lucrurile spre deznodământul fatal - declararea de Turcia a războiului împotriva Rusiei[180]; de ce, la rându-i, Rusia, în ciuda declaraţiilor formale, nu acorda prea mare credit acţiunilor diplomatice ale marilor puteri de mediere a conflictului.

Privite în maniera schiţată mai sus, aspectele contradictorii care caracterizau atitudinea marilor

[178]H. Lamarche, *op. cit.*, p. 32.

[179]A. Debidour, *op. cit.*, vol. II, p. 102.

[180]L. Boicu, *Austria şi Principatele Române în vremea războiului Crimeii*, p. 8.

puteri încă din prima fază a desfăşurării conflictului impun a fi considerate cu mult mai mult decât simple expresii ale unor acţiuni diplomatice, de tatonare între reali sau prezumtivi adversari, ele marcând, la rigoare, urmarea faptului că reglementarea conflictului nu consta atât în punerea de acord a relaţiilor ruso-turce sau în restabilirea *statu-quo*-ului "în Orient" cât în anularea sau diminuarea efectelor asupra întregii Europe, cauzate de tendinţele politicii Rusiei ţariste, mai ales după anul 1848.

Punând lucrurile pe un asemenea teren, ne putem explica şi substratul unor aspecte contradictorii ce se desprind din desfăşurarea conflictului în noua sa fază, deschisă de declararea războiului de Poarta otomană împotriva Rusiei. După cum este ştiut, Poarta va declara războiul în urma eşuării actelor şi acţiunilor diplomatice de mediere a conflictului, iniţiate de marile puteri. Ea va recurge la un asemenea gest convinsă fiind că va fi urmat de unul asemănător şi din partea puterilor occidentale, eventualitate ce ar fi avut loc în condiţiile în care *cauza* conflictului ar fi constat, în esenţă şi nu în declaraţii, în soluţionarea "crizei orientale" în limitele clauzelor convenţiei din 1841. Deşi vor declara, formal, că principiul după care îşi ghidau atitudinea lor era cel al garantării integrităţii şi independenţei Imperiului Otoman, Anglia şi Franţa se vor menţine încă o vreme doar pe terenul acţiunilor diplomatice.

Mult mai iniţiată în dedesubturile "marii politici", Rusia, spre deosebire de Turcia, va înţelege mult mai bine sensul atitudinii puterilor occidentale, ceea ce-i va permite să exploateze, pe cât posibil şi fie şi pe moment, în folosul poziţiei sale faţă de Europa, noua situaţie creată prin declaraţia de război a Porţii. Anume, ea va ţine să apară în postura părţii "provocate" şi nu a celei care a iniţiat conflictul. "Provocarea" nu mai era pusă în aceeaşi măsură pe seama Porţii otomane şi a puterilor occidentale, ca în

actele oficiale ale cabinetului rus[181], elaborate în scopul justificării ocupării Principatelor Române în iulie 1853. În noile condiţii, Rusia se considera "provocată" doar de Poarta Otomană, a cărei "l'aveugle obstination" puterile europene au căutat zadarnic să i-o zdruncine. Şi pentru a crea disensiuni între "forţele europene", ţarul Nicolae I va ţine să cultive, prin intermediul manifestului său din 20 octombrie/1 noiembrie 1853, ideea că atitudinea Rusiei era dictată de interesele "Europei conservatoare". În acest sens, el va afirma că: "*enrôlant dans les rangs de son armée les révolutionnaires de tous les pays, la Porte vient de commencer les hostilités sur le Danube. La Russie est convoquée au combat*"[182]. Pe aceeaşi coodonată, a adormirii vigilenţei "forţelor europene", se va înscrie şi declaraţia lui Nesselrode din 30 octombrie 1853, după care Rusia, pentru a proba "puritatea intenţiilor şi moderaţia politicii sale", se angaja să recurgă doar la un război defensiv[183].

Asemenea declaraţii nu reprezentau însă decât nada pe care Rusia înţelegea să o întindă puterilor europene pentru a le prinde în plasa politicii sale. Ea căuta să determine marile puteri să recurgă la calea acţiunilor diplomatice, convinsă fiind de imposibilitatea ajungerii, în acel stadiu al conflictului, la un aranjament ce să convină fiecăreia dintre ele, ca şi părţilor ce au recurs deja la calea armelor. Rusia nici nu a privit cu seriozitate reluarea lucrărilor conferinţei de la Viena, în legătură cu care M-me de Sévigné afirma că "semblait avoir depuis plus d'un mois donné sa langue au chiens"[184]. Nu întâmplător, deşi dădea asigurări ca cele de mai sus Europei, Rusia va căuta, în acelaşi timp, să atragă de partea sa Danemarca, pentru a se asigura din partea unui eventual atac al puterilor occidentale prin Marea

[181] A. Debidour, *op. cit.*, vol. II, p. 100.
[182] Apud H. Lamarche, *op. cit.*, p. 50.
[183] A. Debidour, *op. cit.*, vol. II, p. 104.
[184] Apud H. Lamarche, *op. cit.*, p. 58.

Baltică. Dat fiindcă ostilităţile militare se desfăşurau şi la frontierele ruso-turce din Asia, nu vor lipsi nici încercările Rusiei de a determina Persia să ia armele împotriva Porţii otomane[185].

Crezând că a încurcat suficient iţele ţeserii evenimentelor, Rusia va ataca şi distruge în rada portului Sinope, la 30 noiembrie 1853, flota otomană în Marea Neagră. Recurgând la un asemenea act - *heureux désatre!* după opinia oamenilor politici europeni, în antiteză cu cea privitoare la momentul Navarin (1827), considerat *malheureuse victoire!* - Rusia a provocat împotriva ei o puternică reacţie din partea întregii Europe[186]. Şi aceasta nu numai datorită sentimentelor de solidaritate a statelor europene faţă de victima agresiunii, Turcia, ci convingerii şi temerii generale că Rusia va recurge şi în continuare la asigurări, ca cele de mai sus, faţă de Europa, la adăpostul cărora să-şi poată urma politica expansionistă. Cu toate acestea, desfăşurarea conflictului va sta şi în continuare sub semnul contradicţiei dintre sensul său european şi menţinerea disputei directe, în care s-au angajat doar marile puteri, pe terenul "problemei orientale". Puterile occidentale vor înţelege să răspundă noului atac al Rusiei prin trimiterea escadrelor lor în Marea Neagră, la cererea formală a Porţii şi în scopul, declarat, al asigurării integrităţii şi independenţei Imperiului otoman.

Şi puterile germane se vor menţine, declarat, în atitudinea lor, pe terenul restabilirii echilibrului politic în Orient, angajându-se doar în acţiuni diplomatice. Astfel, afişându-şi speranţele în reuşita lucrărilor conferinţei de la Viena, ele vor crede de cuviinţă să refuze Rusiei promisiunea de neutralitate binevoitoare, pe care aceasta le-o solicitase cu ocazia

[185] A. Debidour, *op. cit.*, vol. II, p. 104.

[186] *Ibidem*, p. 105 şi urm.; vezi şi Jacques Droz, *Histoire diplomatique de 1648 à 1919*, Paris, 1952, p. 375 şi urm.

misiunilor diplomatice ale lui Orlov, la Viena, şi Budberg, la Berlin, la începutul anului 1854. Apoi, pentru a determina cabinetul ţarist să accepte negocierile diplomatice pentru "soluţionarea crizei orientale", Austria şi Prusia vor insista ca acesta să se angajeze că trupele ruse nu vor trece Dunărea[187].

Asemenea acţiuni şi acte diplomatice ale marilor puteri, la sfârşitul anului 1853 şi începutul celui următor, au putut constitui serioase argumente pentru lucrările ce au considerat conflictul ca "oriental". Nu întrevedem însă posibilitatea rezistenţei unui asemenea punct de vedere, cu o atât de întinsă, în timp şi spaţiu, carieră istoriografică, în condiţiile în care s-ar acorda atenţia cuvenită şi unor aspecte ca cele pe care considerăm necesar să le prezentăm, succint, în rândurile ce urmează.

Mai întâi, noile demersuri diplomatice - protocolul şi nota din 5 decembrie 1853 ale conferinţei de la Viena, "propunerile" adresate Rusiei la 13 ianuarie 1854 de participanţii la aceeaşi conferinţă etc. - s-au remarcat, nu ca noi paşi pe calea preocupărilor de mediere a conflictului, ci ca tentative eşuate de soluţionare a acestuia în cadrul limitat al "problemei orientale".

Apoi, noile tentative şi calcule ale "forţelor europene" de a lărgi terenul confruntării directe cu Rusia, în ciuda eşuării lor, apar de natură a determina reconsiderarea aprecierii sensului conflictului. Putem menţiona calculele anglo-franceze de a începe ostiilităţile militare cu Rusia şi în Baltica sau de a determina să intre în război şi puterile germane, cel puţin Austria, înţelegându-se astfel să se deschidă "frontul" nu numai la Dunărea de Jos şi în Marea Baltică, ci şi în centrul Europei[188]. Demn de remarcat

[187] *Ibidem.* Pentru atitudinea puterilor germane, vezi *De la neutralité de l'Autriche dans la guerre d'Orient*, Paris, 1854; *Wie muss Preussen sich zur orientalischen Frage stellen*, von einen alten Staatsman, Leipzig, 1854.

[188] A. Debidour, *op. cit.*, vol. II, p. 105 şi urm.; A. J. P. Taylor, *Boriba za gospodstvo v Evrope. 1848-1918* (traducere din engleză), Moskva,

este faptul că asemenea calcule puterile occidentale şi le făceau încă înainte de declararea războiului împotriva Rusiei.

În ceea ce privea puterile germane, acestea, deşi mai mult dezbinate decât unite în atitudinea lor şi în ciuda faptului că se arătau interesate în menţinerea desfăşurării conflictului pe terenul "oriental", vor recurge la calcule ce vor porni din raţiuni de o cu totul altă natură decât cele ţinând de interese "orientale". Ele vor înţelege să acţioneze pe cale diplomatică pe terenul "problemei orientale" pentru că ambele puteri erau convinse că stăvilirea Rusiei "în Orient" însemna, ca efect, şi distrugerea poziţiei acesteia în centrul Europei[189]. Iată de ce, pe bună dreptate, Hübner, ambasadorul austriac la Paris, putea să considere semnarea protocolului din 5 decembrie 1853 al conferinţei de la Viena ca fiind "la première étape sur la route qui ménera à l'abolition de l'hégémonie russe dans l'Europe Centrale"[190].

Calcule noi în privinţa atitudinii ce o vor urma şi-au făcut, evident, şi alte "forţe europene", mişcările naţionale din estul şi sud-estul european, îndeosebi[191]. Însă, asupra raţiunilor ce au determinat eşuarea noilor tentative ale "forţelor europene" în scopul extinderii ariei şi gamei confruntării, nu este necesar să revenim. Ceea ce ne propunem este să probăm faptul că, deşi pe terenul "problemei orientale" au înţeles şi au putut să se opună Rusiei doar marile puteri, sensul european al conflictului era în epocă de domeniul convingerii generale. În fond, desfăşurarea unei mari confruntări pe un teren mic reprezintă, credem, una dintre caracteristicile principale ale conflictului. Edificatoare în acest sens este modalitatea în care au înţeles să

Izdatelistvo inostrannoi literaturi, 1958, p. 101 şi urm.

[189] A. J. P. Taylor, *op. cit.*, p. 64 şi urm.

[190] Hübner, *Neuf ans de souvenirs d'un ambassadeur d'Autriche à Paris sous le Second Empire. 1851-1859*, Paris, 1905, p. 194.

[191] I. C. Brătianu, *Mémoire sur l'Empire d'Autriche dans la question d'Orient*, Paris, 1855, p. 23. Joseph Reitzenheim, *La Pologne parmi les slaves et ses rapports avec la question d'Orient*, Paris, 1854, etc.

declare război Rusiei puterile occidentale, ca şi cea a desfăşurării evenimentelor ce au urmat acestui act.

Puterile occidentale, după cum este ştiut, vor declara război Rusiei în urma eşuării actelor şi acţiunilor diplomatice de mediere a conflictului de la începutul anului 1854[192]. Ceea ce este interesant şi semnificativ pentru cele consemnate in lucrarea noastră este relevarea faptului că Anglia şi Franţa, a căror stare de război cu Rusia ar putea fi considerată din momentul intrării escadrelor lor în Marea Neagră[193], dar pe care s-au abţinut încă multă vreme să o declare formal, vor crede totuşi de cuviinţă ca, odată cu divulgarea substratului manevrelor diplomatice ruse, să dea o expresie clară sensului confruntării. Astfel, înţelegând că va intra în război în alianţă cu Anglia, guvernul francez punea atitudinea puterilor occidentale pe seama faptului că "l'Europe constituée en jury a prononcé solennellement son verdict sur des prétentions et sur des actes dont aucune apologie, de si haut quelle parte, ne peut plus maintenant transformer le caractère", fapt care evidenţiază, totodată, că disputa *"c'est pas entre la France et l'Angleterre, accourrues au secours de la Porte, et la Russie; il est entre la Russie et tous les Etats qui ont le sentiment du droit, et donc l'oppinion et les intérèts les rangeront du côté de la bonne cause"*[194].

O asemenea convingere, comună şi cabinetului englez, superioară intereselor particulare, constituie temeiul modalităţii în care au înţeles ambele puteri să intre în război şi să desfăşoare, cel puţin la început, acţiunile lor militare. Deşi nevoite să încheie, înainte de declararea războiului, tratatul din 12 martie 1854, prin care se declarau legate de *cauza* Imperiului otoman, puterile occidentale vor lăsa respectivul act

[192] Vezi, *Lettres de l'Empereur Napoléon à l'Empereur de Russie*, În *Documents français relatifs aux affaires d'Orient*, Paris, 1854.

[193] *Histoire des relations internationales*, vol. V, p. 292.

[194] Circulara lui Drouyn de Lhuys către reprezentanţii diplomatici francezi, din 5 martie 1854, apud Kauffmann, *op. cit.*, p. 86.

deschis şi altor puteri europene, după cum reiese şi din articolul 4 al acestuia[195]. Anglia şi Franţa întrevedeau, prin aceasta, după cum se poate lesne înţelege, posibilitatea extinderii eventuale a terenului de desfăşurare a conflictului, chiar dacă numai prin participarea directă a marilor puteri. Ambele se vor simţi şi mai mult întemeiate în calculele lor după semnarea protocolului conferinţei de la Viena din 9 aprilie 1854, prin care, la declararea ca "fondate în drept" a actelor lor, adică războiul, au aderat şi puterile germane. Acordând credit clauzei cuprinse în acelaşi protocol, în baza căreia puterile semnatare se angajau reciproc ca, în afara deliberărilor lor comune, să nu intre în nici un aranjament definitiv cu curtea imperială a Rusiei "sau cu oricare altă putere" care ar fi contrară principiilor asupra cărora toate s-au pus de acord, Anglia şi Franţa vor încheia tratatul de la Londra din 10 aprilie 1854, consfinţind astfel temeiurile alianţei lor[196]. Deosebit de interesant, dar şi semnificativ, este faptul că cele două puteri se angajau prin tratat să nu recurgă la anexiuni teritoriale, formulare care nu anula însă nimic din calculele lor în privinţa modificărilor eventuale ale hărţii politice a Europei, sub acoperişul invocării "intereselor generale". Astfel, Franţa putea să spere în crearea de posibilităţi pentru aplicarea "programului" împăratului său de realizare a statelor naţionale: italian, polon, român. La rându-i, reuşind să vină în întâmpinarea opiniei publice europene, care, prin intermediul organelor de presă considera că Rusia nu putea duce decât un război *defensiv*, dar nu *de apărare* atâta vreme cât ostilităţile militare se vor desfăşura în teritoriile anexate de aceasta de-a lungul secolelor, Anglia se considera întemeiată în intenţia sa de a obliga curtea ţaristă să restituie "diferitele părţi din

[195] Kauffmann, *op. cit.*, p. 55 şi urm.

[196] Gordon A. Craig, *Geschichte Europas. 1815-1980*, München, Verlag C. H. Beck, 1983, p. 138 şi urm.

teritoriu (...) legitimilor lor proprietari"[197]. Planuri ce să ofere o asemenea destinaţie şi nu să *răpească*, după cum afirma E. V. Tarlé[198], unele teritorii cum ar fi: Crimeea, Basarabia, Caucazul, Finlanda, Polonia, Lituania, Estonia, Curlanda şi Livonia[199], au fost elaborate de oameni politici englezi, îndeosebi de Clarendon şi Palmerston[200], evident, nu din altruism sau simpatie faţă de "legitimii proprietari", ci din interesele Angliei de a reduce la maximum tendinţele marii sale rivale în raza Europei, ceea ce ar fi dus şi la eliminarea acesteia din cursa pentru cucerirea Orientului asiatic sau a altor zone ale lumii.

Ca reacţie faţă de o asemenea atitudine din partea puterilor occidentale, care a precedat şi însoţit intrarea lor în război, Rusia, deşi parte provocatoare, considerându-se ea ameninţată şi arătând că va şti să fie în 1854 ceea ce ea a fost în 1812[201], va ţine, totodată, în nota sa caracteristică, printr-un nou "appel à l'Europe", ocazionat de *Memorandum*-ul guvernului său din 5 martie 1854, să convoace marile puteri pentru a se "concerta" în scopul evitării punerii *întregului continent* "în foc"[202].

Revenind la tabăra "forţelor europene", realizarea unor obiective ca cele ale puterilor occidentale, probante pentru sensul ce-l confereau ele evenimentelor, nu putea fi posibilă atâta vreme cât terenul disputei directe cu Rusia era limitat la "chestiunea orientală", în accepţiunea politico-diplomatică a termenului. Or, despre necesitatea extinderii terenului disputei cu Rusia apăreau

[197]Clarendon afirma aceasta în Camera Comunelor încă din 24 februarie 1854; apud Kauffmann, *op. cit.*, p. 43. Vezi şi cuvântul lui Clarendon în Camera Lorzilor, din 20 iunie 1854, apud *Ibidem*, p. 84.

[198]E. V. Tarlé, *op. cit.*, vol. I, p. 6.

[199]*Ibidem.*

[200]B. G. Henderson, *op. cit.*, p. 204 şi urm.

[201]Răspunsul Ţarului Nicolae I din 8 februarie 1854 la scrisoarea autografă a lui Napoleon al III-lea, din 29 ianuarie 1854; apud A. Debidour, *op. cit.*, vol. II, p. 108.

[202]Kauffmann, *op. cit.*, p. 83.

preocupate nu numai puterile occidentale, ci şi alte "forţe europene", evident, din raţiuni diferite. De fapt, convinse fiind că perspectivele antrenării în conflictul armat a întregului continent european puteau căpăta contur, toate statele europene vor recurge la măsuri în scopul evitării posibilităţii surprinderii lor de cursul evenimentelor. Relevante în acest sens sunt suplimentările fondurilor financiare alocate armatelor, ca şi sporirile efectivelor militare nu numai de marile puteri, ci şi de state ca Belgia, Olanda, Suedia, Danemarca, Confederaţia helvetă etc. Pentru a completa tabloul, putem invoca intenţia Sardiniei de a-şi oferi, încă din ianuarie 1854[203], concursul său în ducerea războiului pe care era convinsă că puterile occidentale îl vor declara Rusiei sau planurile şi încercările de insurecţionare, în primăvara şi vara anului 1854, în cazul polonezilor sau al românilor, a căror reuşită părea să capete perspectivă ca urmare a declanşării ostilităţilor militare, de puterile occidentale, la Dunărea de Jos, şi în Marea Baltică[204].

Expresia cea mai elocventă a resimţirii necesităţii extinderii terenului pe care să fie stăvilite sau reduse tendinţele Rusiei a fost dată de manifestările opiniei publice europene. Excluzând unele cercuri conservatoare, îndeosebi din Prusia şi Austria, declararea de puterile occidentale a războiului împotriva Rusiei a fost salutată cu entuziasm în întreaga Europă[205]. Nu întâmplător, în paginile presei europene, pentru care anii 1853 şi 1854 au însemnat "*epoca de aur*" cu privire la descoperirile apăsărilor şi tendinţelor ruseşti"[206] ce ameninţau pacea generală şi "cauza progresului şi civilizaţiei"[207], intrarea în război a puterilor occidentale era privită ca fiind prologul

[203] *Histoire des relations internationales*, vol. V, p. 293.

[204] L. Thouhevel, *Pages de l'histoire du Seconde Empire. D'après les papiers de M. Thouvenel*, Paris, 1903, p. 11.

[205] E. V. Tarlé, *op. cit.*, vol. I, p. 10 şi urm.

[206] "Gazeta de Transilvania", nr. 20, din 12 martie 1855.

[207] Cuvântul lui Clarendon în Camera Lorzilor, la 20 iunie 1854,

declanşării unui război al întregii Europe împotriva Rusiei.

Pornind de la cele consemnate, se impune a fi ridicată, în continuare, o chestiune de o importanţă deosebită şi care constă în explicarea raţiunilor ce au determinat ca, în ciuda unor declaraţii, tentative, calcule şi convingeri precum cele menţionate mai sus, desfăşurarea conflictului să fie limitată, în cele din urmă, tot la terenul "problemei" orientale. Mai exact, considerăm necesar să ne explicăm dacă au prevalat raţiunile "orientale" sau cele *europene* în determinarea desfăşurării principalelor operaţiuni militare în Crimeea sau în acceptarea celor "patru garanţii" - asupra cărora vom reveni - ca baze ale păcii.

Pentru puterile occidentale, animate deopotrivă de perspectiva înfrângerii Rusiei, necesitatea extinderii terenului disputei era evidentă. Edificatoare în acest sens apăreau tentativele lor de a dezvolta operaţiunile militare la Dunărea de Jos, în Marea Baltică şi chiar în Camciatka[208]. Divergenţele între cele două puteri aliate existau însă în legătură cu problema "forţelor europene" ce puteau fi antrenate în disputa cu Rusia datorită consecinţelor unui asemenea fapt asupra organizării "viitoarei Europe". Or, în această privinţă posibilităţile înţelegerii anglo-franceze erau foarte reduse. În timp ce Franţa miza pe declanşarea insurecţiilor naţionale - italiană, poloneză, română, maghiară[209] - şi la aşezarea Europei pe "principiul naţionalităţilor", ceea ce ar fi dus la prăbuşirea întregului "sistem european" instituit în anul 1815, Anglia intenţiona doar ca, prin înfrângerea şi limitarea puterii Rusiei, să restrângă sau chiar să elimine posibilităţile alianţei "curţilor nordice", fără ca în schimb să accepte deschiderea perspectivelor instituirii hegemoniei franceze pe continent. Deosebirile de vederi au determinat cele două puteri ca, prin amintitul

[208] E. V. Tarlé, *op. cit.*, vol. I, p. 6.
[209] P. Henry, *op. cit.*, passim.

tratat încheiat cu Turcia la 12 martie 1854, să se angajeze, explicit, doar să apere integritatea şi independenţa acesteia faţă de Rusia, dar, implicit, şi faţă de insurecţii ale "naţionalităţilor" din sudul Dunării[210]. Blocarea Pireului de flotele anglo-franceze în aprilie 1854 reprezentase consecinţa acestui fapt[211].

Ceea ce a contribuit, decisiv, la eşuarea tentativelor puterilor occidentale şi, în consecinţă, ale altor "forţe europene" de a escalada cadrul disputei provocate de Rusia a fost atitudinea puterilor germane. După cum am menţionat, Austria şi Prusia erau convinse deopotrivă că desfăşurarea conflictului pe terenul "oriental" era compatibilă cu "interesele germane". Drept urmare, ele vor considera, cu ocazia semnării protocolului din 9 aprilie 1854, "fondată în drept" acţiunea puterilor occidentale, însă numai atât cât acestea nu se vor abate de la principiile înscrise în protocoalele din 5 decembrie 1853 şi 13 ianuarie 1854. Şi pentru a crea convingerea că vor acţiona "concertate" pentru apărarea "intereselor germane în Orient", Austria şi Prusia vor încheia la 20 aprilie 1854, cunoscutul tratat de garanţie reciprocă, prin care cele două puteri solicitau Rusiei să fixeze un termen ocupării Principatelor române şi se angajau, totodată, să recurgă la ofensivă în cazul în care trupele ruse vor forţa Balcanii[212]. Puterile germane vor înrâuri însă, în cel mai înalt grad, cursul evenimentelor nu atât prin atitudinea lor manifest "concertată" din primăvara anului 1854 cât prin divergenţele profunde dintre ele, determinate de poziţia lor diferită faţă de problemele "lumii germane". Manifestarea unor astfel de divergenţe a fost ocazionată de lucrările conferinţei de la Bamberg (mai-iunie 1854) a statelor Confederaţiei germane. Scopul conferinţei a fost pronunţarea "statelor secundare" faţă de cererea austro-prusiană de

[210] *Ibidem*, p. 34.
[211] *Ibidem*, p. 35.
[212] A. Debidour, *op. cit.*, vol. II, p. 116.

a adera şi Confederaţia la tratatul lor de garanţie reciprocă. Ca urmare a intrigilor ascunse prusiene, "statele secundare" vor lega aderarea lor la amintitul tratat de angajarea celor două puteri în scopul apărării Confederaţiei cu toate forţele de care dispuneau şi nu doar cu cele federale, ca şi în cel al sprijinirii acceptării acesteia ca *putere europeană* la negocierile ce se vor desfăşura pentru soluţionarea "problemei orientale", pentru a determina, astfel, evitarea oricărei atingeri a "intereselor germane în Orient"[213]. Deasemenea, statele confederate "secundare" vor solicita Austriei şi Prusiei ca invitaţia lor privind retragerea trupelor ruse de la Dunăre să fie completată cu una adresată în acelaşi sens şi puterilor occidentale[214]. Chiar dacă nu au putut accepta asemenea cereri, fapt ce a determinat întârzierea aderării Confederaţiei până la 24 iulie 1854 la tratatul din 20 aprilie, Austria şi Prusia vor fi nevoite să ţină seama de ele. Drept urmare, Austria va trebui să invoce apărarea "intereselor germane" când va încheia cu Poarta otomană convenţia de la Boyadjy Keuy (14 iunie 1854), în temeiul căreia cea dintâi va procede la ocuparea armată a Principatelor române după evacuarea lor de trupele ruse[215]. Astfel, războiul la Dunăre a devenit practic imposibil, ceea ce va determina puterile occidentale să caute un alt teren de atac eficace. Fără a avea largi posibilităţi de a alege, datorită considerentelor militaro-strategice, climatice, geografice sau politico-diplomatice, lesne de întrevăzut, ele vor fi nevoite să recurgă la operaţiuni militare in Crimeea.

Efectul atitudinii puterilor germane asupra cursului evenimentelor nu se va limita doar la îndepărtarea teatrului de operaţiuni militare de la Dunărea de Jos. Ocupând Principatele române, Austria

---

[213] *Ibidem*, p. 118.

[214] Kauffmann, *op. cit.*, p. 84.

[215] *România în relaţiile internaţionale. 1699-1939*, Iaşi, 1980, p. 139.

îşi considera noua sa poziţie în "afacerile Orientului" şi chiar în Europa ca fiind în pragul atingerii cotelor cele mai înalte. În plus, ea spera că, în cadrul Confederaţiei, poziţia sa va devansa cu mult pe cea a Prusiei. Toate acestea nu se vor dovedi însă decât simple iluzii. Noua poziţie pe care Austria considera că a cucerit-o în vara anului 1854 va fi exploatată de puterile occidentale, la nevoie şi sub ameninţarea cu declanşarea insurecţiilor în Italia sau Polonia, pentru a o împinge tot mai mult pe calea unei atitudini declarat ostile Rusiei. Totodată, tentativa Austriei de a-şi consolida poziţia în cadrul Confederaţiei, prin "punerea Prusiei la poarta Europei", va fi dejucată de intrigile prusiene, ce o vor ameninţa pe ea cu punere la "poarta Germaniei"[216]. Nu întâmplător, Prusia va refuza să participe la viitoarele negocieri în scopul "soluţionării" conflictului[217], folosindu-se, însă, de complicaţiile "lumii germane" pentru a duce, după expresia lui Bismarck, reprezentantul său în Dieta germană, o politică "de sabot pour enrayer les idées belliqueses de l'Autriche"[218]. Fiind presată şi chiar ameninţată de puterile occidentale pentru a intra în disputa directă ce se desfăşura încă pe terenul "problemei orientale", iar în cadrul Confederaţiei având tot mai subminată poziţia de intrigile Prusiei, Austria nu putea reprezenta decât un factor de mediere a conflictului. De altfel, ea va fi iniţiatoarea semnării împreună cu Anglia şi Franţa a notei din 8 august 1854 a conferinţei de la Viena, care consfinţea cele "patru garanţii" ale păcii. "Cele patru garanţii", calificate drept "quatre articles de foi du *credo* diplomatique européen"[219] şi care constau în: substituirea protectoratului rus a garanţiei colective a puterilor europene asupra Principatelor române; libertatea

[216] P. Henry, *op. cit.*, p. 39.

[217] G. A. Craig, *op. cit.*, p. 139 şi urm.

[218] P. Henry, *op. cit.*

[219] L. Thouvenel, *op. cit.*, p. 9; vezi şi L. Boicu, *Geneza "chestiunii române" ca problemă internaţională*, Iaşi, 1975, p. 130.

navigației pe Dunăre și la gurile acesteia; revizuirea convenției din 13 iulie 1841 "în interesul echilibrului de forțe în Europa"; renunțarea Rusiei la pretențiile sale de protectorat religios asupra creștinilor ortodoxi din Imperiul otoman, ce vor beneficia de "privilegii" din inițiativa sultanatului[220] - ofereau, în condițiile desfășurării limitate a conflictului, și perspectiva soluționării limitate, "orientale", a acestuia.

Din cele menționate reiese faptul că Austria și Prusia, prin atitudinea lor, dictată, e drept, de "interese germane", dar care va folosi mai mult Rusiei decât puterilor occidentale[221], au determinat, decisiv, ca desfășurarea conflictului să se mențină și în continuare pe terenul limitat al "problemei orientale", Crimeea devenind teatrul principalelor operațiuni militare, iar Viena sediul principalelor acțiuni diplomatice.

Cât despre evenimentele ce vor surveni, desfășurarea lor va sta, și în noile condiții, sub semnul contradicției dintre sensul european al conflictului și menținerea "forțelor" antrenate direct în aceasta pe terenul "oriental". Considerând de prisos să insistăm asupra desfășurării noilor evenimente, am considerat interesant aici să ne referim doar la acele aspecte "de substrat", în măsură să probeze sensul european al conflictului.

Mai întâi se cuvine semnalat faptul că puterile occidentale, pentru care desfășurarea principalelor operațiuni militare în Crimeea și acceptarea celor "patru garanții" ca "baze" ale păcii, deși atenuau manifestarea divergențelor dintre ele, erau, totuși, departe de a corespunde obiectivelor lor de război, se confruntau, în plus, cu serioase probleme economice, sociale și de politică internă. Complicațiile erau accentuate și de nemulțumirile opiniei publice, datorate persistenței desfășurării conflictului doar pe

[220] A. Debidour, *op. cit.*, vol. II, p. 120 și urm.
[221] I. C. Brătianu, *op. cit.*, passim.

terenul "problemei orientale". Drept urmare, puterile occidentale se vor arăta preocupate, după încetarea ostilităţilor militare la Dunărea de Jos, de aşezarea desfăşurării conflictului pe un teren ceva mai larg. În acest sens, vor recurge la acţiuni menite să determine Austria să intre în conflictul armat. Dar, în ciuda ameninţării cu "alianţa sau ruptura", iar la nevoie cu insurecţionarea Italiei şi cu deschiderea "chestiunii poloneze", puterile occidentale nu vor reuşi, în privinţa Austriei, nici în urma încheierii tratatului de alianţă din 2 decembrie 1854, decât ca aceasta să se angajeze că va impune Rusiei, sub ameninţarea ruperii relaţiilor diplomatice, acceptarea celor "patru garanţii"[222]. Austria se va păstra în atare conduită, de mediatoare a conflictului, chiar şi în condiţiile acceptării de puterile occidentale a intrării Sardiniei în conflictul armat, prin încheierea tratatului anglo-franco-sard de la începutul anului 1855, act care constituia mai mult o ameninţare politică pentru cabinetul din Viena decât o premisă serioasă a dezvoltării, prin el, a teatrului de operaţiuni militare.

Şi de data aceasta tentativele puterilor occidentale de a conferi conflictului aria de desfăşurare corespunzătoare sensului său vor eşua datorită divergenţelor dintre ele, menţionate mai sus, latente încă, şi mai ales datorită atitudinii puterilor şi Confederaţiei germane. Pentru a opri Austria de a răspunde tuturor solicitărilor puterilor occidentale, Prusia va accepta la 26 noiembrie, iar Confederaţia la 9 noiembrie 1854 să garanteze securitatea Austriei chiar şi în Principatele române[223]. Însă, pentru a face Austria să înţeleagă semnificaţia "germană" a acestui act, Dieta, instigată de Bismarck, va refuza la 8 februarie 1855 cererea austriacă de mobilizare a forţelor federale, fapt ce făcea ca tratatul din 2 decembrie 1854 să rămână, în mare parte, literă

[222] *Histoire des relations internationales*, vol. V, p. 295.
[223] P. Henry *op. cit.*, p.41.

moartă[224].

Aşezate pe un asemenea făgaş al desfăşurării lor, evenimentele ce vor surveni au putut fi considerate, în literatura de specialitate, ca fiind de natură să probeze sensul "oriental" al conflictului şi pentru noua sa fază, deschisă odată cu prima parte a anului 1855. A părut firesc să se considere că, alături de eforturile depuse de Austria şi de unele "state secundare" germane - Bavaria, Saxa -, acestea din urmă pe cale oficioasă, pentru medierea conflictului, nemulţumirile opiniei publice europene, cauzate de încetineala desfăşurării operaţiunilor militare în Crimeea, dificultăţile economice, în primul rând, ale beligeranţilor, dar şi ale altor state europene, cursul relaţiilor de bursă, ce exprima o profundă criză financiară, au putut constitui factori ce au determinat ca, odată cu începutul anului 1855, să cucerească tot mai mult teren perspectiva încheierii, după expresia lui Thouvenel, "d'une paix suffisante"[225], pe baza celor "patru garanţii". Şi ca o confirmare a valabilităţii unor asemenea aserţiuni, a putut fi invocat şi faptul că vestea morţii ţarului Nicolae I, principalul iniţiator al acţiunilor ce au dus la declanşarea conflictului[226], a echivalat în ochii opiniei publice europene cu anunţul păcii[227]. În aceste condiţii, apare explicabilă atenţia acordată desfăşurării - trecându-se uşor peste cauzele profunde ale eşuării - lucrărilor Conferinţei de la Viena din primăvara anului 1855. S-a crezut suficient să se pună închiderea lucrărilor Conferinţei şi eşuarea tratativelor de încheiere a păcii doar pe seama refuzului Rusiei de a accepta "garanţia" referitoare la revizuirea convenţiei Strâmtorilor din 1841. Şi pentru că Rusia va fi nevoită, la începutul anului 1856, să accepte "garanţiile" care vor deveni, de fapt, cinci, prin includerea, la insistenţele Angliei, şi a celei

[224] *Histoire des relations internationales*, vol. V, p. 295 şi urm.
[225] Fr. Charles-Roux, *op. cit.*, p. 15.
[226] E. V. Tarlé, *op. cit.*, vol. I, p. 5.
[227] Fr. Charles-Roux, *op. cit.*, p. 5.

privind dreptul puterilor aliate de a prezenta unele "condiţii particulare" la viitoarele negocieri, a părut verosimil ca "drumul spre pace" să fie considerat drept principala consecinţă a căderii, la 8 septembrie 1855, a Sevastopolului - cheia Crimeii şi a sistemului militaro-strategic al Rusiei în zona sa sud-vestică. Reuşita ultimatumului Austriei din 16 decembrie 1855, ca şi "presiunea amicală"[228] a Prusiei pentru a determina acceptarea acestuia de Rusia, au putut fi, de aceea, privite ca efecte politico-diplomatice ale deznodământului conflictului, hotărât pe calea armelor.

Îmbinarea într-o asemenea manieră a cauzelor ce au determinat încheierea păcii a fost însă posibilă cu preţul neglijării unor aspecte mult mai profunde, care, coroborate judicios cu cele de mai sus, ar evidenţia sensul european al conflictului. S-a trecut uşor cu vederea peste faptul că îmbinarea de mai sus nu şi-ar avea o perfectă acoperire în realitate, că, mai mult, ea nu apare de natură să elucideze unele aspecte, aparent stranii, legate de situaţia în care "forţele" implicate în desfăşurarea conflictului au înţeles să accepte soluţia păcii. Credem suficient să invocăm în această privinţă faptul că perspectivele încheierii păcii câştigau tot mai mult teren în momentul în care, pe de o parte, preocupările puterilor occidentale pentru lărgirea desfăşurării conflictului au atins cota maximă, iar pe de alta, că Rusia era departe, chiar şi după căderea Sevastopolului, de convingerea că armele şi-au spus ultimul cuvânt. Întemeindu-ne pe acest fapt, am considerat nu numai posibilă, ci şi oportună explicarea raţiunilor ce au dus la încheierea păcii, pornind de la o realitate, greu de sesizat prin studierea doar în litera lor a surselor documentare ale "chestiunii orientale", dar pe care am reuşit s-o desprindem şi să-i stabilim sensul, datorită manierei în care am înţeles să abordăm problematica generală a conflictului. Realitatea la care ne referim, surprinzătoare la prima vedere, dar

[228] P. Henry, *op. cit.*, p. 45.

explicabilă, dând primele semne încă de la sfârşitul anului 1854 şi devenind pregnantă în primăvara celui următor, consta în stingerea treptată a "cauzei generale" ca mobil al întâlnirii "forţelor europene" pentru a contracara tendinţele ameninţătoare ale Rusiei. Cauza principală ce a generat această realitate a constituit-o convingerea Europei în forţa sa virtuală, în faţa căreia Rusia va trebui să se recunoască învinsă, înainte ca soarta armelor să fie tranşată decisiv în favoarea vreuneia din părţi[229]. Reacţia întregii Europe în cea mai mare parte a anului 1854, chiar dacă, din raţiunile ce le-am avut în vedere, "forţele" ei s-au manifestat atât de diferit sau divergent, va avea, după cum afirma pe atunci tânărul istoric rus S. M. Soloviov, efectul "tunetului deasupra capului noului Nabucodonosor"[230].

O asemenea modalitate de a privi intrarea conflictului în faza sa finală face posibilă, totodată, relevarea unuia dintre cele mai interesante aspecte desprinse din desfăşurarea generală a acestuia. Este vorba despre rolul pe care l-au avut nu doar participanţii direcţi - fie pe calea armelor sau pe calea politico-diplomatică -, ci şi participanţii indirecţi în determinarea deznodământului conflictului. Spre edificare, putem invoca atitudinea statelor neutre, în privinţa cărora, în epocă, a fost lansată opinia în conformitate cu care "il n'y a donc pas de neutres en réalité, il y a des vues secrètes, des désirs qui se taisent, attendant l'occasion de se dévoiler (...) il n'y a pas véritablement des neutres, parce qu'il n'y a pas une seule puissance qui soit désintéressée dans la question"[231]. Deasemenea, putem invoca fierberea tuturor "naţionalităţilor" oprimate, care vedeau în înfrângerea Rusiei condiţia contextuală a emancipării lor, sau activitatea emigraţilor paşoptişti, acei

[229] A.Debidour, op.cit., p.139.

[230] S. M. Soloviov, *Zapiski*, în "Promety", St. Petersburg, f. a., p. 150; apud E. V. Tarlé, *op. cit.*, vol. I, p. 15.

[231] Kauffmann, *op. cit.*, p. 50.

veritabili reprezentanţi diplomatici în disponibilitate ai viitoarelor state naţionale. La toate acestea s-ar putea adăuga manifestările opiniei publice europene, ale cercurilor politice, intelectuale sau financiare, ce ar fi meritat o mai mare atenţie din partea istoriografiei conflictului, dar asupra cărora nu este, aici, locul să insistăm.

Stingerea "cauzei generale" se va datora însă nu doar convingerii Europei în forţa ei, ci şi modului în care va înţelege să acţioneze Rusia în noua situaţie[232]. Simţindu-se ameninţată de reacţia "forţelor europene" pe terenul "cauzei generale", Rusia va reveni asupra asigurărilor sale paşnice, făcute Europei, ca pozând cu nonşalanţă în partea provocată şi nu în cea provocatoare a conflictului. Şi pentru a se arăta consecventă cu asemenea asigurări, "marea putere nordică" se va declara dispusă, încă de la începutul anului 1855, să accepte, ca urmare a solicitării Austriei, să participe la negocierile pe marginea celor "patru puncte", în cadrul conferinţei de la Viena. În ideea cultivării încrederii Europei într-o asemenea dispoziţie, Nicolae I va crede nimerit, la începutul anului 1855, să numească plenipotenţiarii Rusiei la viitoarea conferinţă şi să semneze instrucţiunile pentru aceştia[233]. La adăpostul unor gesturi şi asigurări de acest gen, Rusia va acţiona, de fapt, în scopul scindării "forţelor europene". Pentru realizarea acesteia, ea va căuta să se folosească, pe cât posibil, şi de efectul ce l-a avut asupra întregii Europe moartea neaşteptată a ţarului Nicolae I. Astfel, va fi lansată şi întreţinută ideea că noul ţar, Alexandru al II-lea, era animat de "dorinţa sinceră" de a restabili pacea. Afişarea acestei "dorinţe sincere" va fi prilejuită şi de circulara lui Nesselrode din 10 martie 1855[234]. Revelator pentru scopul pe care-l urmărea, în realitate, Rusia, este discursul lui Alexandru al II-lea cu ocazia primirii condoleanţelor în legătură cu moartea

[232] S. S. Tatişcev, *Imperator Alexandr II*, vol. I, p. 195.
[233] Fr. Charles-Roux, *op. cit.*, p. 4.
[234] A. Debidour, *op. cit.*, vol. II, p. 133.

tatălui său din partea reprezentanţilor corpului diplomatic din capitala Rusiei, în care discurs va ţine să precizeze că principiile politicii sale vor fi ca şi în cazul predecesorilor săi - Alexandru I şi Nicolae I - cele ale "respectului ordinei europene". După cum se poate observa, noul ţar urmărea să facă un apel "Europei conservatoare", a cărei fiinţare, era convins, nu-şi putea avea temeiul în condiţiile în care s-ar ajunge la reducerea puterii ruse pe continent[235]. Nu întâmplător, sesizând o asemenea realitate, Drouyn de Lhuys, premierul francez, va afirma, în privinţa principiilor afişate de noul ţar al Rusiei, că "la force exorbitante de cette puissance datte du jour ou ils ont été proclamés"[236].

Ca o consecinţă a stingerii "cauzei generale" şi a intrării conflictului în noua fază a desfăşurării, termenii principali aflaţi în dispută vor suferi unele mutaţii profunde. Astfel, în vreme ce termenii iniţiali - Rusia şi Europa - păreau să intre în umbră, cei care tindeau în noile condiţii să survină în prim-planul disputei erau "forţele de disoluţie" şi, în replică, "forţele de conservaţie" ale "sistemului european". Or, aceasta însemna declanşarea unui conflict general, cu consecinţe de nebănuit atunci şi în faţa perspectivelor căruia părţile de natură să fie implicate vor "recula", din raţiuni asupra cărora nu este cazul să mai stăruim. Faptul îşi va pune puternic amprenta asupra desfăşurării conflictului în cea mai mare parte a anului 1855, ca şi asupra modalităţii în care va fi încheiată pacea. Semnificative, în acest sens, considerăm unele aspecte, pe care le vom prezenta, succint, în continuare.

Mai întâi, se cuvine relevată manifestarea deschisă a divergenţelor dintre puterile occidentale, cauzate de maniera în care fiecare dintre ele înţelegea să continue ostilităţile în noile condiţii. Astfel, tentativa lui Napoleon al III-lea de a declanşa în primăvara anului 1855 un atac împotriva Rusiei pe continent, luând ca

[235] Fr. Charles-Roux, *op. cit.*, p. 12 şi urm.
[236] *Ibidem*, p. 13.

bază pentru operaţiunile militare Austria şi Principatele române, va eşua nu doar din cauza, e drept, decisivă, a atitudinii "lumii germane", ci şi ca urmare a rezistenţei cabinetului englez[237]. Divergenţele anglo-franceze, în ciuda reînnoirii de cele două puteri, în aprilie 1855, a tratatului lor de alianţă, pot fi urmărite şi în legătură cu poziţiile lor faţă de unele probleme legate de organizarea "Europei postbelice". Soluţia pe care Bourqueney o preconizase în martie 1855 la conferinţa de la Viena în privinţa chestiunii Principatelor române - Unirea sub un principe străin[238] -, ca şi propunerile făcute cabinetului englez de Napoleon al III-lea, cu ocazia vizitei sale la Londra, în aprilie 1855[239], lăsau limpede să se înţeleagă că Franţa urmărea să lege încheierea păcii de reconsiderarea întregului"sistem european" instituit în anul 1815.

Un alt aspect demn de semnalat îl reprezintă eşuarea lucrărilor conferinţei de la Viena (martie-iunie 1855). De regulă, aceasta a fost pusă pe seama refuzului Rusiei de a accepta cuprinderea de cea de-a treia "garanţie" a clauzei neutralizării Mării Negre. Cauza principală a eşuării rezida, însă, în chiar perioada în care au avut loc lucrările conferinţei, perioadă caracterizată nu atât prin căutări în scopul aflării unor soluţii "orientale" acceptabile pentru încheierea păcii cât prin preocupările, vizibile din ce în ce mai clar în cazul puterilor occidentale, de a extinde aria de desfăşurare a conflictului, ceea ce ar fi atras după sine şi lărgirea conţinutului "bazelor păcii". Tocmai de o asemenea situaţie, propice scindării tot mai accentuate a semnatarelor tratatului din 2 decembrie 1854, va şti să se folosească Rusia pentru a respinge cea de a treia "garanţie". În aceste condiţii, dovedindu-se mai mult un cadru de tatonare decât de înţelegere a participanţilor, conferinţa, după cum afirma Benedetti, nu s-a dovedit a fi

[237] A. Debidour, *op. cit.*, vol. II, p. 130 şi urm.
[238] P. Henry, *op. cit.*, p. 42 şi urm.; L. Boicu, *op. cit.*, p. 133 şi urm.
[239] A. Debidour, *op. cit.*, p. 130 şi urm.

"qu'une indigne comédie dont le dénouement avait été fixé d'avance"[240].

O expresie elocventă a noilor perspective pe care tindea să le capete desfăşurarea conflictului o constituie faptul că Austria, a cărei nouă tentativă de mediere eşuase, se va vedea nevoită să se reapropie, în iulie 1855, de Prusia şi Confederaţie pentru a determina menţinerea disputei pe terenul "problemei orientale"[241]. Datorită recrudescenţei atitutidinii "lumii germane", Anglia şi Franţa, în ciuda divergenţelor dintre ele, pe care se vor arăta preocupate să le estompeze, se vor păstra în alianţa lor, dar nu pe terenul "cauzei generale", mereu mai palidă, ci pe cel al necesităţii unui succes militar împotriva Rusiei, important, evident, pentru ambele puteri, deşi din raţiuni în bună parte diferite. Un asemenea succes părea să-l constituie căderea Sevastopolului la 8 septembrie 1855, dar care a fost, totuşi, departe de a fi decisiv[242]. De fapt, efectul căderii Sevastopolului nu putea semnifica înfrângerea Rusiei, ci reducerea la minimum a posibilităţilor desfăşurării ostilităţilor militare "în Orient". Conflictul risca astfel să avanseze întru posibilitatea atingerii apogeului desfăşurării lui, posibilitate ce se va diminua însă, de vreme ce atât Anglia cât şi Franţa vedeau foarte diferit noua turnură pe care puteau să o ia evenimentele.

Anglia se arăta preocupată ca prin continuarea şi extinderea războiului să determine, în fond, desfiinţarea Rusiei ca mare putere prin retrocedarea unor teritorii ale acesteia "legitimilor proprietari", prin cucerirea Kronstadt-ului, distrugerea definitivă a puterii Rusiei în Marea Neagră sau recunoaşterea independenţei Circasiei[243].

Cât despre Franţa, ea va pretinde, din raţiunile expuse, ca, în schimbul continuării sau al reluării

---

[240]Depeşa lui Benedetti din Constantinopol din 25 aprilie 1855; apud Fr. Charles-Roux, *op. cit.*, p. 23.

[241]A. Debidour, *op. cit.*, vol. II, p. 138; J. Droz, *loc. cit.*

[242]*Ibidem*, p. 139.

[243]P. Henry, *op. cit.*, p. 45.

ostilităţilor militare în primăvara anului 1856, Anglia să se declare de acord cu soluţionarea "chestiunilor" poloneză, italiană, română[244], pe baza "principiului naţionalităţilor". Animată de asemenea proiecte, pentru a căror realizare intenţiona să declanşeze operaţiunile militare pe continent, Franţa va provoca împotriva ei o puternică reacţie din partea puterilor germane, mai ales a Prusiei, care, simţindu-se periclitată "la Rin", ameninţa cu apropierea de Rusia[245]. Şi Anglia se va opune proiectelor Franţei, cu toate că aceasta din urmă se declarase de acord cu aderarea Suediei la tratatul lor de alianţă, act, evident, conform cu interesele engleze, dar care, datorită stagnării operaţiunilor militare în Baltica, va reprezenta doar un instrument de presiune diplomatică asupra Rusiei.

Accentuarea divergenţelor franco-engleze după căderea Sevastopolului, deloc surprinzătoare, va determina profund evoluţia evenimentelor. Faptul şi-a aflat o vie expresie în "veritabila polemică" ce se va angaja între jurnalele franceze şi cele engleze în privinţa stadiului şi perspectivelor desfăşurării conflictului său în privinţa "oportunităţii păcii"[246].

Consecinţa principală a divergenţelor puterilor occidentale în privinţa continuării războiului şi a organizării "viitoarei Europe" a fost cedarea lor în faţa presiunii "forţelor" interesate în grăbirea încheierii păcii. Îndepărtate tot mai mult una de alta, cele două puteri vor urma, în noile condiţii, căi ce le ofereau şanse foarte reduse pentru a se reîntâlni. Franţa se va considera îndreptăţită la un moment dat să spere în reuşita proiectelor ei, deoarece, în urma avansurilor pe care Rusia i le făcea cu insistenţă pentru a încheia pacea "printr-o înţelegere directă"[247] - ceea ce ar fi dus la o pace de un cu totul alt conţinut decât cea în scopul declarat al

[244] A. Debidour, *op. cit.*, vol. II, p. 143; Fr. Charles-Roux, *op. cit.*, p. 39 şi urm.

[245] *Ibidem.*

[246] Fr. Charles-Roux, *op. cit.*, p. 79.

[247] *Ibidem*, p. 41.

soluţionării "crizei orientale", posibilă prin participarea tuturor semnatarelor convenţiei din 13 iulie 1841 -, miza pe posibilitatea contrapunerii acestei puteri eventualei rezistenţe din partea Angliei. Şi pentru a se asigura în sensul "temperării" Austriei, va susţine şi participarea Sardiniei la lucrările viitorului congres de pace, ca aliată de război, şi, în cele din urmă, a Prusiei, ca semnatară a convenţiei din 13 iulie 1841.

Prinsă şi ea de politica de "concesii mutuale"[248] ce caracteriza perioada, Anglia va şti să contracareze în mare măsură poziţia Franţei. Astfel, simţindu-se ameninţată de eventualitatea încheierii unei "păci directe" ruso-franceze, mediată pe cale oficioasă de unele "state secundare" germane[249] - Saxa şi Bavaria - , Anglia va contraataca politica Franţei în Austria. Declarându-se de acord cu dorinţa Austriei ca prima "garanţie" să cuprindă şi retrocedarea sudului Basarabiei principatului Moldova, pentru a îndepărta Rusia de la gurile Dunării, Anglia va obţine, în schimb, sprijinul cabinetului vienez pentru înscrierea celei de-a cincea "garanţii" în ultimatumul pe care acesta avea a-l trimite Rusiei. Realizat în asemenea termeni, compromisul anglo-austriac va avea consecinţe serioase asupra poziţiei Franţei şi, drept urmare, asupra cursului evenimentelor. Nu mai surprinde de aceea faptul că Franţa, pentru a nu-şi îndepărta şi mai mult cosemnatarele tratatului din 2 decembrie 1854, va fi nevoită să semneze protocolul de la Viena din 14 noiembrie 1855, prin care se punea de acord cu forma finală a ultimatumului austriac, ce cuprindea cele "cinci garanţii", ca baze preliminare ale păcii.

Revelator, dar şi explicabil în contextul celor menţionate, pentru stadiul şi conţinutul conflictului în preajma încheierii păcii, este sensul pe care înţelegea să-l confere Austria ultimatumului trimis Rusiei, la 16 decembrie 1855. Putem invoca pentru aceasta

[248] Emile de la Bédollière, *Le Congrès de Paris*, Paris, f. a., p. 9; Edouard Goudron, *Histoire du Congrès de Paris*, Paris, 1857, passim.

[249] Fr. Charles-Roux, *op. cit.*, p. 44.

"explicaţiile" Austriei, care însoţeau ultimatumul, editate fiind de cancelarul său, Buol. Fiind cea mai alarmată[250] de perspectivele pe care tindea să le capete desfăşurarea conflictului, Austria se arăta, mai întâi, convinsă de sinceritatea declaraţiilor ţarului Alexandru al II-lea, ce lăsau să se înţeleagă dorinţa acestuia de a încheia pacea. Ceea ce prezintă însă interes deosebit şi probează cele afirmate de noi în legătură cu stadiul conflictului este faptul că, în privinţa puterilor occidentale, "tout en les trouvant imbus (sic!) de l'inébranlable résolution de ne se prêter à aucune initiative d'ouvertures pacifiques". Austria îşi exprima speranţa, dar nu certitudinea, că acestea vor accepta să încheie "une paix sérieuse et durable" pe baza celor "cinci garanţii ...et à résoudre nettement la question qui a donné naissance à la querre". Pentru a linişti temerile Rusiei, de fapt ale ei, Austria va trebui să se erijeze în "l'interprète des voeux et des véritables besoins de l'Europe", evident, a celei "conservatoare", ţinând să precizeze, în privinţa celei de a cincea "garanţii", că *puterile beligerante* îşi vor rezerva dreptul să ridice "condiţiile particulare", dar numai "dans un intérêt européen"[251].

În aceeaşi ordine de idei, demn de semnalat, aici, este şi faptul că, în ciuda asigurărilor date sau a ameninţărilor cu ruperea relaţiilor diplomatice, nu Austria va fi aceea care a avut rolul hotărâtor în a determina Rusia să accepte cele "cinci garanţii". De fapt, Rusia nu numai că nu s-a grăbit să dea curs ultimatumului austriac, dar va dispune ca trupele sale să ia poziţie "la toate frontierele imperiului", centrul noii poziţii constituindu-l Polonia[252]. În replică, puterile occidentale vor readuce "la zi" proiectele lor de dezvoltare a teatrului de operaţiuni militare, fără a ajunge, nici de această dată, la un consens în privinţa

[250] A. Debidour, *op. cit.*, vol. II, p. 143.

[251] Nota explicativă a lui Buol şi textul ultimatumului austriac din 16 decembrie 1855, au fost publicate în epocă. Vezi E. de la Bédollière, *op. cit.*, p. 4 şi urm.

[252] *Ibidem*, p. 26.

obiectivelor de război.

Cauza principală a acceptării de Rusia a ultimatumului austriac, edificatoare, la rându-i, pentru sensul european al conflictului, va consta în "recularea" acesteia in fața perspectivelor resuscitate ale declanșării unui conflict general. Nu întâmplător, puterile occidentale vor și invoca iminența unui asemenea pericol. Ca efect, după ce a întreținut cu atâta fervoare scindarea "forțelor europene", Rusia va fi acum nevoită să cedeze deoarece, în condițiile unui conflict general european, ea ar fi redevenit amenințătoare, eventualitate ce ar fi atras, din nou, împotriva ei, reacția întregii Europe pe terenul "cauzei generale". Convingerea și teama Rusiei de punerea ei din nou în opoziție cu întreaga Europă i-au fost confirmate și mai mult de intervenția de ultimă instanță și neașteptată pentru ea a "statelor secundare" germane și mai ales a Prusiei, aceasta din urmă prin scrisoarea autografă a regelui Friedrich Wilhelm al IV-lea adresată țarului Alexandru al II-lea, în scopul acceptării ultimatumului austriac. Persistând în refuzul celor "cinci garanții", Rusia risca de data aceasta să intre în coliziune cu "lumea germană", eventualitate de care se temea nu numai ea, ci întreaga Europă, care dorea, deși "cu regret și neliniște", pacea încheiată, "avant que les Allemands aient échangé des coups de fusil avec les Russes"[253]. Confruntată cu pericolul unor asemenea perspective pe plan extern, cu o situație economică, socială și politică internă[254] deosebit de critică și, mai ales, temătoare să nu riște disoluția imperiului său - toate acestea analizate de Consiliul imperial din 15 ianuarie 1856[255] -, Rusia va fi nevoită să accepte ultimatumul austriac.

Cele menționate pe parcursul lucrării în legătură cu sensul european al conflictului și cu rațiunile ce au determinat desfășurarea lui pe terenul "problemei orientale" și-au putut afla confirmarea și în modul în care

[253]Această temere a fost exprimată de Moustier, într-o depeșă către Thouvenel, încă din 8 dec. 1854; apud Fr. Charles-Roux, *op. cit.*, p. 4.

[254]E. V. Tarlé, *op. cit.*, passim.

[255]Fr. Charles-Roux, *op. cit.*, p. 76 și urm.

au decurs lucrările congresului de pace - deschis la 25 februarie 1856 în capitala Franţei -, ca şi în conţinutul chestiunilor ce vor fi ridicate sau în rezultatele la care s-a putut ajunge. Evident, problema prezintă importanţă, dar este deosebit de complexă pentru a fi dezvoltată aici, în toate detaliile ei. Cunoaşterea lucrărilor congresului de pace, deşi dificilă în condiţiile prevalării diplomaţiei oficioase, confidenţiale, faţă de cea oficială, oferă posibilitatea cunoaşterii cauzelor profunde ale conflictului, care, pierdute deseori din vedere în tumultul disputelor, reapăreau cu vigoare în lumină; totodată, oferă posibilitatea relevării resorturilor desfăşurării limitate a conflictului, şi ca un alt aspect interesant, aprofundând chestiunile care au fost ridicate pe durata unui congres de pace precum cel de la Paris, spiritul ne este transportat în sfera înaltelor teorii politice şi juridice şi iniţiat în resorturile secrete ale mecanismului relaţiilor internaţionale. Toate acestea şi-au aflat expresia, într-o măsură mai mare sau mai mică, în bogata literatură consacrată congresului de pace din 1856[256].

Fără a insista asupra aspectelor, cunoscute dealtfel, legate de desfăşurarea lucrărilor congresului de pace, ceea ce prezintă interes, aici, este relevarea faptului că încheierea păcii a stat, la rându-i, sub semnul contradicţiei dintre sensul său european şi tendinţele contractanţilor - îndeosebi ale Austriei, Rusiei şi Turciei - de a-i conferi o semnificaţie "orientală". Raţiunile ce au determinat o atare realitate au decurs din cele ce au impus desfăşurarea ostilităţilor pe terenul "problemei orientale". Survenită în momentul în care conflictul era în preajma

[256]E. de la Bédollière, *op. cit.; La paix considérée dans ses résultats présent et futurs* (par un suédois), Paris, 1856; *Le Traité de Paris du 30 mars étudié dans ses causaes et ses éffets* (par le correspondant diplomatique du "Constitutionnel") Paris, 1856; Joseph Reitzenheim, *Les conférences de 1856 et les nationalités*, Paris, 1856. E. Goudron, *op. cit.;* H. Temperley, *The Treaty of Paris of 1856 and its Execution*, în "The Journal of Modern History", IV, 1932. *du 30 mars étudié dans ses causaes et ses éffets* (par le correspondant diplomatique du "Constitutionnel") Paris, 1856; Joseph Reitzenheim, *Les conférences de 1856 et les nationalités*, Paris, 1856. E. Goudron, *op. cit.;* H. Temperley, *The Treaty of Paris of 1856 and its Execution*, în "The Journal of Modern History", IV, 1932.

atingerii apogeului desfăşurării lui, încheierea păcii nu putea fi, la rigoare, decât rezultatul unor compromisuri între contractanţi. Dorindu-se de aceştia să se încheie o pace "honorable pour tous et humiliante pour personne"[257], tratatul, ca finalitate a unei asemenea dorinţe, constituia expresia cea mai elocventă a unor compromisuri, de la care pornind, Bourqueney, ambasadorul Franţei la Viena, afirma că, atunci "quand on lit le traité de Paris (...) on se demande quel est le vainqueur"[258]. Marile puteri semnatare ale convenţiei din 13 iulie 1841 s-au putut considera singure în drept să ia parte la masa verde a tratativelor diplomatice. Faptul ne explică de ce Prusia, care a favorizat prin atitudinea ei din timpul războiului mai mult Rusia decât puterile aliate, va fi primită la congres. Şi pentru a evidenţia şi mai mult ţinuta "orientală" a obiectului lucrărilor acestuia, a participat, pentru prima dată ca mare putere la un congres *european*, şi Turcia, în baza clauzelor tratatului de la Constantinopol din 12 martie 1854. Cât priveşte Sardinia, aceasta a fost acceptată la cererea Franţei şi ca urmare a statutului de cobeligerantă, recunoscut datorită tratatului său cu puterile occidentale de la începutul anului 1855, ca şi datorită participării trupelor sale la ostilităţile militare din Crimeea.

Atâta vreme cât chestiunile ridicate au fost menţinute în cadrul "oriental", negocierile au decurs fără dificultăţi serioase. Astfel, asupra primelor "patru puncte" analiza s-a putut termina într-o singură şeanţă[259], congresul, dat fiind că acordul asupra lor se stabilise anterior, dovedindu-se doar "une chambre d'enregistrement"[260]. Dar, la fel ca în cazul desfăşurării conflictului, nu au putut fi stăvilite să transpară elemente de natură a evidenţia adevăratul sens al chestiunilor în litigiu. Primele semne s-au ivit atunci când s-a trecut la

[257] Fr. Charles-Roux, *op. cit.*, p. 103.

[258] Gaston de Monicault, *La question d'Orient. Le Traité de Paris et ses suites. 1856-1871*, Paris, 1898, p. 84.

[259] Fr. Charles-Roux, *op. cit.*, p. 104.

[260] A. Debidour, *op. cit.*, vol. II, p. 149.

analiza celei de-a cincea "garanţii", privitoare la "condiţiile particulare" ale părţilor participante la congres. Edificatoare, pentru aceasta, s-au dovedit negocierile impuse de Anglia în legătură cu neutralizarea Mării Baltice, deşi soldate doar cu obligarea Rusiei, prin anexa a treia a tratatului, să distrugă fortificaţiile din insulele Aland[261], ca şi cele privitoare la necesitatea supunerii teritoriilor circasiene unui "examen special" al congresului, fără alt rezultat însă decât retrocedarea Karsului, Turciei, cucerit de trupele ruse la 24 noiembrie 1855.

Spre deosebire de Anglia, ale cărei "condiţii particulare" se limitau doar la a pune Rusia "în carantină", Franţa se va dovedi promotoarea recurgerii la antidotul crizei europene, cel mai eficient şi de perspectivă: reconsiderarea "sistemului european" prin aplicarea "principiului naţionalităţilor". Prin aceasta, Franţa va deschide cea mai interesantă pagină a lucrărilor congresului, care privea "problema naţionalităţilor". Iar prima "chestiune" ridicată de Franţa în faţa congresului, folosindu-se de prima "garanţie", dar în scopul depăşirii limitelor prestabilite ale acesteia, a fost "chestiunea română"[262]. Soluţionarea acestei "chestiuni" în conformitate cu punctul de vedere francez, la care, crezând că se va opune Rusia, va adera iniţial şi Anglia, va provoca o puternică fierbere a întregului congres. "Chestiunea română" devenise, după expresia lui Thouvenel, un nou "tour Malakoff"[263], şi aceasta pentru că ea nu semnifica doar o "chestiune" în sine, ci un principiu pe baza căruia tindea să se organizeze "viitoarea Europă". Nu întâmplător, pe seama "chestiunii române" s-au scindat puterile participante la congres. Promovată în cadrul negocierilor de Franţa, soluţionarea

[261] G. de Monicault, *op. cit.*, p. 377.

[262] T. W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România*, Bucureşti, 1944 (traducere din engleză de A. Bădescu); L. Boicu, *op. cit.*; Idem, *Diplomaţia europeană şi triumful cauzei române. 1856-1859*, Iaşi, Junimea, 1978.

[263] Fr. Damé, *Histoire de la Roumanie contemporaine* ..., Paris, 1900, p. 93.

în sens naţional a "chestiunii" va avea adepte puterile interesate de noile perspective ale Europei: Prusia şi Sardinia. Va adera, formal, la punctul de vedere francez şi Rusia, însă din dorinţa realizării obiectivului principal al participării sale la congres: scindarea fostelor aliate în război[264]. Politica Rusiei va da roadele scontate şi, drept urmare, Anglia se va depărta tot mai mult de Franţa, alăturându-se Austriei şi Turciei, adversarele declarate ale soluţiei preconizate de cabinetul francez în privinţa "chestiunii române". În aceste condiţii, tratatul nu va putea cuprinde decât o soluţie de compromis[265], triumful cauzei române fiind asigurat prin acte de energie naţională precum Unirea de la 1859.

Având în vedere experienţa pe care au putut-o oferi dezbaterile pe seama "chestiunii române", rămâne cu totul în picioare constatarea că semnarea tratatului de pace din 30 martie 1856 a fost practic grăbită pentru a nu se permite ridicarea altor "chestiuni naţionale", care ar fi făcut imposibilă întreaga operă a marilor puteri de restabilire a păcii şi "concordiei" între ele.

Semnarea tratatului de pace nu va însemna însă încetarea negocierilor dintre participanţii la lucrările congresului. De fapt, sensul european al chestiunilor ce au fost ridicate cu ocazia lucrărilor acestuia, va fi pus şi mai mult în lumină de tentativele de a înscrie pe agenda de lucru a diplomaţiei europene şi alte "chestiuni nationale". Dar şansele nu erau egale pentru fiecare dintre ele, marile puteri lăsând loc acestora în discuţii numai atât cât nu erau lezate propriile lor interese. Chiar şi fără a intra în detalii, cunoscute dealtfel, ne putem explica de ce "chestiunea polonă" va fi trecută în rândul acelora în legătură cu care "on devait causer le lendemain"[266]; de ce în privinţa "chestiunii greceşti" singurul consens la care s-a putut ajunge a fost acela "que personne n'a contesté la nécessité de se préocuper sérieusement de la situattion de

[264] S. S. Tatişcev, *op. cit.*, vol. I, p. 199 şi urm.

[265] R. W. Seton-Watson, *Histoire des roumains de l'époque romaine à l'achèvement de l'unité*, Paris, P.U.F., 1937, p. 271.

[266] Fr. Charles-Roux, *op. cit.*, p. 104.

la Grèce et que les trois cours protéctrices - l'Angleterre, la Russie et la France - ont reconnu la nécessité de s'entendre entre elles à cet égard"[267]; de ce "chestiunea italiană", pusă într-o manieră "accidentală" de Walewski, în discursul său din 8 aprilie, în faţa congresului, şi care a generat o discuţie "fort animée et presque orageuse"[268], nu a putut beneficia, pe plan concret, decât de soluţionarea "afacerii statelor pontificale", ocupate de trupele austriece şi de cele franceze; de ce "chestiunea Serbiei" nu a fost pusă ca naţională, ci numai ca statală, la dimensiunea unui principat ale cărui drepturi faţă de Poartă vor fi puse sub regimul de garanţie colectivă a puterilor europene. Cu toate acestea, congresul de pace din 1856 va rămâne ca un moment important în istoria relaţiilor internaţionale, ca unul ce a deschis noi perspective realizării operei de reconsiderare a "sistemului european". Nu întâmplător, în literatura de specialitate, adepţii "principiului naţionalităţilor", ca principiu fundamental al fiinţării societăţii moderne, vor considera congresul de la Paris ca precursor al sistemului de tratate ce au urmat primului război mondial[269]. În replică, adversarii acestui principiu, considerându-l o "iluzie generoasă" şi "provocatoare", pretutindeni în Europa, "de uri de rasă în opoziţie cu libertatea, progresul şi civilizaţia"[270], vor privi, din raţiuni lesne de bănuit, congresul din 1856, în antiteză cu cel din 1815 de la Viena, ca generator de cauze ale unor noi conflicte în Europa, ce vor duce tot mai mult la subminarea "concertului" şi "unităţii europene".

Ultimele consideraţii ne-au introdus, de fapt, în abordarea unei alte probleme, presupusă necesar de relevarea măsurii în care sensul european al conflictului a putut fi probat şi de consecinţele sale. Evident, nu ne putem permite, pentru aceasta, să intrăm, aici, în detalii,

[267] A. Debidour, *op. cit.*, vol. II, p. 155.

[268] *Ibidem*, p. 154.

[269] G. Sofronie, *Principiul naţionalităţilor în tratatele de pace din 1919-1920*, Bucureşti, 1936, p. 35 şi urm.

[270] M. L. Jolly, *Du principe des nationalités*, Paris, 1863, p. 183.

deoarece acestea privesc nu numai un cadru internaţional foarte larg şi complex, ci şi evoluţia acestuia pe o durată îndelungată de timp. Dintru început, se impune subliniată constatarea, ce se desprinde din literatura de specialitate, în conformitate cu care, consecinţele conflictului au fost considerate, deseori, de importanţă europeană. În ciuda acestui fapt, nu s-a încercat determinarea şi apoi impunerea convingerii despre sensul european al conflictului însuşi. Dimpotrivă, datorită manierei "tradiţionale" în care a fost abordată problematica generală a acestuia şi care a întreţinut destule confuzii, s-a lăsat să se înţeleagă că importanţa europeană a consecinţelor a fost urmarea implicării marilor puteri într-un conflict declanşat în scopul soluţionării unui moment de "criză orientală" de natură a pune în cauză interesele lor "în Orient" şi a se repercuta, fie şi în subsecvenţă, asupra echilibrului de forţe în Europa. Altfel spus, s-a lăsat să se înţeleagă că ar fi vorba despre consecinţele unui "conflict oriental" asupra Europei[271]. S-a putut, de aceea, considera, chiar şi în unele lucrări de mare reputaţie ştiinţifică[272], că principala consecinţă a conflictului a fost consolidarea independenţei şi integrităţii Imperiului otoman, înscrisă ca principiu al echilibrului european încă din 1841. Or, este un fapt de netăgăduit că tocmai consecinţa considerată principală şi reieşind ca atare din litera tratatului de pace s-a dovedit a fi cea mai şubredă.

Cu totul altfel apare ordinea importanţei consecinţelor conflictului în condiţiile relevării sensului său primordial şi nu epifenomenal european. Fiind generat, după cum am arătat, de contradicţiile izvorâte din fiinţarea unui "sistem european" anacronic, consecinţele sale fundamentale au privit, în primul rând, procesul reaşezării Europei pe baze noi, ce să pornească din necesitatea punerii de acord a realităţilor naţionale cu cadrul cerut de afirmarea lor - statul naţional unitar şi

[271] Vezi, J. Droz, *op. cit.*, p. 382.
[272] *Histoire des relations internationales*, vol. V, p. 296 şi urm.

independent. O atare afirmaţie îşi are temeiul şi în importanţa ce a trebuit să fie acordată de literatura de specialitate, pentru explicarea procesului de făurire a statelor naţionale - român, italian, german -, consecinţelor conflictului la care ne-am referit. Numai că, din păcate, făurirea fiecărui stat naţional a fost, de regulă, tratată secvenţial, în lumina unei anumite succesiuni evenimenţiale şi nu din cea a "procesualităţii generale", în care, fără a-şi fi diminuat notele particularizante, mai toate s-au cuprins, atât la nivelul spectacular, al actelor şi acţiunilor, cât, mai ales, la cel de adâncime, al stărilor de spirit.

Între consecinţele conflictului asupra întregului continent s-au înscris şi cele economice. Eforturile de război ale statelor beligerante, ca şi cele de mobilizare ale statelor neutre, au generat o criză economică şi financiară care a cuprins cea mai mare parte a continentului. Nu întâmplător, avizul Rusiei în privinţa acceptării ultimatumului austriac a fost anunţat mai întâi (la 18 ianuarie 1856) la Bursa pariziană, de unde vestea păcii a fost răspândită în întreg Parisul[273]. Şi pentru a confirma faptul că abia încheiatul conflict nu a soluţionat o problemă, cea "orientală", ci, mai curând, a deschis şi mai mult o alta, cea a reconsiderării "sistemului european", dezvoltarea şi structura economiilor statelor europene se vor datora, între altele, şi convingerii că, în posibilele viitoare conflicte internaţionale, potenţialul economic va juca un rol tot mai însemnat.

Profunde se vor dovedi şi consecinţele politice. Dintre acestea, considerăm ca revelatorii, în privinţa sensului european al conflictului, unele consecinţe asupra situaţiei marilor puteri, angajate, pe cale militară sau pe cale politico-diplomatică, în desfăşurarea acestuia. Mai întâi, se cuvine menţionat faptul că abia încheiatul conflict a generat animozităţi deosebite între Rusia şi Austria[274], vechile bastioane ale conservatorismului în

[273] Fr. Charles-Roux, *op. cit.*, p. 78.
[274] *Ibidem*, p. 105.

Europa. Nu înseamnă însă că, prin aceasta, spiritul conservator ar fi trecut într-un plan secundar al vieţii politice europene. El a trebuit să suporte doar unele mutaţii, accelerate şi de desfăşurarea conflictului. Revelatoare poate fi considerată cea pe care Drouyn de Lhuys căuta să o desluşească, încă din aprilie 1855, împăratului austriac, Franz Josef, anume că "marea problemă" care va trebui să anime pe toţi contractanţii păcii va fi aceea "de dompter la Révolution sans le secours de la Russie, et de conternir la Russie sans le secours de la Révolution"[275]. Într-un asemenea context, Napoleon al III-lea, căutând şi reuşind în parte să realizeze "programul" său european, va fi nevoit să pună "au service des principes de '89 les procédés de la contre-révolution"[276], desfăşurând o politică contradictorie, care va duce, în cele din urmă, Franţa la catastrofa de la Sedan[277]. În ceea ce privea Anglia, "faza clasică" a "splendidei izolări" s-a regăsit, aproape explicit, între consecinţele "cu bătaie mai lungă" ale conflictului încheiat la 1856. Ar fi însă cu totul eronat să considerăm că Albionul ar fi recurs, sub acoperirea "izolării", la o îndepărtare reală faţă de "problemele continentale"; invocarea "izolării" putea avea, în fond, o conotaţie pur retorică, presupusă de desfăşurarea unei politici orientată după coordonate ce depăşeau cu mult "aria europeană". La rându-le, puterile germane trebuiau să resimtă din plin, sub impactul conflictului în care s-au văzut antrenate pe cale politico-diplomatică, intrarea în "faza decisivă" a disputei lor în "afacerile germane"; poziţia Austriei, adevărata învinsă din perspectiva consecinţelor conflictului din anii 1853-1856, "abandonnée ou desservie par toute l'Europe"[278], pierdea tot mai mult

[275] L. Girard, *Révolution ou conservatisme en Europe (1856). Une polémique de la presse parisienne après la querre de Crimée*, în *Mélanges Pierre Renouvin. Etudes d'histoire des relations internationales*, Paris, 1966, p. 264.

[276] *Ibidem*, p. 133.

[277] P. Henry, *op. cit.*, p. 26.

[278] A. Debidour, *op. cit.*, p. 158.

teren în respectivele "afaceri", Prusia fiind cea care, înscriindu-şi constructiv acţiunea în cursul general al transformărilor internaţionale, îşi va adjudeca rolul de "campioană" în procesul unificării Germaniei. Treptat, Austria va pierde întregul teren şi în "chestiunea italiană", a cărei soluţionare în sens naţional se va înscrie, la rându-i, decisiv în "marea procesualitate europeană" de natură a determina avansarea implacabilă a "imperiilor multinaţionale" în posturi flagrant anacronice "decretelor Istoriei". O postură de neocolit şi pentru Rusia, fie ea şi oarecum mascată de recrudescenţa panslavismului, incitată, nu în mică măsură, şi de cea a pangermanismului sub egida "puterii Hohenzollernilor" la a cărei vertiginoasă ascensiune, pe scena "marii politici", "puterea Habsburgilor" urma a i se racorda doar la condiţia de "locotenent dunărean". "Puterea Romanovilor" va căuta să depăşească "momentana bancrută"[279] la care părea să fi fost adusă de înfrângerea în confruntarea cu "alianţa europeană", depăşire prefigurabilă, e drept, în orizontul raporturilor internaţionale - Gorceakov, de-abia ajuns la timona politicii externe a "marii curţi nordice", punctând, dealtfel, că "la Russie ne boude pas, elle se recueille" -, dar nu şi în cel al realităţilor interne, unde încolţea deja sămânţa îndoielii în "menirea pravoslavnică a instituţiei ţarismului", precum şi cea a credinţei în "căi noi", între care "noul ortodoxism" sau "noua revoluţie", pentru "mântuirea marii Rusii"[280].

Practic, toate statele europene, fie ele mari sau mici, au avut a resimţi, desigur, după repere specifice fiecăruia, consecinţele conflictului din anii 1853-1856. Cu atât mai mult au avut a le resimţi acele state sau, într-o gamă mai diversă, "forţe" antrenate în acţiuni ce vizau transformări de esenţă ale configuraţiei politico-teritoriale europene. Ne gândim, cu prevalenţă, la

[279] *Histoire universelle* (sub direcţia lui R. Grousset şi E. G. Léonard), vol. 3, p. 498.

[280] E. V. Tarlé, *op. cit.*, vol. I, p. 13 şi urm.

acţiunile orientate întru realizarea statelor naţionale, acţiuni ce au trebuit să oglindească, în contururi tot mai clare, sensuri profund *europene* ale unor tendinţe mascate, în anii 1853-1856, de imperativul desfăşurării limitate la terenul "problemei orientale" a unui conflict de o semnificaţie cu mult mai amplă. Iar între asemenea acţiuni un loc cu totul aparte l-a deţinut acţiunea românească. Aceasta din urmă, prin chiar datele sale intrinseci sau contextuale, a reflectat nuanţat sensul profund european al cauzelor, al resorturilor limitării ariei de desfăşurare şi mai ales al consecinţelor conflictului asupra căruia, ca eveniment istoric, am stăruit. Principatele române au fost cuprinse de la bun început în vâltoarea respectivului conflict. A fost firesc, de aceea, ca între "bazele păcii" să se situeze, în prim plan, "chestiunea" lor; şi s-a situat, mai întâi, sub imperativul reaşezării şi asigurării echilibrului european; apoi, s-a situat şi sub presiunea necesităţii unei "soluţii europene" în privinţa "chestiunii române", a cărei înscriere pe agenda "marii politici" (recunoaştere formală a internaţionalizării sale) s-a constituit într-un aspect de rezistenţă întru relevarea semnificaţiilor adânci ale unui întreg angrenaj evenimenţial. Iar ceea ce considerăm deosebit de interesant a remarca, în loc de concluzii la capitolul de faţă, este faptul că demersul "marii politici" în "chestiunea română" a etalat până la evidenţă contradicţia de esenţă sub semnul căreia s-au plasat mai toate ocurenţele conflictului din anii 1853-1856. Este vorba despre contradicţia frapantă între sensul profund european al unor fenomene aflate în plină derulare şi abordarea lor, nu neapărat sub incidenţa conflictuală, din perspectiva "problemei orientale". "Chestiunea română" a fost recunoscută formal, cu prilejul deliberării unor foruri internaţionale precum conferinţa de la Viena din 1855 sau congresul de la Paris din 1856, ca *problemă europeană*, însă "soluţia diplomatică" ce i s-a aplicat a pornit de la identificarea aceleiaşi "chestiuni" ca "prim punct" al "programului de pace în Orient". Tot ceea ce a ţinut de

"soluţia diplomatică în chestiunea română" a avut darul de a evidenţia din plin faptul că la 1856, sub auspiciile "concertului marilor puteri", a fost contractată o "ordine" mai curând juxtapusă decât inclusă celei propriu-zis europene. Principatele române au fost plasate sub garanţia colectivă a puterilor europene, însă o garanţie de aceeaşi contractanţă se aplica şi "drepturilor" de suzerană ale Porţii otomane. Din chiar cuprinsul tratatului de la Paris, din cel al convenţiei din august 1858, relativă la "organizarea Principatelor", ca şi din întregul demers al puterilor garante în "problema română" pe durata a mai bine de două decenii (până la 1878)[281] a putut reieşi în mod limpede faptul că "marea politică" s-a condus în "afacerile zise orientale" după un registru atitudinal şi verbial sensibil diferit faţă de cel vădit de abordarea "problemelor" din aria zisă "occidentală" sau "propriul-zis europeană". Şi toate acestea sub auspiciile "concertului european"! Se impuneau, ca urmare, corective de natură a aduce "sub soarele realităţii" toate problemele subsumate procesualităţii istorice europene. Or, într-un atare corectiv s-a putut constitui şi acţiunea naţională românească, care, mai ales în momentele de culme ale Unirii şi Independenţei, a trebuit, nu întâmplător, să vădească o deosebită tentă internaţională.

---

[281] A se vedea, pentru detalii, Gh. Cliveti, *România şi puterile garante*, Iaşi, 1988; M.Cojocariu, *Partida naţională şi constituirea statului român, 1856-1859*, Iaşi, 1995.

II. UNIREA PRINCIPATELOR ROMÂNE ŞI CONFLICTUL FRANCO-SARDO-AUSTRIAC (1859)

Poate niciodată, în decursul vremurilor, soarta românilor nu s-a împletit atât de strâns cu cea a italienilor, ca în anii 1859-1861. În respectivii ani, cele două "comunităţi întru latinitate" au decis, prin acte de energie naţională, înfăptuirea edificiilor statale moderne România şi Italia. Deşi pe căi şi cu posibilităţi diferite, a fost realizat atunci, de români şi de italieni, unul dintre deziderateie capitale ale revoluţiilor lor de la 1848-1849. După un deceniu de la înăbuşirea revoluţiilor paşoptiste, românii şi italienii s-au dovedit a fi cei dintâi, pe plan european, care au reuşit, fiecare în parte, să impună triumful cauzei lor naţionale (ordinea în care am înţeles să invocăm cele două "cazuri" neavând nimic de-a face cu o eventuală "opţiune patriotică" din partea noastră, ştiut fiind că evenimentele circumscrise Unirii Principatelor demaraseră, la nivelul "acţiunii deschise", cu ceva timp - cu câteva luni - înaintea acelora care au avut drept corolar Unificarea Italiei).[1]

Prin însuşi sensul lor, acţiunea română şi cea italiană s-au produs în cuprinsul procesului european de afirmare a "naţionalităţilor", proces căruia i-au corespuns în perioada

---

[1]Expresia "unificarea Italiei" este folosită în literatura de specialitate pentru a se sublinia rolul avut de acţiunea Sardiniei în realizarea statului naţional italian, acţiune care numai până la un punct poate fi comparată cu cea a Prusiei în Unificarea Germaniei. Cum bine se ştie, Sardinia a acţionat la început (în 1859) alături de Franţa pentru independenţa Italiei, a cărei unificare va surveni în urma mişcării insurecţionale condusă de Garibaldi.

1859-1878 transformări politico-statale de natură să imprime o modificare radicală a hărţii "bătrânului continent"[2]. Exprimând, dincolo de particularităţi inerente, trăsături fundamentale ale procesului istoric amintit, cele două acţiuni naţionale au trebuit, desigur, să cunoască interferenţe notabile. În mare măsură, datele revelatoare pentru acestea din urmă au fost puse în lumină de diverse contribuţii istoriografice, de provenienţă românească sau străină. Completarea "cronicii evenimenţiale" şi chiar depistarea de noi surse documentare se dovedesc, tot mai clar în ultimul timp, eventualităţi foarte puţin probabile. Ceea ce ne propunem aici vizează, dealtfel, anumite incidenţe interpretative, mai bine zis, posibilitatea reconsiderării modalităţii în care au fost situate, una faţă de cealaltă, acţiunile naţionale română şi italiană din anii 1859-1861. De regulă, în această privinţă s-a pornit de la considerentul că acţiunea ce a dus la Unificarea Italiei a avut un deosebit de pronunţat impact internaţional, întreaga împrejurare propulsând, de fapt, noul stat în constelaţia marilor puteri. Cât priveşte impactul internaţional al Unirii Principatelor, relevarea acestuia apare, în cvasitotalitatea lucrărilor cu referinţă asupra sa, tributară perspectivei din care a fost considerat contextul politico-diplomatic al "chestiunii române". Este vorba despre contextul generat de stabilirea "ordinei orientale" la 1856, sub auspiciile "concertului european". "Noua ordine" viza, e drept, soluţionarea "problemei orientale" în interesul european, dar fără ca prin aceasta să se determine o reaşezare a întregului sistem continental. Din raţiuni asupra cărora nu credem necesar să insistăm[3], "ordinea" contractată la 1856 nu a fost subsumată,

[2] În sintezele de istorie generală, de istoria Europei sau de istorie a relaţiilor internaţionale, perioada 1859 -1878 sau perioada 1848-1878 apar definite, în primul rând, de "revoluţii şi războaie naţionale", ca şi de "transformări politico-statale".

[3] Vezi, pe larg, explicaţiile ce le-am dezvoltat în monografia

ci juxtapusă "ordinei europene", aşezată, în primul rând, pe "sistemul de tratate" de la 1815. Situaţia făcea ca deliberările diplomatice (în fond, ale diplomaţiei marilor puteri) să denote o evidentă distincţie (nu numai "de cadru") între "ordinea europeană" şi cea "orientală". Aceeaşi situaţie s-a reflectat, cu timpul, şi în modalităţile de abordare istoriografică a semnificaţiei evenimentelor internaţionale din aria corespunzătoare "ordinei orientale" sau a celor care, sub unghi diplomatic, s-au plasat sub incidenţa tratatelor din 1815. Aproape fără excepţie, modalităţile respective continuă să se conformeze concepţiei "istoriei diplomatice"[4]. Folosirea, cu prevalenţă, a surselor diplomatice, ce permit relevarea "orizontului de cancelarie" al politicii marilor puteri, a făcut ca cercetările să fie orientate îndeosebi spre evidenţierea laturii formale a conduitei subiecţilor "marii politici", altfel spus, a unei conduite în consonanţă cu "cadrul juridic prestabilit". În consecinţă, evenimentele din aria de cuprindere a "ordinei de la 1856" s-a pretat unor abordări istoriografice din unghiuri diferite faţă de cele din care au fost considerate evenimentele din zona consacrată politico-diplomatic ca propriu-zis "europeană" (în baza tratatelor din 1815 şi a actelor subsecvente acestora). S-a ajuns până la considerarea "evenimentelor orientale" (ne gândim, în special, la cele din sud-estul continentului) nu doar ca adiacente, ci şi cu impact "european" secundar în raport cu evenimentele din "Europa politico-diplomatică". Este un mod de a privi lucrurile ce îl regăsim şi în legătură cu Unirea Principatelor şi Unificarea Italiei.

Nu intenţionăm însă, nici pe departe, să ne punem

România şi Puterile garante. 1856-1878, Iaşi, 1988.

[4] În legătură cu amendarea concepţiei "istoriei diplomatice" un rol deosebit l-au avut istoricii francezi Lucien Febvre (*Combats pour l'histoire. Contre l'histoire diplomatique en soi*, Paris, 1945), Pierre Renouvin şi J.B.Duroselle (cu a lor *Introduction à l'histoire des rélations internationales*, Paris, 1964) etc.

problema stabilirii gradului de însemnătate internaţională a constituirii statului naţional român, prin comparaţie cu Unificarea Italiei. O astfel de intenţie nici nu s-ar plasa în sfera seriozităţii. Ceea ce ne propunem am dori să apară ca o pledoarie în sensul posibilităţii ca cele două acţiuni naţionale să fie considerate, una faţă de cealaltă, mai mult decât ca simple "elemente de context"; mai exact, să fie considerate drept factori concurenţi în "facerea istoriei", eventualitate ce ar presupune, pe de o parte, aprecierea Unificării Italiei nu doar ca un fenomen generator de împrejurări "favorizante" recunoaşterii internaţionale a Unirii Principatelor, iar pe de altă parte considerarea înfăptuirii statului naţional român mai mult decât ca un simplu act pe seama căruia să fi fost posibil să fie tatonate unele înţelegeri sau încercate anumite manevre din perspectiva implicării "marii politici" în "problema italiană". Şi fiindcă o tratare de ansamblu a interferenţelor româno-italiene pentru anii 1859-1861 ar necesita un studiu de amploare, ne propunem, în capitolul de faţă, să evidenţiem doar modalitatea în care s-a conjugat impactul internaţional al "dublei alegeri" a lui Alexandru Ioan Cuza ca domnitor al Moldovei şi al Ţării Româneşti cu împrejurările ce au dus la declanşarea războiului franco-sardo-austriac.

"Îndoita alegere", la 5 şi 24 ianuarie 1859, a lui Alexandru Ioan Cuza ca domnitor al Principatelor, acea "unire mitigată", cum o va aprecia Nicolae Iorga[5], s-a înscris între evenimentele ce au marcat profund sensul devenirii noastre istorice. Un asemenea eveniment s-a remarcat, între altele, şi printr-o pronunţată tentă internaţională. El a constituit o consacrare evidentă a "principiului naţionalităţilor"[6], pe temeiul căruia tindea deja să prindă

[5]N.Iorga, *Partea lui Napoleon III în Unirea Principatelor*, Bucureşti, 1915, p.15.

[6]R.W. Seton-Watson, *Histoire des roumains de l'époque romaine a l'achèvement de l'unité*, Paris, 1937, p. 271 şi 299.

contur Europa statelor-națiuni. Este un fapt de a cărui relevare poate să depindă, dealtfel, evidențierea ponderii reale a impactului european al Unirii Principatelor. Dat fiind însă că impactul în cauză a fost privit, de cele mai multe ori, din perspectiva "istoriei diplomatice", apare explicabilă importanța acordată, de literatura de specialitate, problemei situării "îndoitei alegeri" în raport cu "ordinea contractată" în privința Principatelor de marile puteri la 1856 și 1858. În formularea răspunsurilor ce au fost date problemei menționate, s-a înclinat să se susțină că înfăptuirea românească nu ar fi contravenit actelor internaționale, mai precis, tratatului din 30 martie 1856 și convenției de la Paris din 1858. În sprijinul unei atare aserțiuni au fost invocate opiniile unora dintre corifeii *partidei naționale* (V. Boerescu, M. Kogălniceanu etc.) după care convenția din 1858, deși nu "da" Unirea, "da mijloace și putința de a ajunge la realizarea ei"[7]; deasemenea, observația făcută de V. Boerescu în Adunarea electivă de la București că, prin alegerea lui Cuza și ca domnitor al Țării Românești, nu se încălcau clauzele convenției, "întrucât nu era vorba de o unire politico-administrativă, ci de o unire personală"[8]; în fine, prevederea aceluiași act diplomatic că "regimul autonomiei Principatelor" va putea suferi modificări "în limitele stipulate prin înțelegerile puterilor garante cu curtea suzerană"[9]. Oricât am căuta însă să le circumscriem unei demonstrații logice, aceste argumente nu pot rezista în fața *evidenței* că "îndoita alegere" a însemnat o flagrantă violare a actelor politico-

[7] *Acte și documente relative la istoria renașterii politice a României* (publ. de D.A.Sturdza ș.a.), vol. VII, p. 408-439; vezi și *Prefața* lui M.Kogălniceanu la *Cronicele sau Letopisețele Moldovei și Valahiei*, vol. I, publ. În 1872.

[8] *Acte și documente* ..., vol. VIII, p. 593-595.

[9] L.Boicu, *Diplomația europeană și triumful cauzei române*, Iași, 1978, p.292.

diplomatice (în speţă, a convenţiei de la Paris)[10]. A susţine contrariul ar însemna să lipsim de motivaţie întrunirea unei noi conferinţe a puterilor la Paris, în 1859, şi chiar denumirea de *fapt împlinit* pe care românii înşişi au atribuit-o actului lor de voinţă naţională. Dată fiind natura sa, actului românilor nici n-ar trebui să ţinem neapărat să-i etalăm legitimitatea printr-o zadarnic căutată concordanţă a sa cu deliberările forurilor internaţionale. Acordurilor politico-diplomatice, cu un evident caracter restrictiv, le-a fost opusă, la 5 şi 24 ianuarie 1859, legitimitatea capacităţii inalienabile şi sacre a unei naţiuni de a-şi fi regizorul propriei deveniri istorice.

Faptul că legitimitatea "îndoitei alegeri" nu a putut să decurgă pur şi simplu din prevederile actelor politico-diplomatice de la 1856 şi 1858 a şi fost confirmat, fără întârziere, de insistenţele Porţii Otomane, secondată de Austria şi, o vreme, de Anglia, de a impune abordarea "delictului" comis de români *numai* din perspectiva "ordinei contractate". Pentru finalizarea pozitivă a unor atare insistenţe era nevoie însă să fie realizat consensul tuturor puterilor ce şi-au asumat obligaţia "solidară şi indivizibilă" de a garanta "ordinea" fondată pe acte sinalagmatice. Şi fiindcă un atare consens nu a putut surveni, s-a avansat ideea că "dezbinarea garanţilor" (privită, în majoritatea lucrărilor ce s-au referit la acest aspect, ca o circumstanţă "favorizantă" salvgardării "unirii personale") s-ar fi datorat efectului avut asupra deliberărilor diplomatice de perspectivele declanşării războiului franco-sardo-austriac. Altfel spus, dificultăţile realizării consensului puterilor garante - condiţia esenţială pentru a fi recurs la luarea de măsuri în maniera dorită la

[10] *Ibidem*; vezi şi R.W. Seton-Watson, *op. cit.*, p.339; T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale* (trad. rom.), Bucureşti, p.253, 272; Barbara Jellavich, *A Century of Russian Foreign Policy. 1814-1918*, Philadelphia and New York, 1964, p.137 etc.

Constantinopol şi la Viena - au fost puse, de obicei, pe seama concentrării atenţiei "marii politici" asupra "chestiunii italiene"[11]. Jocul împrejurărilor internaţionale apare, astfel, prezentat drept cauza primordială ce ar fi permis menţinerea "îndoitei alegeri" a lui Cuza.

Cu totul altfel pot apărea datele aspectului în discuţie dacă încercăm să le urmărim şi pe terenul actelor şi acţiunilor ce au marcat direct procesualitatea istorică. Fără riscul exagerărilor, considerăm că s-ar fi cuvenit să se aibă în vedere nu atât venirea, aproape de la sine, a împrejurărilor externe în favoarea recunoaşterii *faptului împlinit*, cât impactul internaţional al acestuia din urmă. Iar veridicitatea unui asemenea mod de a privi lucrurile poate fi probată de constatarea că, departe de a fi beneficiat doar de concursul împrejurărilor, românii s-au implicat în "acţiunea forţelor de disoluţie a ordinei conservatoare europene"[12], evenimentele din Principate relevându-ni-se, *ele*, cu o pondere considerabilă chiar şi în determinarea modalităţilor în care au evoluat lucrurile spre declanşarea conflictului franco-sardo-austriac. Fără a fi vorba de simple coincidenţe, se poate observa că, înainte de a fi recurs românii la amintitul lor *fapt împlinit*, Franţa şi Sardinia dădeau vizibile semne de neputinţă în privinţa stabilirii căii de acţiune[13] pentru atingerea obiectivelor asupra cărora căzuseră în principiu de acord încă din iulie 1858. Proiectele de "insurecţionare a naţionalităţilor", deşi vehiculate între Torino şi Paris, se

---

[11]Barbara Jelavich, *op. cit.*,, p.137; vezi şi *România în relaţiile internaţionale. 1699-1939* (coord. L.Boicu, V. Cristian, Gh. Platon), Iaşi, 1980, p.165 şi urm.

[12]În legătură cu semnificaţia unei atare expresii, vezi *Histoire des relations internationales* (sub red. lui P.Renouvin), vol. V (*De 1815 a 1871. L'Europe des nationalités et l'eveil des nouveaux mondes*), Paris, 1954, passim.

[13]Herman N. Weill, *European Diplomatic History* (capitolul *The Unification of Italy ... Cavour Meets Napoleon III at Plombieres*), New York, 1972, p. 116-123.

dovedeau, în ultima parte a anului menţionat, deosebit de riscante[14]. Cele două "curţi conspiratoare" trebuiau, de aceea, să mizeze pe declanşarea unui "război guvernamental" împotriva Austriei. Existau însă şi în privinţa recurgerii la o asemenea cale dificultăţi serioase, fiindcă era *obligatoriu* să fie determinată puterea habsburgică să atace întâi, pentru a nu i se oferi acesteia motivul să solicite, în cazul că ar ajunge obiectul unei agresiuni, sprijinul Confederaţiei germane.[15] Situaţia părea deci de natură să asigure Austria, mai ales că Anglia îşi şi oferise "medierea oficioasă", după ce tot ea încercase, fără succes, să provoace o apropiere austro-prusiană[16], menită să anuleze efectul celei ruso-franceze. În plus, nici atitudinea Rusiei nu părea, încă, să ofere şanse "politicii italiene" a lui Napoleon al III-lea de a ieşi din impasul în care se afla, "marea putere nordică" legându-şi promisiunea de a "reţine" Prusia şi "statele secundare germane", în cazul unui război franco-austriac, de obţinerea sprijinului Parisului pentru revizuirea tratatului din 1856, dar şi de condiţia ca Franţa să nu atace întâi, încât acţiunea acesteia să atragă declanşarea unui "război revoluţionar" din partea italienilor[17]. Ezitările Franţei, ce nu îndrăznea să rişte să aibă "toute l'Europe contre elle"[18], şi scepticismul cabinetului piemontez[19] vor apărea însă mult reduse după survenirea "îndoitei alegeri" a lui Cuza[20]. Cele două cabinete

---

[14] *Ibidem*; vezi şi *Il Carteggio Cavour Nigra. 1858-1859*, vol. I, Bologna, 1926.

[15] *Die auswärtige Politik Preussens. 1858-1871*, vol. I, Oldenburg, 1933, p.95.

[16] *Ibidem.*

[17] Fr. Charles-Roux, *Alexandre II, Gortchakoff et Napoleon III*, Paris, 1913, p. 243-245.

[18] *Histoire des relations internationales*, vol. V, p.322.

[19] Al. Marcu, *Conspiratori şi conspiraţii în epoca renaşterii politice a României. 1848-1877*, Bucureşti, 1937, p. 115 şi urm.

[20] În instrucţiunile pentru Francesco Astengo, trimis în misiune pe lângă Napoleon III, Cavour consemna că "l'élection du colonel Cuza par l'assemblée Valaque est un imense évènement ... Si la Turquie ne

vor intui bine că, prin implicațiile sale, acest act, coroborat cu cele întâmplate la puțin timp înainte în Serbia[21], puteau atrage după sine relansarea proiectelor de insurecționare a centrului și sud-estului european, eventualitate ce ar fi pus în discuție existența Imperiului otoman și a celui austriac. Dat fiind însă că integritatea și independența Turciei constituiau obiectul unei garanții internaționale active (în virtutea tratatului din 1856), calculele diplomației vor converge spre consensul tacit, ca evitarea crizei generale europene să se facă printr-un sacrificiu pe seama Austriei. În noile condiții, Rusia, preocupată și de spulberarea speranțelor austro-otomane în legătură cu o "intervenție spontană" în Principate[22], va considera nimerit să încheie mult comentatul tratat cu Franța din 3 martie 1859. La rându-i, Anglia va înceta să mai creadă în eficiența sugestiei făcute Parisului pentru "un désarmement général et simultané"[23], Londra adoptând până la urmă o poziție de neutralitate. La un moment dat, cabinetul englez căutase să propună, pentru a fi dezarmorsată "întreaga criză", convocarea unui *congres européan*, la care să participe, alături de cele cinci mari puteri (Anglia, Austria, Franța, Prusia și Rusia), reprezentanții statelor italiene, în calitatea în care i se permisese, la 1821, regelui Neapolelui să ia parte la deliberările congresului de la Laybach[24]. Refuzul obstinat al Austriei de a admite participarea reprezentanților Sardiniei la congres, dar mai ales insistențele lui Cavour, sprijinit de Napoleon al III-lea, ca delegaților piemontezi să li se recunoască, pe timpul

---

veut pas le reconnaître et invoque l'appui de l'Autriche il pourrait surgir une cause de rupture qui mettrai fin a toutes nos difficultes"; *Il Carteggio Cavour-Nigra*, vol. II, p.4.

[21]Este vorba despre detronarea lui Al.Karagheorghevici și instaurarea pe tronul Serbiei a lui Milos Obrenovici.

[22]*Die auswärtige Politik ...*, I, p.248.

[23]*Histoire des relations internationales*, vol. V, p.322 și urm.

[24]Herman N. Weill, *op. cit.*, p. 133-135.

deliberărilor, nu doar calitatea de "avocaţi", ci aceea de *plenipotenţiari* au dus la eşuarea "tentativei engleze" în privinţa convocării unui for european[25]. Şi tot sortită eşecului va fi şi "propunerea rusă" vizând convocarea unui congres "în cinci" (fără Sardinia sau alte state italiene)[26]. Intuind bine că eşuarea tentativelor de mediere diplomatică a diferendului său cu Sardinia făceau loc riscului în creştere al declanşării insurecţiilor naţionale la graniţele sau chiar în interiorul Imperiului[27], puterea habsburgică, după ce constatase că era lipsită de şanse şi o sperată apropiere a "curţilor nordice"[28], va înţelege să piardă o parte, pentru a evita acel *Finis Austriae*, de care se arăta atât de îngrijorat Hübner, ambasadorul austriac la Paris[29]. Cabinetul austriac va adresa cunoscutul *ultimatum* Sardiniei (la 23 aprilie)[30] şi va provoca declanşarea unui război care, izolat fiind, se va dovedi, prin deznodământul său, "o supapă" pentru încordata atmosferă europeană a anului 1859.

De la Iaşi şi Bucureşti a putut fi înţeleasă destul de bine evoluţia "diferendului sardo-austriac". Ceea ce a trebuit să se înţeleagă înainte de orice era faptul că de implicarea acţiunii româneşti în determinarea dispunerii împrejurărilor internaţionale depindea şi recunoaşterea pe plan extern a "îndoitei alegeri" a lui Cuza, recunoaştere prea puţin probabilă să fi fost obţinută doar prin încercarea justificării

---

[25] *Ibidem.*

[26] *Ibidem*, p.128 şi urm.; vezi şi *Histoire de relations internationales*, vol. V, p.322.

[27] Deosebit de interesante pentru cunoaşterea situaţiei Austriei sunt *procesele verbale* ale întrunirilor cabinetului de la Viena, în prezenţa Împăratului Fr. Joseph, între 5 ianuarie şi 27 aprilie 1859; Herman N. Weill, *op. cit.*, p. 124-129.

[28] Fr. Charles-Roux, *op. cit.*, p.247.

[29] Hübner (Baron de), *Neuf ans de souvenirs d'un ambassadeur d'Autriche à Paris sous le Sécond Empire. 1851-1859*, vol. II, Paris, 1905, p.195.

[30] Herman N. Weill, *op. cit.*, pp. 128-130, (textul ultimatumului austriac şi replica guvernului Sardiniei).

faptului împlinit din perspectiva "ordinei de drept". Menţinându-se pe terenul unei atitudini energice, ce nu denota, nici pe departe, un respect real faţă de prevederile actelor politico-diplomatice, noua domnie şi-a intrat în atribuţii înainte de a se fi primit învestitura de la Poartă, ceea ce a presupus, cum bine se ştie, desfiinţarea "căimăcămiilor de trei". Prin adresa domnitorului Cuza către puterile garante[31], din 25 ianuarie 1859 - gest ce constituia, la rându-i, o "forţare" a cadrului de drept stabilit de convenţia de la Paris[32] - se făcea cunoscută "persistenţa românilor în dorinţa Unirii". Au fost trimise, apoi, misiuni speciale în "marile capitale": V.Alecsandri, (la Paris, Londra şi Torino)[33], Ludovic Steege (la Viena şi Berlin)[34], prinţul Obolenski (la Petersburg), Ştefan Golescu şi D.Brătianu (la Paris) şi I.Bălăceanu (în Italia)[35], precum şi cunoscuta "deputăţie unită" moldo-munteană la Constantinopol. Şi ca o culme a "îndrăznelii", domnitorul Cuza îşi va exprima şi "dorinţa" ca Principatele Unite să fie reprezentate, fie şi cu titlu consultativ, la viitoarea conferinţă, menită să delibereze pe tema sancţionării politico-diplomatice a "dublei alegeri". De o importanţă aparte s-au dovedit misiunile trimise la Paris şi Torino, unde s-a putut lua în mod direct cunoştinţă de proiectele "conspiratorilor" emancipării Italiei, proiecte ce rezervau "un loc special" acţiunii româneşti. La Torino s-a putut afla despre proiectele lui Cavour, ce urmăreau să-i determine pe austrieci "să danseze după melodia noastră (a "conspiratorilor" - n.ns.) în Italia"; era avută în vedere regizarea "unui fel de festival mai atingător de inima

---

[31] *Acte şi documente* ..., VIII, p.630 şi urm.

[32] C.C. Giurescu, *Viaţa şi opera lui Cuza Vodă*, Bucureşti, 1970, p.84 şi urm.

[33] D. Vitcu, *Diplomaţii Unirii*, Iaşi, 1979.

[34] *Ibidem*.

[35] Cavour c. Villamarina, 29 ianuarie 1859; Herman N. Weill, *op. cit.*, p.124.

Imperiului" (habsburgic - n.ns.)[36], "festival" constând, se înţelege, în insurecţionarea "naţionalităţilor" aflate sub dominaţie habsburgică: maghiarii, croaţii, românii ardeleni şi sârbii[37]. Principatelor Unite li se rezerva un loc de prim ordin, acţiunea acestora urmând să se desfăşoare în acord cu cea a maghiarilor, ai căror lideri, în speţă cei grupaţi în jurul generalului Klapka[38], se arătau dispuşi să-şi revizuiască atitudinea în privinţa drepturilor naţionale ale românilor transilvăneni[39]. Pe linia pregătirilor presupuse de eventuala declanşare a acţiunilor insurecţionale s-a înscris şi avizul favorabil al lui Napoleon al III-lea în problema livrării de arme Principatelor Unite, statului român solicitându-i-se, de Împăratul Francezilor şi de Cavour, mijlocirea unei livrări de aceeaşi natură către maghiari.[40] O acţiune comună româno-maghiară necesita însă încheierea unei convenţii prealabile între cele două părţi, prin care liderii unguri să se angajeze formal în legătură cu recunoaşterea drepturilor românilor ardeleni (în principal, a dreptului lor la autonomie naţională). În scopul discutării textului unei atare convenţii va sosi în Principate, în martie 1859, generalul Klapka, prilej cu care au fost identificate posibilităţile unei acţiuni comune, însă fără să fi fost atenuate, radical, "divergenţele istorico-naţionale" româno-maghiare. Decizia Austriei de a ataca Sardinia a dus, dealtfel, la renunţarea "conspiratorilor" de la Torino şi Paris la "alternativa" insurecţionării "naţionalităţilor". Ţinând să fie pregătit pentru orice eventualitate, domnitorul Cuza va lua totuşi, în chiar preziua (simplă coincidenţă?) izbucnirii ostilităţilor militare în Italia,

---

[36] *Il Carteggio Cavour-Nigra*, Al. Marcu, *op. cit.*, passim.

[37] Hermann N. Weill, *op. cit.*, p.124; vezi şi N. Corivan, *Relaţiile diplomatice ale României de la 1859 la 1877*, Bucureşti, 1984, p. 50-52.

[38] *Ibidem.*

[39] *Ibidem.*

[40] *Ibidem;* vezi şi Al. Marcu, *op. cit.*, p.136 şi urm.

hotărârea de a concentra oastea română în tabăra de lângă Ploieşti. Hotărârea nu era, desigur, străină şi de preocupările domnitorului Cuza ce vizau prevenirea oricărui prejudiciu la adresa Principatelor Unite, ca urmare a suspendării lucrărilor conferinţei diplomatice de la Paris, ce nu izbutea în prima ei fază (aprilie 1859) să ajungă la un rezultat unanim acceptabil de părţile deliberante în problema recunoaşterii "dublei alegeri".

Evoluţia "crizei italiene" şi recunoaşterea internaţională a "dublei alegeri" a lui Alexandru Ioan Cuza s-au derulat, deasemenea, sub semnul unor interferenţe relevante pentru adevărul că înfăptuirea statelor naţionale române şi italian a avut loc în cuprinsul procesului edificării "noii Europe". Declanşarea mişcărilor insurecţionale în Peninsulă (încununate de reuşita realizării regatului Italiei în 1861) ca şi acţiunile desfăşurate de români în scopul desăvârşirii Unirii Principatelor (acţiuni încununate de succes tot în anul 1861) au confirmat din plin adevărul menţionat. Este, în fond, un adevăr ce se întemeiază pe realitatea că faptele de istorie naţională pot să fie dezvăluite, în plenitudinea semnificaţiilor lor, mai ales din perspectiva istoriei universale.

BCUIAŞI/CENTRUL DE CARTE RARĂ

BCUIAS/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

III. CRIZA INTERNAŢIONALĂ DE LA 1866: INTERFERENŢE ROMÂNO-GERMANE

Fapt bine cunoscut, evenimentele tensionate din anul 1866 au avut un impact deosebit de profund asupra devenirii relaţiilor internaţionale. Victoria prusiană împotriva Austriei şi eliminarea puterii habsburgice din Confederaţia germană au fost considerate evenimente de o importanţă majoră, care nu numai că au imprimat un contur mai clar perspectivelor unificării Germaniei sub egida Casei de Hohenzollern, ci, coroborate cu implicaţiile politico-diplomatice ale intrării Veneţiei în componenţa regatului Italiei sau cu reaprinderea diferendelor franco-germane "la Rin"[1], au echivalat cu o reevaluare a raportului de forţe pe plan european.

Oricât de însemnată s-ar dovedi însă ponderea consecinţelor conflictului austro-prusian în provocarea mutaţiilor survenite în configuraţia politică a Europei, relevarea determinantelor momentului în cauză s-ar constitui într-un tablou incomplet dacă nu ar fi avute în vedere, între altele, şi implicaţiile externe ale evenimentelor din România (Principatele Unite). Semnificând împlinirea "dorinţelor proclamate în faţa Europei" de adunările ad hoc (1857)[2], actele înfăptuite de români la 1866 se impun atenţiei prin expresia edificatoare pe care au dat-o strânsei conexiuni dintre rolul factorului intern şi al celui extern în desfăşurarea

---

[1] H.Oncken, *Die Rheinpolitik Kaisers Naopeon III. von 1863 bis 1870 und der Ursprung des Krieges von 1870-1871*, vol. I-III, Stuttgard-Berlin-Leipzig; A.Hillgruber, *Bismarcks Aussenpolitik*, Freiburg i. Br., 1972.

[2] D.A. Sturdza, *Însemnătatea europeană a realizării definitive a dorinţelor rostite de Divanurile ad-hoc la 7/19 şi 9/21 octombrie 1857*, în "Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Istorice", s. II, T. XXXIV, Bucureşti, 1912 (I, p. 609-690; II, p. 691-723; III, p. 769-833).

procesului de făurire a României moderne. Deşi în determinarea lor imediată a prelevat nu elanul popular, ci calculul politic, propriu unei elite, acte ca detronarea lui Cuza Vodă şi cele ce au consfinţit instituirea monarhiei constituţionale se dovedesc departe de a fi corespuns unor meschine interese de grup, ele survenind, în realitate, pe terenul *cauzei naţionale* şi justificând pe deplin considerarea lor drept *acte de energie naţională*. Este, cel invocat, un fapt remarcat şi de unele studii relativ recente[3], pe seama *momentului 1866* fiind pusă, în strânsă conexiune, firește, cu noile impulsuri date luptei naţionale, sporirea rolului de *factor activ* al României în evoluţia raporturilor internaţionale. Încadrarea mai pronunţată a luptei românilor în acţiunea largă a "forţelor" animate de ideea fiinţării *noii Europe*, organizate pe temeiul consacrării depline a *principiului naţionalităţilor*, şi-a aflat o confirmare elocventă în eludarea evasitotală a fundamentelor "ordinei stabilite" la 1856-1858 de foruri internaţionale pentru Principate, "ordine" plasată sub incidenţa garanţiei colective a puterilor europene[4]. Nu întâmplător, ţinându-se cont de stadiul pe care l-a atins "revolta" românilor "împotriva seriei de tratate internaţionale"[5] - "serie" deschisă de tratatul din 30 martie 1856 şi de convenţia de la Paris - s-a apreciat că, cel puţin

---

[3] *România în relaţiile internaţionale. 1699-1939*, Iaşi, 1980, p. 185-254; Gh. Platon, *1866 - începutul "revoluţiei române pentru independenţă". Ecouri în presa europeană* (I), în "Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie- "A. D. Xenopol", t. XXI, 1984, p. 439-452; Lothar Maier, *Rümanien auf dem Weg zur Unabhängigkeitserklärung. 1866-1877. Schein und Wirklichkeit liberaler Verfassung und staatlicher Souveränität*, Heidelberg (f.a.), p. 391-405.

[4] L.Boicu, *Unirea Principatelor române în dezbaterea forurilor internaţionale (1855-1859)*, în *Unirea Principatelor şi Puterile europene*, Bucureşti, 1984, p. 56-79; Gh.Cliveti, *Geneza şi instituirea Principatelor garanţiei colective a puterilor semnatare ale tratatului de la Paris (1856) asupra Principatelor române*, I-II, în "Anuarul Institutului ... "A. D. Xenopol", t. XX, 1983, p. 175-189 şi t. XXII, P. II, 1985, p. 511-522.

[5] T.W. Riker, *Cum s-a întâptuit România. Studiul unei probleme internaţionale. 1856-1866*, Bucureşti, 1944, p.624.

din punctul de vedere al părţii garantate (cea română), regimul de garanţie colectivă va ajunge, după 1866, să se raporteze la o "ordine revolută"[6].

Definind două puncte nodale în cuprinsul vieţii internaţionale la 1866, cele petrecute în "lumea germană" şi în România au suscitat, în mod firesc, un vădit interes din partea literaturii de specialitate. Numeroase aspecte, de importanţă diferită, au ajuns să fie elucidate până la detalii. Şi totuşi, un lucru apare surprinzător chiar şi la o primă lectură a vastei literaturi consacrată momentului istoric la care ne referim. Este vorba despre insuficienta atenţie acordată evidenţierii interferenţelor ce le-a presupus derularea evenimentelor din Europa Centrală şi a celor de la Dunărea de Jos. Iar lucrul invocat este valabil nu numai pentru contribuţiile de specialitate ce privesc *momentul 1866* din perspectiva istoriei moderne a României ori a Germaniei, ci şi pentru cele referitoare la istoria generală a Europei sau a relaţiilor internaţionale în "secolul naţionalităţilor". La originea unei atare situaţii nu a putut fi, desigur, pura întâmplare, ci raţiuni penetrabile, proprii unei anumite concepţii "(mai degrabă, prejudecăţi), după care marile puteri sunt cele ce *fac* politica internaţională, statelor mici nerevenindu-le un alt rol decât adaptarea la împrejurări[7].

În condiţiile abordării evoluţiei raporturilor interstatale prin prisma "orizontului cancelariilor"[8],

---

[6] *Ibidem; România în relaţiile internaţionale*, p.188; Gh. Cliveti, *România şi puterile garante. 1856-1878*, Iaşi, 1988, p. 71-102.

[7] În ultima vreme poate fi observată tendinţa de a se acorda o tot mai mare atenţie relevării rolului statelor mici în relaţiile internaţionale. Astfel, în cadrul Secţiunii cronologice (Perioada modernă) a Congresului internaţional de ştiinţe istorice de la Stuttgart (26 august-1 septembrie 1985), referatele şi intervenţiile uneia dintre întruniri s-au axat pe problematica referitoare la *Les "Petits Etats" face aux changements culturels, politiques et economiques de 1750 à 1914*; vezi *Rapports*, vol. II (Sections chronologiques, tables rondes, organismes affiliés et commissions internes), Stuttgard, 1985, p. 408-422.

[8] J.B. Duroselle, *De "l'histoire diplomatique" à l'histoire des*

evenimentele şi procesele internaţionale au fost luate în consideraţie numai în măsura în care se încadrau mersului "marii politici", desfăşurată sub auspiciile aşa-numitului "concert european"[9]. Nu este de mirare, de aceea, că realităţile istorice ce dădeau conţinut noţiunilor de "chestiune română" sau de "chestiune germană" ne apar situate în sfere de acţiune politico-diplomatică sensibil diferite. Astfel, "chestiunea germană" se raporta, în viziunea "oamenilor de cabinet", la "ordinea" ce avea drept fundament principal sistemul de tratate din 1815[10]; în schimb, "chestiunea română" va fi recunoscută formal ca problemă internaţională în contextul conflictului european din anii 1853-1856[11], ea menţinându-se pe agenda "marii politici" în funcţie de "ordinea" consacrată de clauzele tratatului de pace din 30 martie 1856 şi ale actelor subsecvente acestuia. Or, asupra contractării celei de-a doua "ordini" îşi va pune serios amprenta contradicţia evidentă sub semnul căreia s-a produs aşa numitul "război al Crimeii", acesta, deşi generat de cauze generale europene, desfăşurându-se pe terenul limitat al

---

relations internationales, în *Mélanges Pierre Renouvin*, Paris, 1966, p. 1-15.

[9]După opinia lui T.W. Riker, la care subscriem, "concertul european nu a fost niciodată o instituţie - dacă instituţie îl putem numi - care să fi inspirat respect istoricilor. Ca prototip al Ligii Naţiunilor a jucat, poate, un rol jalnic. Născut din acel amestec de frică şi cupiditate care a îngenunchiat pe Napoleon cel Mare, Concertul s-a trudit (...) să modeleze o nouă Europă, întemeiată îndeobşte pe cea veche, cu excepţia frontierelor teritoriale care erau rectificate pentru a răspunde intereselor Marilor Puteri (...) ce alcătuiau de fapt Concertul". *Op. cit.*, p.42; opinii asemănătoare se întâlnesc şi la A.Debidour, în a sa *Histoire diplomatique de l'Europe*, vol. I, Paris, 1981, p.2 şi urm.; vezi şi A.J.P. Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe, 1848-1918*, Oxford University Press, 1984, passim, p.49; *Histoire des relations internationales* (sub red. Pierre Renouvin), vol. V, *Le XIX-e siPcle, I. De 1815 à 1871*, Paris, 1954, passim.

[10]W.E. Mosse, *The European Powers and the German Question*, New York, 1969, passim.

[11]L.Boicu, *Geneza "chestiunii române" ca problemă internaţională*, Iaşi, 1975, p.134.

problemei orientale[12]. Semnarea tratatului din martie 1856, ce dezvolta doar unele "baze" pentru asigurarea păcii "în Orient" şi lipsa de audienţă a încercărilor Franţei, secondată de Sardinia, de a ridica unele "chestiuni naţionale" (italiană, poloneză) în scopuri lesne de întrevăzut, vor face ca "areopagul european" să se afle într-o postură foarte dificilă, încercând să troneze asupra a două "ordini" care, prin cadrul lor juridic, se dovedeau mai curând juxtapuse decât întrepătrunzându-se ca părţi ale unui tot organic. În consecinţă, şi în documentele diplomatice ce au urmat anului 1856 se întâlnesc, chiar cu o frecvenţă mai mare decât înainte, expresii ce denotau o delimitare a conduitei puterilor în "afacerile orientale" faţă de cea în "afacerile occidentale".

Unei maniere ca cea schiţată va trebui să i se circumscrie şi conduita principalelor cercuri politico-guvernamentale din "lumea germană". Numai formal, însă, fiindcă ceea ce preocupa prioritar factorii politici menţionaţi era problema edificării statului naţional german, a cărei soluţionare şi-o disputau, mai ales după 1848, Prusia şi Austria. Ambele puteri se aflau într-o veritabilă cursă pentru câştigarea de noi poziţii în cadrul Confederaţiei germane, ele trebuind, totodată, să nu uite că orice modificare radicală, atingătoare de "ordinea" existentă, impunea pronunţarea "concertului european". Or, pentru puterea habsburgică şi pentru cea aflată sub sceptrul Hohenzollernilor şansele ce le ofereau regulile şi procedura "atitudinii concertate a înaltelor curţi" erau departe de a fi egale. Austria se dovedea în mai mare măsură adeptă a fiinţării "concertului european" ca garanţie a menţinerii "ordinei", fiindcă prin aceasta Curtea de la Viena îşi vedea asigurate atuurile ce le deţinea în cadrul Confederaţiei germane şi poziţia sa de mare putere continentală. În replică, Prusia, temătoare să nu fie pusă de intrigile Austriei "à la porte de l'Europe", va căuta să profite de orice împrejurare de natură să concureze la scoaterea

[12] Gh. Cliveti, *Un conflict european: "războiul Crimeii (1853-1856)*, în "Cercetări istorice", s.n., t. XII-XIII, Iaşi, 1981-1982, p. 403-424.

puterii habsburgice "à la porte de L'Allemagne"[13]. Atâta vreme cât, după 1856, Franţa şi Rusia îşi vor apropia poziţiile în unele probleme internaţionale - cum era cea română sau cea italiană - cabinetul prusian le va seconda. Ce-i drept, la Berlin era acuzată realitatea că apropierea franco-rusă diminua oportunitatea tentativelor de transformare în sens naţional a "ordinei germane". Dar aceeaşi apropiere prezenta, în vederile prusiene, şi un aspect pozitiv: ea contravenea vădit intereselor Austriei.

Trebuind să păstreze aparenţele situării acţiunii lor politico-diplomatice în acord cu cauza "concertului european", oamenii de stat austrieci şi prusieni vor utiliza un "limbaj de cancelarie" ce să lase impresia că ei făceau o totală distincţie între problemele ce angajau marea politică "în Occident" sau "în Orient"[14]. Ca un exemplu sugestiv, Bismarck va susţine, dându-şi aere de onestitate, că el nu citea defel curierul diplomatic de Constantinopol[15]. Referindu-ne, însă, doar la problemele germană şi română, plasate, fiecare, în câte una dintre cele două mari zone de acţiune a diplomaţiei europene, realitatea istorică ni se relevă în cu totul alţi termeni. La Berlin şi Viena, ca dealtfel, şi în alte "capitale germane" (Frankfurt a/M, München, Dresda etc.) era foarte greu să fie omise interesele economice şi de altă factură[16], pe care nu numai Prusia şi Austria, ci şi întreaga Confederaţie le revendicau în "afacerile orientale",

---

[13]P.Henry, *Napoleon III et les peuples*, Clermont-Ferrand, 1943, p. 39.

[14]Pentru conformitate, în colecţia *Quellen zur deutchen Politik Osterreichs. 1859-1866*, vol. I-V/1, 2, Oldenburg-Berlin, 1934-1938, documentele cuprind numai sporadice menţiuni despre "problema orientală".

[15]A.Debidour, *op. cit.*, vol.II, p. 326.

[16]V.Jinga, *Principii şi orientări ale comerţului exterior al României. 1859-1916*, Cluj-Napoca, 1975, passim; Stela Mărieş, *Rümanien im XIX. Jahrhundert aus der Sicht deutscher Reisender*, în "Anuarul Institutului ..."A. D. Xenopol", t. XXII/1, 1985, p. 43-56.

în general, şi în "chestiunea română", în special[17]. Iar pe măsura pătrunderii resorturilor dispunerii "forţelor profunde" - determinante, susţinea Pierre Renouvin, pentru sensul relaţiilor internaţionale[18] - ni se relevă un fapt de o importanţă primordială pentru demersul de faţă. Anume, în confruntarea caracteristică Europei timpului, dintre "forţele de disoluţie" şi cele "de susţinere a ordinei"[19], se întâlneau, în unele privinţe, acţiunea naţională românească şi cea germană, fiecare dintre ele avându-şi, desigur, posibilităţile, ritmul şi perspectivele proprii. De un asemenea fapt, ce demonstra că experienţele anilor 1848-1849 nu au fost efemere[20], Viena avea motive temeinice să încerce unele temeri. Cât privea Prusia, deşi la fel de animată ca puterea habsburgică sau Rusia ţaristă de cauza regimurilor conservatoare în Europa, ea va reuşi, adaptând la cursul realităţilor căile "clasice" - diplomaţia şi războiul -, să orchestreze factorii unificării Germaniei. Înfăptuirea acesteia "de sus" sau, cum prevăzuse Bismarck, "prin fier şi sânge", va face ca problema germană să se distingă în raporturile internaţionale, înainte şi după 1866, mai mult în funcţie de puseele acţiunii prusiene.

Înţeleasă în felul arătat, "chestiunea germană" va cunoaşte, în evoluţia ei, unele interferenţe cu cea română, sesizabile nu atât în preconizarea sau adoptarea soluţiilor diplomatice ce să poarte girul "areopagului european" cât, lucru demn de reţinut, în producerea evenimentelor. Propunându-ne să demonstrăm că la 1866 interferenţele în

---

[17] După cum este cunoscut, la 26 noiembrie 1854 (în contextul aşa numitului "război al Crimeii"), prin articolul adiţional la convenţia prusiano-austriacă din 20 aprilie (acelaşi an), Principatele române au fost incluse "în sistemul federal german de apărare, act la care a aderat (9 decembrie 1854) şi Dieta germană, care a specificat că punctele 1 şi 2 ale preliminariilor de pace prezentau un interes special pentru statele germane". *România în relaţiile internaţionale*, p.140.

[18] J.B. Duroselle, *op. cit.*

[19] *Histoire des relations internationales*, vol. V, passim.

[20] În legătură cu raporturile româno-germane în anii revoluţiei, ezi şi *România în relaţiile internaţionale*, p.126-135.

discuție au definit un moment aparte, am considerat necesar să ne explicăm mai întâi stadiul la care au ajuns, în ajunul anului amintit, acțiunea dirijată de Prusia în scopul unificării Germaniei și politica românească a *faptului împlinit*. Și aceasta pentru a sublinia realitatea că, la 1866, accentuarea întrepătrunderilor declanșării și desfășurării evenimentelor cu tentă internațională din România și din Europa Centrală nu a fost o simplă întâmplare, ci un efect circumscris procesualității istorice.

Menționam, într-un paragraf anterior, că poziția cabinetului prusian față de unele probleme internationale a trebuit, câtva timp - în mare, de la 1856 și până la 1862 -, să fie, pe cât posibil, în consonanță cu apropierea franco-rusă. Nu a lipsit din vederile Berlinului nici aflarea unor puncte de convergență prusiano-engleze, obiectiv dificil de atins, de moment ce, pentru aceeași perioadă, politica Londrei în "afacerile continentale", urmărind să submineze consensul franco-rus, va face mare caz de respectarea fundamentelor politico-diplomatice ale "ordinei". Deliberările forurilor intrenaționale pe tema "chestiunii române" în anii 1856-1858[21] probaseră, dealtfel, că Anglia, împreună cu Austria și Turcia constituiau o grupare opusă celei alcătuită de Franta, Prusia, Rusia și Sardinia. O asemenea constelație, se știe, nu va străluci mult pe bolta "marii politici", forțele ei centripete dovedindu-se prea facile în raport cu tendințele centrifuge ale gravitației puterilor. Spre exemplu, triumful cauzei române (prin alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domnitor al Principatelor Unite)[22] și victoria franco-sardă împotriva Imperiului habsburgic - evenimente care, prin implicațiile lor, puteau duce la reaprinderea mișcărilor insurecționale ale "naționalităților" din centrul și sud-estul continentului[23] - vor

---

[21] L.Boicu, *Diplomația europeană și triumful cauzei române*, Iași, 1978, passim.

[22] *Ibidem*.

[23] Al. Marcu, *Conspiratori și conspirații în epoca renașterii politice a României. 1848-1877*, București, 1930, p.115 și urm.; L.Boicu, *Cuza vodă față de lupta popoarelor pentru emancipare națională*, în vol.

determina o recrudescență a conservatorismului european, teren propice "solidarizării curților nordice". Conturându-se treptat, reapropierea austro-pruso-rusă va ieși limpede în relief la 1863, când cele trei puteri se vor pune de acord să evite supunerea "chestiunii poloneze", redeschisă de revoluția din acel an, deliberărilor unui congres european[24]. Judecată din perspectiva "intențiilor germane" ale Prusiei, "solidarizarea curților nordice" prezenta, momentan, cel puțin două conveniente: ea anula, practic, consensul franco-rus și ecarta șansele unei eventuale alianțe a Austriei cu puterile occidentale. Iar noile *fapte împlinite* de români în anii 1863-1864, prin impactul lor extern, vor spori și mai mult ponderea elementelor cu sarcină pozitivă din calculele prusiene. Așa cum bine s-a spus, "afacerea mănăstirilor închinate" - secularizarea averilor acestora fiind decisă de domnitorul Cuza la 13/25 decembrie 1863 - va reprezenta "la pierre de touche des relations austro-russes"[25]. Poziția comună a Vienei și Petersburgului, vădit ostilă domniei lui Cuza și menținerii Unirii Principatelor, va fi tot mai evidentă pe parcursul anilor 1864-1865[26]. Anevoioasă va fi însă consecvența Prusiei cu o poziție asemănătoare. Chiar dacă la Paris și Londra se va bănui, în prima parte a anului 1864, că ar exista o alianță austro-ruso-prusiană[27] și cu toate că

Cuza vodă. In memoriam, Iași, p. 235-260.

[24]Propus de Franța, prin scrisoarea lui Napoleon al-III-lea către suveranii Europei (4 noiembrie 1863), congresul european, scontat "à regler le présent et à assurer l'avenir", nu se va întruni, din cauză că puterile nu vor reuși să se pună de acord asupra "chestiunilor" care să fie supuse deliberărilor; scrisoarea împăratului francezilor în *Les origines diplomatiques de la guerre de 1870-1871*, vol. I, paris, 1910, p. I și urm.

[25]M. D. Sturdza, *La Russie et la désunion des Principautés Roumaines*, în "Cahiers du monde russe et soviétique", 3/XII, 1971, p. 250.

[26]*Ibidem*; G. Hilke, *Russlands Haltung zur rümanischen Frage*, în "Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin Luther Universität", nr. 4, Halle, 1965, p. 193-209.

[27]Pe această temă, Drouyn de Lhuys va întreține o corespondență cu ambasadele franceze de la Petersburg, Viena, Berlin și Londra; vezi *Les*

Bismarck va ţine să-şi facă cunoscută părerea că "Couza est évidement un voleur et un conspirateur et nous ne saurions le couvrir de notre protection"[28], cabinetul de la Berlin se va eschiva de la adoptarea unei poziţii precise faţă de faptele împlinite la Bucureşti. Guvernul prusian va admite în principiu că lovitura de stat din 2 mai 1864 a domnitorului Cuza era "contrară tratatelor" (vertragswidrg)[29], dar atunci când i se va solicita o pronunţare formală, acelaşi cabinet se va retranşa după formula abilă a dezicerii de orice *interes direct* al Prusiei în "afacerea Principatelor" sau în "chestiunea orientală". În fond, cea care se va trezi într-o situaţie foarte încurcată va fi Austria, tocmai din cauza adoptării unei atitudini tranşante în unele probleme internaţionale, îndeosebi în cea română. Declarându-se, alături de Rusia, pentru anularea actului secularizării şi a loviturii de stat, Curtea de la Viena se vedea în opoziţie făţişă cu consensul franco-anglo-italian - căruia i se va ralia şi Prusia - favorabil menţinerii noilor stări de lucruri din Principatele Unite, cu condiţia sancţionării lor de un acord româno-otoman, la care să-şi dea adeziunea şi puterile garante. Pe de altă parte, apropierea austro-rusă era ameninţată din chiar interiorul ei de un inconvenient serios. Ambele curţi doreau deopotrivă ca Principatele să revină la condiţia anterioară anului 1859. Viena urmărea însă ca prin aceasta să fie reasigurată întreaga "ordine contractată în Orient", lucru care nu putea întruni pe deplin sufragiile Petersburgului, preocupat să provoace eludarea clauzelor antiruse ale tratatului din 30 martie 1856[30]. Drept urmare, atuuri mai mari şi le va dezvălui la curtea ţaristă poziţia generală a cabinetului prusian. Acesta,

---

origines diplomatiques, vol. II, Paris, 1911, p. 130 şi urm.; 142 şi urm.; p. 700.

[28]Oubril c. Gorceakov, Berlin, 25 mart./6 aprilie 1864, în *Die auswärtige Politik Preussens. 1858-1871*, vol. IV, Oldenburg, 1932, p. 700.

[29]Bismarck c. Werther (la Viena), Berlin, 9 iunie 1864, în *Ibidem*, vol. V, Oldenburg-Berlin, 1935, p. 202 şi urm.

[30]N. S. Kinеapina, *Boriba Rossii zu otmenu organicitelnih uslovii Parhskogo dogovora 1856 god*, în *Voprosî istorii*, nr. 8, 1972.

mizând și pe inerția imprimată reapropierii puterilor occidentale de "gelozia lor istorică", ca și de diferendele lor în problemele poloneză sau a ducatelor Schleswig-Holstein, va aprecia în prima jumătate a anului 1864 că a sosit momentul să facă puterea Hohenzollernilor și cea a Habsburgilor să se vadă "embarqués dans le grand Omnibus des affaires allemandes"[31]. Și cum exista un argument serios - interesele germane în problema ducatelor - cele două puteri centrale vor intra împreună în război cu Danemarca, ele obținând o victorie rapidă, ale cărei roade Prusia va ști să le regizeze mai bine în folosul său. Prin evitarea implicării "concertului european" în chestiunea ducatelor - aceasta conturându-se ca o "afacere germano-daneză"[32] - Austria va pierde ocazia reevaluării sistemului său de alianțe și va ajunge, pe plan european, foarte aproape de condiția imobilității. În consecință, încheierea convenției de la Gastein (14 august 1865) va semnifica, în optica Berlinului, sfârșitul distanței străbătută de cele două puteri germane "îmbarcate" împreună. Austria trebuia să coboare, să fie dată jos din "marele Omnibus", cu alte cuvinte, să fie exclusă din Confederația germană.

Și acțiunea politică românească va atinge, în ajunul anului 1866, necesitatea unui nou act decisiv: înfăptuirea ultimului "punct" din programul proclamat de reprezentanțele naționale la 1857. Cele "patru puncte" (dorințe) - Unirea, prințul străin, autonomia și un guvernământ constituțional - fuseseră reclamate, în numele națiunii, ca fundamente ale *organizării politice a viitoarei României*, la a cărei ființă *exterioară*, doar, au susținut, cu temei, românii, se cuvenea să se raporteze garanția colectivă a puterilor europene. Contractanții vor da însă un cu totul alt conținut și sens soluționării problemei române. Prin ceea ce

[31] De Launay c. Visconti Venosta, Berlin, 27 ianuarie 1864, în *I Documenti diplomatici italiani* (Prima serie, 1861-1870), vol. IV, Roma, 1973, p. 469.

[32] Talleyrand c. Drouyn de Lhuys, Berlin, 1 ianuarie 1864, *Les origines diplomatiques*, vol. I, p. 63.

vor contracta în colectiv, puterile nu numai că vor refuza cele patru "dorințe fundamentale" ale adunărilor ad hoc, dar vor crede nimerit să hotărască și în privința *organizării interne a Principatelor române* (prin contractarea convenției din august 1858). Așadar, marile puteri, nesocotind solicitările românilor de a li se recunoaște un *drept de a fi* (suveranitatea), le-au prescris *un mod de a fi* (de a se organiza). De aici rezulta o confruntare, cu multe note de unicitate în raporturile internaționale ale vremii, dintre un stat mic (Principatele Unite) și deliberările colective ale marilor puteri. Recurgând la revoluționarea politică a faptului împlinit și refuzând să se conformeze doar posturii de uzufructari ai unor "privilegii și imunități", acordate de Înalta Poartă, românii vor urmări să demonstreze, în esență, că autonomia lor politico-statală se întemeia pe *drepturi*, a căror consacrare, în lipsa unei recunoașteri formale pe plan internațional, au înțeles să o asigure exercitându-le prin *voință națională*[33]. "Mareea sentimentului național" - ale cărei talazuri vor purta pe culmi Unirea Principatelor și marile înfăptuiri ale domniei lui Cuza vodă - va fi mai tare decât țesătura "semimăsurilor" promulgate de puteri ca soluție pentru "chestiunea română". "Îndoita alegere" a lui Alexandru Ioan Cuza va semnifica, după cum s-a remarcat, proclamarea unui *principiu* (al Unirii) și nu doar votarea unui individ[34]. *Alesului națiunii* i se încredințase nu o coroană, ci *un mandat imperativ* - necesitat de înfăptuirea unui program de reforme interne, ce să echivaleze cu așezarea "legilor noi" la temelia dezvoltării societății, și de împlinirea "dorințelor" ce le-au fost refuzate românilor de puterile garante[35] - mandat în care au putut fi lesne descifrate și tendințele spre

[33] G. Cliveti, *România și puterile garante*, passim.

[34] Victor Place c. Walewski, Iași, 20 februarie, 1859; apud R. W. Seton-Watson, *Histoire des roumains de l'époque romaine à l'achèvement de l'unité*, Paris, 1937, p. 229.

[35] V. Russu, *"Monstruoasa coaliție" și detronarea lui Al. I. Cuza*, în vol. *Cuza vodă. In memoriam*, p. 505.

independență sau spre desăvârșirea unității naționale[36].

De la sensul mandatului imperativ și de la felul în care vor sancționa puterile garante actele îndeplinirii lui de domnitorul Unirii s-a pornit, justificabil, și în explicarea mult discutatei și tulburătoarei probleme a destinului lui Cuza vodă. Semnificației - de triumf al cauzei naționale - pe care românii o conferiseră "îndoitei alegeri", puterile i-au răspuns printr-o recunoaștere de natură să restrângă platforma marelui fapt împlinit; la fel și în cazul *unirii depline* a Principatelor (1861), pe care "cei mari" au condiționat-o de durata domniei lui Cuza. I-a fost dat însă alesului națiunii să fie norocul, să fie tăria, pentru ca, dând dovadă de o înaltă vocație patriotică, să-și subsumeze condiția personală cauzei supreme. Purtând, după 1861, "o coroană de spini"[37] - mandatul imperativ apărând în ochii multor contemporani îndeplinit și câștigând tot mai mult teren soluția prințului străin -, Alexandru Ioan I nu va sucomba în fața dificultăților generate de situarea domniei lui sub semnul unui provizorat, ci, etalându-și calități și resurse mai curând de militant decât de domnitor[38], va iniția realizarea acelor *fapte mari* ce stau la temelia edificiului României moderne. Și aceasta chiar dacă nu avea cum să nu-și dea seama că marile fapte, așa cum va afirma și M. Kogălniceanu în 1873, îi vor grăbi detronarea[39]. Oricât de greu de acceptat ar veni celor tentați să judece

---

[36]Semnificativă în acest sens apare "formula" baronului Nothomb, ambasadorul Belgiei la Berlin: "La double election équivaut à l'union des Principautés, l'union des Principautés c'est leur independance; tel est l'ordre d'idées à Constantinople et à Vienne"; vezi *Independența României. Documente*, vol. II, P. I., *Corespondență diplomatică străină*, București, 1977, p.16; vezi și R. V. Bossy, *L'Autriche et les Principautés Unies*, București, 1932, p. 162-169; Șt. Pascu, *Ecoul Unirii Țării Românești și Moldovei în Transilvania*, în "Studii privind Unirea Principatelor", București, 1960, p. 451-466; D. Berindei, *Epoca Unirii*, București, 1978; etc.

[37]T. W. Riker, *op. cit., p. 464.*

[38]V. Russu, *op. cit.*, p. 508.

[39]*Ibidem*, p. 510.

printr-o nobilă perspectivă sentimentală destinul *domnului Unirii*, să nu uităm că, fie şi impusă de raţiuni obiective, maniera sa de a conduce ţara contravenea principiului constituţional modern, după care "regele domneşte, dar nu guvernează". Opoziţia faţă de "domnia autoritară" şi salvgardarea Unirii vor constitui, aşa cum s-a demonstrat, şi principalele mobiluri ale apropierii unor grupări politice cu interese de clasă diametral opuse: liberalii radicali şi dreapta conservatoare, ai căror lideri vor pune, încă din ianuarie 1863, bazele "monstruoasei coaliţii"[40]. Pornind de la cele expuse, ne putem explica de ce asigurarea autonomiei legislative a statului român la 1864 şi atingerea celei mai înalte cote a operei reformatoare interne (1864-1865) se vor repercuta şi în definitivarea "preludiilor" detronării lui Cuza vodă[41]. Pierzând din "atribuţiile" deliberării în privinţa actelor româneşti cu caracter intern, marilor puteri le rămânea, totuşi, posibilitatea să se pronunţe asupra atitudinii generale a lui Cuza, fiindcă actele recunoaşterii sale ca domn, deci şi facultatea rezervată contractanţilor de a decide în legătură cu menţinerea Unirii, în cazul vacanţei tronului, se menţineau în vigoare. Iată cum, prin chiar statutul său, persoana domnitorului - a aceluia care contribuise cel mai mult la consolidarea autonomiei - va ajunge în dramatica postură de a fi un potenţial pretext sau instrument de imixtiune a puterilor în afacerile interne ale statului român. Căutând să prevină eventualitatea menţinerii sale pe tron doar "comme mandataire des Puissances"[42], Cuza vodă se va opune cu fermitate încercărilor curţilor garante de a încălca autonomia statului român; totodată, preocupat de *soarta Unirii*, domnitorul va deschide el însuşi demersuri, în special

[40] *Ibidem*, p. 520.

[41] Al. Lapedatu, *Preludiile căderii lui Cuza vodă*, în "Analele Academiei Române ...", s. III, t. XXV (1942-1943), p. 1011-1112.

[42] Gramont c. Drouyn de Lhuys, Viena, 20 octombrie 1865, în *Les origines diplomatiques*, vol. VII, 1913, p. 145.

pe lângă consulii Franţei şi Angliei la Bucureşti[43], pentru aducerea unui prinţ străin, din Occident, pe tronul Principatelor Unite. Atitudinea domnitorului, pătruns de credinţa că *primise* coroana "ca expresie neîndoielnică a voinţei naţionale pentru Unire - însă numai ca un depozit sacru"[44], se voia parcă o confirmare înaltă a adevărului că împlinirea revoluţiei pentru unitate (spre a o folosi, la rândune, fericita formulare a lui Bălcescu) făcea necesară, în scopul lărgirii perspectivelor *revoluţiei pentru independenţă şi Marea Unire*[45], "o răsturnare completă a statului Principatelor", obiectiv pentru a cărui înfăptuire "nici el (Cuza), nici un alt prinţ indigen n-ar fi putut să meargă mai departe", ci numai un *prinţ străin*, care "putea să aibă îndrăzneala şi ajutoarele diplomatice ca să gândească serios la aceasta"[46]. Sintetizând, putem aprecia că acţiunea românească se va afla în faţa unei dificile probleme - Unire cu prinţ indigen, dar condiţionată de avizul puterilor, sau Unire cu prinţ străin, impus împotriva voinţei "înaltelor curţi", ca o împlinire a unui punct important al programului naţional - problemă a cărei rezolvare o vor aduce evenimentele anului 1866.

Resimţind, aproape simultan, schimbări profunde,

---

[43]Preocupat de soarta Unirii, domnitorul Cuza va ţine să-şi exprime faţă de Tillos, consulul francez la Bucureşti, dezamăgirea profundă că atitudinea puterilor occidentale nu implica şi consensul lor "à resoudre la question du Prince étranger", ceea ce ar permite să se considere "l'union de la France et de l'Angleterre comme pouvant devenir très féconde". Tillos c. Drouyn de Lhuys, 9 ianuarie 1866. Ministère des Affaires Etrangéres - Archives diplomatiques - Paris. Correspondance politique des consuls, *Turquie-Bucharest*, vol. 27, f. 18; Arhivele Statului - Bucureşti, Colecţia Microfilme, *Franţa*, rola 12, cadrul 20. (În continuare vom cita MAE-AD, *Turquie-Bucharest*, vol.; Microfilme, *Franţa*, r..., c...).

[44]C.C. Giurescu, *Viaţa şi opera lui Cuza vodă*, Bucureşti, 1970, p. 361.

[45]Gh. Platon, *op. cit.*, p. 442 şi urm.

[46]P. Henry, *L'abdication du prince Couza et l'avènement de la dynastie de Hohenzollern au trône de Roumanie*, Paris, 1930, p. 43 şi urm.

problemele română şi germană au trebuit, în evoluţia lor, să cunoască şi înainte de 1866 unele puncte de contact. Dar, mai mult decât creşterii de la sine a frecvenţei acestor puncte, accentuarea interferenţelor româno-germane în anul amintit se va datora, după opinia noastră, unor alte considerente. Mai întâi, că atât acţiunea prusiană de unificare a Germaniei cât şi politica românească a faptului împlinit prezentau, la cumpăna anilor 1865-1866, datele proprii atingerii acelei etape ce făcea necesară intrarea celor două acţiuni, fiecare în felul ei, într-o nouă turnantă. Apoi se impune să avem în vedere că cei ce voiau să treacă la fapte, fie la Berlin sau la Bucureşti, resimţeau deopotrivă repercusiunile relansării căutărilor diplomaţiei europene de a revitaliza "atitudinea concertată a marilor cabinete", realitate puţin favorabilă oricărei tentative de bulversare a "ordinei".

Într-un anumit sens, *afişarea* veleităţilor de "concertare" de cei ce au contractat "ordinea europeană" şi vegheau la respectarea ei păreau să nu fie doar un bluf. Acea "schimbare de temperatură" - de care amintea T. W. Riker[47] - în conduita puterilor era expresia unei acute crize a "concertului european", ameninţat să ajungă "o epavă bătută de vânturi"[48]. Pe fondul crizei internaţionale din anii 1863-1864, maniera de a acţiona a Prusiei etalase prea puţin respect faţă de acordurile internaţionale - Bismarck declarând "qu'il est préférable avant tout d'attendre les événments sans inventer l'histoire"[49] -, aşa încât, rămânând nesancţionată, ea ameninţa să lovească "concertul european" în însăşi raţiunea fiinţării sale. Îngrijorate - Franţa, în legătură cu viitorul "politicii sale renane"; Anglia, intuind că portul Kiel ar putea constitui placa turnantă pentru ridicarea Prusiei la rangul de mare putere navală şi, cu timpul, colonială; Austria, preocupată să evite ieşirea din criză a raporturilor

[47] T.W. Riker, *op. cit.*, p. 596 şi urm.

[48] *Ibidem*, p. 624.

[49] Oubril c. Gorceakov, Berlin, 29 octombrie/10 noiembrie 1865; *Die auswärtige Politik*, vol. V, 1935, p. 458.

internaţionale printr-un nou sacrificiu teritorial pe seama posesiunilor habsburgice; Rusia, acuzând semnele anulării şi aşa mult redusei sale influenţe în "afacerile germane"[50] -, "înaltele curţi" se vor arăta doritoare să depăşească unele divergenţe grave dintre ele, pentru a nu risca împingerea lucrurilor până la izbucnirea unui *conflict general*. "En fermant le temple de la guerre", cum sperase Napoleon al III-lea[51], puterile vor recurge la o veritabilă testare - observabilă în a doua jumătate a anului 1865 şi la începutul celui următor - a disponibilităţilor lor de a se conforma principiilor şi normelor "tradiţionale" ale supunerii oricărui diferend ori "chestiune internaţională" deliberărilor "areopagului european". Prin aceasta se sconta ca de la sine înţeleasă abţinerea Prusiei, în calitatea sa de contractantă a "ordinei", de la orice tentativă contrară tratatelor. Iar în privinţa tendintelor "conspirative", de subteran, s-a încercat să se ia, pe cât posibil, unele măsuri preventive. Astfel, la Bucureşti, consulii puterilor garante vor primi *instrucţiuni analoge* să comunice domnitorului Cuza că "nu i se va mai îngădui să nesocotească tratatele existente"[52] şi să-i inspire "des mesures plus sages et plus propres à le sauver de la situation déplorable où il se trouve"[53].

Aceleaşi puteri, ce constituiau acel *comitium gentes*, cum mai era denumit "concertul european", se vedeau însă nevoite să nu omită din calculele lor eventualităţi la a căror iminentă survenire concurau resorturi dintre cele mai profunde. În fond, nu era o mare dificultate să se întrevadă că disponibilităţile reale de "concertare" a puterilor în scopul evitării agravării sau redeschiderii unor probleme internaţionale erau departe de întrunirea condiţiei necesare

---

[50] H. Oncken, *op. cit.*, vol. I, passim.

[51] *Discours de L'Empereur à l'ouverture de la session législative* (15 februarie 1865), în *Les origines diplomatiques*, vol. V, 1912, p. 428.

[52] T. W. Riker, *op. cit.*, p. 600.

[53] Tilos c. Drouyn de Lhuys, 29 ianuarie 1866. MAE-AD, *Turquie-Bucharest*, vol. 27, f. 44; Microfilme, *Franţa*, R. 12, c. 46.

estompării acțiunii "forțelor de disoluție a ordinei europene". Fiind preocupate să nu ajungă în total dezacord cu cursul evenimentelor, "marile cabinete" vor trebui să se lase antrenate și de *politica secretă*, mai conformă cu intențiile lor de a-și satisface interesele particulare. Deși *deschis* vor fi, totuși, animate de ideea "concertării", *în secret* marile puteri își vor intensifica tatonările pentru realizarea unor *înțelegeri*, de regulă prin *angajări verbale și bilaterale*. În felul acesta, invocarea "concertării" va reprezenta, în multe cazuri, cortina în spatele căreia factorii interesați de eludarea "ordinei" își vor pregăti cu asiduitate un teren cât mai propice acțiunii. Spre exemplu, în condițiile în care o cooperare activă anglo-franceză era o realitate mai mult în intențiile și calculele unor diplomați, iar Rusia părea să-și fi îndreptat atenția principală spre "afacerile orientale", cabinetul prusian va intui exact că pentru izolarea Austriei - la Berlin, convenția de la Gastein a fost considerată de la bun început provizorie[54] - trebuia, mai întâi, "să liniștească suspiciunile Parisului" și, separat, ale Petersburgului. La Biaritz (octombrie 1865), Bismarck reușise să cultive speranțele împăratului Napoleon în vederea unor compensații teritoriale "la Rin"[55], în vreme ce cabinetul țarist ținuse să-i sugereze că pentru Prusia "afacerile orientale" nu prezentau "qu'un interêt secondaire et qu'elle les envisageait surtout comme un appoint de son assiette politique générale"[56].

Și totuși, din rațiuni diverse, contactele secrete, "de la cabinet la cabinet", inițiate de Prusia, nu vor depăși, spre sfârșitul anului 1865 și în primele două luni ale celui următor, faza tatonării disponibilităților unor puteri, avansându-se prea puțin în direcția negocierilor pe tema previzibilelor eventualități. Fapt explicabil, deoarece

[54] Bismarck c. Goltz (la Paris), Berlin, 1 septembrie 1865, *Die auswärtige Politik*, vol. VI, 1939, p. 437.

[55] Bismarck c. Werther (la Viena), 28 octombrie 1865. *Ibidem*, p. 437.

[56] Oubril c. Gorceakov, Berlin, 29 noiembrie 1865. *Ibidem*, p. 490.

perioada invocată se caracteriza printr-o crescendă tensiune diplomatică, simptomatică pentru o "mare criză internaţională" şi care făcea ca orice tentativă contrară "ordinei în fiinţă" să riste provocarea unui conflict european. Într-un asemenea context, chiar Bismarck, ce se dorea consecvent cu intenţia-i exprimată "de jouer pendant quelque temps encore (...) le röle de Fabius Cunctator"[57], va trebui să nu piardă din vedere că un război cu Austria, prin care Prusia înţelegea să rezolve în favoarea ei problema hegemoniei în "lumea germană", nu putea să fie provocat decât *izolat*, altfel spus, ferit de implicarea altor mari puteri. Prin urmare, pentru Prusia era necesar să-şi asigure neutralitatea Franţei şi a Rusiei şi să încheie un tratat cu Italia (singura putere ce nu avea angajamente asumate în legătură cu "vechea ordine germană"). Or, trecerea timpului nu părea să surâdă cabinetului prusian, din moment ce Franţa îşi rechemase corpul expediţionar din Mexic, în intenţia penetrabilă de a-şi oferi *medierea armată* în diferendul austro-prusian[58]. Pe lângă aceasta, guvernul de la Berlin acuza şi unele dificultăţi pe tărâmul vieţii politice interne, îndeosebi persistenţa parlamentului în refuzul de a accepta noul buget, ce preconiza sporirea considerabilă a cheltuielilor militare[59]. Şi dacă împrejurările păreau să tindă să capete o turnură potrivnică intenţiilor unei puteri în plină ascensiune (Prusia), situaţia nu avea cum să se prezinte altfel în cazul unui "petit état de troisième ordre" - cum aprecia Gorceakov Principatele Unite[60].

Putând considera, deci, că circumstantele erau potrivnice, deopotrivă, intenţiilor guvernanţilor prusieni, ca

---

[57] La Tour d'Auvergne c. D. de Lhuys, Londra, 19 februarie 1865, *Les origines diplomatiques*, vol. V, p. 410.

[58] A. Debidour, *op. cit.*, vol. II, p. 295 şi urm.; *Histoire des relations internationales*, vol. V, p. 349 şi urm.

[59] *Ibidem*, p. 294.

[60] M. D. Sturdza, *op. cit.*, p. 274; vezi şi W. E. Mosse, *The Rise and Fall of the Crimean System*, London, 1963, p. 137.

şi celor ale "conspiratorilor" detronării lui Cuza vodă, ne vedem întemeiaţi să trecem la relevarea unui alt aspect de un interes aparte pentru demonstraţia noastră. Anume, că cei care vor da mai întâi curs *necesităţii înţelese* de a se acţiona fără întârziere vor fi "conspiratorii" de la Bucureşti şi că, inexorabil, gestul lor se va repercuta în reaşezarea elementelor din calculele oamenilor de stat de la Berlin. În noaptea spre 11/23 februarie 1866 va fi detronat Alexandru Ioan Cuza şi se va lua hotărârea să urmeze la tron Filip de Flandra. Amintind de momentele 1859 şi 1864, românii vor recurge din nou la *majestatea sa faptul împlinit*, surprinzând şi nemulţumind puterile garante. De reţinut, însă, că, surprinderea şi nemulţumirile "înaltelor curţi" nu se vor datora doar "încetării" în sine a domniei lui Cuza, ci, cum s-a subliniat[61], *momentului* şi, mai ales, *procedeului* folosit de făptuitorii lui 11 februarie. Întrevăzând "încetarea" domniei alesului de la 5 la 24 ianuarie 1859, marile puteri mizau să-şi rezerve *lor* capacitatea de a decide în privinţa problemei succesiunii lui Cuza, ele făcându-şi, bineînţeles, diferite calcule, dintre care unele, aparţinând Vienei şi Petersburgului, vizau chiar desfacerea Unirii[62]. Numai că, o "soluţionare" din exterior a problemei amintite, devenită "cea mai scumpă" (T. W. Riker) pentru stadiul pe care l-a atins acţiunea românească, ar fi echivalat cu o nouă precizare a dependenţei Principatelor Unite faţă de Poarta otomană şi cu o accentuare a subordonării statului român voinţei curţilor garante, eventualitate ce ar fi implicat şi o repunere în discuţie a tuturor izbânzilor luptei naţionale de până atunci. Prevenitori faţă de toate acestea şi prevalându-se de autonomia Principatelor Unite, oamenii de acţiune de la Bucureşti vor proceda la detronarea lui Alexandru Ioan I, nesocotind în chip vădit "voinţa Europei". Privită într-o asemenea perspectivă, detronarea lui Cuza vodă a putut fi

[61] *România în realţiile internaţionale*, p. 186 şi urm.

[62] Serge Goriainow, *Le Bosphore et les Dardanelles*, Paris, 1910, p. 144 şi urm.; M. D. Sturdza, *op. cit.*, p. 257.

receptată pe plan european ca *un act revoluţionar*[63].

Evident că implicaţiile internaţionale ale faptului împlinit la 11/23 februarie au trebuit să fie considerabile. Mutaţiile profunde pe care acesta le va imprima condiţiei statului român în raport cu factorii externi şi mai ales repercusiunile acţiunii româneşti asupra dispunerii atitudinilor "marilor cabinete", sunt aspecte edificatoare în sprijinul aserţiunii noastre. Nu întâmplător s-a considerat că "marile puteri s-au văzut silite, printre altele, să-şi revizuiască poziţia faţă de problema germană în funcţie de situaţia creată în România după abdicarea lui Cuza"[64]. Dar ceea ce considerăm şi mai interesant să reţinem aici este că impactul faptului împlinit la Bucureşti se va resimţi şi în însăşi demararea noilor evenimente în Europa Centrală. Iniţial, este drept, Bismarck ne apare doar stăpânit de "un viu sentiment de neliniște" din cauza bănuielilor, ce le nutrea, că în detronarea lui Cuza ar fi fost implicate "manevre ruso-austriece"[65], omul de stat prusian lăsând impresia că îl preocupa "avant tout, l'opinion du Prince Gortchakov"[66]. Vestea evenimentelor de la Bucureşti se pare că îl oprise pe Bismarck din intenţia de a expedia o "depeşă" Vienei "în sensul unui veritabil ultimatum"[67]. Dincolo de aceste reacţii "à l'instant", cabinetul de la Berlin va intui însă că efectul actelor săvârşite de români se va circumscrie unor împrejurări de care să profite şi politica Prusiei. Fără să avem

---

[63] T. W. Riker, *op. cit.*, p. 624; vezi şi *România în relaţiile internaţionale*, p. 187.

[64] *România în relaţiile internaţionale*, p. 186 şi urm.; pentru detalii, vezi şi L. M. Sneerson, *Avstro-pruskaia voina 1866 g. i diplomatia velikih evropeiskih derjav*, Minsk, 1962, p. 188-201.

[65] Benedetti c. D. de Lhuys, Berlin, 24 februarie 1866. *Les origines diplomatiques*, vol. VII, 1913, p. 316 şi urm.

[66] Bismarck C. Redern, Berlin, 25 februarie, *Die auswärtige Politik*, VI, p. 602.

[67] Damrémont c. D. de Lhuys, Stuttgart, 27 februarie. *Les origines diplomatiques*, vol. VII, p. 344.

pretenţia că cele întâmplate în România ar fi dus numai prin ele însele, direct, ca printr-un fenomen de anastomoză, la dinamizarea preparativelor de acţiune ale Prusiei, nu putem să nu remarcăm realitatea că internaţionalizării actului de la 11 februarie, din Bucureşti, îi va corespunde o accentuare evidentă a interferării "chestiunilor" română şi germană. Argument revelator în acest sens, diplomatul rus Oubril va sesiza că, la Berlin, nu mult după abdicarea lui Cuza va începe să fie văzută "le fantôme de la question d'Orient (...) sous une autre forme"[68].

Faţă de noul "delict" comis de români urma, desigur, să ia atitudine "concertul european", iar deţinătoarele fotoliilor de orchestră ale acestuia - marile puteri - erau obligate, de însăşi condiţia lor, de garante *în colectiv* ale "ordinei", să adopte o poziţie comună. În numele unei atare obligaţii, "marile cabinete" vor transmite consulilor lor la Bucureşti "instrucţiuni analoge", să nu întreţină cu "autorităţile locale" raporturi directe în afara celor "strict necesare"[69]. Aceiaşi expeditori vor împărtăşi, totodată, oportunitatea declinării de Belgia, din motive întemeiate, a candidaturii lui Filip de Flandra (chiar dacă erau încercate, totuşi, regrete de câţiva oameni politici belgieni)[70]. Consensul puterilor garante nu va mai fi însă o realitate atunci când Poarta otomană, în calitatea ei de suzerană, va opina că abordarea situaţiei ivite era de competenţa unei conferinţe a ambasadorilor de la Constantinopol. Această "conferinţă avortată" (26 februarie st. n.) ale cărei lucrări nu vor putea continua, pe considerentul, invocat de ambasori, că nu se primiseră instrucţiuni, va avea totuşi meritul de a prilejui dezvăluirea, în mare, a poziţiilor puterilor faţă de noul stadiu al "chestiunii române" (în primul rând, acordul

---

[68] Oubril c. Gorceakov, Berlin, 14/26 februarie 1866. *Die auswärtige Politik*, vol. VI, p. 608.

[69] Gh. Cliveti, *România şi puterile garante*, p. 83 şi urm.

[70] Felix Bamberg, *Geschichte der orientalischen Angelegenheit im Zeitraume des Paris und des Berliner Friedens*, Berlin, 1892, p. 346 şi urm.; vezi şi Gh. Platon, *op. cit.*, p. 444-448.

mutual franco-englez de a dejuca avansurile ruso-austriece la Poartă în vederea unei intervenții punitive în Principatele Unite)[71]. Palpabile deja, dificultățile realizării unei "atitudini concertate" vor ieși și mai pregnant în lumină cu ocazia deliberărilor conferinței de la Paris (martie-iunie 1866); și aceasta cu toate că guvernul francez, prin circulara lui Drouyn de Lhuys (25 februarie) avizase că "les événements de Bucharest soulevent des qustions qui sont du ressort des Puissances signataires du traité de Paris et des actes subséquants, et qui ne peuvent Ltre définitivement tranchés sans le concours et l'assentiment de ces Puissances"[72]. De această dată, cauza "concertului european" va fi adusă până în pragul stingerii, de interesele și tendințele particulare ale puterilor. Spre edificare, pentru Franța, doritoare să-și reafirme pe planul raporturilor politico-diplomatice condiția de *primus inter pares*, noile deliberări, la Paris, erau scontate ca o ocazie prielnică extinderii schimburilor de opinii și asupra "proiectelor teritoriale europene" ale lui Napoleon al III-lea. Sesizând resuscitarea interesului Franței pentru reașezarea configurației politico-teritoriale a Europei, cabinetul de la Florența va avansa sugestia să se înceapă cu punerea în practică a unei mai vechi idei a împăratului Napoleon, aceea ca Austria să cedeze Veneția Italiei, în schimbul Principatelor Unite[73]. La masa tocului se vor întâlni și alte oferte - Austria să primească Principatele, iar Prusia Schleswig-Holsteinul[74]; Italia să ia Veneția, Prusia "ducatele", Rusia Moldova, iar Austria Valachia și eventual

---

[71] W. E. Mosse, *op. cit.*, p. 133 și urm.

[72] *Les origines diplomatiques*, vol. VII, p. 328 și urm.

[73] T. W. Riker, *op. cit.*, p. 629 și urm.

[74] Meroux de Valois c. D. de Lhuys, Kiel, 28 februarie 1866, *Les origines diplomatiques*, vol. VII, p. 348 și urm.; D. de Lhuys c. Gramont, Paris, 6 martie 1866. *Ibidem*, p. 382 și urm.; Oubril c. Gorceakov, Berlin, 13/25 februarie 1866. *Die auswärtige Politik*, vol. VI, p. 605-607; vezi și *Ibidem*, p. 620 și urm.

Bosnia şi Herţegovina[75]- încât lucrurile riscau să tindă spre complicaţii foarte grave. Intuindu-le, Anglia se va eschiva de la o "cooperare" cu Franţa în vederea realizării vreunuia dintre "schimburi"[76], iar discuţiile vor fi practic golite de conţinut datorită refuzului Vienei şi, mai ales, reacţiei curţii ţariste, care va considera compensarea Austriei cu Principatele, pentru cedarea Veneţiei, "inadmissible jusqu'à la guerre"[77]. În speranţa că împrejurările vor evolua în sensul oferirii unor şanse reactivării politicii sale în sud-estul european, cabinetul ţarist trimisese încă de la 24 februarie instrucţiuni lui Ignatiev (ambasadorul rus la Poartă) şi lui Offenberg (consul în Principate) "să vegheze" ca guvernul de la Bucureşti să nu depăşească conduita "d'une police locale", celor doi diplomaţi indicându-li-se şi să încurajeze "en sous-main" eventuale manifestări "secesioniste" în Moldova[78]. Apoi, urmărind să anuleze efectele consensului franco-englez la Poartă, guvernul rus, deşi de acord, în principiu, cu începerea deliberărilor la Paris, va pretinde ca, în paralel cu acestea, Turcia să fie "autorisée par la conférence locale de Constantinople à envoyer un commissaire accompagné de délégues" (în Principate - *n. ns.*)[79].

Oare ce putea însemna pentru disputa austro-prusiană în "afacerile germane" tendinţele manifestate de celelalte puteri? Austria, de pildă, tot mai anxioasă, va trebui

---

[75]Pentru amănunte, vezi T. W. Riker, *op. cit.*, p. 629-631.

[76]La Tour d'Auvergne c. D. de Lhuys, Londra, 27 februarie 1866. *Les origines diplomatiques*, vol. VII, p. 343.

[77]Redern c. Bismarck, Petresburg, 10 martie 1866. *Die auswärtige Politik*, vol. VI, p. 649.

[78]M. D. Sturdza, *op. cit.*, p. 266 şi urm.

[79]Talleyrand c. D. de Lhuys, Petersburg, 2 martie 1866. *Les origines diplomatiques*, vol. VII, p. 363; pătrunzând intenţiile cabinetului ţarist, D. de Lhuys va semnala, la 3 martie, lui La Tour d'Auvergne, că "la Russie aspire à replacer sur un terrain toujours favorable à son action les question qui peuvent naître en Orient, et, s'il était possible, à revenir à l'ancienne tradition des négociations directs avec la Porte". *Ibidem*, p. 364.

să nu omită din vederile ei că evitarea pericolului izolării depindea de posibilitatea apropierii atitudinii sale de cea a puterilor occidentale, posibilitate a cărei concretizare presupunea renunţarea Vienei de a mai merge alături de Rusia în abordarea noilor evenimente petrecute la Bucureşti; în acelaşi timp, Viena, fiind satisfăcută de poziţia Petersburgului în problema "schimburilor teritoriale", nu putea să nu spere că semnelor resurecţiei antantei franco-engleze le va corespunde reactivizarea "solidarizării conservatoare a curţilor nordice". Speranţe deşarte, însă, de vreme ce în viziunea factorilor dirigenţi prusieni, cel puţin, circumstanţele se desenau într-un cu totul alt mod. Să ne gândim doar că pentru cabinetul prusian va prezenta un interes capital faptul că evoluţia "chestiunii române" înrăutăţise într-atât raporturile franco-ruse încât devenise foarte puţin probabil ca Imperiul al II-lea napoleonian şi cel ţarist să mai aibă o poziţie comună în problemele internaţionale. Din felul lor de a acţiona, guvernanţii de la Berlin vor denota convingerea lor că nu deliberările colective ale puterilor garante, ci *contactele secrete*, menite "soluţionării chestiunii române", vor permite Prusiei să-şi asigure neutralitatea Franţei[80]; de asemenea, că această reuşită va presupune şi finalizarea tratativelor în scopul încheierii alianţei italo-prusiene. Referitor la Rusia, aceiaşi guvernanţi vor sconta că politica Petersburgului se va menţine departe de "diferendul german" atâta timp cât Prusia va persista în dezicerea sa formală de urmărirea unor "interese orientale". Rămânea Anglia, dar care, fiind lipsită de "calul troian", ce să-i permită pătrunderea în miezul "afacerilor germane", nu va avea altă alternativă, credea Bismarck, decât să accepte hotărârea raportului de forţe în Europa centrală de o confruntare directă austro-prusiană[81].

---

[80] Oubril c. Gorceakov, Berlin, 14/26 februarie 1866. *Die auswärtige Politik*, VI, p. 608.

[81] Pentru calculele Berlinului, vezi *Zusammenfassung zur Frage der Donaufürstenthümer*, în *Ibidem*, VI, p. 597-598. Vezi şi Golo Mann, *Deutsche Geschichte des 19. und 20. Jahrhunderts*, Frankfurt a/M, 1958, p.

Stau mărturie, în sprijinul aserţiunilor noastre, unele fapte, cum ar fi convocarea consiliului secret, la Berlin (28 februarie), la care vor participa regele, prinţii de sânge, miniştrii, mai mulţi generali şi Goltz (ambasadorul prusian la Paris), consiliu ce va fi privit la Viena "comme le prelude d'une déclaration de guerre"[82]; apoi, sosirea, peste numai câteva zile, în Prusia, a generalului italian Govone, cu "misiunea aparentă" de a "studia sistemul de fortificaţii"[83].

Apropiindu-se, deci, şi pentru oamenii de stat prusieni faza trecerii la fapte decisive, interferenţele româno-germane se vor îndrepta, ineluctabil, spre atingerea unei intensităţi de vârf. Pentru factorii politici de la Berlin sau Bucureşti va deveni clar că nu mai putea fi suficient să-şi considere reciproc actele şi acţiunile numai ca elemente de context, ci ca întrepătrunzându-se direct în producerea evenimentelor. Ambele părţi aveau prea puţin de aşteptat de la deliberările "areopagului european". Era necesar, de aceea, să se acţioneze. Şi aceasta mai ales în cazul românilor, cărora atitudinea puterilor în numele "raţiunii colective", din preajma şi din timpul lucrărilor conferinţei de la Paris, le va da de înţeles că, deşi din perspectiva "marii politici" puterile îşi însuşeau puncte de vedere atât de diferite în "chestiunea română", unul singur, dar cu greutate, întâlnea, nu numai în declaraţii, consensul lor: acela constând în arogarea, de curţile contractante ale "ordinei", a dreptului de a dirija activitatea "autorităţilor locale" de la Bucureşti şi de a decide asupra "modalităţilor de organizare şi a viitoarei forme de conducere a statului român, considerat un simplu produs al combinaţiilor diplomatice"[84]. Drept urmare, putem aprecia că, ecartând survenirea unei eventualităţi de felul celei amintite, marele merit al făptuitorilor actelor politice din

316 şi urm.; *Histoire des relations internationales*, vol. V, p. 352 şi urm.; 360.

[82] A. Debidour, *op. cit.*, II, p. 297.

[83] *Ibidem*.

[84] *România în relaţiile internaţionale*, p. 186.

1866 a fost acela că au crezut în viabilitatea și legitimitatea cauzei ce o reprezentau, nedezarmând în fața dificultăților, ci desfășurând o acțiune energică, sub auspiciile inițiativei îndrăznețe și ale înțelepciunii, acțiune ce va surprinde și va lăsa practic fără replică *voința colectivă* a marilor puteri[85]. Încă înainte de începerea deliberărilor conferinței de la Paris (10 martie) la București se luase hotărârea de a se trimite *delegații*: una la Poartă, iar alta "în Occident" (la Paris și Bruxelles), celor două delegații indicându-li-se să se întrunească, într-o a doua fază a misiunii lor, în capitala Franței și să acționeze, "pe lângă guvernul francez și pe lângă conferință", cu titlul de *reprezentanță* (deputățiune) oficioasă, dacă nu oficială[86]. Așteptându-se însă prea puțin la o poziție favorabilă cauzei lor din partea deliberărilor de la Paris, românii vor miza mai mult pe contactele lor cu *politica secretă* a unor mari puteri, mai întâi cu cea Franței, socotită la acea oră "limba cumpănei"[87]. Și nu după mult timp, în împrejurări cunoscute[88], emisarii români vor pătrunde și în labirintul "politicii bismarckiene", provocând concursul *secret*, dar eficace al Parisului și, separat, al Berlinului la rezolvarea, determinată în principal de factorii politici ai Principatelor, problemei prințului străin. Necesitată de soluționarea succesiunii lui Cuza vodă, această problemă, împreună cu o alta, rezidând în organizarea noului regim

---

[85] I.C. Brătianu, unul dintre principalii inițiatori ai faptelor împlinite de la 1866, își va exprima convingerea într-o depeșă c. premierul Ghica, expediată din Paris și primită la București pe data de 6 martie, că "une Roumanie indivisible, à attitude énergique, mais sage, prudente, serait une garantie pour les puissances; c'est elle qui nous a évité envoie des commissaires" (Brătianu se referea, desigur, la puterile favorabile cauzei române). Ministerul de Externe al R.S. România, Fond Arhiva istorică, vol. 125, 1866, f. 171. (În continuare vom cita ME - Arhiva istorică, vol..., f...).

[86] Interesant pentru aceasta este *Procesul verbal al întrunirii membrilor delegației cu Ion Ghica*, la 28 februarie 1866; în loc. cit., f. 38.

[87] *Memoriile regelui Carol I al României* (De un martor ocular), vol. I, București, 1909, p. 17.

[88] T.W. Riker, *op. cit.*, p. 624-660.

(altfel spus, în reevaluarea raportului dintre puterile în stat pe baza constituționalismului modern), se vor situa pe primul plan al urgențelor politice după 11 februarie. Pentru soluționarea acestora, cei ce și-au asumat responsabilitatea acțiunii vor avea de înfruntat poziția ostilă a deliberărilor conferinței de la Paris, asupra cărora, se știe, își vor pune serios amprenta atitudinile puterilor adversare cauzei române.

Lucru interesant, aici, și conduita politicii prusiene se va înscrie pe o traiectorie tot mai vădit contrară cauzei "rațiunii colective", căreia era chemată să i se subsumeze și întrunirea diplomatică din capitala Franței. În preziua începerii tratativelor privitoare la "chestiunea română", cabinetul prusian părea doar să aștepte evenimentele, el complăcându-se să fie "curtat" de Franța și de Rusia. Parisul va da asigurări Berlinului, printr-o scrisoare autografă a împăratului Napoleon către regele Wilhelm, că Franța va păstra o *neutralitate binevoitoare* față de diferendul austro-prusian[89]; iar, licitând parcă, Petersburgul va însărcina pe Oubril să-i transmită lui Bismarck că Rusia nu avea intenția să intervină în "chestiunea administrării ducatelor"[90]. Situația făcea, să recunoaștem, foarte delicată adoptarea de Prusia a unei atitudini clare cu ocazia primelor deliberări ale conferinței, cabinetul de la Berlin căutând să evite o deteriorare gravă a relațiilor sale cu cel de la Petersburg. Acesta din urmă, surprinzând unele note similare în intervențiile lui Goltz și Drouyn de Lhuys încă din prima ședință a conferinței și, mai ales, "convorbirile intime" dintre Benedetti și Bismarck la Berlin[91], va afișa "spontane nemulțumiri" față de conduita Prusiei; și pentru a fi mai

---

[89] D. de Lhuys c Benedetti, Paris, 4 martie. *Les origines diplomatiques*, VII, p. 373; Benedetti c. D. de Lhuys, Berlin, 11 martie 1866. *Ibidem*, p. 408.

[90] Reculot c. D. de Lhuys, Frankfurt a/M, 12 martie 1866. *Ibidem*, p. 417.

[91] Oubril c. Gorceakov, Berlin, 4/16 martie, 6/18 martie și 10/22 martie 1866. *Die auswärtige Politik*, VI, p. 681, 697 și urm., 723.

convingător, Petersburgul va simula o încercare de a demonstra că avea încă raporturi strânse cu Viena, Gorceakov promițându-i lui Revertera (ambasadorul austriac) că Rusia va fi în măsură "de blâmer l'agresseur" (Prusia - *n. ns.*)[92]. Numai că, va fi dificil pentru Austria, cum am menționat anterior, să se pronunțe în favoarea unei cooperări deschise cu Rusia (*în ascuns*, la Paris, Metternich instiga pe Budberg la o poziție contrară menținerii Unirii Principatelor)[93], fiindcă aceasta ar fi dus, pe de o parte, la reactualizarea ingerințelor ruse în "afacerile germane" - eventualitate ce ar fi atras reacția Confederației împotriva conduitei puterii habsburgice -, iar pe de alta, la dezicerea subînțeleasă a cabinetului vienez de dorința racordării sale la un scontat consens franco-englez în scopul închiderii rapide a *tuturor* diferendelor internaționale; în plus, conștientă de inevitabilitatea războiului cu Prusia, Viena se afla într-o acerbă concurență cu Berlinul, miza acesteia fiind asigurarea unei poziții favorabile din partea Franței. Or, pentru Napoleon al III-lea și cabinetul său, preocupați să-și impună punctul de vedere în noua "soluționare" a "chestiunii române", rolul Austriei apărea mai curând *negativ*. Faptul va fi intuit - de cine altul? - de Bismarck, care va considera sosit momentul să culeagă roadele Biaritzului. Dat fiind că, de la Paris, Goltz va raporta că *Unirea cu prinț indigen* era pe cale să întrunească adeziunea tuturor puterilor, *excepté la Russie*[94], cabinetul prusian va trebui să se decidă în privința a două posibilități: să voteze cu Rusia *singură*, contra celorlalte curți, ceea ce ar însemna să renunțe "à tout appui de la France" în "afacerile germane", sau să se declare de partea adepților Unirii cu prinț indigen, ca o favoare făcută Parisului[95]. Normal că, în determinarea hotărârii cabinetului

[92] Werther c. Bismark, Viena, 15 martie 1866. *Ibidem*, p. 675.

[93] T. W. Riker, *op. cit.*, p. 636.

[94] Goltz c. Bismarck, Paris, 13 martie 1866. *Die auswärtige Politik*, VI, p. 660.

[95] *Ibidem.*

de la Berlin vor cântări mai mult argumentele implicate de a doua posibilitate. Înclinând spre aderarea la toate *propunerile franceze în "chestiunea română"* (propuneri care, după Bismarck, "nu se acordau cu tratatele"), Berlinul nu va omite să pretindă "*qu'elles fussent combinées avec quelque intérêt prussien et que la France les maintienne sérieusement et définitivement* (subl. ns.)[96]. Deşi circumspect, totuşi, să nu cadă în plasa unei "tactici de conferinţă" a Franţei[97], convingerea cabinetului prusian de oportunitatea aderării sale la propunerile franceze, va fi evidentă după ce Anglia îşi va anunţa, întâi la Viena, "ses bons offices" în diferendul dintre puterile germane[98].Trebuind să neutralizeze intenţiile Londrei, cabinetul de la Berlin va înştiinţa pe cel francez despre *acordul său deplin* în problema Unirii, cu singura rezervă, totuşi, că nu se va angaja deschis (din precauţie faţă de Rusia!) în problema prinţului străin[99]. În concluzie, era nevoie de *ceva* care să pună în mişcare politica secretă franceză şi prusiană, mai proprie momentului decât angajamentele formale sub incidenţa spiritului ce domina deliberările conferinţei de la Paris. Iar acel *ceva*, mic în sine, dar mare prin implicaţii, va surveni din partea românilor.

Fără a insista asupra detaliilor lucrărilor conferinţei de la Paris, cunoscute dealtfel[100], merită să reţinem aici hotărârea fermă a românilor de a nesocoti deciziile susnumitului for diplomatic, îndeosebi după ce la Bucureşti se va lua act de *nota identică* a puterilor garante - prin care se indica consulilor lor din capitala Principatelor Unite să invite

---

[96]Bismarck c. Goltz, Berlin, 13 martie 1866. *Ibidem*, p. 659.

[97]T. W. Riker, *op. cit.*, p. 637.

[98]Benedetti c. D. de Lhuys, Berlin, 18 martie 1866. *Les orgines diplomatiques*, VIII, 1914, p. 13 şi urm.

[99]Benedetti c. D. de Lhuys, Berlin, 20 martie 1866. *Ibidem*, p. 29.

[100]T. W. Riker, *op. cit.*, p. 624-600; 661-683; *România în relaţiile internaţionale*, p. 208-214; N. Corivan, *Relaţiile diplomatice ale României de la 1859 la 1877*, Bucureşti, 1984, p. 183-202.

guvernul provizoriu "să se mărginească la menținerea ordinei și administrației"[101] - și se va afla despre refuzul plenipotențiarilor "înaltelor curți" de a accepta "să asculte" și "deputățiunea română"[102]. Decis să nu reculeze "devant aucun danger ni devant aucun sacrifice", guvernul provizoriu va replica la nota ce i-a fost înaintată de consuli - aceștia țineau reuniuni săptămânale - că va prefera "tomber honorablement que de périr lâchement avec le pays un peu plus tard"[103]. Iar când deliberările conferinței vor ajunge inevitabil într-un serios impas - după primele ședințe lucrările vor fi un timp "blocate", adoptându-se propunerea de a a fi consultați românii în privința menținerii Unirii -, plenipotențiarii vor afla, cu surprindere, că guvernul de la București va dizolva Adunarea, act ce va provoca o substanțială revizuire a conduitei curților garante. Pentru a ne explica acest fapt, se impune să ținem cont că, în acea conjunctură, actul de la 31 martie st. n. nu putea fi apreciat numai în limitele unuia cu caracter intern, generat de practica curentă a raporturilor dintre factorul guvernamental și cel legislativ, practică ce cădea sub incidența autonomiei recunoscută statului român la 1864. Dizolvarea Adunării punea în discuție însuși rostul deliberărilor conferinței pe tema menținerii Unirii și a tuturor "concesiilor făcute Principatelor" în timpul domniei lui Cuza. Totodată, același act contravenea manierei prescrise de conferință comportamentului guvernanților români. Pentru aceștia nu mai putea fi însă vorba să se conformeze lecțiilor de "legalitate" ce le erau servite de "diplomații doctrinari". Era momentul când delegația "trimisă în Occident" anunța că

---

[101] *Papers respecting the United Principalities of Moldavia and Vallachia*, (Presented to both Houses of Parliament by command of Her Majesty), London, 1867, p. 2; vezi și Goltz c. Bismarck, Paris, 10 martie 1866. *Die auswärtige Politik*, VI, p. 648 și urm.

[102] L. Steege și V. Boerescu c. I. Ghica, Paris, 26 februarie/9 martie 1866. ME - Arhiva istorică, vol. 125, 1866, f. 135 și urm.

[103] Tillos c. D. de Lhuys, București, 4/16 martie 1866. MAE-AD. *Turquie-Bucharest*, vol. 27, f. 206; Microfilme, *Franța*, R. 12, c. 211.

"misiunea în Belgia" era *practic terminată*[104]; când delegației la Constantinopol i se atrăgea atenția de demnitarii otomani Aali pașa și Fuad pașa "que la question de la Roumanie Était pour la Turquie un principe et un fait"[105], aceiași doi oameni de stat socotind "dorința" pentru un prinț străin *incompatibilă* cu menținerea legăturilor de "vasalitate" a statului român, legături la care curtea suzerană ținea "à titre de principe de conservation"[106]. Era însă și momentul când la București se aflase că I. C. Brătianu și I. Bălăceanu își începuseră demersurile la Paris și Düsseldorf[107] în legătură cu candidatura lui Carol de Hohenzollern-Sigmaringen la tronul României. Acel *ceva*, de care era nevoie pentru declanșarea noilor evenimente, începuse să se producă.

După cum se știe, candidatura prințului Carol nu a avut la origine un acord prealabil franco-prusian[108]. Sugerată la Paris emisarilor români de personalități din cercul de intimi ai împăratului Napoleon[109], candidatura se va derula în urma demersurilor directe, întreprinse, de I. C. Brătianu, la curtea familiei Hohenzollern-Sigmaringen. Înrudirea acesteia cu dinastia Prusiei va impune, apoi, ca prințul Carol Anton, tatăl candidatului, să obțină acordul de principiu al regelui Wilhelm (ceea ce însemna și al lui Bismarck). Felul în care

---

[104] V. Boerescu, C. Falcoianu, L. Steege c. I. Ghica, Paris, 31 martie 1866. ME - Arhiva istorică, vol. 125, 1866, f. 172-177.

[105] A. Golescu, M. Costache și G. Costaforu c. I. Ghica, Constantinopol, 23 martie/4 aprilie 1866. În loc. cit., f. 219-223. (Cei trei anunțau că au fost primiți la 19/31 martie de Aali și Fuad).

[106] Aceiași trei c. I. Ghica, Constantinopol, 23 martie/4 aprilie 1866. În loc. cit., f. 186.

[107] La 12/24 martie, I. Bălăceanu cerea avizul guvernului provizoriu pentru demersuri, iar la 4/26 martie I. C. Brătianu anunța că "s-a găsit un candidat potrivit". La 18/30 martie Brătianu va avea întrevederi la Düsseldorf cu Carol-Anton și cu prințul Carol, viitorul domnitor. *Memoriile regelui Carol I*, vol. I, p. 19 și urm.; T. W. Riker, *op. cit.*, p. 649.

[108] P. Henry, *L'abdication du Prince Couza...*, p. 60-73.

[109] *Ibidem.*

se va răspunde de la Berlin ne determină să considerăm că guvernul şi regele Prusiei, fără a interzice "conspiraţia", se vor feri cu abilitate să angajeze deschis politica lor alături de cea a Franţei în soluţionarea problemei prinţului străin. Regele Wilhelm va obiecta prinţului Carol Anton că prin ajungerea unui Hohenzollern pe tronul României, Prusia "va fi în viitor târâtă în orice complicaţie orientală şi nu va mai putea rămâne neutră ca în trecut"[110]. Nici atunci când Benedetti, din însărcinarea lui Drouyn de Lhuys şi a însuşi împăratului Napoleon, va solicita lui Bismarck ca Franţa şi Prusia să depună eforturi comune în scopul reuşitei candidaturii prinţului Carol, Berlinul nu-şi va schimba poziţia, sugerând că Parisul "n-avea decât să-şi încerce puterea de seducţiune asupra Rusiei!" (eventualitate, se înţelege, imposibilă)[111].

Toate acestea fac însă loc întrebării - dacă, în măsura în care chestiunea prinţului străin constituia *o problemă de politică internaţională*, "întreaga împrejurare poate fi privită ca o luptă între Franţa şi Rusia, Prusia ocupând o poziţie hotărâtoare[112].

Răspunsul la întrebare nu reprezintă o dificultate decât la prima vedere, lucrurile apărând limpezi dacă pătrundem dedesubturile şi meandrele conduitei imprimate de Bismarck politicii prusiene. Acest om de stat, dotat nu numai cu harul abilităţii "de cabinet", ci şi cu un remarcabil simţ de anticipaţie, va şti să dirijeze implicaţiile candidaturii Hohenzollern la tronul României în aşa fel, încât reuşita acesteia *să se împletească* cu unele acte şi acţiuni ce interesau "politica germană" a Berlinului. Pentru cabinetul prusian era deja o certitudine că Napoleon al III-lea şi guvernul francez nu vor renunţa să sprijine soluţionarea problemei prinţului străin. Dar tot aşa de clar era că Franţa urmărea, fie şi *post rem*, recunoaşterea de conferinţă a întronării prinţului Carol

---

[110] T. W. Riker, *op. cit.*, p. 657.

[111] *Ibidem*, p. 654.

[112] *Ibidem*, p. 656.

la București. Numai că, în cadrul întrunirii diplomatice de la Paris, poziția Prusiei avea doar aparența secondării "pledoariilor franceze" în legătură cu amintita problemă, atitudine ce se va dovedi suficientă, totuși, ca Berlinul să beneficieze de acordul tacit al Parisului pentru încheierea tratatului prusiano-italian (8 aprilie).

Dar, mai mult decât amintitele manevre diplomatice, interferarea derulării candidaturii prințului Carol cu "mersul politicii germane" a Prusiei va fi impulsionată de noile acte ale românilor. Aceștia, convinși de neputința ieșirii conferinței de la Paris din inflexibilitatea ei, îi vor grăbi *falimentul*[113]. Cei care, la 31 martie, pronunțaseră dizolvarea Adunării, vor face publică hotărârea că cea viitoare va fi una *constituantă*; totodată, vor dispune luarea măsurilor energice pentru a dejuca intrigile elementelor separatiste de la Iași, instigate să se manifeste de agenți aflați în serviciul Rusiei[114]; iar la 11 aprilie st. n. vor anunța *plebiscitul* ce să probeze adeziunea țării la proclamarea prințului Carol ca domnitor al României, cu titlu ereditar[115]. Obnubilând deliberat *rezoluția* conferinței din 4 aprilie, ce arunca asupra lor "toute la responsabilité", și-i avertiza "que ni le gouvernement provisoire, ni les populations moldo-valaques ne se trompent sur leur véritable position"[116], oamenii politici români nu vor dezarma nici în fața *declarației* aceluiași for diplomatic (2 mai), prin care, după reușita plebiscitului (15 aprilie st. n.), li se atrăgea atenția că alegerea domnitorului intra în atribuțiile viitoarei Adunări, alegere "care nu putea să cadă decât asupra unui indigen"[117]. Așadar, marile puteri

[113] N. Corivan, *op. cit.*, p. 194 și urm.

[114] M. D. Sturdza, *op. cit.*, p. 272-276.

[115] T. W. Riker, *op. cit.*, p. 650-652.

[116] Offenberg c. I. Ghica, 6 aprilie 1866. ME - Arhiva istorică, vol. 125, f. 234.

[117] *Papers respecting* ..., p. 49-50; la 4 mai consulii puterilor garante remit lui I. Ghica *declarația*, însoțită și de *Note identice*. ME - Arhiva istorică, vol. 125, f. 299-310.

ajunseseră să accepte soluția *Unirii cu prinț indigen*, cu condiția votării acestuia de noua Adunare și a recunoașterii sale de curtea suzerană și de puterile garante. Ceea ce voiau însă românii în noua fază a acțiunii lor însemna cu mult mai mult decât salvgardarea Unirii, prin alegerea, sub patronajul puterilor, a unui nou domnitor dintre pretendenții autohtoni. Problema pe care și-o puneau exponenții forțelor politice naționale, încrezători în indestructibilitatea Unirii, era pregătirea terenului pentru a se cuceri independența de stat. Și dacă, la 1859, votarea lui Al. I. Cuza a însemnat *proclamarea principiului Unirii*, la 1866, pronunțarea națiunii printr-un plebiscit în favoarea prințului străin semnifica *proclamarea principiului Independenței*. Este, acesta, argumentul care a cântărit decisiv în determinarea *hotărârii definitive* a celor ce au "conspirat" la aducerea (în împrejurări proprii unui subiect de roman)[118] lui Carol de Hohenzollern în România.

Derularea candidaturii prințului Carol spre tranșarea ei, prin amintitele *fapte împlinite* se va distinge, înainte de toate, ca o nouă și decisivă impunere a punctului de vedere național în raport cu soluțiile forurilor internaționale în "chestiunea română". Iar o atare aserțiune rămâne valabilă fără a fi subestimat cu nimic rolul jucat de politica secretă franceză și de cea prusiană (fiecare dintre ele, separat). În fond, celor de la Paris sau de la Berlin, care s-au implicat în "afacere", li se pot recunoaște, ca gesturi concurente, sugerarea candidaturii (în contextul arătat) și "tolerarea întregii conspirații". Au fost în joc, se înțelege, și interese ale celor două puteri, dar nu de natură să determine o acțiune comună deschisă prusiano-franceză, pe baza unui acord formal. Dimpotrivă, fiecare cabinet avea un mod cu totul

---

[118] *Memoriile regelui Carol I*, vol. I, passim; T. W. Riker, *op. cit.*, p. 659-661. Despre *hotărârea definitivă*, românii vor avertiza marile puteri printr-un Mémoire presenté à la Conférence de Paris par les délégués des Principautés Unies Roumaines (semnat de V. Boerescu, L. Steege și C. Falcoianu și publicat la Paris, la 15 aprilie 1866, fără a reieși însă din actele conferinței că ar fi fost prezentat în fața plenipotențiarilor "înaltelor curți"). ME - Arhiva istorică, vol. 125, f. 198-210.

particular de a privi lucrurile. Parisul, spre exemplu, miza pe reuşita candidaturii Hohenzollern la tronul României ca un succes al politicii sale, menit să contribuie la sporirea ponderii poziţiilor Franţei în abordarea diferitelor probleme internaţionale, eventualitate care, *vis à vis* de "chestiunea germană", putea să însemne iminenţa *medierii franceze*. Or, ceea ce voia Prusia din partea Franţei era doar neutralitatea binevoitoare a acesteia. Intenţiile de mediere (franceză, rusă ori engleză) trebuiau dejucate, obiectiv care, în ciuda unor dificultăţi de moment (dificultăţi ce erau cât pe ce să-l facă pe Bismarck să demisioneze)[119], va fi realizat. Şi aceasta deoarece, spre deosebire de Franţa, care voia să profite de pe urma unei poziţii de expectativă, Prusia constituia o prezenţă viguroasă în câmpul *acţiunii*, acolo unde pot fi schimbate circumstanţele. Între altele, dacă demararea candidaturii prinţului Carol a folosit Berlinului să obţină promisiunea Franţei de neutralitate, finalizarea aceleiaşi candidaturi se va reverbera - lucru confirmat de cursul evenimentelor - în dispunerea factorilor ce au făcut posibil un conflict armat austro-prusian izolat. (Din raţiuni asupra cărora nu este locul aici să insistăm, războiul dintre Italia şi Imperiul habsburgic va avea condiţia unuia adiacent celui dintre puterile germane).

Atunci când, la 9 aprilie, cabinetul prusian va trimite Vienei "proiectul de reformă federală", a cărui aplicare era sortită consfinţirii supremaţiei puterii Hohenzollernilor în "lumea germană", oamenii de stat de la Berlin vor fi pe deplin conştienţi că noul lor act va accelera stingerea "bunelor dispoziţii" din partea Franţei. Trebuind să ţină Parisul "în şah", Bismarck va îndemna pe Carol să plece "în ţara la a cărei domnie a fost chemat", dar aceasta să prezinte aparenţele unei întreprinderi patronate *numai de Franţa*[120]. Prin "stratagema" sa, cabinetul prusian va reuşi, într-adevăr, să încurce mult politica guvernului de la Paris. Franţa se vedea într-o postură foarte delicată, îngrijorată fiind de a nu

[119] A. Debidour, *op. cit.*, p. 300.

[120] *Memoriile regelui Carol I*, vol. I, p. 25.

obţine nimic în "politica renană" şi de a pierde atuuri şi în "afacerile orientale"[121]. La Paris îşi făcea loc, dealtfel, opinia că Napoleon al III-lea, prin sprijinirea candidaturii lui Carol de Hohenzollern, ar fi făcut mai mult jocul Prusiei[122]. Cabinetul francez nu putea să se ralieze însă vreunei iniţiative contrare *faptului împlinit*, fiindcă era convins că aceasta ar fi fost în interesul Rusiei (la Paris erau provocate serioase griji de "indiscreţia calculată" cu care a circulat "telegrama rusă" din 21 aprilie, ce cuprindea "opiniile" Petersburgului pentru eventualitatea Unirii cu prinţ indigen)[123] şi, în plus, ar fi însemnat o dezicere flagrantă a împăratului Napoleon de principiile sale de politică externă, întronarea lui Carol I la Bucureşti împlinind o pronunţare plebiscitară. Din dorinţa de a anihila "intrigile ruse" la Poartă, Parisul va adera la *avertismentul englez* dat în mai Petersburgului, în vederea interzicerii oricărei acţiuni unilaterale "în Orient"[124]. Aşteptându-se, de aceea, la "o reculadă rusă", cabinetul francez, prevenitor, totodată, să nu fie obţinute de Prusia şi Italia unele avantaje "en dehors de lui"[125], va face, în aceeaşi lună, un nou apel marilor puteri în scopul convocării unui - devenit obsedant pentru Napoleon

---

[121]H. Oncken, *op. cit.*, vol. I, p. 108, 120 şi urm.

[122]D. de Lhuys c. Benedetti, Paris, 21 mai 1866. *Les origines diplomatiques*, vol. IX, 1914, p. 200.

[123]Telegrama menţiona: "La France propose Hospodar pour 4 ans. L'Angleterre et l'Autriche lui proposent Bibesco fils. (Nous) repondons: Prince tranger écarté, il doit être reservé à la libertè des votes des populations de faire choix légal d'un hospodar ou de (deux) hospodar indigènes, sauf sanctions ou controle subséquent des Puissances. (Le) Roi de Prusse a deconseillé à Hohenzollern pre (la) candidature de (son) fils et déclare avant tout s'en référer au suzerain". MAE-AD, *Turquie-Bucharest*, vol. 27, f. 323; Microfilme, *Franţa*, R. 12, c. 342.

[124]M. D. Sturdza, *op. cit.*, p. 283.

[125]Metternich c. Mensdorff, Paris, 9 mai 1866, în *Quellen zur deutschen Politik Osterreichs*, V/2, p. 628 şi urm.

al III-lea - *congres european*[126]. Dintre "înaltele curți", Anglia va adera prima la ideea congresului, ca condiționându-și participarea de restrângerea ariei discuțiilor la trei "chestiuni": ducatele, Veneția și "reforma pactului federal"[127]. După unele ezitări[128], își va anunța oficial și Rusia acordul, lucru foarte interesant, *după sosirea lui Carol la București*[129]. Nu se va primi însă același răspuns și de la Viena; cabinetul austriac, contând să-și fortifieze poziția sa în cadrul Confederației ("statele secundare germane" își exprimaseră tocmai dezacordul față de includerea problemei pactului federal între cele preconizate să fie supuse deliberărilor diplomației europene) își va condiționa participarea la congres de excluderea recurgerii la "măsuri teritoriale", ceea ce va echivala cu un refuz[130]. Și cu toate că Italia și Prusia își vor anunța aderarea, cabinetul francez, care-și pregătise al său *Projet d'allocution pour l'ouverture du*

---

[126] J. Droz, *Histoire diplomatique de la 1648 B 1919*, Paris, 1952, p. 413.

[127] La Tour d'Auvergne c. D. de Lhuys, Londra, 3 mai 1866. *Les origines diplomatiques*, vol. VIII, p. 455 și urm.

[128] Gorceakov considerase inițial dificilă "punerea în practică" a ideii pe motivul că "un congres este înainte de toate o operă de conciliere, de concesii și de compensații". Talleyrand c. D. de Lhuys, Petersburg, 3 și 7 mai 1866. *Ibidem*, VIII, p. 458 și urm.; XI, p. 47 și urm.

[129] Cabinetul țarist anunțase totodată Parisul că va trimite scrisorile de invitație ale Rusiei la Viena, Berlin, Frankfurt a/M și Florența. D. de Lhuys c. La Tour d'Auvergne, Paris, *24 mai*, 1866. *Ibidem*, IX, p. 247. Dacă înainte de 10/22 mai, guvernul rus pretindea că "problema română" îl frământa "plus direct encore" decât cea germană, după sosirea lui Carol I la București, care va produce la Petersburg "une vive irritation", Stremaukov va susține că dacă proiectul Rusiei (privitor la Principatele Unite - n. ns.) "doit dormir pendant quelque temps, c'est ne pas compliquer les graves intérêts qui se débattent en Allemagne et en Italie". Talleyrand c. D. de Lhuys, 6 iunie 1866. *Les origines diplomatiques*, vol. X, 1915, p. 58 și urm.

[130] Mosbourg c. D. de Lhuys, Viena, 1 iunie 1866; *Ibidem*, IX, p. 359.

congrès (29 mai)[131], îşi va pierde speranţele în legătură cu prezidarea unui nou for politico-diplomatic. În ajunul declanşării conflictului în Europa Centrală, Franţei nu-i va rămâne decât să mizeze pe o durată mare a ostilităţilor austro-prusiene, ce să-i permită medierea sa armată. Antrenându-se într-un încurcat joc al cultivării uneia sau alteia dintre cele două puteri germane, cabinetul francez va încheia mai întâi *o convenţie secretă* (12 iunie) cu cel austriac, privitoare la Veneţia şi la viitorul Confederaţiei germane[132]. La un conflict de durată în Europa Centrală se aştepta însă şi Rusia, care, prin nota lui Gorceakov din 1 iulie, va avertiza că se va opune "oricărei transformări unilaterale a Germaniei"[133]. Drept urmare, trebuind să stăvilească pornirile Franţei şi ale Rusiei, pe considerentul formulat anterior de Bismarck, că Germania ar ajunge "une seconde Pologne"[134], cabinetul prusian va înţelege, după primele succese, facile, ale austriecilor împotriva italienilor, că se impunea să joace totul pe o lovitură rapidă şi decisivă dată Austriei, lovitură care va reuşi Prusiei din plin la Sadowa (Königgrätz), la 3 iulie[135].

Victoria prusiană va surveni după ce cabinetul ţarist, insinuând că "tolerarea" ultimelor acte ale românilor subminase în ultimul grad "la portée pratique du droit" (a se înţelege valabilitatea tratatului din 30 martie 1856), se pronunţase *definitiv* pentru închiderea conferinţei de la Paris[136]. Rusia a recurs la un asemenea gest în condiţiile în

---

[131] *Ibidem*, p. 298-303.

[132] *Ibidem*, X, p. 258-260. Convenţia era însoţită de o *notă adiţională* şi de *o notă explicativă*.

[133] J. Droz, *op. cit.*, p. 414.

[134] Oubril c. Gorceakov, Berlin, 1/13 martie 1866. *Die auswärtige Politik*, VI, p. 662.

[135] Gordon A. Craig, *Königrätz*, Bergisch-Gladbach, 1977.

[136] Aceasta, prin nota remisă de Budberg conferinţei, la 25 iunie 1866. D. de Lhuys c. reprez. diplomatice franceze. *Les origines diplomatiques*, X, p. 302.

care deliberările diplomatice din capitala Franței nu au reușit să sancționeze printr-un nou act sinalagmatic mutațiile provocate "ordinei" de succesele politicii românești a *faptului împlinit*, "concertul european" aflându-și o prea palidă salvare a demnității sale în sugerarea unui aranjament direct româno-otoman, la care să adere și curțile garante[137].

Producându-se în modul arătat, recunoașterea internațională a noilor stări de lucruri din România - a căror consacrare prealabilă pe plan intern, prin voință națională, imprimase Constituției de la 1866 semnificația unei declarații de independență[138] - va implica elemente probante pentru reașezarea datelor raportării acțiunii politice față de factorii externi. Dintr-o altă perspectivă, o schimbare radicală a circumstanțelor va surveni și în cazul acțiunii prusiene, fapt învederat și de reușita stabilirii noii "ordini germane" sub tutela puterii Hohenzollernilor. În noua fază a derulării evenimentelor va apare însă mult diminuată exprimarea interferențelor româno-germane prin contacte și înțelegeri, fie și în secret, ale oamenilor de stat, reprezentând cele două părți. Ce-i drept, la un moment dat Bismarck a părut tentat de ideea încurajării unei cooperări armate româno-maghiare împotriva Austriei[139], idee care după 3 iulie nu va mai putea fi viabilă, cel puțin pentru guvernanții de la Berlin. Materializarea ei s-ar fi dovedit foarte anevoioasă și din

---

[137] *Papers respecting ...*, p. 63-68.

[138] V. Russu, *Constituția de la 1866 și ideea de Independență*, în "Analele științifice ale Universității "Al. I. Cuza", Iași", istorie, XXII, 1976, p. 11-18.

[139] Ion Bălăceanu, agentul diplomatic al Principatelor Unite la Paris, anunța pe Carol I, la 15 iunie, că generalul Tür urma să sosească la București pentru tratative în legătură cu inițierea unei acțiuni româno-ungare împotriva Austriei, avându-se, susținea diplomatul român, sprijinul lui Bismarck și al lui Napoleon al-III-lea, lucru care, pentru acel moment, nu putea să fie valabil decât în privința premierului prusian (la 12 iunie Franța încheiase convenția secretă cu Austria). *România în relațiile internaționale*, p. 211 și urm.

cauza "resentimentelor istorice" româno-ungare[140]. Să nu uităm apoi că ar fi fost puţin probabil ca guvernul prusian să fi conceput să se implice în încurajarea unei cooperări de felul celei amintite, până acolo încât să compromită registrul tactic al politicii sale în problema română. Dimpotrivă, faţă de o atât de complicată problemă internaţională politica prusiană se va menţine, înainte şi după victoria de la Sadowa, pe linia dezicerii formale de interese directe. Era o realitate în legătură cu care prinţul Carol Anton de Hogenzollern nu adăsta să-şi avizeze fiul întronat la Bucureşti[141]. Neputând, deci, să mai răzbată la suprafaţa lucrurilor, interferenţele româno-germane vor continua să subziste în planul "forţelor profunde". Izvorâte de aici, resorturi complexe, depăşind "orizontul diplomatic", făceau ca şi în noile împrejurări "chestiunile" română şi germană să se condiţioneze reciproc. Spre exemplu, victoria prusiană, prin consecinţele ei, se va circumscrie argumentelor cu greutate ce vor determina Poarta otomană să nu mai tergiverseze mult timp recunoaşterea domnitorului Carol; şi aceasta după ce puterea suzerană nutrise mari speranţe să-şi păstreze şansa de a pretinde - în scopul ecartării recunoaşterii prinţului străin pe tronul României - "des garanties inacceptables dans le cas ou le sort des armes se montrerait favorable à son allié autrichien[142]. Stabilirea noului raport de forţe în Europa Centrală va face pe domnitorul Carol să se aştepte până şi la o eventuală raliere a Prusiei la consensul franco-englez la

---

[140] O acţiune comună româno-ungară era dificil de întreprins din cauza problemei Transilvaniei. Carol I şi guvernul său vor subordona eventualitatea colaborării cu emigraţia maghiară următoarelor condiţii: 1. Transilvania să fie recunoscută ca "stat independent", sub sceptrul viitorului rege al Ungariei; 2. Orice convenţie cu Ungaria să fie garantată de Paris şi Italia, care să nu încheie pace până când Austria nu va ceda Bucovina statului român; 3. Garanţii pentru împiedicarea unei intervenţii otomane în cazul declanşării insurecţiei din Ungaria. *Ibidem*, p. 211 şi urm.

[141] *Memoriile regelui Carol I*, vol. I şi II.

[142] Avril c. D. de Lhuys, 25 iunie 1866, *Les origines diplomatiques*, X, p. 272.

Constantinopol, spre a-i spori accentele favorabile cauzei române[143]. Numai că, unei ralieri ce ar fi presupus angajamente formale, diplomaţia bismarckiană ("a artei negocierilor dilatorii", cum o caracteriza A. Debidour)[144] va prefera să evalueze numai în funcţie de "politica germană" a Berlinului efectele noii faze a "chestiunii române" asupra atitudinilor "marilor cabinete". Înainte de toate, pentru politica prusiană prezenta interes faptul că agravarea disensiunilor franco-ruse în "afacerile orientale" şi îndeosebi în "chestiunea română" anulau şansele realizării unei înţelegeri a cabinetelor de la Paris şi Petersburg în problema germană. Deasemenea, la Berlin se avea în vedere că şi consensul franco-englez la Constantinopol - consens ce viza mai degrabă dejucarea intrigilor ruse la Poartă decât sprijinirea părţii române faţă de "pretenţiile exagerate" ale curţii suzerane[145] - prezenta prea puţine semnalmente că ar putea deveni activ şi dincolo de sfera "afacerilor orientale".

În maniera scontată la Berlin dispunerea atitudinilor marilor puteri se va dezvălui de îndată ce Bismarck va anunţa, după Sadowa, că Prusia va impune o nouă organizare Germaniei[146]. Pe motivul că intenţiile prusiene contraveneau tratatelor de la 1815, Rusia va avansa, *ea* de data aceasta, propunerea unui congres european[147]. Anglia va înclina să adere[148], însă Franţa îşi vedea ameninţată tentativa de a

---

[143] N. Iorga, *Politica externă a regelui Carol I*, Bucureşti, 1916, p. 55.

[144] A. Debidour, *op. cit.*, vol. II, p. 332.

[145] Expresivă pentru sensul consensului franco-englez este şi cunoscuta butadă a lui Moustier, ambasadorul Franţei la Poartă: "România nu va putea să fie decât sau turcească sau rusească, iar interesul Franţei şi Angliei ar fi să fie turcească". *Memoriile regelui Carol I*, vol. II, p. 50.

[146] La Tour d'Auvergne c. D. de Lhuys, Londra, 10 iulie 1866. *Les origines diplomatiques*, X, p. 384 şi urm.

[147] D. de Lhuys c. Talleyrand, Paris, 28 iulie 1866. *Ibidem*, XI, p. 263.

[148] La Tour d'Auvergne c. D. de Lhuys, Londra, 31 iulie 1866,

tutela, de una singură, încheierea păcii dintre Austria și Prusia (cabinetul francez se va implica în stabilirea preliminariilor de pace, semnate la 26 iulie, la Nikolsburg, iar Benedetti va duce, la Berlin, chiar tratative cu Bismarck în vederea elaborării unui proiect de tratat franco-prusian de alianță ofensivă și defensivă)[149]. Vădit incomodată de obiectivele politicii franceze, Prusia va căuta, pentru a le contracara, să ajungă la *o înțelegere* cu o putere care, în schimbul recunoașterii soluționării problemei germane în conformitate cu punctul de vedere al Berlinului, să nu pretindă concesii ce să atingă chestiuni teritoriale de *un interes german direct*, iar cel mai nimerit partener pentru o asemenea înțelegere va fi Rusia. După misiunea colonelului prusian Schweinitz la Petersburg[150] și anunțarea celei a generalului Manteuffel, Rusia va renunța la ideea congresului european, Gorceakov susținând că guvernul țarului, fără a se dezinteresa complet "de ce qui se passe en Europe", își va rezerva "*une politique exclusivement russe*"[151]. Cu toate că nu va fi finalizată prin încheierea unui act contractual, misiunea Manteuffel, constând într-un "schimb de idei doctrinare" (doktrinären Gedankenaustausches)[152], se va dovedi de sebit de importantă prin consecințele sale. "Liniștind" Petersburgul despre "proiectele prusiene" *vis-à-vis* de Confederația germană[153] și, mai ales, lăsându-l să înțeleagă că Berlinul ar

---

Ibidem, XI, p. 321.

[149]Proiect definitivat la 29 august 1866. *Ibidem*, p. 49-51.

[150]Talleyrand c. D. de Lhuys, Petersburg, 12 și 14 iunie 1866, *Ibidem*, XI, p. 9 și urm.; 44 și urm.

[151]Același d. D. de Lhuys, Petersburg, 14 august 1866, *Ibidem*, XI, p. 105.

[152]Manteuffel c. Bismarck, Alexandria, 24 august, 1866. *Die auswärtige Politik*, VIII, p. 41.

[153]Benedetti c. D. de Lhuys, Berlin, 29 august, 1866. *Les origines diplomatiques*, XI, p. 215 și urm.; D. de Lhuys c. Talleyrand, Paris, 30 august, 1866, *Ibidem*, p. 223.

accede la denunțarea de Rusia, la momentul oportun, a neutralizării Mării Negre[154], Prusia se vedea practic scăpată de pericolul reglementării "afacerilor germane" sub egida "concertului european" (Brenner și Werther au semnat la 23 august tratatul de la Praga)[155]. Cabinetul prusian își va putea îndrepta atenția principală în scopul dejucării "intențiilor renane" ale lui Napoleon al III-lea, la Berlin întrevăzându-se deja inevitabilitatea unui război cu Franța[156], a cărui amânare va fi mai mult în favoarea Prusiei. Poziția internațională a acesteia se va consolida vizibil, datorită victoriei din războiul abia încheiat, victorie importantă nu atât prin schimbări teritoriale cât prin "l'acroissement de puissance", de care amintea și von Moltke, unul dintre pionierii *Blitzkrieg*-ului[157].

După cum se poate observa, deznodământul confruntărilor de forțe de la 1866 din Europa Centrală va releva o accentuare a crizei "concertului european". Faptul se va repercuta, lucru interesant, și în modalitatea în care puterile semnatare ale tratatului de la Paris din 30 martie 1856 vor adera la acordul româno-otoman, ce va consfinți recunoașterea lui Carol de Hohenzollern ca domnitor al României, cu titlu ereditar. Dată fiind calitatea lor de garante în colectiv, puterile trebuiau să recurgă la o adeziune "solidaire et indivise". Ele vor adera însă individual, Rusia fiind ultima curte garantă ce va face acest lucru[158].

Atitudinile puterilor în problema germană sau în cea română exprimau, în fond, adevărul că evenimentele anului 1866 marcaseră o reevaluare a "marii politici europene",

---

[154] Serge Goriainow, *op. cit.*, p. 146.

[155] Textul tratatului în *Les origines diplomatiques*, XII, p. 395-398.

[156] La 2/14 septembrie Carol Anton scria fiului său, domnitorul României, că "războiul cu Franța va ajunge inevitabil, deși *nu* în acest an" (1866). *Memoriile regelui Carol I*, vol. II, p. 51.

[157] *Histoire des relations internationales*, vol. V, p. 361.

[158] T. W. Riker, *op. cit.*, p. 693.

necesitată și de intrarea într-o nouă etapă, decisivă, a disputei dintre "forțele de susținere" și cele "de disoluție a ordinei conservatoare"[159]. Iar sensul unei atare evoluții a realităților Europei secolului XIX noi am căutat să-l relevăm în capitolul de față prin prisma interferențelor româno-germane în relațiile internaționale. Pentru aceasta, nu ne-am rezumat doar la o privire în sine a unor acte și acțiuni diplomatice, ci am urmărit să ne situăm expunerea pe terenul problematicii mai largi, a interacționării activității oamenilor de stat cu "forțele profunde", interacțiune determinantă pentru însuși conținutul relațiilor internaționale[160]. Considerate într-o asemenea perspectivă, interferențele româno-germane se vor înscrie, după un moment ca cel reprezentat de evenimentele anului 1866, pe noi coordonate, cunoscând, în timp, și alte puseuri, evident, în termeni corespunzători sensului și ritmurilor procesualității, istorice.

[159] *Histoire des relations internationales*, vol. V, p. 2 și urm.

[160] J. B. Duroselle și P. Renouvin, *Introduction à l'histoire des relations internationales*, Paris, 1964, passim.

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY

IV. ROMÂNIA ŞI CONFLICTUL FRANCO-GERMAN (1870-1871)

Dintre războaiele "de la Rin", cel din anii 1870-1871 a reprezentat un moment cu semnificaţii aparte. A fost războiul despre care s-a afirmat că a lăsat cele mai adânci urme în conştiinţa francezilor sau a germanilor. Deşi a fost provocat ca "un clasic război guvernamental" (politic şi militar) franco-prusian, el a căpătat, pe durata desfăşurării, trăsături de natură să-i determine pe unii istorici să-l considere drept o anticipare, dacă nu chiar o primă ediţie a "războiului total"[1]. Alături de forţele armate, un rol esenţial în hotărârea rezultatului confruntării l-au avut potenţialul economic şi stările de spirit colective. Fiecare tabără a dat lupta cu convingerea fermă că dreptatea era de partea sa şi că adversarul, "duşmanul ereditar", îi ameninţa direct existenţa naţional-statală. "Resentimentele istorice" şi "orgoliul naţional" au putut servi, de aceea, pentru combatanţii ambelor tabere, de principal imbold declanşator de energii. Este realitatea care se va exprima, în planul ideilor, printr-o tot mai evidentă accentuare a deosebirilor dintre concepţia franceză şi cea germană în definirea *faptului naţional*[2]. Iar

---

[1] K. Perry, *Modern European History*, 1985, p. 12.

[2] În acest sens, vezi, pe larg, René Johannet, *Le principe des nationalités*, Paris, 1923; semnificativ, pentru concepţia germană, este considerat articolul lui Treitschke, din august 1870, *Was fordern wir von Frankreich?* După Ernest Renan, felul germanilor de a privi "principiul naţionalităţilor" tindea "à faire dégénérer les luttes des peuples en extermination de races". La rându-i, Fustel de Coulange va opina, într-o

acest *malentendu fondamental*, cum îl aprecia Ernest Renan[3], va face ca Rinul să mai curgă înroşit de sângele celor două popoare.

Antrenând doi factori ce deţineau poziţii de prim rang în "afacerile europene", conflictul franco-german s-a dovedit a fi un eveniment cu consecinţe serioase şi asupra evoluţiei de ansamblu a relaţiilor internaţionale. Relevarea acestui fapt a suscitat, dealtfel, un interes constant din partea literaturii de specialitate. Au fost avute în vedere îndeosebi elementele probante pentru noua dispunere a "raporturilor dintre marile puteri"[4]. Pentru a avea însă o imagine cât mai exactă asupra momentului istoric în discuţie, este necesar ca impactul "coliziunii franco-germane" să fie apreciat şi din perspectiva altor "forţe", cum ar fi statele mici şi mijlocii sau unele mişcări naţionale, social-politice şi de idei[5]. Semnificativ, în acest sens, a fost şi cazul unui stat mic ca "vechea Românie".

---

scrisoare deschisă, adresată lui Mommsen, că "vous (germanii- n. ns.) invoquez le principe des nationalités; mais vous le comprenez autrement que toute l'Europe"; vezi, *Histoire des relations internationales* (publ. sous la direction de Pierre Renouvin), vol. V, *Le XIX-e siècle, 1-ére partie, De 1815 à 1871. L'Europe des nationalités et l'eveil des nouveaux mondes*, Paris, 1954, p. 402 şi urm.; Johannes Willms, *Nationalismus ohne Nation. Deutsche Geschichte von 1789 bis 1914*. Düsseldorf, 1983, p. 343-421.

[3]Apud *Histoire des relations internationales*, V, p. 402.

[4]Vezi, Albert Sorel, *Histoire diplomatique de la guerre franco-allemande*; vol. I-II, Paris, 1875; H. Hauser (sub red.), *Histoire diplomatique de l'Europe (1871-1914)*, vol. I, Paris, 1920; K. Rheindorff, *England und der deutsch-französische Krieg. 1870-1871*, Bonn, 1925; H. Oncken, *Die Rheinpolitik Kaisers Napoleon III. von 1863 bis 1870 und der Ursprung des Krieges von 1870-1871*, vol. II şi III, Berlin-Leipzig, 1926.

[5]Este un punct de vedere care a fost susţinut şi de participanţii la colocviul de la Strasbourg, din 1871, organizat de Asociaţia europeană de istoria contemporană, cu tema: *Dimensions et résonance de l'année 1871*. Dintre rapoarte, menţionăm: *Les mutations politiques nationales et les rapports internationaux dans l'Europe Occidentale; Les problèmes de la nouvelle Europe Centrale; L'Europe Orientale et Balkanique* (acest din urmă raport a fost prezentat de Dan Berindei, din partea Asociaţiei de Drept şi Relaţii Internaţionale a R.S.R.); apud "Revue Roumaine d'Histoire", XI, nr. 2, 1972, p. 365.

Sunt bine cunoscute - dintre aspectele circumscrise modalităţii cu totul particulare în care s-a raportat România faţă de conflictul de la 1870-71 - manifestările filofranceze ale opiniei publice româneşti[6] sau tentativele unor grupări şi personalităţi politice "din ţară" de a provoca, în contextul crizei internaţionale din acei ani, o schimbare radicală a condiţiei interne şi externe a Principatelor Unite[7]. Privită însă în toată complexitatea sa, modalitatea respectivă nu poate fi rezumată numai la atitudini *à l'instant*. Ea trebuie, după opinia noastră, să fie înţeleasă, în primul rând, ca o expresie a strânsei conexiuni ce a existat între emergenţa României moderne şi cursul transformărilor vieţii internaţionale. În virtutea acestui fapt, nu este de mirare că stabilirea unui nou echilibru european, la 1870-71, a avut repercusiuni considerabile şi asupra stărilor de lucruri de la Dunărea de Jos, după cum firească a fost şi prezenţa unor "implicaţii româneşti" în însăşi derularea evenimentelor internaţionale. Şi dacă asemenea implicaţii nu s-au putut resimţi în desfăşurarea propriu-zisă a războiului "de la Rin", ele au înrâurit, în schimb, într-o măsură de loc neglijabilă, împrejurările producerii acestuia.

Un astfel de înţeles, dat problemei pe care o abordăm,

---

[6]Gh. Cristea, *La guerre franco-allemande et le mouvement républicain de mars 1871 à Bucarest*, în "Revue Roumaine d'Histoire", nr. 2, 1964, p. 277-290; Idem, *Conspiraţia "republicanilor" din august 1870*, în "Studii", nr. 2, 1969; I. D. Suciu, *Les roumains de l'Empire Austro-Hongrois et la guerre franco-prussienne (1870-1871)*, în "Nouvelles Etudes d'Histoire", IV, Bucarest, 1970; B. Marinescu şi S. Rădulescu-Zoner, *Le peuple roumain et la guerre franco-prussienne de 1870-1871*, în "Revue Roumaine d'Histoire", X, nr. 2, 1971, p. 329-342; V. Russu, *Mişcări şi frământări anticarliste (1866-1871)*, în "Analele ştiinţifice ale Universităţii "AL. I. Cuza" - Iaşi", XX, secţ. III a, Istorie, fasc. 1, 1974, p. 45-56; A. Iordache, *Sub zodia Strousberg. Viaţa politică din România între 1871-1878*, Bucureşti, 1991, p. 26 şi urm.; M. Timofte, *România la 1870-1871: Monarhie sau Republică*, Iaşi, 1996.

[7]A. Stan, *O acţiune politică pentru cucerirea independenţei în timpul războiului franco-prusian (1870-1871)*, în "Studii", nr. 4, 1973; *România în relaţiile internaţionale. 1699-1939*, Iaşi, 1980, p. 241-246.

este justificabil, din raţiuni multiple şi întemeiate. Ele privesc un anumit specific al realităţilor "secolului naţionalităţilor", specific determinat, între altele, de ceea ce Pierre Renouvin denumea disputa dintre "forţele" de disoluţie şi cele de conservare a "ordinei"contractate sub auspiciile mult controversatului "concert european"[8]. Pe fondul disputei invocate, evenimentele şi procesele cu tentă internaţională s-au întrepătruns ori condiţionat reciproc, indiferent de "forţele" antrenate sau de zona continentală în care au avut loc. Regula se verifică, desigur, şi în legătură cu procesul istoric al edificării şi consolidării statului român modern. Ca o confirmare a acestui fapt, luptei naţionale a românilor i se atribuia un rol de primă importanţă în cuprinsul proiectelor şi tentativelor de insurecţionare a centrului şi sud-estului continentului[9], mai ales după ce polonezii, suferind o grea înfrângere la 1863, nu vor mai putea avea, practic, nici o iniţiativă de anvergură, iar maghiarii se vor orienta spre încheierea, la 1867, a dualismului cu Viena. Cele menţionate, corelate cu unele considerente ce ţineau de poziţia strategică a statului român, de statutul său juridico-politic, ca şi de jocul intereselor marilor puteri, permit relevarea, la dimensiunile reale, a stadiului "chestiunii române", ca problemă internaţională, din perioada premergătoare şi din timpul evenimentelor anilor 1870-71. Este vorba despre stadiul în care "chestiunea română" s-a interferat cu preludiile şi împrejurările conflictului franco-german.

---

[8] J. B. Duroselle, *De "l'histoire diplomatiques" à l'histoire des relations internationales*, în *Mélanges Pierre Renouvin*, Paris, 1966, p. 1-15. În legătură cu accepţiunea termenilor de "concert european" şi "ordine europeană", vezi, *Histoire des relations internationales*, vol. V, p. 42-59; David Thomson, *Europe since Napoleon*, New York, 1962, p. 71-78 etc.

[9] Al. Marcu, *Conspiratori şi conspiraţii în epoca renaşterii politice a României (1848-1877)*, Bucureşti, 1930, passim; Gh. Duzinchievici, *Le rôle des polonais dans les relations bulgaro-roumains sous le règne de Charles I-er*, în *Revue historique du Sud-Est européen*, nr. 1-3, 1937, p. 36-60.

Referitor la perioada premergătoare conflictului amintit, s-a acceptat, de regulă şi cu deplin temei, ca primă delimitare a acesteia, anul 1866. Au fost căutate, ce-i drept, şi unele premise mai îndepărtate ale "războiului din '70", decelabile în funcţie de devenirea generală a asprei vecinătăţi franco-germane[10]. Delimitarea menţionată mai sus corespunde însă momentului în care determinaţiile de substrat - "forţele profunde" - au început să răzbată, vizibil, la suprafaţa relaţiilor politice, adică acolo unde s-au decantat actele şi acţiunile aferente şi problematicii ce interesează lucrarea noastră. Să reţinem că, în contextul evenimentelor anului 1866, a survenit o radicală "schimbare de temperatură" în raporturile franco-prusiene, fapt învederat şi de conturarea noilor accente ale poziţiilor Parisului şi Berlinului în "chestiunea română"; deasemenea, că evoluţia acesteia din urmă a cunoscut, în acelaşi an, *o turnantă decisivă*, în sensul triumfului punctului de vedere naţional faţă de *soluţia diplomatică*, adoptată de marile puteri, la 1856-58, pentru Principatele române[11]. Dintre cele "patru puncte" (dorinţe) - Unirea, autonomia deplină, guvernământul constituţional şi prinţul străin - proclamate de adunările ad-hoc (1857) ca fundamente "ale fiinţei politice a viitoarei Românii", ultimul şi, poate, cel mai delicat[12], va fi înfăptuit la 1866. Curţile garante şi suzerane refuzaseră românilor, cum bine se ştie, cele "patru puncte", "diplomaţii doctrinari" părând, susţinea T. W. Riker[13], să nu prevadă că o naţiune mică va îndrăzni,

[10] Pentru istoria raporturilor franco-germane în epoca modernă şi contemporană, vezi, Raymond Poidevin şi Jacques Bariéty, *Les relation franco-allemandes. 1815-1975*, Paris, 1977.

[11] L. Boicu, *Diplomaţia europeană şi triumful cauzei române*, Iaşi, 1978, passim; Gh. Cliveti, *Geneza şi instituirea garanţiei colective a puterilor semnatare ale tratatului de la Paris (1856) asupra Principatelor române*, (II), în "Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie "A. D. Xenopol", XXII/2, 1985, p. 511-522.

[12] *România în relaţiile internaţionale*, p. 200-211.

[13] T. W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România*, Bucureşti, 1944, passim.

sfruntând voinţa "areopagului european", să procedeze *sua sponte* pentru a-şi traduce "dorinţele" în fapt. Replica românilor faţă de "semimăsurile"[14] adoptate de forurile internaţionale în "afacerea Principatelor" va consta în revoluţionara *politică a faptului împlinit*[15]. Puseele acestei politici, evidenţiind interferenţe notabile între "chestiunea română" şi alte probleme internaţionale, vor dezvălui, dacă nu vor cauza chiar, prin ele însele, dese reevaluări în atitudinile marilor puteri. Privind lucrurile prin prisma raporturilor dintre Franţa şi Prusia - două din cele şase curţi garante - puseul cu cele mai serioase implicaţii va fi cel reprezentat de faptele împlinite de români la 1866. Maniera în care cele două puteri vor fi antrenate în noua fază a "chestiunii române" şi, îndeosebi, în soluţionarea candidaturii prinţului Carol de Hohenzollern la tronul României, va denota deja prezenţa, pe eşichierul politic al Parisului şi, respectiv, al Berlinului, elementelor prevestitoare pentru un deznodământ de felul celui din 1870-71.

Până la 1866, poziţiile Franţei şi Prusiei în problema română au fost, în mare, apropiate. Dar, spre deosebire de poziţia Franţei, favorabilă în mod nedisimulat românilor şi care era conformă "proiectelor europene" ale lui Napoleon al III-lea[16], atitudinea puterii germane apare subsumată mai curând unei tactici decât unei strategii politice. Aflată într-o dispută acerbă cu Austria în "afacerile germane", Prusia s-a ferit deliberat să ia iniţiative importante în probleme internaţionale, conduita sa probând, la nivelul atitudinilor formale, o deosebită circumspecţie *vis à vis* de politica celorlalte puteri. În privinţa unor probleme spinoase (română,

[14]R. W. Seton-Watson, *Histoire des roumains de l'époque romaine à l'achèvement de l'unité*, Paris, 1937, p. 294 şi urm.

[15]P. Henry, *L'abdication du prince Couza et l'avènement de la dynastie de Hohenzollern au trône de Roumanie*, 1930, p. 81-87.

[16]Gh. I. Brătianu, *Napoleon III et les nationalités*, Paris, 1934; P. Henry, *Napoleon III et les peuples*, Clermont-Ferrand, 1943.

orientală, italiană sau greacă) cabinetul de la Berlin va face uz, până la limitele stereotipiei, de formula lipsei de *interes direct prusian*. La adăpostul unei atare formule, Prusia va desfăşura însă o acţiune abilă şi eficace în numele cauzei germane, realitate ce va ieşi pregnant în lumină *la* şi *după* 1866. Spre exemplu, pentru a face posibil un război izolat austro-prusian, cabinetul de la Berlin şi, în speţă, Bismarck, vor şti să întreţină şi să exploateze, în profitul politicii prusiene, interferenţele pe care le vor cunoaşte, în anul amintit, "chestiunile" română şi germană[17]. Căutând să-şi asigure promisiunea Franţei de *neutralitate binevoitoare*, dar nu cu preţul schiţat de Napoleon al III-lea la Biaritz (octombrie 1865), Prusia va adera la *propunerile franceze* din cadrul conferinţei de la Paris (întrunită în scopul deliberării curţilor garante şi suzerană pe tema situaţiei ivite în cazul Principatelor Unite, ca urmare a detronării lui Al. I. Cuza), *propuneri* pe care Berlinul le va voi, explicit, "*combinées avec quelque interêt prussien*" (subl. ns.)[18]. Numai că lucrurile erau departe de a fi simple, de vreme ce Franţa nu părea dispusă să renunţe la veleităţile sale de mediere a "diferendului german", veleităţi ce se profilau şi în atitudinile Rusiei şi Angliei[19]. Drept urmare, pentru a ecarta eventualitatea ca Germania să ajungă "une seconde Pologne"[20], cabinetul prusian va înţelege cu exactitate că se impunea, pe de o parte, să dea o lovitură rapidă şi decisivă Austriei (lovitură ce va reuşi din plin la Sadowa-Königgrätz),

---

[17]Gh. Cliveti, *Interferenţe româno-germane în raporturile politice internaţionale de la 1866*, în "Anuarul Institutului ... "A. D. Xenopol", XXIII/2, 1986, p. 619-638.

[18]Bismarck către Goltz, Berlin, 13 martie 1866, *Die auswärtige Politik Preussens. 1858-1871*, t. VI, Oldenburg-Berlin, 1939, p. 659.

[19]*Ibidem*, passim; vezi şi Benedetti c. D. de Lhuys, Berlin, 18 martie 1866, în *Les origines diplomatiques de la querre de 1870-1871*, vol. VIII, Paris, 1914, p. 13 şi urm.

[20]Oubril c. Gorceakov, Berlin, 1/13 martie 1866. *Die auswärtige Politik*, t. VI, p. 662.

iar pe de alta, să prezerve "afacerile germane" de imixtiunea celorlalte puteri, a Franței în primul rând. Și ca un aspect deosebit de interesant, aici, Berlinul se va folosi, pentru atingerea celui din urmă obiectiv, de implicațiile "chestiunii române", mai bine zis ale candidaturii lui Carol de Hohenzollern.

Cum am precizat și cu altă ocazie[21], candidatura în cauză nu a avut la origine un acord formal franco-prusian. Fiecare parte s-a implicat "în afacere" *separat* și *în secret*. Sugerată la Paris de personalități din cercul de intimi ai împăratului Napoleon[22], candidatura se va derula în urma demersurilor directe, făcute în special de I. C. Brătianu la curtea de Hohenzollern-Sigmaringen[23]. Înrudirea familiei candidatului cu dinastia Prusiei a presupus, inițial, ca tatăl acestuia, prințul Carol Anton, să obțină acordul de principiu al regelui Wilhelm (a se înțelege, și al lui Bismarck). Felul în care se va răspunde de la Berlin[24] ne determină să considerăm că guvernul și regele Prusiei,fără a interzice "conspirația", se vor feri cu abilitate să angajeze deschis politica lor alături de cea a Franței în problema prințului străin. La primă vedere, conduita oamenilor de stat prusieni ne apare conformă "tradiționalei" formule a lipsei de interes direct în "chestiunea română"; ea constituie însă, la rigoare, o dovadă concludentă a faptului că, în raporturile franco-prusiene, "chestiunea"

---

[21]Gh. Cliveti, *op. cit.*, p. 634.

[22]P. Henry, *L'abdication du prince Couza*, p. 60-73.

[23]*Memoriile regelui Carol I (De un martor ocular)*, vol. I, București, 1909, p. 19 și urm., vezi și T. W. Riker, *op. cit.*, p. 649 și urm.

[24]Regele Wilhelm va obiecta prințului Carol Anton că, prin ajungerea unui Hohenzollern pe tronul României, Prusia "va fi în viitor târâtă în orice complicație orientală și nu va mai putea rămâne neutră ca în trecut". Nici după ce Benedetti, din însărcinarea lui Drouyn de Lhuys și a însuși împăratului Napoleon, va solicita lui Bismarck ca Franța și Prusia să depună eforturi comune în scopul reușitei candidaturii prințului Carol, Berlinul nu-și va schimba poziția, sugerând că Parisul "n-avea decât să-și încerce puterea de seducțiune asupra Rusiei"!; vezi T. W. Riker, *op. cit.*, p. 654 și 657.

tindea să se înscrie pe coordonatele pe care va evolua în anii următori; "chestiunea română" nu va mai fi un teren de tatonare a apropierii, ci unul de confruntare între cele două puteri. Scontând, la 1866, că va reuși să țină politica Parisului "în șah", Bismarck va îndemna pe Carol de Hohenzollern să plece "în țara la a cărei domnie a fost chemat", dar aceasta să prezinte aparențele unei întreprinderi patronată *numai* de Franța[25]. Prin "stratagema" sa, cabinetul prusian va izbuti, într-adevăr, să încurce serios calculele celui de la Paris. Franța se vedea într-o postură foarte delicată, îngrijorată fiind de perspectiva de a nu obține nimic în "politica renană" și de a pierde atuuri prețioase în "afacerile orientale". După triumful prusian la Sadowa-Königgrätz, Franța nu mai putea spera nici într-o acțiune "concertată" a tuturor "marilor cabinete", în măsură să determine Berlinul să respecte clauzele tratatelor ce consfințeau "ordinea germană" *ante bellum*. Austria era învinsă. Italia suporta cu greu șocul înfrângerilor sale pe câmpurile de luptă, ce au culminat cu dezastrul naval de la Lissa (20 iulie 1866). Cu Rusia devenise, practic, foarte anevoios ca Franța să mai ajungă la vreun acord *după întronarea lui Carol I la București*[26]. Or, în condițiile când Prusia va fi cea care va realiza *o înțelegere de principiu cu "marea curte nordică"*[27], Franței îi mai rămânea doar alternativa unei cooperări cu Anglia, restrânsă, din rațiuni lesne de pătruns, la sfera "afacerilor orientale". Menit să asigure *status quo*-ul "în Orient", consensul franco-englez - la care va adera și Austria - se va dovedi prea puțin favorabil,

---

[25] *Memoriile regelui Carol I*, vol. I, p. 25.

[26] Talleyrand c. D. de Lhuys, Petersburg, 6 iunie 1866; în *Les origines diplomatiques*, vol. X, 1915, p. 58 și urm.

[27] Înțelegere survenită în urma misiunii generalului Manteuffel la Petersburg, care a constat într-un "schimb de idei doctrinare" (doktrinären Gedankenaustausches); Manteuffel c. Bismarck, Alexandria, 24 august 1866, în *Die auswärtige Politik*, t. VIII, p. 41. Cu toate că nu a fost finalizată prin încheierea unui act contractual, misiunea Manteuffel va fi deosebit de importantă prin consecințele sale.

de această dată, părții române, sensul său fiind redat de cunoscuta butadă a lui Moustier, ambasadorul de atunci al Franței la Constantinopol: "România nu va putea să fie decât sau turcească sau rusească, iar interesul Franței și Angliei ar fi să fie turcească"[28].

Evident, mutațiile cunoscute de evoluția "chestiunii române" în relațiile dintre marile puteri - în principal, în cele franco-prusiene - nu ne dezvăluie decât o fațetă a situării României în raport cu antecedentele și, apoi, cu realitatea confruntării armate "de la Rin". Maniera în care ne-am propus să abordăm o atât de complexă problemă presupune ca datele ce prezintă interes să fie luate în considerare și din optica acțiunii politico-naționale românești. Așa cum am arătat, românii au repurtat la 1866 un succes decisiv în confruntarea cu tendințele diplomației "marilor cabinete" de a-și rezerva facultatea de a tutela și înrâuri procesul de făurire a României moderne. *Faptele împlinite* în acel an au consfințit desăvârșirea programului politic al Unirii Principatelor. Momentul marca, totodată, intrarea luptei naționale într-o nouă etapă, a cărei caracteristică fundamentală va fi dată de amplificarea eforturilor în vederea dobândirii independenței de stat și a apropierii perspectivelor Marii Uniri[29]. Românii au ținut chiar să dea în acel an o consacrare internă, prin voință națională, imperativului Independenței. Constituția adoptată atunci, prima fără ratificare externă, a fost considerată, pe drept cuvânt, o veritabilă *declarație de independență*[30]. Era nevoie însă și de recunoașterea pe plan

---

[28] *Memoriile regelui Carol I*, vol. II, p. 50.

[29] Gh. Platon, *1866 - începutul "revoluției române pentru independență". Ecouri în presa europeană*, (I), în "Anuarul Institutului ... "A. D. Xenopol", XXI, 1984, p. 439-452; Lothar Maier, *Rumänien auf dem Weg zur Unabhängigkeitserklärung. 1866-1877. Schein und Wirklichkeit liberaler Verfassung und staatlicher Souveränität*, Heidelberg (f. a.), p. 391-405.

[30] V. Russu, *Constituția de la 1866 și ideea de Independență*, în "Analele științifice ale Universității", t. XXII, sect. III a. Istorie, 1976, p. 11-

extern a unui astfel de statut pentru o entitate statală căreia marile puteri se obstinau să-i atribuie, formal, titulatura de Principatele Unite ale Moldovei şi Valahiei. "Înaltele curţi", deşi aveau interese foarte divergente în "chestiunea română", păreau totuşi puse tacit de acord să nu permită accesul micului stat de la Dunărea de Jos, prin forţe proprii, la deplina suveranitate[31]. Câtva timp, după sosirea sa la Bucureşti, domnitorul Carol şi unii dintre miniştrii săi au mizat pe eventualitatea unui consens franco-anglo-prusian favorabil veleităţilor de independenţă ale românilor[32]. Eventualitate, desigur, imposibilă, dacă ţinem seama că atât la Paris cât şi la Berlin se conturau pornirile războinice[33], exacerbate pe măsură ce vor "răsufla" solicitările franceze de compensaţii teritoriale (Belgia, Luxemburg). Din cele două "mari capitale", ca şi de la Londra, Viena sau Florenţa, românii vor primi "sfaturi" să se "mulţumească" cu "concesiile" ce le-au fost făcute de puteri până atunci, în vreme ce limbajul politic de la Petersburg şi Constantinopol va denota şi pe mai departe intenţii ameninţătoare până şi pentru menţinerea Unirii. Prevenitoare faţă de asemenea intenţii, îngrijorate de soarta conaţionalilor din imperiile vecine şi, mai ales, pătrunse de necesitatea Independenţei, cercurile politico-guvernamentale de la Bucureşti vor întreţine, prin actele şi acţiunile lor, o stare tensională, "de agitaţie", opusă total unei "mulţumiri" echivalente pasivităţii sau resemnării. Cuvântul de ordine pentru factorii politici români va fi acţiunea energică pe terenul cauzei naţionale, fapt care îşi va afla cea mai vie expresie în prezenţa liberalilor

18.

[31] *România în relaţiile internaţionale*, p. 246 şi urm.; *România în istoria universală*, vol. I, Iaşi, 1986, p. 269-300.

[32] N. Iorga, *Politica externă a regelui Carol I*, Bucureşti, 1916, p. 55.

[33] La 2/14 septembrie 1866 Carol Anton scria fiului său, domnitorul României, că "războiul cu Franţa va ajunge inevitabil, deşi nu în acest an" (1866); *Memoriile regelui Carol I*, vol. II, p. 51.

radicali la guvern (1867-68).

Reprezentanţii grupării radicale, ajunşi la conducere în împrejurări de excepţie[34], vor confirma că erau cei mai chemaţi să răspundă unei atât de înalte misiuni, ei căutând, cu perseverenţă, pe căi şi prin mijloace în ton cu renumele lor de "les wigs du nouveau règime"[35], să înfăptuiască dezideratele naţionale majore. Adepţi ai înarmării naţiunii şi ai războiului popular, "oamenii ce reprezentau la Bucureşti revoluţia europeană"[36] au urmărit să orienteze acţiunea românească în consonanţă cu tendinţele din viaţa internaţională. Radicalii români erau bănuiţi în epocă de preparative pentru declanşarea unei revoluţii naţionale, scontând, se pare, pe izbucnirea, în 1868, a războiului "la Rin" [37]; "roşii" erau învinuiţi până şi de medierea convenţiei secrete ruso-prusiene din martie 1868[38], gest prin care ei ar fi urmărit să asigure acţiunea naţională românească faţă de încercările politicii ţariste de a-şi recâştiga poziţiile pierdute la 1853-56 în "afacerile orientale"; şi, peste toate, guvernanţii radicali erau făcuţi responsabili de incitarea la revoltă a naţionalităţilor oprimate din Turcia şi Austro-Ungaria. De aici şi acuzarea politicii României că se ghida după "instincte revoluţionare", periclitând "pacea europeană"[39] într-un moment în care teama

---

[34] *România în relaţiile internaţionale*, p. 228 şi urm.

[35] Avril c. Moustier, Bucarest, 1 ianuarie 1867; *Les origines diplomatiques*, vol. XIV, p. 2.

[36] La Valette c. E. Ollivier, Londra, 21 aprilie 1870; *ibidem*, vol. XXVII, p. 205 şi urm.

[37] Boyard c. Moustier, Bucureşti, 18 ianuarie 1868; Ministère des Affaires Etrangères. Archives diplomatiques Paris. Correspondance politique des consuls (în continuare vom cita MAE-AD) *Turquie-Bucharest*, vol. 31; Arhivele Statului, Bucureşti - Fond *Microfilme*. Franţa, rola 14, cadrul 13 (în continuare vom cita Arh. St. B. - Microfilme. *Franţa*, r ... c ...).

[38] Asemenea învinuiri erau formulate îndeosebi de cabinetele de la Viena, Paris şi Londra; H. Oncken, *op. cit.*, vol. II, p. 515; vezi şi *Memoriile regelui Carol I*, vol. IV, p. 18 şi urm.

[39] Hory c. Moustier, 31 august 1868. MAE - AD, *Turquie-Bucharest*, vol. 32; Arh. St. B. - Microfilme, *Franţa*, r. 14, c. 81.

de un conflict general domina preocupările majorităţii guvernelor din aria "bătrânului continent". Nu este de mirare, de aceea, că puterile garante şi suzerană se vor "concerta" pentru a recurge la presiuni, al căror rezultat va fi retragerea radicalilor de la guvern (noiembrie 1868).

Ce a însemnat pentru puteri îndepărtarea guvernului radical este un fapt sintetizat de o declaraţie a lui Moustier către Gorceakov, premierul francez susţinând "que le plus mauvais moment de la crise actuelle était déjà surmonté"[40]. Nutrind speranţa "de voir s'éloigner l'orage qui a plané pendant deux ans sur l'Europe", "marile cabinete" se vor felicita reciproc de salvgardarea "păcii generale"[41], atât prin determinarea Parisului şi Berlinului de a-şi atenua "accentele belicoase" din conduita lor - Bismarck va poza chiar într-un apostol al păcii"[42] - cât, să reţinem, prin reuşita garanţilor de a stinge "les dangers que la politique de M. Bratiano faisait à la paix de l'Europe"[43]. Ceea ce au realizat însă marile puteri a fost doar înlăturarea unui pericol, crezut momentan, dar nu şi a cauzelor profunde ce necesitau, cu acuitate, restructurarea "ordinei europene". Astfel, în ceea ce privea România, retragerea silită a radicalilor de la guvern a semnificat doar renunţarea, ca o satisfacţie dată "înaltelor curţi", la o anumită cale de înfăptuire a obiectivelor politice, care, în esenţă, rămâneau aceleaşi. Oamenii de stat români vor face apel şi în continuare la o gamă diversă de mijloace, între care tratativele diplomatice vor ocupa un loc central. Fiind însă *încercată* de guvernele D. Ghica - M. Kogălniceanu sau A. G.

---

[40] Ignatiev c. Bourée, Pera, 1/13 octombrie 1868; *Les origines diplomatiques*, vol. XXII, p. 374.

[41] La Tour d'Auvergne c. Moustier, Londra, 14 noiembrie 1868; *Les origines diplomatiques*, vol. XXII, p. 239.

[42] V. Russu şi D. Viteu, *Frământări politice interne în vremea guvernării D. Ghica - M. Kogălniceanu (1868-1870)*, în "Analele ştiinţifice ale Universităţii", t. VIII, 1971, p. 63.

[43] La Tour d'Auvergne c. Moustier, Londra, 27 noiembrie 1868; *Les origines dilomatiques*, vol. XXII, p. 305.

Golescu şi *acceptată* de marile puteri sub condiţia unor concesii din partea României, apreciate drept inacceptabile la Bucureşti, calea reglementărilor diplomatice se va afla, de fapt, într-o criză cronică, care va prezenta, la cumpăna anilor 1869-70, simptome evidente ale uneia acute. Şi aceasta în timp ce, pe plan intern, liberalii radicali şi alte grupări politice adepte ale *atitudinii energice* îşi vor concentra eforturile în direcţia organizării unei vaste mişcări subterane, care să le îngăduie, în contextul unei bulversări a conjuncturii internaţionale, realizarea obiectivelor de ordin naţional[44]. Faţă de atmosfera politică din România, încordată şi mai mult de cursul "afacerii Strousberg"[45], marile puteri vor încerca vizibile şi crescende griji în lunile premergătoare declanşării războiului "în Occident". Marea neliniştе a cabinetelor europene era explicabilă, dacă ne gândim că un întreg sistem de alianţe, de asigurări de neutralitate în caz de război depindea, între altele, şi de condiţia României[46]. În fond, eşuarea tentativelor Franţei de a-şi asigura o poziţie favorabilă din partea Rusiei şi de a activiza o alianţă ofensivă cu Austro-Ungaria va avea la origine, cum vom vedea, şi "argumente" ţinând de complicata "chestiune română".

Începând cu lunile aprilie-mai, densitatea evenimentelor de natură să intereseze lucrarea noastră se va plasa pe o curbă ascendentă. Datorită frecvenţei deosebite cu care se vor succeda noile evenimente, într-un timp relativ scurt, credem că se cuvine ca în continuare să îmbinăm, în privinţa lor, consideraţiile generalizatoare, enunţiative, ce au prevalat până aici, cu aprecierile "din aproape", de analiză. Ne vom referi, dealtfel, la evenimente ce vor marca deschiderea şi vor da amplitudinea vectorilor situării României faţă de împrejurările provocării şi ale desfăşurării războiului "de la

[44] V. Russu, *Mişcări şi frământări anticarliste*, p. 51 şi urm.

[45] Lothar Maier, *op. cit.*, p. 221-236.

[46] *România în relaţiile internaţionale*, p. 241 şi urm.

Rin".

În momentul izbucnirii "scandalului diplomatic" pricinuit de candidatura lui Leopold de Hohenzollern la tronul Spaniei - "scandal" ce va servi de pretext cabinetelor de la Berlin și Paris pentru a împinge lucrurile spre "deznodământul fatal", războiul, - scena vieții politice interne românești era deja confruntată cu semnele unor grave tulburări, în ciuda speranțelor domnitorului Carol, ale elementelor conservatoare și, nu în ultimă instanță, ale marilor puteri că noul guvern, prezidat de Manolache Costache Epureanu, va oferi, în sensul menținerii "ordinei", "mai multe garanții decât precedentele"[47]. Nevoit să dea curs opoziției din Cameră, guvernul, abia constituit (la 22 aprilie), va retrage atribuțiile lui Ambronn în administrarea titlurilor deținute de statul român în concesiunea Strousberg[48]. Măsura, care va afecta vizibil pe Carol I, - Ambronn era "omul de casă" al lui Carol Anton de Hohenzollern - va stimula însă și mai mult, în loc să atenueze, reacțiile diferitelor forțe ale opoziției față de orientarea generală a politicii guvernamentale, orientare pusă, cu unele note de exagerare a lucrurilor, pe seama "prințului prusian". Liberalii radicali, mai ales, acuzau domnitorul de intenții dictatoriale, pe care acesta ar urmări să le realizeze cu sprijinul "armatei prusienizate" și al unor elemente conservatoare. Cei ce contribuiseră direct la aducerea prințului străin în România - I. C. Brătianu și C. A. Rosetti - îl învinuiau, la numai câțiva ani, că ar nesocoti principiul modern al suveranității de stat, în virtutea căruia monarhul nu putea fi decât *uzufructier* și nu *proprietar* al prerogativelor ce-și aveau sorgintea în legea fundamentală: constituția din 1866[49]. Alături de radicali,

[47]Mellinet c. Ministerul Afacerilor Externe (al Franței) București, 9 mai 1870; MAE-AD. *Turquie-Bucharest*, vol. 34; Arh. St. B. - Microfilme. *Franța*, r. 15, c. 174.

[48]Lothar Maier, *op. cit.*, p. 222.

[49]La 20 mai 1870, într-o reuniune electorală a radicalilor, s-a votat

erau, desigur, şi alte elemente ale opoziţiei ce se declarau în favoarea revenirii politicii româneşti la o ţinută de felul aceleia din anii 1867-68, considerată alternativa cea mai nimerită în contextul încordării situaţiei internaţionale. Nu întâmplător, interpelarea lui N. Blaremberg, privind atitudinea ce va fi adoptată de guvern, în eventualitatea războiului "în Occident", va confirma, o dată în plus, slaba poziţie pe care o avea echipa ministerială în principalul for reprezentativ. După ce va replica, "în aplauzele Camerei", că "*singura politică trasată ţării este neutralitatea absolută şi că simpatiile naţiunii sunt pentru Franţa*" (subl. ns.)[50], primul ministru, invocând lipsa de autoritate a cabinetului în faţa forului legislativ, îşi va da demisia (24 iunie/6 iulie), demisie care nu va fi acceptată de domnitor, pe motivul că formula guvernamentală era cea mai adecvată să răspundă necesităţii menţinerii "ordinei interne" şi a întreţinerii "bunelor raporturi" cu puterile garante[51].

Un guvern "de ordine" corespundea, mai mult ca oricând, şi vederilor "înaltelor curţi". Acestea, deşi convinse de inevitabilitatea conflictului franco-german, făceau încă mult caz de cauza "păcii europene". *Toate* vorbeau de pace, având însă *toate* dezgropată securea războiului. La Paris, Napoleon al III-lea, nemulţumit de rezultatele aşa numitei faze de "tranziţie constituţională", va încerca să refortifieze platforma internă a celui de-al doilea imperiu printr-un apel făcut francezilor în vederea unui nou plebiscit, menit, după constatarea lui Pierre Renouvin, să consacre "un nouveau bail de vingt ans entre l'Empire et le pays"[52]. Intimii împăratului,

---

crearea unui comitet însărcinat să vegheze "asupra fidelei respectări a Constituţiei". Mellinet c. Gramont, 10 iunie 1870. MAE-AD. *Turquie-Bucharest*, vol. 34; Arh. St. B. - Microfilme. *Franţa*, r. 15, c. 230.

[50] Patrimonio c. Gramont, Bucureşti, 13 iulie 1870; MAE-AD. *Turquie-Bucharest*, vol. 34; Arh. St. B. - Microfilme, *Franţa*, r. 15, c. 295.

[51] *Ibidem*, vol. 34; r. 15, c. 296 şi urm.

[52] *Histoire des relations internationales*, vol. V, p. 379.

unele cercuri politice și militare opinau însă că numai un succes important pe plan extern, mai exact, "la Rin", putea îndepărta "sinistrele eventualități" ce se profilau pe orizonturile politicii "imperiului liberal"[53]. În același timp, și la Berlin câștiga tot mai mulți adepți ideea că un război "la Rin" devenise *inevitabil* și *necesar*, o victorie împotriva "dușmanului ereditar" fiind socotită condiția *sine qua non* pentru reușita unificării Germaniei sub sceptrul dinastiei de Hohenzollern[54]. Problema pe care și-o puneau oamenii de stat prusieni era ca Franța să atace mai întâi, pentru a fi evitată vreo "defecțiune" a statelor de la sud de Main ori intervenția celorlalte puteri. Iar drept "pânză roșie", ce să fie arătată "taurului" de la Paris, va fi provocarea, de Bismarck[55], a redeschiderii candidaturii lui Leopold de Hohenzollern la tronul Spaniei. Dorită la Berlin, "soluția" unui *război izolat franco-prusian* va trebui să fie acceptată și la Paris, unde devenea tot mai clar că nu se putea conta pe proiectata alianță franco-austro-italiană, curtea habsburgică situându-se pe poziția ca un acord cu Franța să aibă obiectiv principal "le maintien de la paix basé sur le respect des traités"[56]. Alianța respectivă nici nu va avea cum să fie o realitate, știindu-se bine că Franța nu va reuși să medieze cu succes diferendele dintre italieni și Habsburgi, ea refuzând, totodată, să dea satisfacție peninsularilor în "afacerea Romei"[57]. Pe de altă

---

[53] *Ibidem;* G. A. Craig, *Geschichte Europas. 1815-1980*, München, 1983, p. 195-199.

[54] G. A. Craig, *The End of Prussia*, The University of Wisconsin Press, 1984, p. 27-28.

[55] J. Droz, *Histoire diplomatique de 1648 B 1919*, Paris, 1952, p. 424 și urm.

[56] Beust c. Metternich, Viena, 11 ianuarie 1870; *Les origines diplomatiques*, vol. XXVI, p. 170.

[57] H. Oncken, *op. cit.*, t. III, p. 186-188. Referitor la cererile italienilor de a se recunoaște regatului lor drepturile asupra Romei, Gramomt va răspunde că "la France ne peut pas défendre son honneur sur le Rhin et le sacrifier sur le Tibre"; apud J. Droz, *op. cit.*, p. 427.

parte, Franţa va fi privată şi de un concurs favorabil din partea Angliei, Bismarck având grijă să strecoare Londrei unele "detalii" ale mai vechilor propuneri avansate Berlinului de Napoleon al III-lea şi care vizau Belgia[58]. Cât privea Rusia, aceasta, în ciuda intensificării preparativelor militare, care le vor antrena şi pe ale Austro-Ungariei, se erija într-o ferventă adeptă a păcii, ţarul considerând războiul "une calamité européenne dont la révolution aurait tout le bénéfice"[59]. Aceeaşi dorinţă de pace o va pronunţa şi Gorceakov, vicecancelarul rus asigurând cabinetul francez şi, indirect, pe cele de la Viena şi Londra, că nu ar exista o alianţă ruso-prusiană, fiindcă aceasta ar însemna războiul, pe care Rusia nu-l voia[60]. Invocând cauza "bunelor relaţii între puteri" şi a păcii, Petersburgul se angaja chiar să intervină "utilement à Berlin"[61], fără să-şi ascundă însă regretul că la Paris tratatele din 1856 şi 1866 erau considerate "ca garanţii inviolabile ale păcii"[62].

Resimţind, dincolo de afişarea dorinţelor de pace, atmosfera încărcată de ajun de război, atitudinile puterilor - ce denotau sfârşitul "concertării marilor cabinete" pentru respectarea "sistemului de tratate" din 1815[63] - vor converge totuşi spre acceptarea tacită a unui conflict izolat franco-prusian. Faptul va face ca prevenirea pericolelor de extindere a ariei ostilităţilor să se situeze în centrul atenţiei cabinetelor europene. Între pericole era socotită şi izbucnirea, prezumptivă, a unor insurecţii în diferite zone ale continentului şi îndeosebi în Italia şi în România. Şi dacă

---

[58] A. Debidour, *Histoire diplomatiques de l'Europe*, vol. II, Paris, 1891, p. 395.

[59] Fleury c. Gramont, Petersburg, 12 iulie 1870; *Les origines diplomatiques*, vol. XXVIII, p. 266.

[60] *Ibidem*, p. 266 şi urm.

[61] Fleury c. Gramont, 6 iulie 1870; *Ibidem*, p. 64.

[62] Fleury c. Gramont, 7 iulie 1870; *Ibidem*, p. 110 şi urm.

[63] *Histoire des relations internationales*, vol. V, p. 399-401.

guvernanţii Italiei vor izbuti să ia unele măsuri preventive - Mazzini va fi transportat la Gaeta[64], iar Garibaldi şi cămăşile roşii vor fi ţinuti sub strictă supraveghere[65] - nu acelaşi lucru se va întâmpla şi în cazul României. Din considerente ce nu mai necesită să fie prezentate, o tulburare a "ordinei" în România - prin detronarea domnitorului, proclamarea republicii sau a independenţei - presupunea *intervenţia* puterilor semnatare ale tratatului din 1856, "misiune" pe care, datorită împrejurărilor generate de inevitabilitatea şi apoi de realitatea conflictului franco-german, exista riscul să şi-o asume unul sau altul dintre imperiile limitrofe statului român. Risc foarte mare, se înţelege, fiindcă în virtutea "tradiţiei", recurgerea la intervenţie de oricare dintre cele trei imperii - otoman, ţarist sau habsburgic - putea duce la declanşarea unui conflict "la Dunăre", despre ale cărui previzibile implicaţii cercurile diplomaţiei europene se arătau foarte îngrijorate. Din nou deci, ca la 1859 şi 1866, "chestiunea română" se dovedea unul dintre punctele fierbinţi ale vieţii internaţionale. Şi cu toate că în anii 1870-71 nu va mai fi vorba de un nou mare fapt împlinit al românilor, *preocupările puterilor de a exclude eventualitatea survenirii lui* va menţine "chestiunea română" în prim planul preocupărilor "marii politici"[66]. Spre edificare, cabinetul francez îşi va exprima convingerea, însuşită la Viena, Londra, Berlin şi Florenţa, că ar fi *cu totul imprudent* să nu se ţină cont că România se afla "*dans un état de malaise qui se traduit par des fâcheuses symptômes*" şi că "*tout ce qui touche au sort des Principautés-Unies devient promptement en effet, une question d'intérêt général*" (subl. ns.)[67]. Ştiindu-se suspectat

[64]"Pressa", An. III, nr. 170, 5 august 1870, Bucureşti.

[65]A. Debidour, *op. cit.*, vol. II, p. 398 şi urm.

[66]*Românii în istoria universală*, vol. I, p. 294 şi urm.

[67]E. Ollivier, c. Fleury, Paris, 3 şi 7 mai 1870; *Les origines diplomatiques*, vol. XXVII, p. 57, 273 şi urm.

de "intenții ascunse"[68], cabinetul țarist va fi nevoit să formuleze noi asigurări vizând pacea și "menținerea ordinei în Orient", dar aceasta ca punct de plecare pentru apelul lui Gorceakov la una dintre ideile sale favorite, anume, că nu Petersburgul, ci celelalte "mari cabinete" s-au făcut vinovate de subminarea valabilității tratatului din 1856, prin acceptarea seriei de fapte împlinite ale românilor ce au consacrat, la 1866, și "reușita unei alte candidaturi Hohenzollern"[69].

Într-o Europă în care stările de spirit colective erau, nu numai în aparență, mai tensionale decât raporturile interguvernamentale, *implicațiile românești* în producerea evenimentelor internaționale nu pot fi rezumate doar la actele oamenilor de stat. Reflex al acestei realități, menținerea "chestiunii române" pe agenda de lucru a "marilor cabinete" se va datora, și mai evident în noile împrejurări, nu atât unor rațiuni, calcule sau acțiuni "diplomatice", cât impactului internațional al tendințelor unor grupări politice din România, ale radicalilor în mod deosebit. Cum bine s-a demonstrat[70], "roșii" considerau încordarea raporturilor internaționale de natură să impună adoptarea unei *atitudini energice și curajoase* de politica românească, și nu "o supunere" față de avertismentele sau deciziile curților garante și suzerană. Această din urmă cale putea, după opinia radicalilor, să constituie premiza accentuării ingerințelor factorilor externi în afacerile interne ale statului român, ceea ce, în plan politico-social, ar favoriza poziția elementelor conservatoare. În consecință, gruparea condusă de I. C. Brătianu și C. A. Rosetti va căuta să-și creeze printr-o diversitate de mijloace și metode de acțiune posibilitatea revenirii ei la putere, obiectiv

---

[68] La Valette c. E. Ollivier, Londra, 21 aprilie 1870; *Ibidem*, p. 205 și urm.

[69] Fleury c. E. Ollivier, Petersburg, 7 iulie 1870; *Ibidem*, vol. XXVIII, p. 107.

[70] *România în relațiile internaționale*, p. 241 și urm.

ce-l revendica în numele necesităţii democratizării vieţii politice interne ("roşii" erau adepţii votului universal şi a sistemului parlamentar unicameral) şi al imperativelor de ordin naţional. Apare deci, pe deplin justificabilă aprecierea că, prin concepţia, metodele şi obiectivele lor, acţiunile "roşilor" înscriau România printre ţările europene ce cunoşteau ultimele manifestări notabile ale spiritului paşoptist[71].

În scopul sporirii şi, într-un fel, al schimbării datelor implicării "chestiunii române" în evoluţia relaţiilor internaţionale, ce tindeau spre atingerea unei cote maxime a încordării lor, radicalii şi alte elemente ale opoziţiei ("cuziştii", unii liberali moderaţi din jurul lui I. Ghica etc.)[72], nu vor ezita să încerce să pună în cauză însăşi oportunitatea menţinerii lui Carol I pe tronul României. Mizând pe faptul că războiul de "la Rin" va genera interesul Franţei pentru detronarea lui Carol I, vor pleca la Paris unii emisari ai opoziţiei; dintre aceştia, Dimitrie Brătianu va ajunge chiar la o înţelegere cu premierul Emile Ollivier privitoare la înlăturarea "prinţului prusian" şi oferirea coroanei unui prinţ de origine franceză sau lui N. Bibescu[73]. În acelaşi timp, "în ţară" se făcea tot mai simţit curentul popular favorabil readucerii pe tron a lui Al. I. Cuza[74]. Revenind la radicali, conducătorii lor vor intenţiona să se folosească şi de complicaţiile create de candidatura lui Leopold de Hohenzollern la tronul Spaniei pentru a ridica "chestiunea dinastică" în România, pe temeiul articolului 83 din constituţie, ce stipula că succesiunea la tron, în cazul lipsei

---

[71] *Ibidem*, p. 241.

[72] Patrimonio c. Gramont, 9 şi 16 iulie 1870; MAE-AD. *urquie-Bucharest*, vol. 34; Arh. St. B. - Microfilme. *Franţa*, r. 15, c. 287 şi urm.; 310 şi urm.

[73] N. Corivan, *Relaţiile diplomatice ale României de la 1859 la 1877*, Bucureşti, 1984, p. 254 şi urm.

[74] *Ibidem*.

de descendenţi direcţi ai domnitorului pe linie masculină, revenea celui mai mare dintre fraţii lui Carol I sau fiilor aceluiaşi; C. A. Rosetti şi I. C. Brătianu erau de părere că, pentru a candida la tronul Spaniei, prinţul Leopold avea nevoie de asentimentul reprezentanţei naţionale româneşti, fiindcă el nu renunţase formal la drepturile lui de succesor, ca românii să-şi recapete libertatea de a face un eventual apel la o altă "dinastie europeană"[75].

Prin urmare, la Paris vor trebui să fie dejucate, cel puţin în preziua şi la începutul războiului franco-german, tentativele de detronare a domnitorului Carol. În acest sens, era necesară atenuarea adversităţilor ce le întâmpina în capitala Franţei calitatea de prinţ de Hohenzollern a lui Carol I, sarcină de care se va achita, cu prea mult zel chiar, Ion Strat, agentul diplomatic român la Paris[76]. Însă ceea ce va concura decisiv la deturnarea împăratului Napoleon III şi a cabinetului său din dispoziţiile potrivnice lui Carol I va fi poziţia Austro-Ungariei, atât Beust[77] cât şi Andrassy

---

[75]Patrimonio c. Gramont, 12 iulie 1870; MAE-AD. *Turquie-Bucharest*, vol. 34; Arh. St. B. - Microfilme. *Franţa*, r. 15, c. 290 şi urm.

[76]Ion Strat, de comun acord cu ambasadorul Spaniei la Paris, Olzaga, şi cu încuviinţarea lui Napoleon III, va pleca în misiune la Sigmaringen (fără a anunţa, în prealabil suveranul român) pentru a expune prinţului Carol Anton toate complicaţiile legate de candidatura lui Leopold de Hohenzollern la tronul Spaniei (*Les origines diplomatiques*, vol. XXIX, p. 5). Lui Ion Strat, Carol Anton îi va încredinţa să ducă la Tuileries documentul oficial al renunţării la candidatură a fiului său mai mare (vezi N. Corivan, *op. cit.*, p. 255 şi urm.; Josefina Lopez Sanmartin, *Spania şi România*, în "Studii", 1970, nr. 6, p. 1143). Şi deşi lui Ion Strat i se va conferi, pentru serviciile aduse Franţei, Crucea de Ofiţer al Ordinului Imperial al Legiunii de Onoare (MAE-AD. *Turquie-Bucharest*, vol. 34; Arh. St. B. - Microfilme. *Franţa*, r. 15, c. 353), agentul român va fi admonestat de P. P. Carp că s-a implicat din proprie iniţiativă în demersul diplomatic la Sigmaringen (N. Corivan, *op. cit.*, p. 256).

[77]Beust va ţine să convingă cabinetul francez despre "le danger que les événements actuels des Principautés font courir à la France et les conséquences qui en peuvent résulter pour nos bons rapports (austro-franceze - n. ns.) et même notre alliance (...). Que le Prince Charles tombe, ce ne sera pas le Prince Bibesco, mais la République de MM Bratiano et Rosetti qui prendra sa place; ce sera en un mot l'intrusion de la Russie d'un

susţinând că nu atitudinea domnitorului, ci cea a radicalilor, acuzaţi de legături cu agenţii ruşi[78], constituia cel mai mare pericol. După opinia premierului Ungariei, "une revolution dans les Principautés danubiennes paralyserait l'Autriche, qui serait obligée de tourner toutes ses forces vers l'Orient"[79]. Considerând că "interesele maghiare" ar fi foarte ameninţate de intrarea Rusiei în acţiune - *et un moyen sûr la déterminer serait une révolution dans les Principautés*[80] - cercurile politice de la Pesta se vor arăta animate până şi de ideea *neutralităţii separate a Ungariei*[81]. Or, peste poziţia Pestei, Viena nu mai putea trece, spre satisfacţia lui Bismarck[82]. În consecinţă, adoptarea de Austro-Ungaria a *neutralităţii nete*, imediat după izbucnirea războiului franco-german, va fi inevitabilă. Aceeaşi atitudine o va adopta şi Italia, pe care neutralitatea austro-ungară o disculpa într-un fel în faţa Franţei. *Neutralitatea* o va declara şi Rusia (23 iulie), iar la numai câteva zile (28 iulie) şi Anglia; cabinetul de la Londra, "liniştit" de gestul Petersburgului, îşi va condiţiona totuşi poziţia de respectarea de beligeranţi a integrităţii şi

---

côté, la propagande révolutionnaire de l'autre. Savez-vous (cabinetul francez - n. ns.) que, si les choses continuent à suivre cette voie, nous nous attendons un jour ou l'autre à voir les bandes roumaines envahir nos provinces orientales en portant le drapeau français et en proclamant la Révolution? Dans ce cas nous serions bien occupés de notre côté pour ne pouvoir vous prêter aucun secours, quelque éventualité qui se produire ...". Cazaux c. Gramont, Viena, 20 iulie 1870; *Les origines diplomatiques*, vol. XXIX, p. 138.

[78]Patrimonio c. Gramont, 16 iulie 1870; MAE-AD. *Turquie-Bucharest*, vol. 34; Arh. St. B. - Microfilme. *Franţa*, r. 15, c. 11 şi urm.

[79]Artom c. Visconti Venosta, Viena, 19 iulie 1870; *I Documenti diplomatici italiani*, prima serie, *1861-1870*, Roma, 1952 ..., vol. XIII, p. 122.

[80]Cazaux c. Gramont, Viena, 17 iulie 1870; *Les origines diplomatiques*, vol. XXIX, p. 72.

[81]La Tour d'Auvergne c. Gramont, Viena, 29 iulie 1870; *Ibidem*, p. 301 şi urm.

[82]Istvan Diószegi, *Osterreich-ungarn und der französisch-preussische Krieg. 1870-1871*, Budapesta, 1974, p. 19-21.

neutralității Belgiei[83]. *Condițională,* nu netă, era, în fond, și declarația Petersburgului, acesta lăsând limpede să se înțeleagă că neutralitatea sa va fi valabilă numai atâta timp cât "les interêts de la Russie ne seront pas affectés par les eventualités (inutil de precizat - *n. ns.*) de la guerre"[84]. Rezultă, fie și numai din aceste succinte constatări, că atitudinile Austro-Ungariei, Italiei, Rusiei și Angliei - cu efect și la Constantinopol - față de conflictul franco-german porneau din rațiuni a căror actualitate depindea de prevenirea unor "eventualități", printre care erau socotite și unele posibile acte și acțiuni ale românilor, contrare "ordinei garantate".

Condiția de care-și legase cabinetul țarist respectarea declarației sale de neutralitate va avea ca efect, între altele, creșterea în greutate a bănuielilor la adresa atitudinii unor forțe politice românești. Părând să nu țină seama că Rusia țaristă și-a făcut un principiu politic din a atrage atenția Europei "sur la versatilité traditionnelle des roumains"[85], unele "mari cabinete", în speță cele de la Paris, Viena și Londra, suspectau radicalii că s-ar fi pus "complétement au service de la Russie"[86]. Ar fi însă foarte greu de admis că

---

[83]A. Debidour, *op. cit.*, vol. II, p. 395 și urm.; J. Dorz, *op. cit.*, p. 427 și urm.

[84]Beust c. Chotek (la Petersburg), Viena, 27 iulie 1870; *Les origines diplomatiques*, vol. XXIX, p. 269.

[85]Fleury c. E. Ollivier, Petersburg, 13 mai 1870; *Ibidem,* vol. XXVII, p. 285.

[86]În legătură cu preparativele "roșilor" și cu suspectarea lor de relații cu Rusia, a fost elaborat, în iulie 1870, probabil de un membru al consulatului francez din București, un amplu *Mémoire sur la situation actuelle en Roumanie;* MAE-AD. *Turquie-Bucharest,* vol. 34; Arh. St. B. - Microfilme. *Franța,* r. 1-5, c. 334-341. Între bazele unei "înțelegeri" pe care "roșii" ar fi încheiat-o cu agenții ruși, memoriul enumera: a) dacă prințul Carol va fi constrâns să părăsească țara, "roșii" vor forma un guvern provizoriu, proclamând imediat independența; b) dacă Poarta va cere să intervină, Rusia se va opune; iar în cazul în care celelalte puteri semnatare ale tratatului din 1856 vor lua partea Porții, "la Russie déclarera devoir intervenir également dans les Principautés"; c) "roșii" se vor pune de acord

"roșii" ar fi intenționat să-și pună într-un deplin acord acțiunile lor cu tendințele politicii rusești. Ceea ce-i deosebea pe liberalii radicali de celelalte grupări politice "din țară" era faptul că ei nu-și exprimau *a priori* temerile față de intențiile Rusiei, ci urmăreau să creeze locul unei acțiuni românești în contextul pe care l-ar crea intrarea "în rol" a marii puteri "pravoslavnice". Prin sensul lor, acțiunile radicalilor nu aveau cum să se împace cu obiectivele politicii țariste. Să nu pierdem apoi din vedere că "aprecierile" despre conduita radicalilor din primăvara și vara anului 1870 veneau din partea adversarilor lor, interni și externi. Cât privește "aprecierile" formulate de unele "mari cabinete", acestea vizau, în cele din urmă, sondarea vigilenței cabinetului român și a consecvenței acestuia cu asigurările date de menținere a "ordinei". Nu e nimic surprinzător, de aceea, că vor fi unele insinuări și în privința atitudinii domnitorului, care, din momentul luării de trupele germane a inițiativei în războiul cu Franța, ar fi reclamat "asistența" Rusiei sau ar fi dat curs *ofertei spontane* a acestei puteri de a-l sprijini să ia "les mesures nécessaires (...) en cas de rébellion contre le régime établi"[87].

Referindu-ne la cabinetul Epureanu, atitudinea sa, fiind mereu sondată și atenționată de "înaltele curți", nu va da semne "acuzabile" de dezicere de la "sinceritatea" pronunțării în favoarea respectării "ordinei garantate". Și aceasta în ciuda unor dificultăți serioase cu care era confruntat guvernul, pe de o parte, cu riscul scăpării de sub control a manifestărilor unor grupări ale opoziției, iar pe de alta, cu necesitatea de a fi permanent în contact cu

---

cu cabinetul țarist în problema creștinilor din Orient; d) Rusia va depune "eforturi" ca Egiptul să-și proclame simultan cu România independența (c. 340 și urm.).

[87]Mellinet c. La Tour d'Auvergne, 20 august 1870; *Ibidem*, vol. 34; r. 15, c. 366.

împrejurările stabilirii unui nou raport de forţe pe plan european. Edificator, pentru conduita cabinetului român, va fi momentul declaraţiei ministrului de externe, în Cameră, în privinţa atitudinii României faţă de conflictul din apusul Europei. Trebuind să ţină seama de adeziunea foarte restrânsă ce o avea cabinetul din partea electoratului, - fapt demonstrat şi de-abia încheiatele alegeri de deputaţi - dar şi de *sentimentele filofranceze* ale cercurilor largi ale opiniei publice româneşti, P. P. Carp va da curs *oportunităţii interne* a cunoscutei declaraţii că "acolo unde flutură steagurile Franţei sunt interesele şi simpatiile noastre"[88]. Calitatea de ministru de externe în care se pronunţase fruntaşul junimist va presupune, apoi, acordarea unor "explicaţii" puterilor ce le-au pretins. Spre exemplu, agentul român la cele "trei curţi nordice" (L. Steege) va declara lui Andrassy şi ambasadorilor Rusiei şi Prusiei la Viena, "*que le dit temoignage sympatique marquait, de la part de notre gouvernement moins une préférence pour la France qu'une nécessité parlementaire en vues de certaines menées de l'opposition, et n'entraînerait certes, chez nous, dans aucune direction, une infraction quelconque à la plus stricte neutralité*" (subl. ns.)[89].

Dat fiind că două dintre curţile garante - Franţa şi Prusia - se aflau în coliziune, era necesar ca un guvern "de ordine", cum se considera cel prezidat de M. Epureanu, să-şi "asorteze" conduita după cea a cabinetelor europene ce se arătau dispuse să asigure menţinerea *status quo*-ului "în Orient". Un asemenea cabinet nu putea fi, după părerea

---

[88]Fr. Damj, *Histoire de la Roumanie contemporaine, depuis l'avénement des princes indigénes jusqu'à nos jours (1822-1900)*, Paris, 1900, p. 210.

[89]L. Steege c. P. P. Carp, Viena, 22 iulie 1870; Ministerul Afacerilor Externe al R.S.R., Fond Arhiva istorică (în continuare vom cita MAE - Arhiva istorică), *Austro-Ungaria*, vol. 174 (*1866-1871*), f. 177.

miniștrilor români, cel de la Petersburg. P. P. Carp și alți oameni politici de la București considerau Rusia drept cel mai mare pericol pentru existența statului român[90]. Împotriva unei eventuale intervenții a Rusiei, sub pretextul unei tulburări a "ordinei garantate", același ministru va face cunoscut lui Melline: (consulul francez) că guvernul de la București va lua "de concert" cu Înalta Poartă "măsurile de aderare" și că 30.000 de soldați români vor servi de avangardă trupelor otomane[91]. Experiențele trecutului și exageratele pretenții de suzerană ale Porții impuneau însă exponenților puterii executive de la București să fie foarte circumspecți și față de "măsurile comune de apărare" româno-otomane. Trebuia deci, să fie sondate atitudinile celorlalte "mari cabinete". În privința unora - prusian și italian - acest lucru nici nu-și mai avea rostul, Berlinul dezicându-se *categoric* de orice implicare directă în "afacerile orientale" (pentru a nu oferi vreun pretext altor puteri să se amestece în conflictul franco-german), în timp ce, de una singură, poziția cabinetului de la Florența în "chestiunea română" însemna prea puțin, ca să constituie un reper important în preconizarea liniei politice a guvernului de la București. Atâta timp cât un succes francez "la Rin" nu va fi cu totul exclus, miniștrii români își vor lega cele mai multe speranțe de atitudinea

Parisului. Iar drept răspuns, din capitala Franței vor fi primite "declarațiile cele mai sincere" în favoarea prințului Carol și cabinetului său[92]; *en outre*, cabinetul francez va face "ouverture à Vienne", ca Austro-Ungaria să ofere statului român "l'appui efficace en cas de

---

[90] Patrimonio c. Gramont, 16 iulie 1870; MAE-AD. *Turquie-Bucharest*, vol. 34, Arh. St. B. - Microfilme. *Franța*, r. 15, c. 311-313; vezi și Mellinet c. Gramont, 3 august 1870; *Ibidem*, vol. 34; r. 15, c. 344 și urm.

[91] *Ibidem*, vol. 34; r. 15, c. 344 și urm.

[92] P. P. Carp c. L. Steege, București, 10/22 iulie 1870; MAE - Arhiva istorică, *Austro-Ungaria*, vol. 174, f. 170.

danger"[93]. Nimic mai mult. Pasând Austro-Ungariei "responsabilitatea" sprijinirii cabinetului "de ordine" de la București, Franța își adăuga, ea, singură, încă un "argument" pentru pecetluirea *izolării sale* și va determina, totodată, pe miniștrii români să înțeleagă că ceea ce le rămânea de făcut era să încerce stabilirea unor "bune raporturi" cu dubla monarhie[94]. Ce-i drept, motive să fie "doritoare" de asemenea raporturi avea și Viena, Beust ținând să dea "lămuriri" lui Steege că guvernul austriac nici nu ar fi creat atâtea dificultăți statului român într-o problemă spinoasă, ca "jurisdicția consulară", dacă nu ar fi fost el însuși supus presiunii "de la part des gros bonnets juifs", care reprezentau "aproape exclusiv" finanțele și presa în Austro-Ungaria[95]. Însă nu la Viena vor indica lui Steege noile instrucțiuni să sondeze terenul, ci la Pesta, unde, susținea P. P. Carp, era "*le foyer de la politique autrichienne en ce qui nous concerne*"[96]; agentul român va fi însărcinat să dea asigurări "a l'Hongrie que le gouvernement actuel (român - n. ns.) évitera tout ce qui pourait leur porter ombrage ("bunelor raporturi" - n. ns.), *mais en revanche nous voudrions que Hongrie soit avec la France dans la question roumaine*" (subl. ns.)[97]. După cum era de așteptat, asigurările cabinetului de la București vor

---

[93] *Ibidem.*

[94] Franța contase la un moment dat și pe eventualitatea unui acord ruso-austro-ungar, mediat de cabinetul de la Paris, pentru a preveni "bulversarea ordinei" în România; vezi, Emile Ollivier, *L'Empire libéral*, t. XIII, Paris, 1908, p. 412-414. Cabinetul francez va atenționa totdată pe cel de la București că "toute l'agitation intérieure quelque en fût le prétexte pourrait devenir le point de départ des événements les plus graves pour le pays en entraînant des complications dont la conséquence certaine serait d'amener une immixtion étrangère dans ses affaires intérieures". MAE-AD. *Turquie-Bucharest*, vol. 34; Arh. St. B. - Microfilme. *Franța*, r. 15, c. 347.

[95] L. Steege c. P. P. Carp, Viena, 4 iulie 1870; MAE - Arhiva istorică. *Austro-Ungaria*, vol. 174, p. 164-167.

[96] P. P. Carp c. L. Steege, 10/22 iulie 1870; *Ibidem*, f. 170.

[97] *Ibidem.*

fi primite bine la Pesta, Andrassy având grijă să pară *foarte dispus* să fie încheiată o convenție consulară *separată* româno-austro-ungară, prin abandonarea, de dubla monarhie, a mai vechii "sugestii franceze" (se vede deci, că Andrassy viza "bunele raporturi" cu România, dar nu "în comun" cu Franța!) ca reforma regimului capitulațiilor să survină printr-o înțelegere a tuturor puterilor garante[98].

Pe măsură, însă, ce înfrângerea Franței va începe să fie o certitudine, guvernul român va sesiza un *revirîment serios* în atitudinea Austro-Ungariei[99]. La Viena și, mai evident, la Pesta, vor înceta luările de poziții ostile Prusiei. Față de Rusia, dubla monarhie încerca "des appréhension précautionneuses", dar, intuia bine Andrassy, victoria germană "la Rin" va determina punerea în cu totul alți termeni a raporturilor ruso-austro-ungare[100]. Așadar, promisiunile unilaterale ale Austro-Ungariei de "sprijinire" a statului român își vor pierde din greutate, premierul maghiar fiind chiar de părere că nici Rusia nu va mai recurge de una singură, fără avizul "puterilor interesate", la intervenție în Imperiul otoman[101]. Cu toate acestea, o tulburare a "ordinei" în România apărea oamenilor politici de la Viena și Pesta o eventualitate plină de "riscuri", același om de stat maghiar declarând lui Steege că "s'il survenait en Roumnie quelque trouble serieux, *ce dont Dieu vous garde*, ce seront plutôt les Turcs, *et les Turcs seuls*, qui occuperont votre pays, et nous les laisserons faire, *c'est à peu prés convenu*" (subl. în text)[102].

Perspectivele clare ale înfrângerii Franței și

[98] L. Steege c. P. P. Carp, Viena, 22 iulie 1870; *Ibidem*, f. 178.

[99] L. Steege c. P. P. Carp, Viena, 1 august 1870; *Ibidem*, f. 187.

[100] *Ibidem*.

[101] *Ibidem*, f. 187 și urm.

[102] *Ibidem*, f. 188.

amintitul reviriment austro-ungar vor genera convingerea guvernanților români că "les arbitres de notre sort" ajunseseră să fie Londra și Petersburgul[103], ale căror dispoziții în "chestiunea română" puteau fi tatonate cel mai bine la Constantinopol, teren "tradițional" de confruntare ruso-engleză. Din capitala otomană, agentul D. A. Sturdza va observa că "les russes sont tres montés contre nous"[104]; că subzista totuși pericolul potențial al unei intervenții ruse în România; că o intervenție otomană putea fi mai curând pretextul decât evitarea unei întreprinderi similare din partea Imperiului țarist[105]. Toate acestea se vor releva, dealtfel, în legătură cu împrejurările ocazionate de cunoscuta "tentativă republicană" de la Ploiești[106]. În sine, această "tentativă" nu a însemnat mare lucru. Ea a fost un efect prematur și izolat al unor preparative insurecționale, ai căror inițiatori principali (conducătorii radicalilor) reculaseră - fără a face, totuși, *volte-face* - din rațiuni dictate de necesitatea ecartării evidentei creșteri a pericolelor externe. Incidentul din 8/20 august 1870 va prezenta însă importanță prin semnificațiile și implicațiile sale. El va anima pornirile "anticarliste" ale unora dintre forțele politice interne; va ocaziona, totodată, noi manifestări de simpatie la adresa Franței și de reprobare a înclinării guvernului spre a-și adapta conduita în funcție de atitudinile Austro-Ungariei sau ale Sublimei Porți[107]; incidentul va permite în plus să

---

[103] *Ibidem.*

[104] D. A. Sturdza c. P. P. Carp, Therapia, 29 iulie/10 august 1870; MAE - Arhiva istorică. *Turcia*, vol. 127, f. 25.

[105] D. A. Sturdza c. P. P. Carp, Therapia, 11/13 august 1870; *Ibidem*, f. 30.

[106] Gh. Cristea, Conspirația "republicanilor" ...; N. Simache, *Mișcările din Ploiești*, în *File din trecutul istoric al județului Prahova*, Ploiești, 1971, p. 127-181; N. Corivan, *op. cit.*, p. 256 și urm.

[107] Mellinet c. La Tour d'Auvergne, 26 august, 1870; MAE-AD. *Turquie-Bucharest*, vol. 34; Arh. St. B. - Microfilme. *Franța*, r. 15, c. 369 și

se constate că dispozițiile curții suzerane, cultivate de Rusia, pentru o intervenție în România constituiau un pericol real, ce va fi îndepărtat de măsurile prompte ale autorităților românești, ca și de explicațiile pe care cabinetul Epureanu le va da unor mari puteri[108].

Dintre "înaltele curți", ce vor considera oportun să "rețină" Poarta din intențiile sale de a transpune în practică "măsurile coercitive" în privința României, Anglia va face, cu cea mai mare insistență, apel la ideea că salvgardarea independenței și integrității Imperiului otoman depindea de viabilitatea actelor politico-diplomatice contractate sub auspiciile "concertului european" (erau avute în vedere tratatul de la Paris din 1856 și actele subsecvente acestuia)[109]. Insistențele Angliei, ce vizau, în fond, ca Rusia să nu-și recapete vechile ei poziții în sud-estul european, vor fi apreciate la București de natură să ofere ceva șanse unor demersuri la Londra pentru a asigura o poziție favorabilă statului român din partea diplomației britanice. Cabinetul de la București va crede nimerit să avanseze Londrei propunerea ca Anglia, având *singură* "trecere" și la cei doi beligeranți "din Occident", să obțină aderarea tuturor curților garante la soluția unei *neutralități a României* de felul celei a Belgiei[110]. Cu misiunea de a aduce la cunoștința cabinetului englez propunerea menționată va fi

---

urm.

[108]D. A. Sturdza c. P. P. Carp, Therapia, 11/23 august 1870; MAE - Arhiva istorică. *Turcia*, vol. 127, f. 30. Agentul român la Poartă va publica în unele ziare din Constantinopol ("La Turquie", "Courrier d'Orient") articole despre "tentativa" de la Ploiești, arătând că guvernul de la București a luat toate măsurile necesare și că "în țară" domnea liniștea; vezi și f. 32-33, 38 și urm.

[109]D. A. Sturza c. P. P. Carp, Therapia, 16/28 august 1870; *Ibidem*, f. 32.

[110]P. P. Carp c. L. Steege, 26 august 1870; MAE - Arhiva istorică. *Austro-Ungaria*, vol. 174, f. 200.

însărcinat P. Mavrogheni, căruia lordul Granville îi va declara, ca și sir Elliot lui D. A. Sturdza (la Constantinopol), că poziția României era mult diferită de cea a Belgiei; că Belgia era un stat suveran, independent, al cărui *teritoriu* a putut fi neutralizat; că, în schimb, România se afla sub regimul de garanție colectivă a puterilor, ce asigura și integritatea Imperiului otoman, din care Anglia era de părere că făcea parte și statul român; că, în fine, propunerea cabinetului de la București ar viza detașarea statului român de Turcia[111]. În concluzie, putem afirma că poziția Angliei față de demersurile guvernului român evidențiază consecvența cabinetului britanic cu "doctrina" sa în "problema orientală"; ea pornea însă și din convingerea celor de la *Downing Street 10* că obiectivul ce interesa politica românească nici nu ar fi avut cum să întrunească adeziunea curților garante și suzerană.

Convingerea cabinetului britanic era, spre regretul celui român, întemeiată. Demersurile diplomației românești au avut darul să dezvăluie survenirea unor mutații considerabile în desenarea coordonatelor poziției internaționale a statului român. Profitând de conturarea înfrângerii Franței, imperiile rus, otoman și austro-ungar vor urmări, fiecare în parte și mizând pe acordul tacit al Berlinului ori, după caz, al Londrei, să reducă, dacă nu să anuleze importanța europeană a "chestiunii române", căreia să i se rezerve doar condiția unei "afaceri locale" (otomană, ruso-otomană sau ruso-turco-austro-ungară). Situația României va deveni de-a dreptul dramatică, și credem că nu greșim susținând că va fi cea mai dramatică, după cea a Franței învinse. Faptul se va reflecta, între altele, în "promptitudinea" și ponderea cu care se vor repercuta, direct sau indirect, asupra realităților politice

[111]D. A. Sturdza c. P. P. Carp, 1/13 septembrie 1870; MAE - Arhiva istorică. *Turcia*, vol. 127, f. 53; același c. P. P. Carp, 15/27 septembrie 1870; *Ibidem*, f. 59 și urm.

românești consecințele internaționale ale înfrângerii Franței și ale epilogului ("pacea prusacă") coliziunii de "la Rin".

Imposibilitatea *medierii colective* a conflictului franco-german și căderea ideii *Ligii neutrilor* (sugerată în iulie 1870 de Italia)[112] demonstraseră că vremea "concertului european" de tip vienez (1815) apusese[113]. Capitularea lui Napoleon al-III-lea la Sedan (1 septembrie 1870) va marca nu doar sfârșitul Imperiului al doilea, ci și câștigul de cauză al unei maniere de desfășurare a raporturilor interstatale, ce va denota un prea mic respect față de "rațiunea colectivă". Bismarck, într-un limbaj "très net"[114], va arăta că nu concepea decât o *pace separată* cu Franța, *de la învingător la învins*. Și parcă pentru a confirma actualitatea modului de a privi lucrurile al viitorului cancelar al Reichului german, trupele italiene vor intra în Roma (20 septembrie 1870)[115]. În atare împrejurări, misiunile lui Thiers la Londra, Petersburg, Viena și Florența (septembrie-octombrie 1870)[116], menite să provoace intervenția puterilor în favoarea Franței, a cărei situație ajunsese "sans issue"[117], vor fi sortite eșecului, omului de stat francez făcându-i-se, în cele patru capitale vizitate, doar promisiuni de "bune intenții", ce

---

[112]A. Debidour, *op. cit.*, vol. II, p. 399 și urm.

[113]*Histoire des relations internationales*, vol. V, p. 2, 393 și urm. Vezi și René Remond, *Introduction à l'histoire de notre temps*, vol. II, *Le XIX-e siècle. 1815-1914*, Paris, p. 187.

[114]De Launay c. Visconti Venosta, Berlin, 4 octombrie 1870; *I documenti diplomatici italiani*, seconda serie, *1870-1896*, Roma, 1960 ..., vol. I, p. 142.

[115]A. Debidour, *op. cit.* vol. II, p. 415.

[116]*Ibidem*, p. 411-416.

[117]Senard c. Visconti Venosta, 4 octombrie 1870. Ambasadorul francez la Florența va susține că "en présence des conditions humiliantes et ruineuses que la Prusse mettait à la paix, la France n'avait d'espoir que dans une intervention des Puissances". *I documenti diplomatici italiani*, seconda serie (s. s.), vol. I, p. 139.

probau, în esență, faptul că noua administrație, republicană, nu avea altă alternativă în afara înțelegerii directe cu Berlinul[118].

De criza acută a "rațiunii colective" va ști să profite, fără ezitare, Rusia. Opinia publică europeană, profund emoționată de soarta Franței, va afla cu consternare vestea denunțării unilaterale de Rusia a neutralizării Mării Negre, prin circulara lui Gorceakov (19/31 octombrie 1870)[119]. Iminența unui conflict general ajunsese de domeniul convingerii unanime. Și dacă un asemenea conflict nu va surveni, aceasta se va datora atât dificultăților mari, ce le întâmpina adoptarea de celelalte puteri garante a unei poziții comune față de infracțiunea adusă de Rusia tratatului din 30 martie 1856, cât și dibăciei cu care "marea curte nordică" și-a ales momentul și și-a construit argumentația actului său. Convins că victoria germană punea Franța "hors de cause" și "paraliza" Austro-Ungaria și Anglia[120], cabinetul țarist va intui exact că, și în privința evitării concertării" puterilor pentru a considera "defecțiunea rusă" un *casus garantiae, totul* depindea de atitudinea Berlinului[121]. Or, acestuia din urmă Petersburgul nu avea decât să-i reamintească acordul de principiu din 1866, acord stabilit și menținut sub auspiciile consensului "*doch wir einander treu geblieben sind*" (totuși noi am rămas credincioși unul altuia)[122], și, eventual, să-i precizeze rațiunile declarării neutralității Rusiei în iulie 1870[123]. Cabinetul țarist miza și pe

---

[118] A. Debidour, *op. cit.*, vol. II, p. 415.

[119] S. Goriainow, *Le Bosphore et les Dardanelles*, Paris, 1910, p. 157–159.

[120] De Launay c. Visconti Venosta, Berlin, 14 noiembrie 1870; *I Documenti diplomatici italiani* (s. s.), vol. I, p. 444 și urm.

[121] S. Goriainow, *op. cit.*, p. 162 și urm.

[122] *Ibidem*, p. 163.

[123] *Ibidem*.

posibilitatea invocării unor "similitudini", care, pretindea Gorceakov, existau între actul denunţării neutralizării Mării Negre şi intrarea trupelor italiene în Roma papală[124]. În plus, nu a fost neglijată nici "cultivarea" dispoziţiilor Porţii, Ignatiev îngrijindu-se, la Constantinopol, "de parler en voie privée et d'une maniere académique"[125] şi obişnuind demnitarii otomani cu ideea inevitabilităţii revizuirii clauzelor tratatului din 1856 relative la neutralizarea Mării Negre[126].

Deosebit de interesantă va fi şi expunerea de motive cuprinsă de circulara lui Gorceakov. Premisa de la care se pornea era că tratatul din 1856 nu a putut "scăpa" de derogările ce au subminat în mod obişnuit "tranzacţiile europene". Între derogările de la clauzele tratatului de la Paris şi ale actelor subsecvente acestuia, vor fi menţionate atitudinile "Principatelor Moldova şi Valahia", care au împlinit "une série de revolutions contraires à l'esprit comme à la lettre de ces transactions et qui les ont conduites d'abord à l'union, ensuite à l'appel d'un prince etranger[127]; va fi acuzat, deasemenea, faptul că Strâmtorile şi Marea Neagră au fost, "sub diferite pretexte", deschise "navelor de război străine". În concluzie, circulara preciza că "ţarul" nu va mai admite, *în drept* şi *în fapt*, ca securitatea imperiului său să depindă "d'une fiction, qui n'avait pas résisté à l'epreuve du temps"[128].

Argumentaţiei cuprinse de circulara rusă - act însoţit şi de *note speciale*, fiecare fiind adaptată în funcţie de

---

[124] *Ibidem.*

[125] De Launay c. Visconti Venosta, Berlin, 8 octombrie 1870; *I Documenti diplomatici italiani* (s. s.), vol. I, p. 176.

[126] D. A. Sturdza c. P. P. Carp, Therapia, 9/21 septembrie 1870; MAE - Arhiva istorică. *Turcia*, vol. 300, f. 74.

[127] S. Goriainow, *op. cit.*, p. 157 şi urm.

[128] *Ibidem*, p. 158.

puterea căreia-i era destinată[129] - nu i se va aduce prea mari obiecţii de cabinetele englez, austro-ungar, francez, italian, prusian şi otoman. Ceea ce se va obiecta va fi *procedura* cabinetului ţarist. Prin *denunţarea unilaterală* a unor clauze, Petersburgul punea sub semnul întrebării valabilitatea întregului tratat, pe care, la 1856, se angajase împreună cu celelalte puteri europene să-l garanteze, *în colectiv*. Acesta va fi considerentul ce va determina Anglia şi Austro-Ungaria să aprecieze drept "ilegală" şi "inadmisibilă" procedura Rusiei[130]. Fapt interesant, de "procedura rusă" se va arăta *foarte surprins* şi cabinetul prusian, la Berlin fiind încercate temeri evidente ca deliberarea colectivă pe care o reclama actul Petersburgului să nu atragă după sine şi reglementarea conflictului franco-german sub egida "concertului european" (căruia Bismarck tocmai spera că-i dăduse lovitura de graţie)[131]. Trebuind să scoată lucrurile din impas, într-o manieră ce să nu atingă încheierea păcii franco-germane, cabinetul de la Berlin va sugera, el, întrunirea unei *conferinţe speciale* (menită să delibereze *numai* asupra împrejurărilor provocate de actul Rusiei), Bismarck propunând ca sediu mai întâi Petersburgul, iar apoi, pentru a "linişti" şi "cointeresa" Anglia, Londra[132].

Din moment ce cabinetul de la Berlin ţinea cu tot dinadinsul să evite reglementarea conflictului franco-german de o conferinţă europeană, iar Rusia denunţase unilateral neutralizarea Mării Negre, va fi firesc ca factorii

---

[129] *Ibidem*, p. 158 şi urm.

[130] Minghetti c. Visconti Venosta, Viena, 14 noiembrie 1870; *I Documenti diplomatici italiani* (s. s.), vol. I, p. 443 şi urm.; Cadorna c. V. Venosta, Londra, 17 noiembrie 1870, în *Ibidem*, vol. I, p. 476.

[131] De Launay c. V. Venosta, Berlin, 17 noiembrie 1870; *Ibidem*, p. 477 şi urm.

[132] Artom c. Minghetti, Florenţa, 24 noiembrie 1870; *Ibidem*, p. 508. V. Venosta c. Cadorna (la Londra), Florenţa, 27 noiembrie 1870, în *Ibidem*, p. 524.

politici de la București să-și pună problema viabilității atitudinii "concertate" a puterilor și a actelor politico-diplomatice pe care se întemeia statutul juridic internațional al statului român. Dintre opiniile ce au fost exprimate de diferite personalități sau cercuri politice românești în privința problemei invocate - opinii ce ar putea constitui obiectul unui studiu aparte - o atenție specială a fost acordată, justificabil, celor cuprinse de articolul lui V. Boerescu, *România față cu Europa*, apărut în "Pressa", la 3 noiembrie 1870[133]. În articol, după ce se preciza că "ponderea echilibrului european" s-a modificat substanțial, se avansa ideea ca statul român să devină un regat independent, cu un statut asemănător Belgiei, "sub dinastia lui Carol de Hohenzollern și garanția puterilor celor mari din Europa". Postura de ex-ministru de justiție a autorului și apartenența acestuia cercului de intimi ai domnitorului Carol vor conferi articolului în discuție ținuta unui *manifest politic*, a unei declarații semi-oficiale[134], ce a provocat evidente neliniști și nemulțumiri la Constantinopol[135]. Prin urmare, va fi nevoie să se recurgă din nou la *explicații*, pe care D. Știrbei va fi însărcinat de P. P. Carp să le formuleze Înaltei Porți. Agentului român i se va recomanda să comunice lui Aali Pașa că "Pressa" era doar un ziar de opoziție și că

[133]În articolul lui V. Boerescu se menționa că "ponderea echilibrului european, așa cum îl crease tratatele de la 1815 și revoluțiunile de la 1848 până la 1852 s-a schimbat. Această schimbare are să exercite influența sa naturală îndată după încheierea păcii; noi relațiuni politice au să se creeze între diferite staturi europene. Europa orientală nu va fi uitată în aste noi combinațiuni, putem fi siguri (...). Europa orientală va fi un obiect special al acestei preocupațiuni; și România va fi, probabil, pusă pe cel dintâi rang".

[134]Mellinet c. ministrul de externe al Franței, 21 noiembrie 1870; MAE - AD. *Turquie-Bucharest*, vol. 34; Arh. St. B. - Microfilme, *Franța*, r. 15, c. 387.

[135]D. Știrbei c. P. P. Carp, Pera, 29 noiembrie 1870; MAE - Arhiva istorică. *Turcia*, vol. 127, f. 71-73.

guvernul de la Bucureşti îşi declina orice "solidaritate"[136]. Pe de altă parte, şi V. Boerescu va trebui să se "explice", el publicând un nou articol, *De l'indépendance de la Roumanie*, în "Journal de Bucarest"[137], în aceeaşi zi (28 noiembrie 1870) când, în Cameră, reprezentanţii guvernului declarau că nu era de loc oportun să fie puse în aplicare "proiectele anunţate" de cei de la "Pressa" şi că politica externă a statului român va rămâne "fidelă" tratatelor ce-i garantau autonomia[138].

În ciuda aparenţelor că ar fi însemnat doar un simplu "balon de încercare", întreaga împrejurare prilejuită de articolul lui Boerescu din 3 noiembrie releva, în esenţă, resimţirea, la Bucureşti, a necesităţii reevaluării poziţiei externe a României, necesitate reclamată de consecinţele excepţionale ale evenimentelor anului 1870 asupra relaţiilor internaţionale. Fiinţarea regimului de garanţie colectivă, aşa cum a fost el instituit pentru partea română, era greu de imaginat cu o Franţă ajunsă, cel puţin momentan, total neputincioasă, cu o Anglie ce-şi aroga tot mai vizibil condiţia "splendidei izolări" şi cu o Prusie pe punctul de a deveni o Germanie imperială, ce-şi afişa eternul dezinteres faţă de "afacerile orientale". În noul context, garanţia colectivă părea ineficace pentru ecartarea unei posibile şi periculoase asumări a responsabilităţii menţinerii statului român "la ordine" de unul sau de cele trei imperii limitrofe. Masarea trupelor ruseşti în

---

[136]N. Corivan, *op. cit.*, p. 258.

[137]Articol anexat la depeşa lui Bartholeyns de Fousselaere c. ministrul de externe al Belgiei, 28 noiembrie 1870; Archives du Ministère des Affaires Etrangères et du Commerce Extérieux de Belgique. Correspondance politique. Légations. *Roumanie*, vol. 3 (suite), no. 189; Arh. St. B. - Microfilme, *Belgia*, r. 4, c. 49.

[138]Mellinet c. ministrul de externe al Franţei, 28 noiembrie 1870; MAE - AD. *Turquie-Bucharest*, vol. 34; Arh. St. B. - Microfilme, *Franţa*, r. 15, c. 394.

Basarabia - se va vorbi de o cifră de 300 000 de soldaţi[139] - şi preparativele otomane în Rumelia şi "la Dunăre"[140], vor cauza, nu întâmplător, serioase îngrijorări în rândurile cercurilor politice din România[141]. Soluţia ce se impunea, susţineau cei mai mulţi dintre oamenii politici de la Bucureşti, nu putea fi decât *independenţa*, iar garanţia colectivă a marilor puteri să fie menită să asigure părţii garantate (celei române) deplinul exerciţiu al acestui atribut major al vieţii de stat, fără nici o restricţie referitoare la organizarea internă sau la activitatea externă. Marea dilemă era însă *cine* şi *cum* să acţioneze, dintre factorii politici români, pentru a determina aşezarea lucrurilor pe un nou făgaş. Recurgerea la un nou mare fapt împlinit apărea foarte riscantă, ceea ce scotea din calcul revenirea la putere a elementelor animate de porniri revoluţionare (liberalii radicali). De partea lor, elementele conservatoare susţineau că, atâta timp cât nu vor fi stinse marile dispute internaţionale, expectativa era conduita cea mai adecvată pentru România. Şi totuşi, *cineva* era convins că *trebuia* să întreprindă, *imediat, ceva*. Acel cineva era domnitorul Carol. Urmărind să-şi consolideze poziţia faţă de diferitele tendinţe politice interne - tendinţe care, aşa cum am semnalat, nu excludeau posibilitatea renunţării naţiunii la serviciile "prinţului prusian" - Carol I va crede de cuviinţă să facă "un gest politic care a produs senzaţie atât în ţară cât şi în străinătate"[142]. La 25

[139]Mellinet c. ministrul de externe al Franţei, 24 decembrie 1870: *Ibidem*, vol. 34; r. 15, c. 412. La începutul lunii octombrie, consulul austriac la Bucureşti şi P. P. Carp ceruseră explicaţii consulului Rusiei d'Offenberg în legătură cu prezenţa trupelor ţariste la frontierele României. Consulul rus va dezminţi, firește, zvonurile. Mellinet c. Jules Favre, 7 octombrie 1870, în *Ibidem*, vol. 34; r. 15, c. 375.

[140]*Ibidem*.

[141]Mellinet c. ministrul de externe al Franţei, 19 decembrie 1870 - 8 ianuarie 1871; *Ibidem*, vol. 35; r. 16, c. 1 şi urm.

[142]N. Corivan, *op. cit.*, p. 259.

noiembrie/7 decembrie 1870 domnitorul va adresa suveranilor Angliei, Austro-Ungariei, Italiei, Prusiei și Rusiei ("la France exceptée")[143] o scrisoare, prin care propunea ca viitorul *congres european* ("marile cabinete" se puseseră de acord în legătură cu întrunirea conferinței la Londra) să delibereze și asupra situației României. Scrisoarea se voia o pledoarie în favoarea oportunității revizuirii constituției de la 1866 într-un sens conservator și a asigurării unui statut juridic "mai liber" statului român, cerințe de a căror satisfacere domnitorul își condiționa rămânerea sa pe tron[144]. Expunându-și intențiile, cu puțin timp înainte, și consulului austriac Zulauf von Pettenberg, domnitorul Carol nutrea convingerea că, pentru a se menține la cârma statului, avea nevoie de o *întreagă libertate de acțiune*, inconciliabilă cu statutul de dependență a Principatelor Unite față de Turcia și cu o constituție care permitea manifestarea tuturor pasiunilor antidinastice[145].

Pe plan intern, tentativa de a supune "chestiunea română" deliberării viitoarei conferințe diplomatice nu ar fi întâlnit, poate, o reacție deosebită, dacă domnitorul nu ar fi solicitat concursul puterilor pentru revizuirea

---

[143]Mellinet c. ministrul de externe al Franței, 12 ianuarie 1871; MAE - AD. *Turquie-Bucharest*, vol. 35; Arh. St. B. - Microfilme. *Franța*, r. 16, c. 4 și urm.

[144]D. A. Sturdza, *Domnia regelui Carol I. Fapte. Cuvântări. Documente*, București, 1906, p. 592.

[145]Mellinet c. ministrul de externe al Franței, 8 noiembrie 1870; MAE - AD. *Turquie-Bucharest*, vol. 34; Arh. St. B. - Microfilme. *Franța*, r. 15, c. 381 - 383. Consulul francez relata că domnitorul Carol i-ar fi declarat consulului austriac Zulauf că "il avait besoin d'une entière liberté d'action, inconciliable avec l'état de dépendance des Principautés vis à vis de la Puissance suzeraine et avec les passions antidinastiques. Il serait d'ailleurs question d'un projet de coup d'état pour l'exécution duquel on compte sur l'appui de l'armée. En un mot (concluidea Mellinet) l'idée d'un changement radical dans les institutions et la rupture des liens existant entre la Moldo-Valachie et la Porte préoccuperaient plus vivement que jamais le Prince Charles ..." (c. 382).

constituției. O atare eventualitate prezenta primejdia revenirii României, în raporturile sale cu curțile garante, la o condiție inferioară celei consacrate de *Actul adițional* din 1864. Iată de ce, Adunarea deputaților, în răspunsul la mesajul domnesc (11/23 decembrie) va asigura pe Carol I de un *devotament condițional*, ce exprima, în fond, o acuză la adresa manierei în care domnitorul înțelegea să revizuiască constituția (mulți deputați știau deja că domnitorul făcuse apel la concursul puterilor garante)[146]. "Pe tărâmul constituțiunii, se specifica în răspunsul la mesaj, tronul va putea compta întotdeauna pe un deplin devotament"[147]. Iar ca o probă peremptorie că forul legislativ nu concepea să accepte situarea voinței monarhului deasupra celei exprimate de legea fundamentală, va fi impusă formarea unui nou guvern, prezidat de Ion Ghica, guvern care se va proclama "francamente constituțional și parlamentar"[148]. În numele "loialismului" de care erau animați noii miniștrii[149], vor fi date asigurări Constantinopolului că politica externă a României urmărea respectul tratatelor și menținerea "bunelor raporturi" cu puterea suzerană[150].

Atitudinea reprezentanței naționale punea pe Carol I în fața celui mai dificil, credem, examen din timpul întregii sale domnii. În agitatele luni (decembrie 1870 -

---

[146]N. Corivan, *op. cit.*, p. 260.

[147]D. A. Sturdza, *op. cit.*, p. 596.

[148]Apud N. Corivan, *op. cit.*, p. 260.

[149]În legătură cu acest lucru, Mellinet făcea cunoscut ministrului său de externe, la 31 decembrie 1870, că "la véritable signification du cabinet est celle d'une protestation contre à exécution des projets d'indépendance et de royauté nourris par le Prince Charles et son entourage. M. Jean Ghika est connu comme un partisan de la politique occidentale et de la bonne entente avec la Porte ottomane". MAE - AD. *Turquie-Bucharest*, vol. 34; Arh. St. B. - Microfilme. *Franța*, r. 15, c. 423.

[150]N. Callimachi Catargiu c. C. Ghica (la Constantinopol), 20 decembrie 1870; MAE - Arhiva istorică. *Turcia*, vol. 297, f. 74.

martie 1871) prinţul Carol a trebuit să înţeleagă că menţinerea sa pe tron implica, înainte de orice, o mai accentuată *românizare şi constituţionalizare* a calităţii sale de "cap încoronat". Şi ce test mai dificil şi, prin aceasta, mai edificator putea fi pentru Carol I decât să se pronunţe în privinţa "afacerii Strousberg", după ce comisia parlamentară de anchetă va depune raportul din care reieşea limpede cine erau principalii vinovaţi de dezastrul financiar? La mijloc erau interese ale statului român şi ale unor cercuri financiare şi chiar politice germane[151]. În scopul evitării lezării celor din urmă, prinţul de Hohenzollern va primi "sfaturi" de la tatăl său şi de la alţi demnitari germani, în frunte cu Bismarck[152]. Toate acestea îl vor îndemna însă pe Carol I la o poziţie contrară intereselor ţării pe care o cârmuia, realitate ce va contribui la creşterea nemulţumirilor opiniei publice româneşti. Pentru a nu fi detronat, calculul politic va indica domnitorului să joare tare, arătându-se dispus, pe cale indirectă, să abdice. La 15/27 ianuarie va apărea, în "Augsburger Allgemeine Zeitung", cunoscuta scrisoare către un personaj imaginar, Auerbach, scrisoare care conţinea aprecieri de-a dreptul jignitoare la adresa realităţilor româneşti[153]. Discuţiile aprinse ce vor avea loc în Adunare şi oprobiul public faţă de comportarea domnitorului vor exacerba la maximum pasiunile "anticarliste" ale românilor[154].

Situaţia domnitorului Carol devenise, într-adevăr,

---

[151]Mellinet c. ministrul de externe al Franţei, 7 şi 21 martie 1871; MAE - Ad. *Turquie-Bucharest*, vol. 35; Arh. St. B. - Microfilme. *Franţa*, r. 16, c. 27-30 şi 33-37. Vezi şi Lothar Maier, *op. cit.*, p. 223-229.

[152]*Ibidem*.

[153]N. Corivan, *op. cit.*, p. 263 şi urm.

[154]În numele adepţilor respectării Constituţiei, Ion Ghica va declara de altfel lui Carol I: "dacă ţara era pusă în necesitatea de a opta între prinţ şi constituţie, constituţia va fi preferată"; apud Gh. Platon, *Istoria modernă a României*, Bucureşti, 1985, p. 216.

foarte complicată. El nu va primi nici semnele încurajatoare, pe care le aștepta din partea puterilor, ca răspuns la scrisoarea sa din noiembrie. De o înscriere a "chestiunii române" pe ordinea de zi a conferinței de la Londra nu va putea fi vorba. Bismarck și Wilhelm I nu vor prididi să-l "sfătuiască" pe Carol I să nu insiste pe linia celor solicitate, înainte de încheierea păcii franco-germane, cei de la Berlin susținând că "orice complicație română e acum de două ori rău venită; prințul nu se putea bizui o clipă măcar pe sprijinul nostru moral"[155]. Un astfel de sprijin îl va promite, este drept, țarul Alexandru al II-lea[156], dar aceasta fără efect practic, fiindcă la Constantinopol demnitarii otomani făceau mare caz de *grava jignire* ce fusese adusă sultanului, căruia "prințul vasal" nu-i adresase, în prealabil, scrisoarea cu care "onorase" pe ceilalți suverani[157]. Poarta otomană va amenința că-și va retrage delegatul de la conferință în cazul că ar fi puse în discuție solicitările domnitorului român[158]. La punctul de vedere otoman vor trebui, în cele din urmă, să adere toate puterile participante la conferință[159], unele, Rusia și Austro-Ungaria, ținând chiar

---

[155] *Memoriile regelui Carol I.* vol. V, p. 133 și urm.; D. A. Sturdza, *op. cit.*, p. 601.

[156] D. A. Sturdza, *op. cit.*, p. 606.

[157] Despre impresia făcută la Constantinopol de scrisoarea adesată de Carol I celor cinci suverani, ambasadorul Italiei la Poartă va relata lui V. Venosta, 25 decembrie 1870: "La démarche du Prince de Roumanie a fait ici une bien mauvaise impression, d'autant plus qu'il s'est adressé à tous Souverains représentés à la Conférence, excepté au Sultan. Il a sondé Ambassadeur d'Angleterre s'il voulait se charger de présenter lettre directement au Sultan en dehors du Grand Vizir, mais Elliot a refusé de s'y prêter. Grand Vizir a donné ordre à Musurus Pacha de se retirer de la Conférence si on voulait mettre sur le tapis la question de Roumanie". *I documenti diplomatici italiani* (s. s.), vol. I, p. 635.

[158] *Ibidem*, vezi și C. Ghica c. Callimachi-Catargiu, Constantinopol, 19/31 decembrie 1870, în MAe - Arhiva istorică. *Turcia*, vol. 297, f. 218.

[159] Ulisse Barbolani c V. Venosta, Constantinopol, 27 decembrie

să "sugereze" Sublimei Porți, prin intermediul ambasadorilor Ignatiev și, respectiv, Prokesch-Osten "soluția" separației Principatelor și a trimiterii de comisari "dincolo de Dunăre"[160]. Luând cunoștință de atitudinea puterilor, domnitorul va consimți să fie trimis în capitala Angliei un emisar al guvernului român, cu misiunea de a "șterge" toate bănuielile ce vizau România; lui Ion Strat i se va indica, în special, să convingă cabinetul englez că la București spiritele erau animate de dorința respectării "ordinei"[161].

Deliberările diplomatice de la Londra nu vor putea să fie de cel mai bun augur pentru tendințele politicii românești. Deși nu se vor referi explicit la "chestiunea română", lucrările conferinței diplomatice din capitala Angliei vor demonstra că România se afla într-o "zonă politică" în care pe primul plan reveneau disputele dintre Rusia și Austro-Ungaria[162]; că Germania, victorioasă "la Rin", tindea să joace rolul de arbitru pentru diferendele de

---

1870; *I Documenti diplomatici italiani* (s. s.), vol. I, p. 637; V. Venosta c. Cadorna (la Londra), 4 ianuarie 1871, în *Ibidem*, vol. II, p. 10 și urm.

[160] *Ibidem*, vol. I, p. 637.

[161] Indicațiile pentru Ion Strat erau rezumate astfel: "nous ne désirons en aucun façon glisser une question roumaine dans les déliberations de la Conférence, tous nos intérêts nous detournent; notre pays est pleinement satisfaite de sa situation politique; il considére le traité de Paris (1856) avec les actes internationaux subséquentes comme la meilleure garantie de sa securité; enfin, tous ses voeux sont pour un strict *statu quo* aussi bien au dehors qu'au dedans". Callimachi-Catargiu c. I. Strat (la Londra), 14/26 ianuarie 1871; MAE - Arhiva istorică. *Turcia*, vol. 127, f. 80.

[162] Între altele, Austro-Ungaria dorea să-și instituie controlul asupra brațului Chilia; în replică, Rusia va lua partea Porții otomane, asigurându-și un nou atu diplomatic la Constantinopol (Curtopassi c. V. Venosta, Viena, 10 și 12 ianuarie 1871, în *I Documenti diplomatici italiani*, s. s., vol. II, p. 30 și 44 - 45). Rusia va întreține apoi "dorința" Porții de a solicita să i se recunoască deplina suveranitate asupra Strâmtorilor, principiu opus celui al închiderii pentru vasele de război ale puterilor. Vezi, Cadorna c. V. Venosta, Londra, 30 ianuarie 1871, în *Ibidem*, p. 108 și urm.; V. Venosta c. Cadorna, Florența, 2 februarie 1871, în *Ibidem*, p. 116, vezi și A. J. P. Taylor, *The Habsburg Monarchy. 1809-1918*, Penguin Books, p. 164 și urm.

la Dunărea de Jos[163]; că devenea, prin urmare, necesară o reevaluare a politicii externe românești, "în cuprinsul căreia, așa cum bine s-a constatat, apropierea de Austro-Ungaria și normalizarea relațiilor cu Rusia trebuiau să fie condiția *sine qua non* a noilor legături cu Germania"[164]. Va fi însă foarte dificil ca asemenea "învățăminte"să întrunească și sufragiile cercurilor largi ale opiniei publice din România. Dimpotrivă, românii, adânc mișcați de "tragedia poporului francez", vor da glas nemulțumirilor și îngrijorărilor lor față de reașezarea datelor contextului european. Umilirea Franței și virtualitatea unei *Pax germanica* "în Occident" erau privite de români ca circumstanțe favorizante imprimării unui mai pronunțat spirit conservator vieții internaționale, propice revigorării "solidarizării curților nordice". Victoria germană "la Rin" apărea, la București, împrejurarea de care s-a folosit Rusia pentru relansarea politicii sale în "afacerile" sud-estului european. Și, peste toate, mulți oameni politici din Principatele Unite, în special din rândurile opoziției, erau de părere că interesele Germaniei vor converge spre o "închidere totală" a "chestiunii române", altfel spus, spre o *izolare* a României[165]. Accentuarea reacțiilor "antigermane" ale publicului românesc va fi inevitabilă, în ciuda "dezamăgirii" cabinetului de la Berlin, care solicitase, în decembrie 1870, guvernului de la București să emită "une loi (...) relative aux insultes dirigées par la presse contre les souverains étrangers"[166]. Incidentele de la Sala Slătineanu (10/22 martie 1871) vor aduce lucrurile

[163]De Launay c. V. Venosta, Berlin, 10 ianuarie 1871, în *I Documenti diplomatici italiani* (s. s.), vol. II, p. 31.

[164]Gh. Platon, *op. cit.*, p. 217.

[165]Lothar Maier, *op. cit.*, p. 229 și urm.

[166]O asemenea solicitare a fost formulată într-o *Notă* adresată de consulul Prusiei la București ministrului de externe român, la 16 decembrie 1870. MAE - Arhiva istorică. *Germania*, vol. 241, f. 12 și urm.

într-o stare deosebit de critică. Demonstrația de ostilitate la adresa consulului von Radowitz, a calității de prinț german a lui Carol I și, în ultimă instanță, a Germaniei - demonstrație ce implica și evidente atitudini filofranceze - va determina domnitorul să abdice. În dimineața zilei de 11/23 martie, Carol I va convoca locotenența domnească din anul 1866 pentru a-i preda responsabilitatea conducerii statului. Actul prințului Carol putea provoca eventualități pernicioase pentru România și, totodată, serioase inconveniente curților garante. Marile puteri, după ce, prin tratatul semnat la Londra, reușiseră mai curând o îmbălsămare decât o reasigurare a "ordinei garantate", nu păreau, momentan, deloc doritoare de o nouă întrunire diplomatică pe tema "chestiunii române"[167]. Cât privește eventualitățile la care actul domnitorului putea expune statul român, ar fi suficient să ne gândim că abdicarea "prințului străin", în cazul că s-ar fi menținut, ar fi presupus o rejudecare (reconsiderare) diplomatică a tuturor înfăptuirilor românești în raport cu "ordinea garantată". Conștienți de ce ar fi însemnat o astfel de eventualitate, cei doi membri ai locotenenței domnești, L. Catargiu și N. Golescu (N. Haralambie lipsea din capitală) vor izbuti să determine pe prințul Carol să revină asupra abdicării sale. Pentru depășirea stării de tensiune internă, soluția "oportună" va fi constituirea unui guvern care să dea dovadă de mai multă fermitate. Domnitorul Carol va încredința lui Lascăr Catargiu sarcina de a forma noul guvern, despre care Titu Maiorescu va susține că va reprezenta "cea mai tare expresie a ideii conservatoare în limitele constituției din 1866"[168]. Va fi un guvern care se va dovedi capabil să mențină ordinea internă, să îndepărteze unele elemente agravante ale litigiului

[167] *Memoriile regelui Carol I*, vol. V, p. 133 și urm.

[168] Apud Gh. Platon, *op. cit.*, p. 216.

financiar cu Germania[169] şi să înscrie o pagină aparte în evoluţia vieţii politice româneşti.

Problema cea mai delicată, pentru noua echipă guvernamentală de la Bucureşti, va fi însă aceea a preîntâmpinării unei înrăutăţiri şi mai pronunţate a poziţiei externe a statului român. Nodul gordian se afla, de data aceasta, la Berlin. Era nevoie, înainte de toate, ca guvernul român să cunoască "jusqu'à quel point la franchisse du prince Chancellier (Bismarck -- n. ns.) denote un danger imminent et inévitable ou seulement de tristes perspectives" pentru România[170]. Cu misiunea de a descifra dispoziţiile politicii germane faţă de statul român va fi însărcinat P. P. Carp, devenit, între timp, agent diplomatic la Berlin. Discuţia pe care noul agent o va avea cu prinţul Bismarck se va constitui într-un autentic "bilanţ" al "implicaţiilor româneşti" în relaţiile internaţionale din anii 1870-71. Schimbul de opinii va viza, desigur, în principal, "rolul" unor astfel de implicaţii în "jocul circumstanţelor" abia încheiatului război franco-german. Pentru partea germană, va susţine *clair et net* Bismarck, România a însemnat un focar de complicaţii grave. Mai mult, manifestările românilor de simpatie pentru Franţa au fost receptate la est de Rin ca o ofensă adusă orgoliului naţional german. Drept urmare, în cazul României, ca şi în cel al Franţei învinse, Germania pretindea să uzeze "de justes représailles"[171]. Diferenţa rezida totuşi în privinţa preconizării manierelor de aplicare a "represaliilor". Dacă pentru Franţa Reich-ul german ţinea să recurgă direct, de unul singur, la "măsuri punitive", pentru România el se limita, deocamdată, să ameninţe că se va pune "du côté de vos (ai românilor - n.

[169] *Ibidem*, p. 218 şi urm.

[170] P. P. Carp c. ministrul de externe al României, Berlin, 2 mai 1871; MAE - Arhiva istorică, *Germania*, vol. 241, f. 37 şi urm.

[171] *Ibidem*.

ns.) ennemis. La Russie et la Turquie - plusa Bismarck - désirent la séparation et si l'occasion se présente nous (Germania) les aideront à amener un changement qui après tout serait peut être plus propre a favoriser votre (a României) developpement"[172]. Față de toate acestea, ce reprezentau, după principalul exponent al "prusacizării Germaniei"[173], "la pure verité", P. P. Carp va încerca să replice invocând, de la bun început, faptul că România era un stat constituțional în care manifestările opiniei publice nu implicau, mecanic, responsabilități guvernamentale. Agentul român va preciza "qu'il était impossible de nier les sympathies des Roumains pour la France, mais que cette sympathie n'impliquait nullement une haine contre l'Allemagne et que les attaques violentes de la presse et les manifestations hostiles à la Prusse était plutôt des manoeuvres de politique intérieur"[174]. Deși fondată, din punct de vedere formal, explicația lui P. P. Carp nu va fi admisă decât parțial de interlocutorul său. Acesta din urmă va recunoaște, ce-i drept, că "nu are de ce să se plângă" în legătură cu linia politică a ultimelor guverne de la București, îndeosebi a aceluia conservator, recent constituit. "Cancelarul de fier" va imputa însă existența unor resorturi profunde ce făceau ca poporul român să fie încă ostil germanilor. Concluzia vizată de cancelar era că România nu putea fi scutită să dea socoteală, el "sugerând" guvernului de la București, ca preț, să dea satisfacție acționarilor germani în concesiunea Strousberg și să se conformeze "intereselor generale" ale politicii Berlinului. Prințul Bismarck, pentru a fi convingător, va face, dealtfel, apel, în încheiere, la vechiul adagiu politic

---

[172] *Ibidem.*

[173] A. J. P. Taylor, *The Course of German History*, Londra, 1978, p. 107-155.

[174] P. P. Carp c. ministrul de externe al României, Berlin, 2 mai 1871, în *loc. cit.*, f. 37.

"nous sommes les amis de nos amis et les ennemis de nos ennemis"[175].

Opiniile schimbate de cancelarul german şi agentul român s-au plasat, firesc, sub incidenţa mobilurilor politice. Episodul diplomatic, petrecut în mai 1871 la Berlin, evocă însă şi o recunoaştere "în epocă", din unghiuri diferite, a realităţii că România s-a aflat într-o situaţie excepţională în raport cu conflictul franco-german. Este realitatea pe care am căutat s-o relevăm, beneficiind de perspectiva oferită de scurgerea unui secol şi mai bine de la evenimentele asupra cărora ne-am referit pe parcursul acestui capitol.

[175] *Ibidem*, f. 37.

BCU IAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

V. INDEPENDENŢA ROMÂNIEI: "MAREA CRIZĂ ORIENTALĂ" ŞI DEFECŢIUNEA "CONCERTULUI EUROPEAN"(1875-1878)

În devenirea relaţiilor internaţionale, stările de tensiune au tins spre cotele lor maxime în acele momente sau perioade - de regulă scurte - când determinaţiile de substrat ("forţele profunde") au răzbătut cu o deosebită vigoare la suprafaţa raporturilor politice. Acestora din urmă li s-a imprimat, în secvenţele temporale respective, un ritm foarte alert şi o mai largă deschidere a gamei modalităţilor de desfăşurare. De aici au rezultat şi trăsăturile excepţionale ale împrejurărilor situate sub semnul confruntărilor şi căutărilor menite rezolvării unor contradicţii sau necesităţi presante, semn sub care s-a aflat şi contextul politic european în anii 1875-1878. Fenomenul cel mai important din anii menţionaţi a fost "criza orientală", redeschisă de insurecţiile din Bosnia şi Herţegovina. "Marea criză" - cum o apreciază unii istorici[1] - s-a derulat într-o manieră ce a permis dezvăluirea componentelor problemei orientale în întreaga lor complexitate. Principalii interpreţi ai noului "act oriental" au fost naţionalităţile oprimate, a căror ridicare la luptă a învederat, o dată în plus, imperativul soluţionării "chestiunilor din sud-est" în funcţie de realităţile etnice, sociale, culturale şi religioase din zonă, soluţionare în totală disonanţă cu cadenţa desuetului "quadril al balanţei forţelor" ("echilibrului marilor puteri")[2]. Intervenind în disputele

---

[1] A.J.P.Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe, 1848-1918*, Oxford University Press, 1984, p. 228.

[2] *Ibidem*, p. XIX, 228 şi urm.

dintre Înalta Poartă şi "supuşii creştini", puterile garante au trebuit "să-şi reamintească" de angajamentele colective pe care şi le-au asumat în 1856 şi reconfirmat la 1871. La 30 martie 1856, prin tratatul de la Paris, Principatele române au fost plasate sub garanţia colectivă a puterilor europene, "obligaţie solidară şi indivizibilă"[3], asumată de "cei mari" sub auspiciile "concertului european", altfel spus, în numele "intereselor generale" ale "ordinei" fondate pe tratate internaţionale[4]. Prin amintitul tratat din 1856, marile puteri au admis principiul consultării "populaţiilor moldo-valahe" asupra "organizării lor viitoare". Si cum bine se ştie, "cele mai mari dorinţe" - Unirea, autonomia deplină, prinţul străin şi guvernământul reprezentativ -, proclamate de adunările *ad-hoc* de la Iaşi şi Bucureşti în 1857, au fost menite să consacre "fiinţa politică" a statului român modern. In cazul că puterile garante şi curtea suzerană (Turcia) ar fi recunoscut "dorinţele" românilor, s-ar fi produs, în contextul european, un fapt de o semnificaţie excepţională: admiterea de "diplomaţia concertată" a realizării unui organism politico-statal în temeiul "principiului naţional". N-a fost însă să fie aşa, fiindcă, în loc de o atare admitere, sperată de români, marile puteri au recurs la o "soluţie heteroclită" (convenţia de la Paris din 1858), exprimând un regim de cenzură internaţională aplicat veleităţilor de unire şi independenţă ale unei naţiuni în plină afirmare. Faţă de "soluţia" diplomaţiei europene românii au replicat prin energica politică a *faptului împlinit*[5], ale cărei pusee de referinţă au survenit la 1859,

---

[3] Serge Goriainow, *Le Bosphore et les Dardanelles*, Paris, 1910, p. 141.

[4] Cum bine se ştie, Congresul de la Viena şi tratatele din 1814-1815 au consacrat "interesele generale" şi au promovat "concertul european"; vezi, Gh.Cliveti, *Românii şi "Concertul european". 1815-1878*, în *Românii în istoria universală*, vol. II/1, Iaşi, 1987, p.249-278.

[5] P.Henry, ***L'abdication du prince Couza et l'avènement de la dynastie de Hohenzollern au trône de Roumanie***, Paris, 1930, p.81-87; T.W.Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme*

1864 şi 1866, încât "ordinea" contractată de "cei mari", la 1856, în cazul Principatelor, va ajunge în totală discordanţă cu sensul devenirii realităţilor de la Dunărea de Jos. Deşi acuzând colapsul politicii "de concert" în vestul european", ca urmare a conflictului franco-german din 1871, exponenţii "marii politici" au înţeles, totuşi, cu prilejul conferinţei de la Londra, din 1871, să reconfirme angajamentele lor colective în scopul asigurării "ordinei orientale". Însă, datorită succesivelor eludări ale "ordinei garantate în Orient", ce anticipaseră "ora adevărului" - "criza orientală" -, marile puteri vor trebui să admită, la 1875, că reluarea unei "partituri europene" la diapazonul la care s-a "concertat" în 1856 la Paris nu mai era posibilă. Încercările "curţilor garante" de a estompa sau dirija, prin acte şi acţiuni politico-diplomatice, ostilităţile din sudul Dunării au întâmpinat un refuz, mai întâi disimulat, apoi (la 1876-1877) categoric din partea Porţii. Aceleaşi încercări, care au fost departe de a proba un consens real al iniţiatorilor, nu au fost nici în măsură să oblitereze hotărârea fermă a bosniecilor, herţegovinenilor, bulgarilor, sârbilor şi muntenegrenilor de a renunţa la lupta pentru împlinirea deziderateloor lor naţionale. Eşuarea tentativelor de lichidare a "crizei" pe calea medierilor diplomatice a fost cauzată, nu mai puţin, şi de disensiunile grave dintre contractanţii "ordinei", fapt de care a profitat Rusia, "marea curte pravoslavnică" izbutind, după eforturi asidue, depuse mai bine de douăzeci de ani, să realizeze din nou posibilitatea *intervenţiei unilaterale* "în favoarea creştinilor ortodoxi din Imperiul otoman". A fost pusă în evidenţă, astfel, "defecţiunea finală" a puterilor garante, semn că şi în "afacerile orientale" s-a renunţat, în formă şi în fapt, la parametrii "diplomaţiei concertate". Pentru conformitate, ideea de garanţie colectivă nu se va mai regăsi în nici una dintre clauzele tratatului de la Berlin (1878).

---

internaţionale. 1856-1866, Bucureşti, 1944, passim.

În împrejurările internaţionale de maximă încordare din anii 1875-1878 România şi-a cucerit independenţa de stat. Înfăptuirea Independenţei - "suma vieţii noastre istorice", cum o definea Eminescu - s-a impus *atunci* cu necesitate, ea fiind menită să asigure şi să consolideze existenţa politico-statală a "Vechii Românii", reprezentând, totodată, condiţia *sine qua non* a apropierii momentului împlinirii unui alt deziderat de prim ordin al naţiunii: Marea Unire. În fond, între eforturile în vederea realizării independenţei de stat a României şi rezistenţa "fraţilor" din cuprinsul imperiilor vecine, ameninţaţi cu pericolul deznaţionalizării, exista o legătură strânsă, organică. Nu întâmplător, în epocă era foarte răspândită convingerea că o Românie, chiar şi independentă, cuprinzând în graniţele ei numai Valahia şi Moldova "sfâşiată", nu putea constitui decât o entitate politico-juridică, centrul său de greutate, etnic şi geografic, rămânând în exterior[6]. Alături de raţiunile invocate, ce ţineau de "mersul" luptei naţionale, înfăptuirea independenţei era reclamată şi de cerinţele dezvoltării economico-sociale, România trebuind să dispună, în deplină libertate, de toate pârghiile politicii economice, pentru a nu risca să ajungă o "colonie· europeană", prin continuarea rămânerii sale în afara "ariei" continentului unde avusese loc sau era în deplină desfăşurare "revoluţia industrială" şi unde procesele modernizării infrastructurilor societăţii confirmau din plin valabilitatea *complexului naţional*. Si nu în cele din urmă, necesitatea independenţei era *o stare de spirit a întregii românimi*, animată de acţiunea factorilor culturali, sentimentali, confesionali sau educaţionali.

Necesitată de însuşi sensul devenirii noastre istorice, independenţa a fost proclamată în memorabila zi de 9 mai 1877 şi a primit consacrarea supremă prin jertfa de sânge a

[6] Victor Jinga, *Probleme fundamentale ale Transilvaniei*, vol. I, Braşov, ASTRA, 1945, p. 12 şi urm.

"junei şi bravei armate române". Operă a întregii naţiuni[7], cucerirea independenţei s-a remarcat şi printr-un profund impact internaţional. Este o realitate ale cărei aspecte, de o diversitate aparte, s-a crezut că au ajuns a fi, în mare măsură, elucidate[8]. Şi totuşi, parcurgerea vastei literaturi aferente "momentului Independenţei" permite să se constate unele discrepanţe serioase între modalităţile de apreciere a contextului extern, în care România şi-a dobândit atributul definitoriu al suveranităţii de stat. Discrepanţele persistă mai ales în legătură cu răspunsul la întrebarea dacă împrejurările internaţionale au fost de o duritate extremă sau dacă au fost prielnice acţiunii naţionale româneşti. La prima vedere, varianta a doua de răspuns apare logică, fiindcă românii *au putut* să-şi împlinească atunci un deziderat multisecular. Lucrurile se prezintă însă cu mult mai complicate dacă raportăm pe *au putut* la *au trebuit*. Aceasta deoarece, actele şi acţiunile făptuitorilor Independenţei s-au situat mai curând sub semnul unui imperativ presant decât sub auspiciile unui posibil *dat*. Românii şi-au cucerit neatârnarea la 1877-1878 forţând un context ostil şi nu doar "ştiind" să se folosească, cu abilitate, de "circumstanţe favorabile". Dovadă elocventă în acest sens, proclamarea independenţei a trebuit să aibă ţinuta unui mare şi decisiv *fapt împlinit*.

Complicarea situaţiei externe a României a decurs

---

[7] Vezi N.Adăniloaie, *Independenţa naţională a României*, Bucureşti, 1986, p. 201-264.

[8] *Războiul neatârnării 1877-1878*, Bucureşti, 1927; N.Iorga, *Războiul pentru independenţa României. Acţiuni diplomatice şi stări de spirit*, Bucureşti, 1927; R.V.Bossy, *Politica externă a României între anii 1873-1880 privită de la agenţia diplomatică din Roma*, Bucureşti, 1928; *Independenţa României* (sub red.acad. Ştefan Pascu), Bucureşti, 1977; *Independenţa, lupta milenară a poporului român*, Iaşi, 1977; C.Căzănişteanu, M.Ionescu, *Războiul neatârnării României 1877-1878*, Bucureşti, 1977; C.Corbu, *1877-1878. Războiul naţional şi popular al românilor pentru independenţa deplină*, Bucureşti, 1977; N.Ciachir, *Războiul pentru independenţa României în contextul european*, Bucureşti, 1977 etc.

treptat, începând să se contureze din chiar momentul declanşării ostilităţilor în sudul Dunării. Problema, de o stringenţă deosebită, care se punea pentru statul român era aceea de a se evita "prinderea" teritoriului naţional între ostilităţile amintite şi intervenţia unei mari puteri (era vizată îndeosebi Rusia)[9]. La Bucureşti s-a intuit cu exactitate că de incitarea bosniecilor şi herţegovinenilor la revoltă nu au fost străine intrigile austro-ungare şi ruseşti[10]. În plus, erau bine cunoscute preparativele bulgarilor[11], de care se interesau îndeaproape şi cercurile politice, militare sau cultural-religioase de la Petersburg[12].Datorită poziţiei sale geografice şi statutului său juridic internaţional, România s-a aflat, de la bun început, într-un strâns contact cu derularea evenimentelor din Balcani. Modalitatea în care ea a fost prinsă "în vâltoarea crizei orientale" a prezentat însă trăsături mult distincte faţă de cele oferite de acţiunile celorlalte state mici "din sud-est". Serbia şi Muntenegru "au sărit", la 1876, în ajutorul "fraţilor de sânge şi credinţă", acţiunile lor fiind în acel an încurajate sau sprijinite de Rusia şi "acceptate" de alte mari puteri (din interese ori sub presiunea opiniei publice). O intrare a României în acţiune sub forma unui gest spontan a fost, în anul amintit, imposibilă. Eventualitatea unui sprijin extern s-a dovedit cu totul exclusă. Toate puterile garante au fost împotriva implicării directe a statului român în desfăşurarea ostilităţilr din Balcani. României i s-au refuzat până şi cererile referitoare la garantarea neutralităţii şi integrităţii teritoriale. Garanţii i-au indicat, e drept, o conduită de

---

[9] N.Iorga, *op.cit.*, p. 107 şi urm.

[10] *Memoriile regelui Carol I. De un martor ocular*, vol. VIII, Bucureşti, 1911, p. 14 şi urm.

[11] Comitetele revoluţionare ale bulgarilor activau şi pe teritoriul României; N.Ciachir, *România în sud-estul Europei*, Bucureşti, 1968, passim.

[12] În 1870, Poarta otomană a recunoscut, la insistenţele Rusiei, exarhatul religios al Bulgariei.

"neutralitate", echivalentă, în fapt, pasivității, conduită total inacceptabilă în contextul disputelor menite să schimbe radical configurația politico-statală a sud-estului european. Atitudinile garanților au fost dictate de rațiuni ce se intersectau întru recunoașterea faptului - demonstrat și de cursul evenimentelor - că intrarea în acțiune a României putea avea consecințe deosebite asupra deznodământului disputelor menționate. Nu pot fi omise, dintre rațiunile ce au cântărit mult în determinarea atitudinilor "marilor cabinete" (îndeosebi ale celui de la Viena), nici precauțiile față de implicațiile previzibile ale independenței și acțiunii militare românești asupra stărilor de spirit din Europa Centrală. Fiind plasată "în punctul culminant al situațiunii europene"[13], România *a trebuit*, înainte de a recurge la acțiunea armată, să-și proclame independența,act de energie și curaj, pe care nu l-au făcut Serbia și Muntenegru. România și-a proclamat independența într-un moment extrem de dificil, care s-a constituit într-un veritabil examen de maturitate în fața istoriei. Eludând suzeranitatea de sorginte medievală a Porții și lăsând fără obiect regimul de garanție colectivă a marilor puteri, actul energic de la 9 mai 1877 a consemnat decizia națiunii române de a-și lua definitiv soarta în propriile mâini, decizie căreia participarea la războiul din Balcani i-a adus o înaltă și eroică consacrare.

Propunându-ne, în capitolul de față, să relieFăm modalitatea în care actele și acțiunile circumscrise cuceririi independenței României s-au raportat față de "marea criză orientală", ca și față de "defecțiunea finală" a puterilor garante nu credem necesar să reluăm - fie și sub forma unei "repede priviri" -cunoscuta desfășurare a evenimentelor. Recurgând la așa ceva, nu am face decât "să spicuim" dintr-o vastă literatură de specialitate, a cărei comprimare "pe orizontală" s-ar dovedi pe cât de anevoioasă pe atât de inutilă,

[13] *Memoriile regelui Carol I*, vol. IX, p. 24.

aici. Credem, de asemenea, că un rost deosebit nu şi-ar afla nici o eventuală încercare de "a face dreptate" diverselor controverse, decelabile în cuprinsul istoriografiei Independenţei, istoriografie care, deşi copleşitoare ca întindere, nu a atins valoarea sau savoarea celei a Unirii Principatelor. Ceea ce prezintă interes direct, din optica problematicii pe care o abordăm, sunt acele aspecte ce evidenţiază, sub impactul noului curs al realităţilor "în Orient", sensul şi semnificaţiile ultimelor ocurenţe ţinând de incidenţa garanţiei internaţionale aplicate părţii române. Sunt aspecte care, prin însăşi calitatea lor, se impun dintr-o dublă perspectivă - "din interior" (românească) şi "din afară" (europeană) - cu posibilitatea unor etapizări revelatoare pentru dialectica raportului continuitate-discontinuitate în procesualitatea istorică.

Într-o primă etapă - de la izbucnirea insurecţiilor în Bosnia şi Herţegovina până în iulie 1876 - atitudinile cercurilor politico-guvernamentale europene s-au axat pe ideea oportunităţii identificării posibilităţilor de lichidare a "crizei orientale" la dimensiunea ei "balcanică". "Alerta diplomatică" din primăvara anului 1875 etalase preocupările "marilor cabinete" de a se evita izbucnirea unui conflict general european[14], preocupări ce se vor dezvălui şi mai pregnant o dată cu declanşarea ostilităţilor la sud de Dunăre. Poziţiile marilor puteri denotau existenţa unor disensiuni grave între interesele lor, ceea ce va lipsi de perspectivă survenirea unui consens real şi eficace între semnatarele tratatului din 30 martie 1856. Rusia, Austro-Ungaria şi, lucru interesant, Franţa au ţinut, din raţiuni diferite, să-şi apropie fiecare iniţiativa soluţionării imediate, pe cale diplomatică, a conflictului dintre Înalta Poartă şi "supuşii săi creştini". Deşi era de mult convinsă şi interesată de inoperativitatea

[14] A.Lajusan, *L'alerte diplomatique du printemps de 1875*, în "Revue d'histoire moderne", 1926, p. 368-389.

angajamentelor colective ale puterilor, Rusia le invoca prima în noul context, mizând să-și asigure prin această stratagemă platforma politică a intervenției sale sub acoperirea unui "mandat european". Aceleași angajamente le invoca și Franța în speranța reînvierii timpului când cuvântul său era cel mai ascultat la Constantinopol[15]. Și fiindcă, din circumspecții lesne penetrabile, cabinetul francez va îndemna pe cel de la Petersburg să facă primul pas pe linia înfiripării unei "atitudini concertate" a garanților[16], Gorceakov va lua inițiativa întocmirii unor *propuneri*, înaintate Porții în august 1875, în virtutea cărora o comisie constituită din delegați ai "curților garante" urma să contacteze căpeteniile insurgenților din Bosnia și Herțegovina și să ia act de "dorințele" acestora, pe care să le prezinte ulterior în scris unui comisar otoman[17]. Până aici, nimic ce să contravină normelor contractuale de conduită a garanților. Față de o atare "demonstrație de corectitudine" puterea suzerană nici nu a avut, pe moment, ce obiecta, ea declarându-se de acord cu misiunea delegaților "celor șase". Rezultatele misiunii acestora vor fi însă practic nule, din cauza refuzului insurgenților de a accepta un expedient diplomatic prea puțin conform cu revendicările lor. Fără efect vor rămâne și *irade-le* Porții (emanate din "voința spontană și binevoitoare a sultanului") din 2 octombrie și 12 decembrie[18], ca și nota lui Andrassy din 30 decembrie 1875. Singura concretizare a notei cancelarului austro-ungar[19],

---

[15] La 20 august 1875, Decazes comunica ambasadorului francez la Petersburg, Le Flo, că "La France a devancé le Puisances dans cette politique d'apaisement". *Documents diplomatiques francais*, I-ère série, *(1871-1900)*, vol. II, Paris, 1930.

[16] *Ibidem.*

[17] A.Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, vol. II, Paris, 1891, p. 481.

[18] *Ibidem.*

[19] În nota redactată de Andrassy (remisă Divanului otoman la 30 ianuarie 1876) era exprimată opinia că Turcia trebuia să recurgă la reforme pentru a scoate Bosnia și Herțegovina din "situația morală și materială în

aprobată de toţi garanţii (Anglia, doar, formulând rezerva că acceptul său nu echivala cu o raliere la o politică de intervenţie activă), va consta într-o nouă *irade* a Sublimei Porţi (11 februarie 1876)[20] care va avea meritul să demonstreze că limbajul politic, ca şi cel poetic, este posibil de a "suna gol" atunci când nu oferă nici o deschidere spre "miezul ideatic".

Acuzând eşecul tentativelor primare de "liniştire" a insurgenţilor sau de a determina curtea suzerană să recurgă la "concesii mai consistente", puterile, care continuau să fie cel puţin cu numele garante, vor fi nevoite să-şi dispună tot mai vizibil atitudinile după alte criterii decât cele indicate de clauzele unor acte politico-diplomatice ajunse literă moartă. Rusia, spre exemplu, va face cu o tot mai mare insistenţă caz de inevitabilitatea *intervenţiei active*, pentru a fi grăbită "soluţionarea echitabilă" a "crizei orientale". Convinsă că datele "crizei" se vor complica şi mai mult, curtea de la Petersburg va căuta să tatoneze dispoziţiile "puterilor interesate", în speţă pe cele ale Germaniei şi Austro-Ungariei. Încă din decembrie 1875, Gorceakov încercase, la Berlin, să realizeze "o comuniune de opinii" cu Bismarck în legătură cu conduita "curţilor nordice" faţă de "complicaţiile orientale". Recunoscând că salvgardarea păcii "în spiritul acordurilor monarhilor din 1872" implica "menţinerea Alinaţei celor trei împăraţi fondată pe o liberă decizie", cancelarul rus nu a obţinut de la omologul sau german nimic altceva decât promisiunea că Berlinul va susţine un acord ruso-austro-ungar[21]. A fost pusă astfel sământa din care va

---

care se aflau". Erau propuse, ca reforme: libertatea religioasă, abolirea arendării impozitelor, întrebuinţarea unei părţi din venituri pentru "îmbunătăţiri locale" şi instituirea unei adunări locale (jumătate creştini - jumătate musulmani) cu misiunea de a supraveghea la îndeplinirea concesiilor promise de Înalta Poartă prin *irade*-le din 2 octombrie şi 12 decembrie 1875. *Ibidem*, p. 484; A.J.P.Taylor, *op.cit.*, p. 234.

[20] *Ibidem.*

[21] În acest sens, deosebit de interesante sunt remarcile făcute de

răsări *memorandum*-ul de la Berlin (13 mai 1876), elaborat de cancelarii celor "trei împărății", act ce nu se limita la a relua ca atare propunerile notei lui Andrassy, ci preconiza "măsuri eficace" în vederea stingerii "crizei orientale" și a asigurării păcii generale[22]. Actul celor trei cancelari, supus aprobării cabinetelor de la Paris, Roma și Londra, va întâmpina opoziția ultimului, Disraeli apreciindu-l ca un veritabil program de intruziune în afacerile interne ale Imperiului otoman[23]. Se adăuga, în felul acesta, încă un element emergenței "defecțiunii garanților", ce va începe să se contureze cu mai mare claritate în a doua jumătate a anului 1876. Declararea "războiului sfânt" de otomani, "atrocitățile" musulmanilor împotriva bulgarilor și a celorlalți insurgenți creștini, intrarea în luptă a Serbiei (30 iunie) și a Muntenegrului (2 iulie) vor întări convingerea "celor mai interesate puteri" (Rusia și Austro-Ungaria) despre oportunitatea înțelegerii lor bilaterale, cu avizul tacit al

---

Bülow într-o depeșă din 8 decembrie 1875, adresată lui Alvensleben (la Petersburg), în care regăsim o nouă precizare a faptului că "Liga celor trei împărați reflecta doar un *modus vivendi* al "curților nordice" și nu reprezenta o alianță formală (obligatorie). Ministrul german susținea că ar fi declarat lui Gorceakov că Germania s-ar ralia unui aranjament riso-austro-ungar, dar că, atâta vreme cât cele două puteri nu vor ajunge să se pună de acord, "nous (Germania) ne pourrions certes pas participer à une action commune dans l'esprit de l'une et contre la tendance de l'autre. La situation n'était pas la même que si trois parties avaient à prendre une décision à la majorité, car il manquait l'hypothèse sur laquelle repose la fiction juridique que la volonté est la volonte de l'unanimite". *La politique extérieure de l'Allemagne. 1870-1914*, vol. II, Paris, 1927, p. 278 și urm.

[22]Memorandumul, adoptat la insistențele cabinetului rus, exprima intenția implicării active a puterilor în diferendele dintre Poartă și supușii ei creștini. Formulând "dorințele insurgenților", cele trei "curți nordice" solicitau o suspendare a ostilităților pe două luni, ele avertizând că, în caz contrar, "va deveni necesar să determine prin acțiunea lor diplomatică sancționarea unei înțelegeri în vederea unor măsuri eficace, care vor fi reclamate în interesul păcii generale"; apud *Histoire générale. Du IV-e siècle à nos jours* (publ.sous la direction de Ernest Lavisse et Alfred Rambaud), t.XII, *Le monde contemporain (1870-1900)*, Paris, 1901, p. 460.

[23]A.J.P.Taylor, *op.cit.*, p. 236 și urm.

Germaniei, asupra eventualităţilor "conflictului balcanic". Cu prilejul întrevederii lui Fr.Joseph cu Alexandru al II-lea la Reichstadt[24] - cei doi împăraţi fiind însoţiţi de cancelarii lor - părţile negociatoare îşi vor face cunoscute intenţiile, căutând, pe cât posibil, să şi le pună de acord (8 iulie 1876). Dintre punctele de convergenţă, identificate în cadrul negocierilor ruso-austro-ungare, unul, care ne interesează, rezida în recunoaşterea poziţiei speciale ce revenea României într-un context internaţional pe cale să se agraveze şi mai mult.

În ritm, dar nu şi în concordanţă cu atitudinile puterilor garante, se vor derula şi luările de poziţie ale politicii româneşti. Împrejurările au impus cabinetului de la Bucureşti şi domnitorului Carol multă circumspecţie şi discernământ în adoptarea conduitei pe plan extern. Atâta vreme cât puterile garante s-au implicat în diferendele din sudul Dunării pornind de la recunoaşterea garanţiilor aplicate Imperiului otoman - "cei şase" solicitând sultanului să-şi respecte promisiunile din 1856 referitoare la "libertăţile religioase" - România s-a menţinut, "într-o rezervă desăvârşită"[25]. A fost vorba de o conduită adoptată pe

---

[24]Întrevederile de la Reichstadt nu s-au concretizat în încheierea unei convenţii oficiale, ci s-au finalizat într-o înţelegere verbală "asupra căreia s-au luat două serii de note destul de rău redactate şi care se contrazic în anumite puncte". Înţelegerea viza realizarea unei acţiuni comune ruso-austro-ungare pentru restabilirea *statu-quo*-ului în Serbia, în eventualitatea victoriei otomanilor asupra "principatelor insurecţionate"". În caz de înfrângere a Porţii, se prevedea că Serbia, Muntenegru şi Austro-Ungaria îşi vor împărţi între ele Bosnia şi Herţegovina, Rusia obţinând, "în compensaţie", sudul Basarabiei şi regiunea Batum în Armenia. Părţile negociatoare se angajau totodată să nu îngăduie formarea unui mare stat slav în Peninsula Balcanică, admiţând că Bulgaria, Rumelia şi Albania puteau să devină "state autonome". Tessalia şi Creta urmau sa revină Greciei, în timp ce Constantinopolului i se rezerva statutul de "oraş liber". Acordul urma să fie ţinut în secret. Vezi, N.Corivan, *Relaţiile diplomatice ale României de la 1859-1877*, Bucureşti, 1984, p. 292; E.Diaconescu, *Acordul de la Reichstadt (1876) şi Tratatul de la Budapesta (1877)*, în "Analele Academiei Române", Memoriile secţiunii istorice, seria III, t. XXV, p. 46 şi urm.

[25]N.Corivan, *op.cit.*, p. 296.

moment, durabilitatea ei depinzând de rezultatele misiunii mediatoate a curţilor garante (august 1875) ca şi de audienţa externă a "credinţei statornice" a guvernanţilor conservatori în posibilitatea de a se "realiza năzuinţele noastre şi întări existenţa noastră naţională, fără zguduiri, fără tulburări, în perfectă înţelegere cu Poarta" şi cu marile puteri[26]. Conduita era trasată într-o manieră ce lăsa să transpară concepţia membrilor guvernului conservator, după care accesul României la independenţă trebuia să implice acordul formal al puterilor garante şi o reaşezare a regimului de garanţie colectivă în funcţie de statutul de suveranitate deplină a organismului nostru naţional-statal. Pe măsură, însă, ce va deveni clar că rezistenţa insurgenţilor făcea să eşueze tentativa garanţilor de a merge "pe mâna Porţii" în soluţionarea "crizei" - eşec ce a provocat "o revoluţie" în istoria problemei orientale[27] -, oamenii politici de la Bucureşti vor trebui să scruteze eventualităţile internaţionalizării "diferendului balcanic", eventualităţi care, nefiind preîntâmpinate, puteau sa pericliteze securitatea statului român. La Bucureşti vor fi încercate evidente temeri sau precauţii faţă de intenţiile Rusiei şi Austro-Ungariei, ale căror poziţii se dovedeau deocamdată departe de a denota vreun consens între cele două curţi imperiale[28]. În capitala României se puteau intui sau deduce, din insinuările consulilor rus şi austro-ungar, ca şi din "grijile" colegilor lor englez, francez şi italian, că va fi prea puţin probabilă o atitudine "de concert", ce "să convingă Poarta", şi că nu era

---

[26]V.Boerescu c.Iancu Ghica (la Constantinopol), 9 august 1875; *Documente. Independenţa României*, vol. I/2, Bucureşti, 1977, p. 12.

[27]A.J.P.Taylor, *op.cit.*, p. 232.

[28]Despre acest lucru, Carol I scria tatălui său: "Aici întreabă reprezentantul Austriei ce o să facem în cazul unei ocupaţii a ţării de către trupele ruseşti, aici ne sondează reprezentantul rusesc, spre a vedea dacă avem încredere în Austria. Amândouă ne conjură să nu facem nici un pas grăbit. Atât unul cât şi altul doresc pacea pentru că unul nu îngăduie celuilalt rezolvarea chestiei orientale". *Memoriile regelui Carol I*, vol. VIII, p. 35.

exclusă intervenţia Rusiei. În noiembrie 1875, consulul rus Zinoviev, revenit de la Constantinopol, unde s-a întreţinut cu superiorul său direct, Ignatiev, va întreba "sec" miniştii conservatori: "Ce atitudine va avea România în viitoarea criză orientală?"[29]. Şi în timp ce guvernul Catargiu se va antrena "în multe şedinţe", consacrate discuţiilor "asupra gravei răspunderi"[30], agentul român la Poartă va relata (în decembrie) că, în prezenţa sa, Ignatiev a declarat demnitarilor otomani că Rusia "va lua ca amanet Principatele dacă turcii vor ocupa Serbia şi Muntenegru"[31]. Concluzia care se impunea pentru guvernanţii români era că, dincolo de aparenţele unei momentane acalmii, "criza orientală" tindea să se amplifice într-un sens ce făcea total inoperante garanţiile asumate de puteri la 1856 şi 1858. Se va considera, de aceea, necesar să fie sondate opiniile "marilor cabinete" relative la problema recunoaşterii neutralităţii statului român, fapt ce va dicta şi cunoscuta notă circulară din 4/16 ianuarie 1876 a premierului L.Catargiu, care deţinea şi funcţia de ministru ad-interim la Externe. În notă, după ce se susţinea explicit că neutralitatea României, fără recunoaşterea (consacrarea) ei diplomatică, nu putea să fie decât condiţionată, era acuzată - lucru demn de reţinut - principala carenţă a tratatului din 1856, anume, dezacordul dintre "ordinea contractată" de "curţile garante" (în problema Principatelor) şi soluţia reclamată şi impusă treptat de acţiunea naţională. Se dădea apoi de înţeles că, oricât s-ar face uz, în împrejurările existente, de "pacea Europei", guvernul de la Bucureşti nu concepea să admită ca salvgardarea acesteia să aibă loc prin sacrificarea intereselor fundamentale ale României; deasemenea, că, în eventualitatea

---

[29] Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României (1866-1900)*, Bucureşti, 1925, p. 82; vezi şi N.Adăniloaie, *op.cit.*, p. 116.

[30] *Ibidem.*

[31] *Memoriile regelui Carol I*, vol. VIII, p. 36.

încălcării neutralităţii şi lezării integrităţii sale teritoriale, României nu i-ar rămâne o altă alternativă decât lupta armată, cooperând cu puterile dispuse să consimtă la o schimbare radicală a statutului său juridico-politic[32].

Deşi nu a întrunit calitatea unei comunicări formale - menirea ei fiind aceea de a servi de îndreptar pentru "discuţiile" agenţilor români în străinătate[33] -, nota lui L.Catargiu a provocat reacţii diverse în formă, dar toate defavorabile în conţinut. Cei mai mulţi dintre oamenii de stat europeni chestionaţi înclinau "să aprecieze binevoitor" poziţia de expectativă (nu de neutralitate recunoscută) a României, dezaprobând însă preparativele militare şi hotărârea "principatului" de a riposta faţă de orice tentativă de încălcare a suveranităţii şi integrităţii sale teritoriale. Cabinetele englez şi francez vor opina că existenţa statului român era condiţionată de respectarea legăturilor sale cu Turcia, cărora li se aplica şi garanţia colectivă a puterilor[34], în vreme ce Andrassy şi Novikov, ambasadorul rus la Viena, vor exprima, fiecare în parte, "convingerea" guvernelor lor despre "inutilitatea" sporirii cheltuielilor alocate armatei române într-un moment când garanţii depuneau eforturi "concertate" în scopul asigurării păcii (sus-amintita notă a calcelarului austro-ungar fusese tocmai remisă Porţii otomane)[35]. Asemenea "sfaturi", în care nu credeau sincer nici cei ce le-au

---

[32]Comentând *nota* lui L.Carargiu, într-o scrisoare către Carol Anton, domnitorul României specifica: "nu se poate tăgădui că noi suferim de nesiguranţă... şi suntem expuşi tuturor primejdiilor... Aceasta e o nouă dovadă despre necesitatea de a se face din România o a doua Belgie, spre a fi apărată de astfel de atacuri samavolnice"; cf. *Ibidem.*

[33]*Ibidem.*

[34]Într-o telegramă c.Des Michels, Paris, 24 ianuarie 1876, ducele Decazes arăta "que du moment ou les liens attachent à la Turquie se relachent, les sécurités résultant pour eux (românii) des traités s'affaiblissent dans la même proportion". *Documente. Independenţa României*, vol. II/1, p. 120 şi urm.

[35]Novikov c.Gorceakov, Viena, 30 ianuarie/11 februarie 1876, *Ibidem*, p.118-120.

avansat, nu vor putea să aibă, se ştie, un ecou deosebit la Bucureşti. Exigenţele împrejurărilor internaţionale, în loc să se atenueze, vor exercita o şi mai mare presiune asupra factorilor politici români. Realitatea, coroborată cu accentuarea tensiunilor politice interne, va reclama un plus de fermitate în activitatea externă, cerinţă mai conformă cu concepţia de guvernare a liberalilor[36]. După demisia guvernului conservator (30 martie/11 aprilie), la 27 aprilie/9 mai 1876 se va constitui cabinetul coaliţiei de la Mazar Paşa, prezidat de Manolache Costache Epureanu, cu M.Kogălniceanu la Externe şi cu I.C.Brătianu la Finanţe. Noul guvern îşi va axa şi el politica externă pe principiul neutralităţii. Dar aceasta în condiţii noi şi cu nuanţări în care regăsim geniul politic al lui Kogălniceanu. Neutralitatea României urma să fie afirmată în contextul în care insurecţiile din Balcani căpătau o deosebită amploare (vor izbucni şi revoltele bulgarilor), iar intrarea în luptă a Serbiei şi Muntenegrului se înscria în calendarul certitudinilor. Şi toate acestea în timp ce demersurile puterilor garante s-au trezit într-un serios impas, pe care iniţiativa "curţilor nordice" (memorandum-ul de la Berlin) a avut darul de a-l confirma şi, într-un anumit sens, de a-l accentua. Evaluând cu pătrundere mutaţiile survenite în contextul internaţional, Kogălniceanu nu va considera că era suficientă doar o continuă, reluctantă şi ineficientă sondare a dispoziţiilor puterilor garante în problema neutralităţii României. Ministrul de externe va declanşa o acţiune îndrăzneaţă prin care va viza nu atât improbabila recunoaştere formală, de puteri, a neutralităţii cât o asigurare a acesteia prin exerciţiul politic. Programul politic al neutralităţii va face obiectul *notei* lui Kogălniceanu din 16/28 iunie 1876, trimisă direct lui Savfet Paşa (ministrul de

[36] La 29 ianuarie/10 februarie, Lascăr Catargiu trimisese o nouă circulară, în care se dădeau instrucţiuni agenţilor români să declare că statul român nu are nici o intenţie războinică şi că e hotărât să rămână pe poziţia neutralităţii. N.Corivan, *op.cit.*, p. 300.

externe otoman) şi *supusă oficial*, împreună cu un memoriu consistent, pronunţării puterilor garante. Reacţia "înaltelor curţi" nu se va lăsa prea mult aşteptată, ea constând în formularea observaţiei că revendicările cuprinse de nota şefului diplomaţiei româneşti însemnau un proiect de realizare a independenţei[37], în contradicţie cu clauzele tratatelor cărora li se aplica garanţia colectivă[38]. Era o observaţie care, deşi fondată până la un anumit punct, nu mai putea să convingă guvernanţii de la Bucureşti. Dealtfel, în "marile capitale" se ştia bine că, dincolo de "exagerările de stil"[39] şi de "temperamentul său naturalmente iritabil"[40], Kogălniceanu era omul de stat care avea "chemarea" - experienţele de la 1863-1864 nu puteau fi uitate - să confere politicii externe româneşti condiţia de factor dinamizator şi nu de element remorcat la împrejurări. "Limbajul puţin ponderat al documentelor oficiale româneşti"[41] va genera îngrijorările puterilor despre o posibilă intrare în acţiune a României, gest însoţit de proclamarea independenţei sub

---

[37]În acest sens, Zinoviev va raporta la 22 iunie/4 iulie 1876 lui Giers că "nici în circulară, nici în memoriu ministrul Kogălniceanu nu foloseşte cuvântul independenţă, dar caracterul unor revendicări ale sale arată foarte clar că el are intenţia să obţină pentru ţară dreptul de stat suveran"; M.M.Zaliskin, *Vneşneea politika Rumânii i rumâno-ruskie otnoşenia 1875-1878*, Moskva, 1974,p. 107.

[38]Nota lui Kogălniceanu cuprindea următoarele revendicări: 1) recunoaşterea individualităţii statului român şi a denumirii de România; 2) admiterea reprezentantului său în corpul diplomatic; 3) asimilarea supuşilor români din Turcia situaţiei celorlalţi supuşi străini şi recunoaşterea dreptului de judecată a infracţiunilor lor de către agenţii diplomatici români; 4) inviolabilitatea teritoriului român şi delimitarea insulelor Dunării; 5) încheierea cu Imperiul otoman a unei convenţii de extrădare a răufăcătorilor; 6) recunoaşterea paşaportului român; 7) fixarea graniţei între România şi Turcia la gurile Dunării pe talvegul braţului principal al fluviului. N.Corivan, *op.cit*, p. 307.

[39]Fava c.Melegari, Bucureşti, 8 iulie 1876, *Independenţa României. Documente*, vol. II/1, p. 137 şi urm.

[40]Raindre c.Decazes, Bucureşti, 11 iulie 1876, *Ibidem*, p. 149.

[41]Fava c.Melegari, Bucureşti, 7 iulie 1876, *Ibidem*, p. 135.

forma unui fapt împlinit. Cât de departe înțelegeau să meargă miniștii liberali va reieși limpede din o altă *notă* a lui Kogălniceanu (20 iulie/1 august), în care se menționa că "ne este totuși cu nepuțință să rămânem nepăsători la strigătele de durere ce ne vin de pe malul drept al Dunării", că armata română "freamătă sub jugul disciplinei" și că puterile europene aveau datoria să intervină pentru curmarea "atrocităților" din Balcani[42]. Acest ultim act al mandatului său, din 1876, la Externe, act care "făcea onoare" autorului[43], avea ținuta unui bilanț, dar și a unei profeții, a cărei împlinire va surveni după consumarea și a ultimelor speranțe într-o acțiune "de concert" a marilor puteri, în scopul soluționării "crizei orientale".

Constituirea, la 24 iulie/5 august, a "ministerului cel lung" al lui I.C.Brătianu (1876-1888) va corespunde începuturilor celei mai nebuloase etape a desfășurărilor politico-diplomatice relative la "criza orientală" (etapă ce va dura până la finele anului 1876). Va fi etapa în care pozițiile "marilor cabinete" vor comporta vădite note de duplicitate, și aceasta nu doar din unghiul raportului intenții reale - atitudini formale, ci și din cel al actelor și acțiunilor propriu-zise. Sensibilizată de "atrocitățile bulgare"[44] și de înfrângerea rapidă și "sângeroasă" a Serbiei, opinia publică va face presiuni asupra cabinetelor europene să grăbească "soluționarea conflictului balcanic". Era un lucru de care vor face caz toate guvernele puterilor garante (inclusiv cel englez), dar fără a exista o comuniune de vederi asupra modalităților de acțiune. Anglia, Austro-Ungaria, Franța și

---

[42] *Documente privind istoria României. Războiul pentru independență*, vol.I/2, București, 1954, p. 292.

[43] N.Iorga, *Mihail Kogălniceanu scriitorul, omul politic și românul*, București (f.a.), p. 129.

[44] Un rol deosebit în sensibilizarea opiniei publice l-au avut articolele lui Gladstone din "Daily News", publicate într-o broșură cu titlul *Atrocitățile bulgare (Bulgarian Horrors)*.

Italia vor începe să admită deschis că nu se mai puteau eschiva de la a recunoaște că intervenția Rusiei devenea tot mai previzibilă. Cele patru puteri nutreau însă serioase griji față de reluarea unei politici de intervenție unilaterală a Rusiei "în sud-estul european", pentru a cărei prevenire vor crede de cuviință să nu renunțe la procedura medierilor colective la Poartă. De o atare procedură cabinetul de la Petersburg nu se putea desolidariza, fiind preocupat să nu riște reînnodarea coaliției europene din timpul "războiului Crimeii". Punându-și însă mari speranțe într-o atitudine de *neutralitate binevoitoare* a Germaniei, cabinetul țarist va deschide negocieri consacrate, declarat, pregătirii terenului în vederea intervenției sale "în sprijinul coreligionarilor ortodoxi". Țarul Alexandru, aflat la Livadia, în Crimeea, pentru a supraveghea îndeaproape preparativele forțelor sale militare, va convoca un veritabil stat major diplomatic (Gorceakov, Ignatiev etc.), ce să stabilească direcțiile și modalitățile prin care să se asigure intrarea în război a Rusiei. La fel ca și tatăl său în 1853, Alexandru al II-lea va considera că Rusia trebuia să obțină asentimentul curții habsburgice și "să se înțeleagă" cu Anglia, obiective destul de greu de atins. Întrevederile de la Reichstadt evidențiaseră că asentimentul Vienei nu era încă o deplină certitudine[45]. Apoi, la Livadia, țarul și miniștrii săi, în ciuda insistențelor de a se face "bine înțeleși" de ambasadorul englez Loftus, se vor edifica și de faptul că în optica Londrei datele "crizei" se dispuneau mult diferit față de cum doreau ei. Pe Tamisa spiritele deveniseră profund sensibilizate la vestea "atrocităților bulgare". Sub presiunea opiniei publice, incitată de Gladstone, cabinetul Disraeli (Beaconsfield) va fi nevoit să recunoască că se impunea să intervină în favoarea "populațiilor insurecționate". Dar aceasta nu prin a spijini sau a seconda *manu militari* intervenția rusă, ci prin relansarea

[45] A.J.P.Taylor, *op.cit.*, p. 238.

acţiunii mediatoare a garanţilor. La 5 octombrie, cabinetul englez va avansa Porţii propunerea de a consimţi la un armistiţiu de şase săptămâni şi de a accede la convocarea unei conferinţe a semnatarilor tratatului din 1856 de la Paris[46]. In replică, curtea ţaristă va încerca să bruscheze lucrurile, căutând să deturneze iniţiativa engleză de la menirea sa primordială. La 15 octombrie, ţarul va însărcina pe Ignatiev "a parler trés haut" la Poartă pentru a grăbi, chipurile, acceptarea "propunerilor engleze", sub ameninţarea ruperii legăturilor diplomatice[47]. Se va ajunge la un pas de izbucnirea războiului ruso-turc[48], care va fi prevenit deocamdată prin aderarea celorlalte puteri la ideea întrunirii conferinţei la Constantinopol. Conferinţa - lipsită practic de obiect încă înainte de a începe - va marca, prin eşecul său, stingerea "jocului dublu" al garanţilor[49], a căror dezbinare, accentuându-se, va permite Rusiei să-şi pună în aplicare planul de intervenţie armată[50].

Deosebit de interesantă va fi şi maniera în care se va raporta România faţă de atitudinile puterilor garante din a doua jumătate a anului 1876. Până la un punct, aparenţele "duplicităţii" se vor regăsi şi în cazul politicii româneşti. Relevantă, în acest sens, va fi şi prezenţa neutralistului N.Ionescu într-un guvern de acţiune, cum era cel prezidat de I.C.Brătianu. Dacă N.Ionescu, ce deţinea portofoliul Externelor, şi-a făcut un crez politic din cointeresarea puterilor în legătură cu soluţia "garanţiei speciale de

[46]A.Debidour, *op.cit.*, vol. II, p. 495.

[47]*Ibidem*, p. 496.

[48]A.J.P.Taylor, *op.cit.*, p. 238 şi urm.

[49]Intuind bine resorturile "jocului dublu" al "marilor cabinete", Bismarck va nota pe o circulară a lui Gorceakov din 9 noiembrie 1876: "Qui parle Europe à tort. Notion géographique... fiction insoutenable"; cf.*Histoire des rélations internationales*, (publ.sous la direction de Pierre Renouvin), vol. VI, *Le XIX-e siécle*, 2-e partie: *De 1871 B 1914. L'Apogé de l'Europe*, Paris Hachette, 1954, p. 14.

[50]A.J.P.Taylor, *op.cit.*, p. 239.

neutralitate"[51], premierul Brătianu, cu avizul domnitorului Carol, va orienta politica guvernamentală în direcţia identificării posibilităţilor realizării imediate a independenţei. Lăsând pe seama lui N.Ionescu sarcina de a întreţine pe consulii puterilor la Bucureşti cu pledoariile sale pe tema "garanţiei speciale de neutralitate"[52], premierul liberal se va dedica acţiunilor menite să pregătească intrarea României în arena confruntărilor a căror miză era viitorul configuraţiei politico-teritoriale a întregului "sud-est", cu repercusiuni adânci şi asupra destinelor Europei Centrale. La finele lui august, o delegaţie guvernamentală, condusă de I.C.Brătianu, va fi primită, la Sibiu, de Fr.Joseph, căruia i-a fost exprimată dorinţa "de bună vecinătate" a României. Cu acest prilej s-a putut constata că dubla monarhie, deşi nu era străină de intenţiile Rusiei, considera că existenţa României era asigurată de garanţiile în vigoare şi că cea mai nimerită conduită era neutralitatea[53]. Cu totul altfel vor fi însă învăţămintele ce vor fi trase în urma vizitei premierului român la Livadia, unde va fi însoţit de generalul Slăniceanu (ministrul de război), T.Văcărescu şi Singurov. Întrevederile pe care le-a avut cu ţarul Alexandru, Gorceakov şi Ignatiev vor permite lui Brătianu să se convingă de inevitabilitatea intrării Rusiei în război. Deşi la Bucureşti N.Ionescu declara consulilor puterilor că vizita şefului său de guvern reprezenta doar "un act de curtoazie"[54], în Crimeea a avut loc un prim schimb oficial de opinii asupra atitudinii ce o avea România faţă de declanşarea "războiului sfânt" de Rusia. Fermitatea atitudinii lui I.Brătianu[55] a fost de natură "să lămurească" pe

[51]D.Berindei, *Cucerirea independenţei României (1877-1878)*, Bucureşti, 1967, p. 32.

[52]*Ibidem*.

[53]*Memoriile regelui Carol I*, vol. VIII, p. 83.

[54]Mansfield c.Derby, Bucureşti, 19 octombrie 1876, *Independenţa României. Documente*, vol. II/1, p. 196 şi urm.

[55]Imediat după întoarcerea de la Livadia, I.C.Brătianu va relata

ţar şi miniştrii săi că trecerea trupelor ruse prin România nu va fi acceptată la Bucureşti fără încheierea unei *convenţii*, căreia guvernul liberal şi domnitorul Carol ţineau să i se confere un caracter politic[56]. În noiembrie vor începe la Bucureşti, unde va sosi şi Nelidov, negocierile relative la încheierea convenţiei, care vor trena aproape şase luni din cauza dificultăţilor ce le-a presupus "convingerea" diplomaţilor ruşi despre necesitatea preconizării unor clauze referitoare la respectarea individualităţii şi integrităţii teritoriale (în fiinţă) a României.

De o înţelegere cu statul român se arăta interesată şi Poarta otomană, care va trimite la Bucureşti, pentru tratative, pe Aali Bey, guvernatorul Tulcei[57]. Va fi o misiune născută moartă, veleităţile curţii suzerane făcând imposibilă orice încheiere pozitivă, lucru de care se vor convinge şi participanţii la conferinţa de la Constantinopol. Pentru

---

domnitorului Carol despre faptul că ţarul şi miniştii săi i-au declarat că războiul era inevitabil; că Gorceakov a pretins României să permită trecerea trupelor ruseşti, acceptând doar ideea unei *convenţii militare*; că el (Brătianu) ar fi invocat atitudinea celorlalte puteri garante, punând problema ca "înţelegerea" româno-rusă să fie"lămurită şi garantată"; că, iritat de această poziţie, cancelarul rus a pretins ca trecerea trupelor ruseşti să fie permisă fără nici o obiecţiune, "altfel, Rusia se va raporta la tratatele după care Moldova şi Valahia fac parte integrantă din teritoriul turcesc şi va înainta fără nici o consideraţiune". Faţă de această ameninţare, premierul român a replicat cu promptitudine, declarând că războiul dus de Rusia pentru eliberarea creştinilor "nu va fi fericit... să înceapă cu zdrobirea unei armate creştine". Fermitatea premierului Brătianu va determina pe Gorceakov să revină asupra ameninţărilor. În final, calcelarul rus va declara că "de va fi război, o să ne înţelegem. România nu va avea de aici decât de câştigat", declaraţie căreia Brătianu îi va aduce completarea: "înţelegerea e cu totul în interesul ambelor state; eu sunt gata oricând să discut afacerea mai de aproape" (premierul liberal se gândea, desigur, la încheierea unei convenţii româno-ruse cu caracter politic). *Memoriile regelui Carol I*, vol. VIII, p. 84 şi urm.; Mansfield c.Derby, Bucureşti, 12 decembrie 1876 în *Documente. Independenţa României*, vol. II/1, p. 229 şi urm.

[56] *Ibidem.*

[57] Mansfield c.Derby, Bucureşti, 20 ianuarie 1877, *Documente. Independenţa României*, vol. II/1, p. 262 şi urm.

deliberările din capitala otomană vor folosi "de canava"[58] "propunerile" cabinetului englez, reformulate în noiembrie și care, în condițiile acceptării armistițiului de Poartă, se axau pe două chestiuni: a) *statu quo ante bellum* în privința Serbiei și Muntenegrului; b) "natura și sistemul administrativ" al "provinciilor răsculate" (Bosnia, Herțegovina și Bulgaria). Erau propuneri asupra cărora subzistau deja disensiuni între garanți, ceea ce a impus ca "cei șase" să se întrunească mai întâi într-o conferință preliminară, ale cărei ședințe (nouă la număr) se vor desfășura între 11 și 2 decembrie. După ce trei *comisii speciale* au fost însărcinate cu elaborarea proiectelor privind viitoarea organizare a Bosniei și Herțegovinei, viitorul statut al Bulgariei și încheierea păcii între Turcia, Serbia și Muntenegru[59], reprezentanții puterilor garante vor izbuti totuși sa aducă "canavaua" conferinței la o formă apropiată de cerințele brodării unui acord. Dând impresia că erau preocupați de determinarea reușitei misiunii lor, delegații "celor șase" își vor pune și problema unei *garanții materiale*, care să asigure aplicarea deciziilor ce vor fi luate de conferință. S-a prevăzut, în această privință, ca o "forță străină", aparținând unui stat neutru, să însoțească *comisia internațională de supraveghere*, din care urma să facă parte câte un delegat al fiecărei puteri[60]. Fapt interesant aici, reprezentantul Italiei (Corti) va avansa ideea alcătuirii unei escorte din militari români[61], idee care nu va întruni sufragiile tuturor participanților la dezbateri, fiind preferată soluția unui "corp belgian"[62]. Toate aceste încheieri se vor dovedi însă

---

[58] *Das Staatsarchiv*, vol. 31, Leipzig, 1877, p. 270 (Procesul verbal al primei ședințe preliminare).

[59] *Ibidem*, p.279-282 (Procesul verbal al celei de-a patra ședințe preliminare).

[60] *Ibidem*.

[61] *Ibidem*. Propunerea a fost respinsă pe motivul că acceptarea ei ar fi lovit demnitatea Înaltei Porți.

[62] *Ibidem*.

superflue datorită atitudinii Înaltei Porți, care, în chiar ziua deschiderii conferinței propriu-zise (23 decembrie), va anunța, cu salve de tun, adoptarea celebrei constituții a lui Midhat Pașa[63]. Deși vor da semne de consternare - nu toți în egală măsură -, reprezentanții puterilor garante vor admite să participe la lucrările celor nouă întruniri ale conferinței (23 decembrie 1876-15 ianuarie 1877)[64], în care vor fi nevoiți să recunoască deschis că misiunea lor mediatoare era lipsită complet de obiect. Ar fi însă greșit să punem eșuarea conferinței doar pe seama atitudinii Porții otomane. Să nu uităm că disensiunile curților garante din preziua deliberărilor de la Constantinopol s-au menținut în timpul și se vor accentua după încheierea negocierilor colective cu demnitarii otomani[65]. Dincolo de semnele unui posibil acord, sperat în timpul întrunirilor preliminare, conferința de la Constantinopol nu a făcut decât să consfințească, prin eșecul său, "defecțiunea" puterilor garante. Față de poziția refractară a guvernului otoman "cei șase" ar fi trebuit, în numele obligațiilor lor contractuale, subsumate atitudinii "solidare și indivizibile", să nu renunțe la acțiunile menite soluționării conflictului dintre Înalta Poartă și "supușii săi creștini" ca un *casus garantiae*. Rechemându-și delegații de la conferința eșuată și admițând intervenția unilaterală a Rusiei, marile puteri vor demonstra, în fapt, că și în "afacerile orientale" politica lor încetase să se mai conformeze normelor "concertului european".

Evidența "defecțiunii" garanților va contribui la

---

[63] *Ibidem*, p.304-316.

[64] *Ibidem*, vol. 31, p.317-370 și vol. 32, Leipzig, 1877, p. 1-41.

[65] În preziua conferinței unii "diplomați europeni" și-au exprimat speranța că "acțiunea unită a Marii Britanii și Rusiei ar putea avea o imensă pondere la Poartă". Elliot c.Derby, Constantinopol, 10 decembrie 1876; în *Ibidem*, vol. 31, p. 310 și urm. Disensiunile ruso-engleze se vor dovedi însă prea grave pentru ca să fi fost posibil un acord real; A.J.P.Taylor, *op.cit.*, p. 241 și urm.

"netezirea" căii intervenției Rusiei, dar nu va simplifica cu nimic situația României[66]. Profund nemulțumiți și îngrijorați de veleitățile Porții otomane[67] și fără a mai spera într-o intercesiune constructivă a puterilor garante, oamenii politici de la București vor acuza și faptul că nici pozițiile particulare ale "marilor cabinete" nu denotau, în cazul niciuneia, intenții reale de a asigura existența statului român. Majoritatea puterilor garante își reiterau "sfaturile" ca România să se mențină "într-o totală rezervă" și să nu încheie convenția cu Rusia. Doar de la Berlin vor fi primite unele "îndemnuri" în legatură cu realizarea unei înțelegeri româno-ruse, ce să stipuleze condițiile trecerii trupelor țariste[68]. Un sprijin

[66]În perioada anterioară și în timpul lucrărilor conferinței de la Constantinopol, guvernul român a inițiat diverse acțiuni menite să tatoneze pozițiile puterilor. C.A.Rosetti și I.Ghica au fost trimiși în misiune la Paris și Londra (vezi, N.Corivan, *op.cit.*, p. 316 și urm.). La Constantinopol va fi trimis D.Brătianu, care va remite participanților la conferință un *Memoriu privitor la neutralitatea României (Memorandum on the Neutrality of Romania)*, în *Das Staatsarchiv*, vol. 31, p.349-351.

[67]Adoptarea constituției otomane, din care reieșea că România era socotită printre "provinciile privilegiate" ale imperiului (art.1), va provoca o vie reacție din partea cercurilor politico-guvernamentale și ale opiniei publice românești. În dezbaterile parlamentare (22-23 decembrie) I.C.Brătianu va declara, în aplauzele deputaților, ca niciodată "sabia lungă a lui Baiazet și Mohamet n-a putut să pătrundă până în munții României, unde cutează astăzi să străbată Midhat pașa cu constituțiunea lui" (vezi N.Adăniloaie, *op.cit.*, p. 139). Guvernul liberal va protesta oficial față de prevederile constituției otomane ce atingeau suveranitatea României, cerând Porții o dezmințire formală. Nu va putea fi admisă soluția unei *declarații* a lui Safvet pașa, în termenii următori: "Principatele, care fac parte integrantă din Imperiul otoman, nu sunt atinse de Constituțiune". *Memoriile regelui Carol I*, vol.IX, p. 17-19.

[68]Kronprinzul "va sfătui" pe Carol I, într-o scrisoare, că, "dacă se face război, atunci cred că cel mai bun lucru... este ca (România) să nu se apere serios de pretențiile rusești, însă nici să le favorizeze, ci să se raporteze la datoriile sale față de Poartă ca la niște datorii de bună cuviință și să se păzească de a se ciocni cu forța, care poate sosi mai curînd de la nord decât de la turci" (*Memoriile regelui Carol I*, vol. VIII, p. 94). La rândul său, Bismarck "va sfătui" pe domnitor că România "ar face bine" să lase trupele rusești să treacă, pe baza unei convenții, "decât să se dea pradă Rusiei". *Ibidem*, vol. VIII, p. 69.

efectiv din partea Germaniei era însă o eventualitate cu totul exclusă, știute fiind la București "canoanele" politicii bismarckiene față de "complicațiile orientale", ca și pretențiile celor de la Berlin în "afacerea răscumpărării căilor ferate"[69]. În etapa marilor decizii (proclamarea și consacrarea prin jertfă a Independenței) politica românească va resimți din greu "abandonul Europei". Referindu-se la acest fapt, consulul rus, baronul Stuart, va declara lui M.Costache Epureanu că "este demonstrat că Europa vă abandonează, că tratatul de la Paris nu mai are valoare. Nu puteți conta decît pe noi..."[70].

Pentru a "conta" pe Rusia, trebuia sa fie încheiată convenția, negocierile pe baza conținutului acesteia fiind impulsionate de I.C.Brătianu, preocupat "să smulgă" cabinetului țarist acceptul pentru inserarea clauzei referitoare la respectarea individualității și integrității teritoriale ale statului român. Era o clauză ce se impunea cu necesitate, chiar dacă premierul român și domnitorul Carol încercau și ei îndoieli în privința respectării de Rusia a angajamentului pe cale să fie semnat. Cei doi știau însă foarte bine că Rusia nu mai putea fi oprită de la intervenția armată. Acordul ruso-austro-ungar de la Budapesta (ianuarie 1877) și protocolul de la Londra (martie, același an) vor oferi Rusiei toate atuurile de a se erija în "mandatară morală" a unei "misii civilizatoare și umanitare" în sudul Dunării. Iar de acest lucru va trebui să se țină seama și la București, pentru a nu se risca "apropierea orei pericolului"[71]. În consecință, la 4/16 aprilie 1877 va fi semnată convenția româno-rusă, care, în ciuda prevederilor ce le cuprindea, nu va feri statul român de complicații externe, îndeosebi de încordarea raporturilor cu Imperiul rus. Trupele

[69] C.Botez, D.Urmă și I.Saizu, *Epopeea feroviară românească*, București, 1977, p. 88-90.

[70] *Documente. Independența României*, vol. II/1, (*Introducere*), p. XXVII.

[71] *Memoriile regelui Carol I*, vol. IX, p. 41 și urm.

ţariste vor trece Prutul fără o notificare prealabilă a acestui lucru şi înainte de aprobarea convenţiei de cele două Camere de la Bucureşti. În acelaşi timp, Turcia, acuzând trecerea Prutului de trupele ţariste, va pretinde României, "în puterea" articolului 26 al tratatului de la Paris şi a convenţiei din 19 august 1858, să "colaboreze militar" cu Abdul Cherim, comandantul armatelor turceşti "trimise spre nord", pentru asigurarea apărării" "teritoriului Principatelor" (Moldo-Valahiei)[72]. Ofuscată, la vestea încheierii convenţiei româno-ruse, Înalta Poartă "va destitui" agentul român la Constantinopol şi va recurge la "acte de provocare" de-a lungul Dunării. Statului român nu-i rămânea decât "să renunţe" la ceea ce Kogălniceanu denumea "frumoasa floare fără culoare şi miros a neutralităţii"[73] şi să se considere în stare de război cu Turcia (29 aprilie/10 mai). Despre toate acestea vor fi anunţate şi puterile garante, prin circulara ministrului de externe român din 2/14 mai 1877, act care se voia o justificare a încheierii convenţiei cu Rusia şi o explicare a cauzelor şi sensului stării de război cu Turcia. Concluzia care era lăsată, subtil, să reiasă din cuprinsul circularei viza oportunitatea independenţei României. Atitudinea "înaltelor curţi", părând să probeze şi în al doisprezecelea ceas "valoarea îndoielnică" a regimului de garanţie colectivă, va fi însă departe de a proba un "răspuns concertat", corespunzător aşteptărilor românilor. Drept urmare, la 9 mai 1877, independenţa de stat va fi proclamată printr-un act de energie naţională ce va avea ţinuta unui mare *fapt împlinit*. "Ordinea garantată" în privinţa părţii române va fi complet eludată. Pentru a mai conferi vreo raţiune dăinuirii calităţii lor de garante, puterile ar fi trebuit să consacre în colectiv independenţa României. Or, "cei mari" vor crede de cuviinţă să recunoască "mai târziu" şi condiţionat noul statut

[72] N. Iorga, *Războiul pentru independenţa României*, p. 73.

[73] *Ibidem*, p. 75.

juridic internaţional al statului român[74]. Acceptând "sfârşitul în tăcere" al garanţiei lor colective, cabinetele europene "vor lăsa" statul român să suporte "duritatea"[75] raporturilor cu Rusia, putere care va refuza să-l trateze ca aliat şi care, încălcând un act semnat de ea însăşi (convenţia din 4/16 aprilie), va pretinde să reîncorporeze imperiului său sudul Basarabiei.

Permiţând Rusiei să declanşeze războiul împotriva Turciei, "defecţiunea" garanţilor va face ca România să se trezească singură[76], prinsă "la mijloc", pe de o parte, de intervenţia şi pretenţiile teritoriale ale puternicului vecin de la răsărit, iar pe de alta, de "furia" Porţii otomane. Fără a i se acorda noi garanţii, care să se raporteze la independenţa şi integritatea sa teritorială, România va fi nevoită[77] să participe, în condiţiile prezentate pe larg în literatura de specialitate, la un război ce a necesitat un mare efort material şi uman, război care va fi menit să consacre definitiv "neatârnarea noastră" faţă de Turcia şi să "ne asigure", totodată, individualitatea politico-statală faţă de Rusia[78]. Asemenea mobiluri au justificat "decizia gravă" a guvernului şi domnitorului Carol, ca armata română "să treacă Dunărea", chiar şi în condiţiile în

---

[74] *Ibidem*, p. 107 şi urm.

[75] În legătură cu atitudinea marilor puteri faţă de proclamarea independenţei şi faţă de participarea României la războiul împotriva Turciei, vezi, mai recent, studiul profesorului Gh.Platon, *Independenţa României şi puterile europene. Reacţii şi atitudini*, în *Românii în istoria universală*, vol. II/1, p. 279-301.

[76] *Memoriile regelui Carol I*, vol. IX, p. 96 şi urm.; vol. X, p. 3 şi urm.

[77] *Ibidem*, vol. X, p. 3.

[78] Constantin Vârnav-Liteanu, agentul României la Berlin, consemna, într-un raport din 16/28 mai 1878 c.M.Kogălniceanu, că "noi am luat armele mai puţin pentru a scăpa de suzeranitatea uşoară a Porţii decât pentru a nu cădea sub jugul unei aspre dominaţii (a Rusiei); în *Acte şi documente din corespondenţa diplomatică a lui M.Kogălniceanu relative la războiul independenţei României* (publicate de V.Kogălniceanu), vol. I, fasc. 1, Bucureşti, 1893, p. 143; apud Gh.Platon, *op.cit.*, p. 280.

care cabinetul țarist (încrezător, inițial, într-un război "scurt și glorios")[79] refuza să accepte cererea factorilor decizionali de la București privitoare la o *cooperare militară*, în baza unui acord formal[80]. Concursul armatei române va fi solicitat, se știe, mai târziu (la 18/30 iulie) printr-o telegramă a marelui duce Nicolae, în calitatea acestuia de comandant militar. Și cu toate că acțiunile "armatei noastre" vor întruni din plin condiția de "forță aliată"[81], România se va vedea nu numai nedreptățită, ci și amenințată de maniera în care se vor derula actele ce au premers și consfințit încheierea păcii.

Situația externă a României de la finele anului 1877 și din prima jumătate a celui următor se va dovedi cu mult mai complicată decât cum a fost la 1870-1871, fiind comparabilă, peste timp, cu cea din interstițiul noiembrie 1917-octombrie 1918 sau cu cea din vara anului 1940. *Pacea* de la 1878, pentru care "ostașii noștri" și-au vărsat sângele, va fi precedată și circumstanțiată de desfășurări politico-diplomatice ce nu vor ține decât într-o prea mică măsură seama de drepturile României. Referindu-se la acest fapt, Mihail Kogălniceanu va sublinia, în cunoscutul său *memoriu*[82], prezentat în fața congresului de la Berlin, că "perioada negocierilor ne-a fost mai puțin propice decât soarta armelor". Va fi o constatare făcută în deplină cunoștință de cauză și cu evidente accente de amărăciune de *românul* Kogălniceanu, care, în calitatea sa de ministru de externe, a fost "la curent" cu preludiile și actele încheierii păcii. O pace care, mai ales în "faza ei ruso-otomană" a fost

---

[79] *România în relațiile internaționale. 1899-1939*, Iași, 1980, p. 271.

[80] Gh.Platon, *op.cit.*, p. 284.

[81] M.Kogălniceanu c.baronul Stuart, 23 ianuarie 1878; în *Acte și documente din corespondența... lui M.Kogălniceanu*, vol. I, fasc.1, p. 20; cf.Gh.Platon, *op.cit.*, p. 284.

[82] Textul memoriului - în *I Documenti diplomatici italiani*, Seconda serie, *1870-1896*, vol. X, Roma, p.257-259.

deosebit de amenințătoare pentru România. Cabinetul de la Petersburg, refuzând să recunoască statului român calitatea de cobeligerant și de participant la negocierile cu turcii[83], a insistat și a obținut să fie inserate în cuprinsul preliminariilor de la Adrianopol (31 ianuarie 1878) și al tratatului de la San-Stefano (3 martie 1878) clauze ce preconizau raptul sudului Basarabiei - România fiind "despăgubită" cu un alt teritoriu național (Dobrogea) - și dreptul de "trecere" (prin România) pentru trupele țariste, ce urmau să asigure, timp de doi ani, securitatea "Bulgariei mari". Încordarea raporturilor româno-ruse va atinge punctul culminant, spre "iritarea" cabinetului țarist, care va amenința cu "dezarmarea armatei prințului Carol"[84] sau cu ocuparea capitalei de trupele imperiale (fiind întocmită, în acest sens, o proclamație către bucureșteni)[85]. Pentru "a degaja România de situația echivocă și anormală în care se găsea", guvernul de la București își va pune speranțele într-o eventuală recunoaștere a reprezentării sale la viitorul *congres european*, în privința întrunirii căruia marile puteri își tatonau, deja, "reciproc", pozițiile[86]. Într-o *notă circulară* din 3/15 februarie - imediat după semnarea preliminariilor ruso-otomane de la Adrianopol - Kogălniceanu încercase o convingătare pledoarie în favoarea admiterii României la "conferința europeană". În notă se specifica, între altele, că România, conservându-și individualitatea în condiții deosebit de critice și consacrându-și independența prin sacrificiile ostașilor săi, a demonstrat "son aptitude réelle de vivre de sa

---

[83] *România în relațiile internaționale*, p.280-284.

[84] Față de o asemenea amenințare, Kogălniceanu va notifica guvernului țarist răspunsul domnitorului Carol: "O armată care a luptat la Plevna în fața împăratului Alexandru II va putea fi nimicită, însă nu se va lăsa niciodată dezarmată". Cf. Gh.Platon, *op.cit.*, p. 292.

[85] *Ibidem*.

[86] În legătură cu relațiile dintre marile puteri din perioada premergătoare congresului de la Berlin, vezi W.N.Medlicott, *The Congress of Berlin and After*, London, 1938, p. 1-25.

vie propre et... son entière capacité à entrer de plein pied dans la grande famille européenne"[87]. În vederea motivării cererii ca României să-i fie recunoscută calitatea de negociatoare a păcii, guvernanţii de la Bucureşti vor invoca şi exemplul Greciei, care, sprijinită de Anglia, solicitase şi ea să fie admisă la viitorul "for european"; or, va arăta acelaşi Kogălniceanu, într-o altă *circulară*, "noi (România) avem mai multe drepturi ca Grecia de a fi admişi... noi avem mai multe de apărat la congres"[88].

În ciuda evidenţelor, invocate de Kogălniceanu, România nu va fi admisă cu vot deliberativ la congresul de pace de la Berlin (iunie-iulie 1878). Se va permite doar ca primul ministru I.C.Brătianu şi ministrul de externe M.Kogălniceanu "să pledeze" pentru cauza României în faţa plenului congresului, la 1 iulie. Delegaţii României vor fi însă doar "auziţi", nu şi "ascultaţi", intervenţiile lor fiind acceptate - ca şi votul adunărilor ad-hoc de la 1857 - cu titlu consultativ, nu deliberativ. Tratamentul aplicat României la congresul din capitala Germaniei a fost pus, de regulă, pe seama intereselor sau pretenţiilor pe care marile puteri le aveau faţă de România: Rusia - să nu i se conteste reanexarea sudului Basarabiei; Germania - să se dea deplină satisfacţie "supuşilor" ei în "afacerea răscumpărării căilor ferate române"; Franţa, Anglia, Italia, Austro-Ungaria şi Germania - să li se dea curs favorabil cererilor lor referitoare la modificarea articolului 7 din constituţia României, de o manieră ce să deschidă perspectiva "emancipări populaţiei evreieşti". Pe lângă toate acestea, atitudinile "înaltelor curţi" au fost dictate şi de rivalităţile grave dintre ele. Spre deosebire de congresul din 1856, care s-a desfăşurat sub semnul unei "concordii", fie ea şi de circumstanţă, întrunirea diplomatică din iunie-iulie 1878 de la Berlin se va situa sub

[87]Cf. *România în relaţiile internaţionale*, p. 285.

[88]Cf. *Ibidem*, p. 290 şi urm.

semnul "confruntărilor nedisimulate"[89]. Din dezbinarea lor, evidențiată și de conferința de la Constantinopol (decembrie 1876-ianuarie 1877), "cei șase" nu-și vor mai reveni. Din momentul în care Rusia a recurs la "intervenția unilaterală", fiecare "mare cabinet", în parte și nu prin consens formal cu celelalte, va susține că "viitoarea pace" era de competența tuturor părților semnatare ale tratatului din 30 martie 1856[90]. Dar aceasta nu pentru a determina o reașezare și o reasigurare "de concert" a "ordinei orientale", ci, pur și simplu, pentru a fi dejucate intențiile Rusiei de a impune, de una singură, în avantajul său, modificările configurației politico-teritoriale a sud-estului european[91]. Intuind acest lucru, curtea de la Petersburg "va forța" semnarea tratatului cu Turcia (San-Stefano), care, prin felul cum era conceput și urma să fie aplicat, amintea de cel de la Adrianopol (1829).

Pătrunzând, la rândul lor, mobilurile politicii țariste, celelalte puteri vor incrimina conținutul și calitatea juridică a tratatului de la San-Stefano. Anglia, îndeosebi, se va arăta dispusă să recurgă la calea armelor, căutând să obțină, chiar și cu "argumentul banilor", concursul militar al Austro-Ungariei[92]. "Alianța celor trei împărați" era pe punctul de a fi complet compromisă de preparativele reînființării "coaliției europene" de la 1854, fapt ce va impune Germaniei să iasă din tăcerea sa maiestuoasă"[93] și să joace un rol de arbitru în

---

[89]Referindu-se la "dispozițiile reciproce" ale principalilor exponenți ai "marii politici", din perioada Congresului de la Berlin, diplomatul rus Orlov va consemna că marile puteri "sont comme des voyageurs inconnus les uns aux autres et qui se trouvent par hazard dans un compartiment de chemin de fer; ils s'observent, et si l'un d'eux met la main à sa poche, le voisin vérifie son revolver pour pouvoir tirer le premier". cf. *Histoire des relations internationales*, t.VI, p. 13.

[90]Motiv pentru care România, ca și Grecia sau Serbia, nu va fi admisă cu vot deliberativ la Congres.

[91]Vezi, A.J.P.Taylor, *op.cit.*, p. 247-250.

[92]*Ibidem*, p. 244.

[93]*Memoriile regelui Carol I*, vol. VIII, p. 86.

vederea prevenirii unui conflict general. Berlinul va determina, mai întâi, cabinetul de la Petersburg să recunoască facultatea unui "for european" de a se pronunţa asupra păcii[94]. Apoi, Bismarck, ce-şi anunţase încă de la 19 februarie intenţia de a fi "un samsar cinstit", îşi va pune în joc întreaga sa "capacitate de mediator" pentru a "convinge" cabinetul de la Londra" - "presat" de "pornirile belicoase" ale publicului englez[95] - să nu recurgă la "argumentul fatal", războiul[96]. Intercesiunea cabinetului german va face posibilă derularea preliminariilor întrunirii congresului de pace, dar aceasta fără a presupune, ca la 1855-1856, stabilirea unor "baze", acceptate de toate părţile "în drept" să delibereze asupra viitorului tratat. La 1878, "drumul spre pace" va fi punctat de acorduri bilaterale între marile puteri (mai întâi, între principalele rivale, Rusia şi Anglia, încheiat la 30 mai în capitala britanică; apoi, la 6 iunie, între Anglia şi Austro-Ungaria, după ce, la 4 iunie, cabinetul londonez realizase " o lovitură măiastră", prin încheierea acordului secret cu Poarta otomană, referitor la insula Cipru)[97]. Dar, deşi au făcut posibilă întrunirea congresului, acordurile menţionate nu au consfinţit înţelegeri reale între părţile ce le-au angajat. Acordul ruso-englez, spre exemplu, a constat într-o luare reciprocă de cunoştinţă despre intenţiile pe care fiecare dintre cele două puteri le avea[98], dorinţa afişată, că vor depune toate eforturile pentru a se înscrie pe calea înţelegerilor, servind doar imperativului, însuşit, deasemenea, reciproc, de a se preveni dezvăluirea unor resorturi adânci, ce ameninţau să

---

[94]Menabrea c.Corti, Londra, 22 aprilie 1878; în *I Documenti diplomatici italiani*, S.s.vol. X, p. 86 şi urm.

[95]R.W.Seton-Watson, *Disraeli, Gladstone and the Eastern Questions*, New York, 1972, p. 272-287.

[96]*Die Diplomatischen Akten des Auswärtiges Amtes 1871-1914*, Bd.I/1. *Die Bismarck Epoche 1871-1890*, Berlin, 1923, p.54-57.

[97]*România în relaţiile internaţionale*, p. 288 şi urm.

[98]*Die Diplomatischen Akten*, Bd.I/1, p. 57-61.

agraveze şi mai mult raporturile internaţionale.

Disensiunile grave dintre puteri vor face ca fiecare dintre acestea să-şi rezerve, încă înainte de deschiderea deliberărilor de la Berlin, "deplina libertate de apreciere şi de acţiune"[99]. Bismarck, ce urma să fie preşedintele "forumului diplomatic european", va arăta explicit că "nu voia să recunoască competenţa congresului de a decide prin majoritate, deoarece acesta nu era menit sa reprezinte un tribunal şi nici un colegiu (da dieser kein Tribunal und auch kein seine Mitglieder verpflichtendes Kollegium), ci doar *o reuniune liberă* (eine freie Vereinigung) a semnatarilor anumitor acte europene, în scopul iniţierii unui acord asupra problemei orientale"[100]. Cu alte cuvinte, cancelarul german anticipa că reuniunea diplomatică de la Berlin nu se va situa sub auspiciile "concertării" şi ale asumării de "angajamente colective" de părţile contractante. Va fi o reuniune ale cărei lucrări vor avansa lent *in media res*, şi aceasta fiindcă puterile participante nu vor consimţi ca "înainte de a fi abordate detaliile, să se înceapă printr-o discuţie generală", de principiu[101]. La insistenţele lui Bismarck, se va acorda prioritate unor "detalii", cum ar fi delimitările teritoriale, care "să fie separate de chestiunile de autonomie şi de garanţii"[102]; se va recurge, pentru desfăşurarea lucrărilor, "la sistemul de două lecturi" ("au système des deux lectures"), prima după procedura parlamentară, cu rol *clarificator*, iar a doua pentru a face cunoscute "redactările definitive"[103] -, sistem ce va presupune ca realizarea "acordurilor" să nu depindă atât de "deliberările în plen" cât de "aranjamentele" perfectate de

[99] Răspunsul lui Gorceakov la o circulară a marchizului Salisbury (1 aprilie 1878); în *I Documenti diplomatici italiani*, S.s., vol. X, p. 55.

[100] *Die Diplomatischen Akten*, Bd.I/1, p. 56.

[101] De Launay c.Cairoli, Berlin, 17 iunie 1878, în *I Documenti diplomatici italiani*, S.s., vol. X, p. 181.

[102] *Ibidem*, p. 182.

[103] *Ibidem*, p. 183.

"părțile direct interesate", între ședințele congresului. Imprimându-li-se o asemenea manieră de desfășurare, lucrările congresului se vor concretiza în încheierea unui tratat redus, ca valoare practică, *la sine însuși*, fără a lega contractanții prin angajamente viitoare în scopul garantării în colectiv a aplicării lui. Problema asumării unor angajamente de contractanți, privitoare la aplicabilitatea tratatului, o vor ridica, în ședința din 9 iulie, Gorceakov și Suvalov, diplomația țaristă mizând să-și apropie "o misiune europeană în Orient", în nota celei franceze din 1856. Propunerea rusă, referitoare la asumarea de noi garanții[104] va întâmpina însă refuzul reprezentanților la congres, îndeosebi al lui Bismarck, care va susține că *fiecare* parte contractantă se va îngriji de respectarea clauzelor contractate, fără implicarea unor "măsuri coercitive", dictate de "comunitatea puterilor". În loc de concluzie, cancelarul german va declara că întrunirea diplomatică în curs "nu va putea să facă decât o operă umană, supusă slăbiciunilor omenești"[105]. Iar aceste "slăbiciuni", raportate la condiția politică de mare putere, se vor exprima, în cazul Germaniei, ca și în al celorlalte părți contractante ale tratatului de la Berlin, printr-un deosebit apetit de a-și satisface sau acorda interesele pe seama statelor și popoarelor mici "din sud-est". Acestea din urmă vor resimți din plin asperitățile reașezărilor de pe eșichierul "marii politici", realitate ce se va dezvălui, în toată complexitatea sa, și prin prisma exemplului oferit de România, ai cărei emisari "pe lângă congres" (I.C.Brătianu și M.Kogălniceanu) vor avea ocazia să (re)constate că aranjamentele de la "masa verde a tratativelor" nu sunt dictate de "forța dreptului", ci de "dreptul forței".

---

[104]Propunerea plenipotențiarilor ruși - anexată la depeșa lui De Launay c.Cairoli, Berlin, 10 iulie 1878; în *Ibidem*, p. 312 și urm.

[105]De Launay c.Cairoli, Berlin, 9 iulie 1878: *Ibidem*, p. 304 și urm.

Întâmpinaţi de "jena generală"[106] a participanţilor la congresul din capitala Germaniei, cei doi foşti deputaţi în adunarea ad-hoc a Valahiei şi, respectiv, în cea a Moldovei vor expune punctul de vedere românesc[107]. În mod firesc, ei nu vor mai pune problema plasării statului român sub incidenţa unui regim de garanţie exprimat doar de voinţa marilor puteri. Garanţia reală a existenţei României rezida în consolidarea independenţei, act de identitate care o îndreptăţea să se înscrie între statele ce se bucurau de calitatea de subiect de drept internaţional. Pătruns adânc de acest adevăr, Kogălniceanu va ţine, înainte de a-şi fi prezentat memoriul, să evoce raţiunea fundamentală şi suportul forţei morale ce au asigurat, în ciuda tuturor asperităţilor, triumful cauzei române, marele om de stat declarând că "nous ne sommes que des paysans du Danube; nous écrivons ce que nous dirons, et nous ne venons qu'avec l'intention de défendre les droits de notre malheureux pays..."[108]. Sunt cuvinte, care, prin antiteză, vizau şi o acuză la adresa faptului că independenţa României, deşi era prevăzută de tratatul în curs de perfectare, urma să fie recunoscută unilateral şi condiţionat de fiecare dintre puterile semnatare. Era acuzată ultima - dar nu şi cea mai puţin gravă - inadvertenţă a conduitei "de garante" a puterilor în "chestiunea română".

---

[106] N.Iorga, *op.cit.*, p. 159.

[107] În memoriul prezentat în faţa participanţilor la congres, M.Kogălniceanu va da expresie "dorinţelor şi drepturilor ţării": 1) respectarea individualităţii şi integrităţii teritoriale ale României; 2) teritoriul românesc să nu servească de trecere trupelor ruse pe timpul ocupaţiei Bulgariei; 3) România să reintre în posesiunea gurilor Dunării şi a Insulei Şerpilor; 4) România să primească o indemnizaţie de război proporţională cu forţa militară angajată în luptele din sudul Dunării; 5) deplina şi definitiva recunoaştere a independenţei. Ministrul de externe român şi premierul I.C.Brătianu vor arăta că de respectarea "dorinţelor" menţionate va depinde şi "încrederea României în valabilitatea tratatelor internaţionale". *I Documenti diplomatici italiani*, S.s., vol. X, p.257-260.

[108] Vezi relatarea lui De Launay c.Cairoli, Berlin, 1 iulie 1878, în *Ibidem*, p. 254.

Tratamentul politico-diplomatic aplicat României reflecta, prin prisma unui caz particular, turnanta ce se defineea în evoluţia relaţiilor internaţionale la cumpăna deceniilor VIII şi IX ale secolului trecut. El semnifica, totodată, intrarea în istorie a experienţelor "concertului european" în complexa problemă română.

BCUIASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCUIASIVICENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

VI. ROMÂNIA ŞI CRIZELE DIN SUD-ESTUL EUROPEI (1878-1913):ARGUMENTE PENTRU O NOUĂ ABORDARE

Dintre diversele etape ale devenirii relaţiilor externe ale României, niciuna, poate, nu a produs într-un atât de înalt grad impresia de a se fi derulat sub incidenţa unui "arc peste timp", tensionat de *presupunerea istorică a două sublime momente naţionale*, precum cea delimitată de Independenţă şi Marea Unire. Dacă în raport cu Unirea Mică de la 1859 Independenţa s-a constituit în consecinţa ei directă, inexorabilă, pentru Unirea de la 1918 actul de la 1877/1878 s-a dovedit a fi *premisa epocală*, marcând deschiderea unuia dintre marile capitole ale istoriei românilor. Viziunea retrospectivă, încercată nu doar de istorici, asupra perioadei 1877/1878 - 1918 s-a încărcat mult de înţeles teleologic, tot ce s-a întâmplat în spaţiul românesc între anii menţionaţi părând a se fi subsumat, până la mistuire, înfăptuirii marelui deziderat al "unirii tuturor celor pătrunşi de acelaşi cuget şi animaţi de adâncă simţire românească". S-au putut rosti, într-o asemenea viziune, *vorbe mari*, după cum s-au putut scrie *pagini înălţătoare*. O viziune reflectată, fie şi în tonalităţi mai mult sau mai puţin estompate, chiar şi de reconstituirile de tentă pozitivistă, după toate rigorile cercetării de specialitate, ale etapei 1878-1918 - considerată *en tout* sau în funcţie de diferitele sale componente - din istoria modernă a românilor[1].

---

[1] A se vedea, Şt. Pascu, *Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia.Încununarea ideii, a tendinţelor şi luptelor de unitate a poporului*

lar între asemenea componente (dispuneri vectoriale), un loc aparte a trebuit să-l aibă, în respectivele "preocupări reconstitutive", cea relativă la locul și rolul *României independente* în relațiile internaționale[2]. A fost necesară, în acest sens, o subetapizare, după repere cronologice de o portanță evenimențială de netăgăduit: 1878-1914; 1914-1916; 1916-1918.

În privința celei dintâi subetape, contribuții notabile de la cele ale lui N. Iorga și R. W. Seton-Watson la cele de dată relativ recentă, aparținând unor specialiști români sau străini[3], au fost orientate, deliberat sau nu, după coordonate considerate esențiale pentru relațiile externe ale României. Înainte de toate, s-a căutat a se releva raporturile statului român cu "exponenții tradiționali ai marii politici", atât în anii recunoașterii internaționale a Independenței și Regatului (1878-1881) cât și în cei ai constituirii și frecventelor redispuneri ale principalelor grupări de forțe pe plan continental[4]; pe de altă parte, s-a urmărit a se evidenția

---

român, Cluj, 1968; Gh. Platon, *Istoria modernă a României*, București, 1985; Idem ș. a., *Cum s-a înfăptuit România modernă. O perspectivă asupra strategiei dezvoltării* (capitolul elaborat de Gh. Iacob, *Strategia dezvoltării României de la Independență la Marea Unire*, p. 133-222), Iași, 1993.

[2]Gh. Cazan și Ș. Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță, 1878-1914*, București, 1979; *România în relațiile internaționale, 1699-1939* (capitolele *1878-1914* și *1914-1918*, elaborate de V. Cristian și, respectiv I. Agrigoroaiei, p. 302-274; 375-442, Iași, 1979.

[3]N. Iorga, *Comment la Roumanie s'est détachée de la Triplice. D'apres les documents austro-hongrois et des souvenirs personels*, Bucarest, 1932; Lilio Cialdea, *La politica estera della Romania nel quarantennio prebelico*, Bologna, 1933; R. W. Seton-Watson, *Histoire des roumains de l'époque roumaine à l'achèvement de letir unité*, Paris, 1937; E. Ebel, *Rumänien und die Mittelmächte von der türkischen Krise (1877-78) bis zum Bukarester Frieden vom 10 August 1913*, Nachdruck-Vaduz, 1965; K. Hitchins, *România, 1866-1947*, București, 1996, p. 107-222 etc.

[4]Gh. Cazan, *Tratatul secret de alianță între România și Austro-Ungaria (1883)*, în "Revista română de studii internaționale", nr. 1, 1973, p. 175-194; Ș. Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță la începutul*

poziția factorilor politici de la București față de stările de criză ce s-au succedat, cu o deosebită intensitate, în sud-estul european (1878-1913)[5]; în fine, contribuții valoroase au fost orientate întru relevarea relațiilor României cu diferite state, nu numai din "aria europeană"[6], sau a implicațiilor internaționale ale luptei de emancipare a românilor din provinciile aflate, înainte de 1918, sub dominația străină[7].

Faptul că probleme ținând de coordonata sud-est europeană a relațiilor externe ale României au suscitat, constant și nu de puțină vreme, interes din partea literaturii de specialitate își are, desigur, explicațiile sale. Să nu uităm că, prin poziția și configurația sa, spațiul românesc s-a constituit, de-a lungul secolelor, într-o veritabilă "zonă de contact" între Europa centrală și cea de sud-est (foarte adeseori România, nu doar la dimensiunile sale teritorial-statale de până la 1918,

---

secolului al XX-lea, București, 1977; Idem, *Dunărea, Marea Neagră și Puterile Centrale. 1878-1898*, Cluj-Napoca, 1982 etc.

[5] N. Iorga, *Histoire des Etats balcaniques à l'époque moderne*, Bucarest, 1914; Idem, *Istoria războiului balcanic*, București, 1915; N. Ciachir, *România în sud-estul Europei, 1848-1886*, București, 1968; *România în sud-estul Europei. Culegere de studii. In Memoriam Mihai Berza*, București, 1979.

[6] N. Iorga, *Histoire des relations anglo-roumains*, Iassy, 1917; Idem, *Histoire des relations entre la France et les roumains*, Paris, 1918; Idem, *Histoire des relations russo-roumains*, Iassy, 1917; V. Vesa, *România și Franța la începutul secolului al XX-lea, 1900-1914*, Cluj-Napoca, 1975; Șt. Popescu-Boteni, *Relații între România și S.U.A până la 1914*, Cluj-Napoca, 1980; *Relații româno-americane în timpurile moderne* (ed. Gh. Florescu), Iași, 1993.

[7] T. Pavel, *Mișcarea românilor pentru unitate națională și diplomația Puterilor Centrale*, 2 vol., Timișoara, 1979-1982; L. Maior, *Mișcarea națională românească din Transilvania, 1900-1914*, Cluj-Napoca, 1986; P. Cernovodeanu, *Basarabia. Drama unei provincii istorice românești în context politic internațional, 1806-1920*, București, 1993; N. Ciachir, *Din istoria Bucovinei, 1775-1944*, București, 1993; R. Păiușan, *Mișcarea națională din Banat și Marea Unire, 1895-1919*, Timișoara, 1993.

fiind considerată "țară prin excelență sud-est europeană")[8]; apoi, trecutul istoric al românilor a vădit interferențe profunde cu cel al popoarelor "din sud-est"; românii au împărtășit credința ortodoxă, precum majoritatea popoarelor din Peninsula Balcanică; în sângele vărsat cu prilejul eroicelor lupte împotriva otomanilor, cel românesc s-a amestecat cu cel al "fraților sud-dunăreni întru ortodoxie"; și peste toate, deșteptarea națională a românilor s-a produs cam în aceeași epocă cu a celorlalte entități etno-istorice "din sud-est", proces istoric definit, cel puțin în cazul celor creștine, de tendințe spre unitate o politico-statală și emancipare de sub dominația străină. Din perspectiva acelorași explicații, devenirea istorică a popoarelor sud-est europene s-ar fi plasat sub semnul unei "firești solidarități de aspirații și înfăptuiri". Nu întâmplător, de aceea, preocupările privitoare la istoria raporturilor dintre "popoarele balcanice" în epoca modernă - în ciuda evidenței geo-politice, românii apar trecuți adeseori între respectivele entități etnice - au insistat cu deosebire asupra relevării elementelor de unitate ale luptei lor împotriva dominației otomane. A fost, cu rare excepții, trecută cu vederea sau mult subapreciată o altă problemă, mai delicată, dar esențială, după părerea noastră, anume, a existenței unor disensiuni, nu mici, între popoarele sud-est europene, disensiuni ce s-au manifestat îndeosebi în privința teritoriilor care urmau să intre în componența unui stat național sau a altuia. O problemă în funcție de care ne și putem explica de ce poate fi constatată o anumită discrepanță între "voința

---

[8] Pe lângă lucrările citate la nota 5, a se mai vedea: Georg Stadtmhller, *Geschichte Südosteuropa*, München, 1950; D. Djordjevic, *Révolutions nationales des peuples balkaniques, 1804-1914*, Belgrad, 1965; Ch. și B. Jelavich, *The Establishment of the Balkan National States, 1804-1920*, Seattle, 1977; *Afirmarea statelor naționale independente unitare din centrul și sud-estul Europei, 1821-1923*, București, 1979; N. Ciachir, *Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă*, București, 1987 etc.

acestor popoare" de a-și uni eforturile în lupta împotriva dominației străine și nivelul, nu întotdeauna corespunzător, al concretizării unei atare voințe. Zona de sud-est a "bătrânului continent" se dovedea, și pentru etapa istorică ce ne interesează aici, o "Europă în miniatură", cunoscând, pe fondul unor elemente de unitate, diferențe serioase, de la un popor la altul, în privința moștenirii istorice, a limbii și profilului etnic, precum și a posibilităților de a-și afirma noua condiție, cea națională. Dorințelor de realizare a unor acțiuni comune - pentru care nu au lipsit proiecte și înțelegeri angajante - li s-au contrapus, din păcate, animozități grave, de felul celor sârbo-grecești, greco-bulgare sau sârbo-bulgare[9]. După cum, li s-au contrapus divergențe serioase în privința identificării modalităților stingerii dilemei dacă mult râvnita configurație național-statală a sud-estului european să fie înfăptuită sub "patronajul" (cu "sprijinul") uneia sau al mai multor mari puteri ori să fie decisă de "popoarele din zonă". Or, este de la sine înțeles că, pentru aprofundarea unor atare aspecte, circumscrise problemei enunțate, s-ar cuveni, cu prioritate, degajarea demersurilor istoriografice, mai ales a acelora inițiate de la o vreme încoace de specialiști din statele "din sud-est", de un prea formal discurs de "colocviu prietenesc", nu întotdeauna în deplină consonanță cu menirea academică asumată de faimoasa *Association Internationale d'Etudes du Sud-Est Européen* (AIESEE), constituită la 1962, discurs vădind destul de frecvent înclinația de a se situa în prelungirea unor declarații de politică externă[10]; s-ar cuveni,

---

[9] N. Iorga, *Istoria războiului balcanic*; Ivo Banac, *The National Question in Jugoslavia: Origins, History, Politics*, London, 1930; R. W. Seton-Watson, *The Rise of Nationality in the Balkans*, New York, 1966; St. Papadopoulos, *La rennaissance nationale des peuples balkaniques pendant la XIX-e siècle*, Thessaloniki, 1975; V. Traikov, *Curente ideologice și programe din mișcările de eliberare națională din Balcani până în anul 1878*, București, 1986.

[10] Pentru conformitate, a se vedea unele "materiale" din volumele

în ultimă instanță, o reevaluare tematică și metodologică - reclamată, dealtfel, și în cazul specialiștilor francezi de Georges Castellan[11] - de natură a determina o mult mai nuanțată cunoaștere a devenirii relațiilor dintre statele/națiunile sud-est europene în epoca modernă.

O reevaluare, în sensul celei invocate, s-ar impune cu necesitate în legătură cu problematica situării României față de "crizele din sud-est" în anii 1878-1913, adică în perioada delimitată de semnarea tratatului de pace de la Berlin și de pacea de la București, încheiată de "balcanici" în urma războaielor din 1912-1913. Respectiva situare a ajuns a fi înfățișată mai curând din perspectivă atitudinală (la nivelul cercurilor politico-guvernamentale sau al opiniei publice) decât din cea a unor resorturi profunde, de genul asperităților veciniale la Dunărea de Jos, de cel al intereselor românești la sud de fluviu, de cel al repercusiunilor reale ale "desfășurărilor balcanice" asupra datelor contextuale pentru afirmarea în plan internațional a statului român. Pentru respectiva problematică, "istoriile la cald", scrise în imediata posteritate a anului 1913[12], apar cu mult mai edificante decât multe dintre contribuțiile de dată relativ recentă, elaborate "nemțește", având deci meritul *de a greși puțin*, dar și păcatul *de a spune și mai puțin* în privința semnificațiilor celor atestate prin stufoase "trimiteri" la documente de arhivă sau editate, ca și la "bogata literatură de specialitate" ...

În fond, oricare dintre "crizele din Balcani" de după

---

rezultate în urma colocviilor AIESEE; deasemenea, *Relații româno-bulgare de-a lungul veacurilor*, vol. II, București, 1984; V. Traikov, *op. cit.*, N. Ciachir, *op. cit.*

[11] G. Castellan, *Comment développer les recherches franHaises sur l'histoire de l'Europe orientale*, în "Revue d'histoire moderne et contemporaine", no.2/1968, Paris, 1968.

[12] N. Iorga, *op. cit.*; G. Hanotaux, *La guerre des Balkans et l'Europe, 1912-1913*, Paris, 1914; J. E. Guéchoff, *L'Alliance Balcanique*, Paris, 1915.

1878 (ca și din perioadele anterioare acestui an) s-au dovedit cu totul și cu totul departe de a fi receptate de partea română în termeni de natură a imprima acesteia o conduită rezumată la exprimarea de "bune intenții" sau de "sentimente de solidaritate" cu vreuna din părțile aflate în frecventele stări conflictuale (litigioase). La o evaluare atentă a datelor, putem constata că tensionarea contextului internațional în care România a urmărit să obțină recunoașterea statutului său de independență s-a datorat nu doar diferendelor cu unele mari puteri (pe tema răscumpărării căilor ferate sau pe cea a modificării articolului 7 din Constituția de la 1866), ci și repercusiunilor "stărilor de criză" din sudul Dunării, ocazionate de "rezistența bulgară" față de unele prevederi ale tratatului de la Berlin, ce le anulau pe cele contractate de Rusia și Poarta otomană la San Stefano. Tensiunile resimțite de statul român la Dunăre se datorau nu doar pozițiilor militar-strategice deținute de Rusia în Bulgaria, ci și "ambițiilor" abia constituitului mic stat balcanic sub sceptrul lui Alexandru von Battenberg, "consiliat" de doi "generali ai țarului", Kaulbars și Sobolev[13]. Apoi, "criza raporturilor româno-austro-ungare" în legătură cu *problema Dunării* și cu cea a *proclamării Regatului* (1881) ar fi destul de greu să ne-o explicăm dincolo de implicațiile orientării Serbiei spre Dubla Monarhie, orientare consfințită de tratatul secret din 16/28 iunie 1881, care situa statul Obrenovicilor sub un "protectorat" *de facto* din partea celui al Habsburgilor[14]. Cât despre "criza rumeliană" și conflictul sârbo-bulgar din anii 1885-1886, investigațiile documentare au avut darul de a

[13] Gh. I. Brătianu, *Le Problème des frontières russo-roumaines pendant la guerre de 1877-1878 et au Congrès de Berlin*, București, 1928; D. Berlescu, *O pagină din istoria contemporană a României: recunoașterea Independenței*, în "Studii și cercetări științifice", vol. IV, Iași, 1954.

[14] *Histoire des relations internationales*, tome VI, *Le XIX-e siècle, II. De 1871 B 1914. L'apogée de l'Europe* (sous la dir. de P. Renouvin), Paris, 1955, p. 75; Gh. Cazan și Ș. Rădulescu-Zoner, *op. cit.*, p. 21 și urm.

infirma "versiunea legendară", întreținută de "zvonistica epocii", după care României i-ar fi revenit rolul de "mediator binevoitor", de vreme ce în capitala sa a fost semnat tratatul de pace (la 19 februarie/3 martie 1886) de plenipotențiarii guvernelor de la Belgrad și Sofia, iar regelui Carol I i s-ar fi avansat, de prea-amenințatul ajuns de intrigi rusești Alexandru von Battenberg, cu prilejul vizitei sale la București (iunie 1886), chiar propunerea unei "federații româno-bulgare, cu guverne separate, cu o largă autonomie internă, cu o politică externă activă", în stare a conduce la tranșarea pozitivă a "chestiunii Macedoniei" și la stăvilirea tendințelor curții țariste în "afacerile balcanice"[15]. "Știrea" despre o atare propunere, preluată de ziarul "Românul" de la "oficioase bulgare", nu s-a regăsit în niciunul dintre "comunicatele de la București", ce relataseră doar "aspectul exterior" al vizitei monarhului bulgar, detronat, dealtfel, la puțină vreme după aceea[16]. România nici nu prea avea cum să se implice semnificativ în soluționarea "chestiunilor sud-dunărene", posibilitățile ei de manevră fiind limitate de politica marilor puteri, mai exact spus, de rolul ce și l-a adjudecat Anglia pentru determinarea încheierii tratatului turco-bulgar în privința Rumeliei Orientale, ca și de tensionarea deosebită a raporturilor dintre Rusia și Austro-Ungaria (cu aceasta din urmă, ce-și va impune punctul de vedere în legătură cu candidatura lui Ferdinand de Saxa-Coburg la tronul Bulgariei, partea română fiind conectată prin tratatul secret din 30 octombrie 1883, la care aderase și Germania, dar nu și

---

[15] N. Ciachir, *România în sud-estul Europei*, p. 218 și urm.; Gh. Cazan și Ș. Rădulescu-Zoner, *op. cit.*, p. 133 și urm.

[16] Roland Schaller, *Bulgarisch-rumänische Föderations gespräche während der Regierungszeit Alexanders von Battenberg*, în "Deutsch-rumänisches Colloquium junger Historiker, Kulturhistoriker und Zeitgeschichtlicher", München, 1974, p. 110; cf. Gh. cazan și Ș. Rădulescu-Zoner, *op. cit.*, p. 134.

Italia, încă)[17]. Percepând "zvonul" despre intenția regenței bulgare de a se oferi coroana Principatului regelui Carol I doar ca reflex al obișnuitelor tatonări politice, guvernul român se arăta, în fapt, deosebit de preocupat în legătură cu securitatea intereselor sale "la Dunăre". O preocupare resuscitată de "implicațiile general-balcanice" ale conflictului greco-turc din 1897, ca și de "criza macedoneană" acutizată la 1903 ("zvonurile", nu lipsite până la urmă de temei, despre "o convenție militară ruso-bulgară", semnele orientării deliberat pro-ruse din partea revenitei dinastii Karagheorghevici pe tronul Serbiei au determinat guvernul de la București să solicite Austro-Ungariei și aliatelor acesteia, Germania și Italia, ce aderase la tratatul secret austro-ungaro-român în 1887, extinderea clauzelor de *casus foederis* din respectivul tratat și asupra eventualității unui atac neprovocat asupra României dinspre sudul Dunării)[18]. Era vorba despre eventualități periculoase, pe care acordul ruso-austro-ungar de la Mürzsteg, din 1903, păruse doar a le estompa momentan, dar nu și a le stinge perspectiva declanșării.

Perspectiva unor eventualități extrem de grave pentru statul român s-a profilat cu prilejul tensionatei "crize bosniace" din anii 1908-1909. "Revoluția junilor turci", declanșată pe teritoriul Macedoniei (devenită "cel mai fierbinte punct pe harta Balcanilor"), a părut, la un moment dat, diminuată în implicațiile sale internaționale, ca urmare a înțelegerii ruso-engleze de la Reval (iunie 1908)[19] și mai ales

---

[17] I. C. Filitti, *Rusia, Austro-Ungaria și Germania față de România până la 1916*, în *Contribuții la istoria diplomatică a României în secolul XIX*, București, 1933; J. H. Blumenthal, *Osterreichische-russische Balkanpolitik, 1854-1914*, în "Der Donauraum", nr.3, 1963.

[18] Solicitare rămasă fără rezultat; Gh. Cazan și Ș. Rădulescu-Zoner, *op. cit.*, p. 237 și urm.; p. 249 și urm.

[19] G. Hanotaux, *La politique de l'équilibre, 1907-1914*, Paris, 1912, p. 61 și urm.

a acordului ruso-austro-ungar de la Buchlau (septembrie 1908)[20]. Mult mai amenințătoare se dovedeau însă eventualitățile ce ar fi putut fi declanșate de anexarea Bosniei-Herzegovina de Austro-Ungaria (în temeiul rescriptului imperial din 5 octombrie 1908, act de natură a-i incita pe bulgari, încurajați, dealtfel, "în secret", de cabinetele de la Viena și Budapesta, să-și proclame independența statală și să-l proslăvească pe Ferdinand I, la Târnovo, ca țar al Bulgariei). Eventualitățile grave, nu doar pentru România, ci și pentru *pacea generală*, puteau fi, pe de o parte, un război bulgaro-turc, iar pe de altă parte un război sârbo-austro-ungar, ambele de natură a pune în mișcare, direct sau prin reacții în lanț, clauzele belicoase ale tratatului din 1883[21]. "Politica de forță" a Austro-Ungariei, sprijinită *a l'instant* de Germania, putea aduce România într-o situație extrem de primejdioasă, în condițiile reactivării "tensiunilor vamale" cu Dubla Monarhie, ale relansării de "tinerii oțeliți" a *activismului* ca tactică de luptă a românilor ardeleni și, nu în ultimul rând, ale semnelor de simpatii profranceze din poarta noului lider, deocamdată de facto, al național-liberalilor, aflați la guvern, I.I.C. Brătianu[22]. Preocupat de riscurile la care putea fi expusă România, prinsă între "desfășurarea de forțe austro-ungare", tendințele panslavismului rus și exacerbarea naționalismului bulgar și sârb, liderul liberal, în calitatea sa de gerant al președinției consiliului de miniștri, a ținut, din rațiuni lesne penetrabile, să declare în Cameră că "anexarea Bosniei și a Herzegovinei nu jicnește nici unul din interesele Regatului", deoarece România "nu este un stat balcanic, nici geograficește, nici politicește"[23]. O declarație

[20] *Ibidem;* N. Ciachir, *Istoria popoarelor din sud-estul Europei*, p. 310 și urm.

[21] Gh. Cazan și Ș. Rădulescu-Zoner, *op. cit.*, p. 273 și urm.

[22] *Ibidem*, p. 287 și urm.

[23] Cf. *Ibidem*, p. 287.

nu atât de circumstanţă cât dictată de penetrarea cursului raporturilor internaţionale, a căror tensionare se înscrisese deja pe o curbă ascendentă, apropiind "deznodământul fatal": războiul din 1914[24]. Pe o atare curbă se înscriau şi "preparativele balcanice", incitate de Rusia şi ca replică faţă de "umilinţa" ce i-a pricinuit-o Austro-Ungaria la 1908-1909 (replică subsumând şi acordul ruso-italian de la Racconigi, din 1909), "preparative" pentru *alianţa din 1912*[25]. Alianţa sârbo-bulgară din 29 februarie/13 martie 1912, completată de cea bulgaro-greacă din 16/29 mai 1912 (aceasta din urmă "cu un caracter strict antiotoman") s-a dorit o "frăţească pregătire politico-diplomatică a războiului cu Turcia". Deşi iniţiat în forma unui *război de eliberare* sau a unei *decisive cruciade*, războiul din 1912 a avut darul de a evidenţia cele mai adânci determinante ale diferendelor "inter-balcanice". Marile puteri, surprinse de victoria rapidă a "aliaţilor"[26], au resimţit realmente depăşirea lor de evenimente, trenarea conferinţei de la Londra, în dubla sa dispunere, ca a marilor puteri şi, separat, a "statelor beligerante", fiind o dovadă edificatoare în acest sens[27]. Divergenţele teritoriale între "aliaţii balcanici", divergenţe faţă de care România nu putea rămâne neutră, au reaprins războiul, "al doilea balcanic", încheiat cu pacea de la Bucureşti (10 august 1913). Considerată, nu fără temei, "un succes al politicii balcanice" a României, punctul culminant

---

[24] A. J. P. Taylor, *Struggle for Mastery in Europe, 1848-1918*, Oxford University Press, 1984, p. 451-456.

[25] O. Bickel, *Russland und die Entstehung des Balkanbundes, 1912*, K`nigsberg, 1933.

[26] D. Dakin, *The Great Powers Diplomacy and the Balkan States*, in "Balkan Studies", 3/1962, nr. 2, p. 348.

[27] Reflectând pe tema "tradiţionalei - de-acum apuse politici de concert a marilor puteri în afacerile orientale", G. Hanotaux nota, în legătură cu strania, ca manieră de desfăşurare, conferinţă de la Londra, că aceasta "furniza un capitol inedit în manualele de drept internaţional"; G. Hanotaux, *La guerre des Balkans*, p. 201.

al politicii externe a Vechiului Regat, pacea de la București s-a dovedit totuși departe de a fi impus soluționarea "diferendelor arzătoare din sud-est" (la numai câteva luni după semnarea tratatului din 10 august va izbucni conflictul de frontieră sârbo-albanez, considerat și ca "al treilea război balcanic"). Până și din "paginile scorțoase" ale *însemnărilor* lui Titu Maiorescu (ce prezidase conferința de pace de la București)[28] sau ale *notelor politice* lăsate de AL. Marghiloman[29] răzbate resimțirea de oficialitățile românești a complicării deosebite a contextului internațional, în care, sub aparențele "liniștii și păcii", își ascuțea însemnele zeul războiului. Culminație a "crizelor din sud-est" de la cumpăna secolelor XIX și XX, războiul "al doilea balcanic" din 1913 s-a constituit pentru România, după profeția *à rebours* a lui N. Iorga, în "început al războiului nostru cu Austro-Ungaria"[30]. Un război ce se va cuprinde în vâltoarea celui general, sub al cărui impact "politica balcanică" a României din anii 1878-1913 va apare limpede că a reprezentat *o direcție tactică*, cea *strategică* ajungând a scruta orizonturi de mai largă deschidere, în care să-și facă loc și marea tentativă a desăvârșirii unității naționale. Este, dealtfel, motivul de cea mai mare greutate care obligă la abordarea aspectelor ținând de raportarea României față "crizele din sud-est" din perspectiva originilor primului război mondial.

Nimic mai complex decât problematica respectivelor origini, ce a incitat dezbateri susținute din partea istoricilor și specialiștilor în dreptul internațional public, aflate încă departe de a fi identificat cercetărilor unor încheieri unanim

---

[28] T. Maiorescu, *România, războaiele balcanice și Cadrilaterul* (ed. St. Neagoe), București, 1995, p. 147-159.

[29] Al. Marghiloman, *Note politice* (ed. St. Neagoe), vol. I, București, 1993, p. 136-138.

[30] N. Iorga, *Comment la Roumanie s'est détachée de la Triplice*, p. 53-36.

acceptabile. La stadiul actual al certitudinilor, asemenea problematică nu mai poate fi aprofundată "în lumina tezelor leniniste" referitoare la *imperialism*, ca "ultim stadiu al dezvoltării capitalismului". La concluzii mult mai nuanțate invită dezbateri de felul celor invocate, multe dintre ele regăsindu-se în publicații ce încarcă deja serios activitatea de investigare documentar-istoriografică a cercetătorului aplecat asupra originilor primei conflagrații mondiale. Alături de remarcabilele cotribuții ale lui P. Renouvin[31], un loc aparte l-a deținut, nu doar în orizontul dezbaterilor istoriografice, culegerea de "materiale" *The Outbreak of the First World War: Who Was Responsible?*, editată, la 1958, sub impactul "învățămintelor" celei de-a doua mari conflagrații a secolului XX, de Dwight E. Lee, de la Clark University, în seria *Problems of European Civilization*. În viziunea "materialelor" semnate de "nume sonore" ale diplomației și istoriografiei contemporane[32], problematica originilor Marelui Război s-ar fi complicat, între altele, și datorită strânsei sale conectări la o alta, prin excelență pasională, anume, a responsabilităților de război. Această din urmă problematică a tensionat, se știe, deliberările conferinței de pace de la Versailles, în speță pe cele relative la articolul 231 din tratatul cu Germania învinsă; tensiunile s-au prelungit în acerba competiție legată de publicarea de țările implicate în marea coliziune din anii

---

[31] P. Renouvin, *op. cit.*, passim; a se vedea și Idem, *La documentation de guerre a l'étranger*, în "Revue de synthèse historique", tome XXXIII (nouvelle série: tome VII), Paris, 1921, p. 51-64.

[32] Max Montgelas, *The Case for the Central Powers*, p. 5-7; Erich Brandenburg, *Conclusion: The Causes of the War*, p. 8-11; Harry Elmer Barnes, *Summary Statement of the Revisionist Position*, p. 12-15; Sidney Bradshaw Fay, *Origines of the War*, p. 16-21; Camille Bloch, *The Causes of the World War*, p. 22-25; G. P. Gooch, *The Comming of the War*; K. Zilliacus, *Economic and Social Causes of the War*, p. 45-51; P. Renouvin, *Background of the War: General Conclusion*, p. 52-55; A. J. P. Taylor, *The Outbreak of War*, p. 56-63; R. Aron, *Causes and Responsabilities*, p. 67-72.

1914-1918 a "colecţiilor de documente diplomatice", activitate situată imperativ la întâlnirea ştiinţei cu politica[33]. Cursul cercetărilor de specialitate a condus la evaluări nuanţate ale "originilor războiului izbucnit în 1914". S-a avut în vedere, pe lângă interesele materiale şi tendinţele de dominaţie ale marilor puteri, stările de spirit din "lumea europeană" de la finele secolului XIX şi începutul secolului XX. Cultul naţiunii sau al statului-naţiune a generat "crize de orgolii", exacerbarea mândriei de cetăţean al patriei, de soldat, de preot, de învăţător şi elev prin raportare la "măreţia trecutului eroic" şi la misia istorică de împlinit. Tendinţele panslavismului şi pangermanismului au reprezentat doar unele, e drept, de puternică edificaţie, tendinţe ale unor asemenea stări de spirit. Cultul statului şi al rasei, definit de credinţa că principala dimensiune a existenţei era lupta pentru spaţiu (Fr. Ratzel) a avut darul de a incita "pornirile belicoase" ale publicului european, mascate cu greu de rigidele "desfăşurări protocolare" din *la belle epoque*. În fiecare mare stat încolţeau germenii politicii agresive, disputa pentru dominaţie pe continent şi în lume caracterizând epoca de *apogeu al Europei* (diferendele coloniale fiind instrumentate în numele respectivei dispute, ele neregăsindu-se, la rigoare, între cauzele de prim ordin ale Marelui Război)[34]. Nu întâmplător, pentru elucidarea "originilor războiului din 1914-1918, s-a căutat a se recurge nu doar la consideraţii de ordin general susceptibile de oarecare tezism, ci şi la *studii de caz*, începând cu fiecare dintre marile puteri, sens în care, pe "piaţa de carte anglo-americană", a proliferat un veritabil *program istoriografic*, incluzând studii referitoare

[33] Gh. Cliveti, *Izvoarele Istoriei relaţiilor internaţionale. Epoca modernă*, Iaşi, 1993, p. 74-151.

[34] *Histoire des relations internationales*, passim; A. J. P. Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe*, p. 532-568.

la Germania[35], Austro-Ungaria[36], Italia[37], Rusia[38], Marea Britanie[39] şi Franţa[40].

Desigur, pentru dezvoltarea firească a cazuisticii respective, vor trebui luate mai mult în considerare şi "statele mici". Referindu-ne la cele "din sud-est", putem reţine, în cazul fiecăruia, preocuparea istoriografică pentru elucidarea raporturilor cu marile puteri, membre ale Antantei sau ale Triplicei[41], ca şi implicaţiile politicii "celor mari" asupra realităţilor din zona amintită.Referitor la toate acestea, cazul României s-a distins net faţă de al oricărui "stat mic", şi nu doar din aria sud-est europeană, România a fost singurul stat mic ce a fost angrenat multă vreme (încă din 1883) într-unul din marile sisteme de alianţe din perioada premergătoare primului război mondial. Nici un alt "mic stat" nu a incitat în momentul declanşării şi apoi pe durata desfăşurării

[35]V. Berghahn, *Germany and the Approach of War in 1914*, New York, 1973.

[36]S. Williamson, jr., *Austria-Hungary and the Origins of the First World War*, New York, 1991.

[37]R. Bosworth, *Italy and the Approach of the First World-War*, New York, 1983.

[38]D. C. B. Lieven, *Russia and the Origins of the First World War*, New York, 1983.

[39]Zara S. Steiner, *Britain and the Origins of the First World War*, New York, 1977.

[40]S. R. Williamson, *The Politics of Grand Strategy: Britain and France Prepare for War, 1904-1914*, Cambridge, Mass, 1969.

[41]În cazul României: E. Ebel, *op. cit.*; V. Cristian, capitolul *1878-1914* din *România în relaţiile internaţionale*; Gh. Cazan şi Ş. Rădulescu-Zoner, *op. cit.*; în cazul Bulgariei: W. U. Friedrich, *Bulgarien und die Mächte, 1913-1915*, Stuttgart, 1985; în cazul Serbiei, M. Boghitschewitsch (ed.), *Die Auswärtige Politik Serbiens*, 3 vol., Berlin, 1928-1931; în cazul Greciei: rămâne clasică lucrarea lui E. Driault şi M. Lhéritier, *Histoire diplomatique de la Gréce de 1821 à nos jours*, Paris, 1925; în cazul Albaniei: A. Puto, *L'indépendance albanaise et la diplomatie des grandes puissances, 1912-1914*, Tirana, 1982 etc.

"conflagrației generale", o mai acerbă competiție între cele două "mari tabere beligerante" pentru a-și apropia concursul său de război, așa cum s-a întâmplat în cazul României (de unde și cea mai edificatoare expresie a implicațiilor românești în marile desfășurări internaționale, implicații decurgând din rațiuni politico-strategice, din mai clara conturare a perspectivei unor serioase mutații în configurația geografico-statală într-o zonă de maximă tensionare a intereselor marilor grupări de forțe, unde se accentuaseră la culme și tendințele de deplină emancipare a națiunilor). Nu mai puțin susținută apare, de aceea, și preocuparea istoriografică pentru dezvăluirea principalelor direcții sau opțiuni de politică externă a statelor sud-est europene. În această din urmă privință, însă, cazul României nu poate fi considerat, nici pe departe, la condiția elucidărilor de fond; mai întâi, din cauză că intensificarea cercetărilor relative la istoria politicii externe a României moderne și contemporane a survenit pe fundalul asumării, în anii '50, a tezelor leniniste cu privire la originile și semnificația războiului imperialist; apoi, din cauza întârzierii exagerate a editării "documentelor diplomatice" pentru perioada delimitată de anii 1860 (de la constituirea ministerului unic de externe al Principatelor Unite) și 1914. Cum am precizat și cu altă ocazie[42], dintre "statele mici", antrenate în războiul din anii 1914-1918, România este *singura*, din spațiul european, care nu și-a editat încă documentele de politică externă din perioada premergătoare primei mari coliziuni mondiale (*Correspondance diplomatique roumaine sous le Roi Charles I-er, 1866-1880*, editată de N. Iorga la 1938, neacoperind decât în foarte mică parte respectiva perioadă, în vreme ce "culegerile de documente relative la marile *momente naționale* - 1848, 1859, 1877, 1918 - nu permit o elucidare cursivă a desfășurărilor externe ale statului român).

[42] Gh. Cliveti, *op. cit.*, p. 146 și urm.

Ce-i drept, contribuții valoroase la unele aspecte ale politicii externe a Vechiului Regat au fost posibile prin investigarea "colecțiilor" străine de documente diplomatice sau prin incursiuni documentaristice în fondurile Ministerului de Externe și al Casei Regale de la București. Considerăm însă că, pentru realizarea unei perspective atotcuprinzătoare asupra respectivei activități național-statale, perspectivă ce să permită și abordarea mult mai nuanțată a devenirii raportării României față de "crizele sud-est europene" din anii 1878-1913, se impune "darea în vileag" cât mai grabnică a fondurilor documentare. S-ar putea contribui, astfel, la realizarea unei imagini în tonuri și nuanțe cât mai expresive pentru una din marile perioade ale istoriei naționale, când "viața latinilor de la Dunăre" s-a confruntat cu aspre tensiuni externe și a fost animată de mari idealuri.

BCUIAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

INDICE DE NUME*

Aali Bey, 232

Aali Paşa, 146, 197

Abdul Cherim, 227

Alecsandri, V., 111

Alexandru I, 81

Alexandru II, 81, 86, 88, 202, 222, 229

Alexandru von Battenberg, 255, 256

Ambronn, 175

Andrassy, I.,182, 186, 188, 189, 219, 221, 225

Auerbach, 201

Bălăceanu, I., 111, 146

Bălcescu, N., 129

Benedetti, 83, 143, 147, 157

Beust, 182, 188

Bibescu, N., 181

Bismarck, O. von, 75, 120, 121, 124, 130, 132, 133, 135, 140, 142-144, 147, 150, 151, 153, 154, 156, 157, 167-169,

* Indicele nu include *nume* din *note*.

BCU "CAROL I" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

173, 177, 178, 183, 193, 196, 201, 202, 206, 207, 220, 243-245

Blaremberg, N., 176

Boerescu, V., 105, 196-198

Bourqueney, 82, 90

Brătianu, D., 111, 180

Brătianu, I.C., 146, 147, 168, 175, 180, 182, 226, 228, 230, 231, 236, 245

Brătianu I.I.C., 258

Brenner, 158

Budberg, 63

Buol, 86

Canning, St., 17

Carol I, 146, 148-152, 156, 158, 166, 168, 169, 171, 175, 181, 182, 187, 197, 199-202, 205, 222, 232, 236, 255, 256

Carol Anton, 147, 155, 168, 175

Carp, P.P., 186, 188, 197, 206, 207

Castellan, G., 254

Catargiu, L., 205, 224, 225

Cavour, C.B., 109, 111, 112

Chateaubriand, 22

Clarendon, lord, 52, 57, 67

Corti, 233

Cuza, Al.I., 104, 105, 107, 108, 110, 111, 113, 116, 122-124, 126-129, 131, 134-136, 146, 149, 167, 181

Danielevski, N., 50

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARY LIBRARY

Debidour, A., 156

Disraeli, (Beaconsfield), 221, 229

Elliot, sir, 191

Epureanu, M.C., 175, 185, 186, 190, 226, 236

Ferdinand I (de Saxa-Coburg), 256, 257

Flandra, Filip de, 134, 136

Franz, Joseph, 96, 222, 231

Friedrich, Wilhelm, 88

Fuad Paşa, 146

Gentz, Fr. de, 21

Ghica, D., 174

Ghica, I., 181, 200

Gladstone, 229

Golescu, A.G., 174

Golescu, N., 205

Golescu, Şt., 111

Goltz, 140, 143

Gorceakov, 97, 133, 143, 153, 157, 173, 178, 180, 193-195, 219, 220, 229, 231, 245

Govone, 140

Granville, lord, 191, 125, 256

Habsburg, dinastia de, 97, 125, 255

Haralambie, N., 205

Hohenzollern, dinastia de, 97, 115, 119, 125, 147, 150, 177

Hohenzollern-Singmaringen (candidatura), 146

BCU "CAROL I" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Hübner, baron, 67, 110

Ignatiev, 138, 294, 203, 224, 229-231

Ionescu, N.,230, 231

Iorga, N., 104, 251, 261, 264

Karagheorghevici, dinastia de, 258

Kaulbars, 255

Klapka, gen., 112

Kogălniceanu, M., 105, 128, 174, 226-228, 237, 239-241, 245, 246

Lee, D.E., 261

Leiningen, contele, 56

Leopold (de Hohenzollern-Singmaringen), 175, 177, 181, 182

Lhuys, D. de, 58, 81, 96, 137, 143, 147

Loftus, 229

Maiorescu, T., 205, 260

Manteuffell, 157

Marghiloman, Al., 260

Mavrogheni, P., 191

Mazzini, G., 179

Mellinet, 187

Menşikov, 56, 58, 59

Metternich, 21, 24, 25, 31, 143

Midhat Paşa, 234

Moltke, von, 158

BCU "LUCIAN BLAGA" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Moustier, 170, 173

Napoleon III, 17, 40, 47, 56, 82, 83, 96, 108, 109, 112, 131, 132, 137, 142, 143, 148, 151, 152, 158, 166-168, 176, 178, 182, 192

Nelidov, 232

Nesselrode, 29, 48, 64, 81

Nicolae, marele duce, 239

Nicolae I, 17, 28, 31, 44, 51, 55, 63, 78, 80, 81

Novikov, 225

Obolenski, prinţul, 111

Obrenovici, dinastia de, 255

Offenberg, 138

Ollivier, E., 181

Orlov, 65

Oubril, 136, 142

Palmerston, lord, 17, 29, 70

Pettenberg, Z. von, 199,

Proksch-Osten, 203

Radowitz, von, 205

Ratzel, Fr., 263

Renan, E., 162

Renouvin, P., 5, 121, 164, 177

Revertera, 143

Riker, T.W., 130, 134, 165

Romanov, dinastia, 97

BCU "CAROL I" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Rosetti, C.A., 175, 180, 182

Russell, lord, 53

Savfet Paşa, 226

Saymour, H., 51, 52, 55, 56

Schweinitz, 157

Seton-Watson, R.W., 250

Sévigné, M-me, 64,

Singurov, 231

Slăniceanu, gen., 231

Sobolev, 255

Soloviov, S.M., 79

Soloviov, Vl., 50

Steege, L., 111, 186, 188, 189

Strat, I., 182, 203

Strousberg, 174, 175, 201, 207

Stuart, baron, 236

Sturdza, D.A., 190, 191

Ştefan I, 40

Ştirbei, D., 197

Suvalov, 245

Tarlé, E.V., 69

Taylor, A.J.P., 21

Thiers, A., 193

Thouvenel, 16, 56

Văcărescu, T., 231

BCU "LUCIAN BLAGA" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Venceslas, Sfântul, 40

Zinoviev, 224

Walewski, Al., 90

Werther, 158

Wilhelm I, 142, 147, 168, 204

B.C.U. „M. ... ASI
I S T O R I E

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CUPRINS

Prefață.....5
I. Conflictul european din anii 1853-1856: internaționalizarea chestiunii române.....11
II. Unirea Principatelor Române și conflictul franco-sardo-austriac (1859).....101
III. Criza internațională de la 1866: interferențe româno-germane.....115
IV. România și conflictul franco-german 1870-1871.....161
V. Independența României:"marea criză orientală" și defecțiunea "concertului european"(1875-1878)...211
VI. România și crizele din sud-estul Europei (1878-1913): argumente pentru o nouă abordare.....249
Indice.....267
Contents.....277

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CONTENTS

Preface.....5
I. The European Conflict of 1853-1856:
the Internationalization of the Romanian Question.....11
II. The Union of the Romanian Principalities
and the Franco-Sardo-Austrian Conflict (1859).....101
III. The International Crisis of 1866:
Romanian-German Interferences.....115
IV. Romania and the Franco-German Conflict
(1870-1871).....161
V. The Romania's Independence:
the "Great Eastern Crisis" and the Defection
of the "Concert of Europe" (1875-1878)" 211
VI. Romania and the Crisis in the South-Eastern Europe
(1878-1913): Arguments for a New Approach.....249
Index..... ...
267
Cuprins.....275

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Tiparul executat în atelierele
Tipografiei SOGEND
Str. E.Varga nr. 17 Focșani
Tel/fax: 037/627713

BCUIAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Ceea ce am urmărit a demonstra prin cartea de față privește posibilitatea reconsiderării manierei în care apar raportate, de regulă, de istorici, înfăptuirile statale românești la devenirea realităților europene pentru perioada ce am putea-o denumi „a constituirii și afirmării României Mici...". Am ținut, cu deosebire, să probăm faptul că împrejurările externe nu au venit aproape de la sine în întâmpinarea actelor și acțiunilor românești, ci, dimpotrivă, acestea din urmă au etalat, din rațiuni complexe, un deosebit de profund impact internațional. Un impact ce s-a resimțit cu tărie între determinantele de esență ale cursului transformărilor internaționale din perioada în care prindea contur tot mai clar Europa statelor naționale.

ISBN 973-96653-6-5